

BÁRÓ
EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKÁI

BÁRÓ

EÖTVÖS JÓZSEF

ÖSSZES MUNKÁI

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKÁI
V. KÖTET

MAGYARORSZÁG 1514-BEN

MÁSODIK KÖTET

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

ÖSSZES MUNKÁI

V.

MAGYARORSZÁG 1514-BEN

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST MDCCCCI

VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK

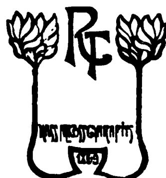
IRODALMI INTÉZET R.-T.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

*

MAGYARORSZÁG 1514-BEN

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST MDCCCCI
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

Révai és Salamon könyvnyomdája, Budapest, VIII., Üllői-út 18.

XVI.

Az anyagi fáradság legjobb vigasztalója fájdalmainknak; a test, mely legnemesebb s legboldogitóbb tehetségeinket oly szűk korlátok közé szorítja, nem engedi, hogy bánatunk is végtelen legyen; s ha fejünk fölött kikerülhetleneknek látszó veszélyek lebegnek, ha keservünkben minden vigasztalást elutasítunk magunktól, ha a test remegve vagy zokogva elfáradott, a halálra itélt gonosztevő élte utolsó éjjelében, s az anya gyermeke ravatala mellett, feltalálják nyugalmukat. Igy történt, hogy midőn Frusina s Bebek Katalin ennyi veszély s fáradság után végre biztosságban láták magukat, ők is nyugodtakká váltak. Posztómetsző s jámbor neje a jövevényeknek jó ágyakat készitének, s még nem mult el fél óra, midőn mind Katalin, mind fiatal társa, csendes álomba merülve, a kiállott bajokról s a még mindég bizonytalan jövőről megfeledkezének.

Annyival több nyugtalanság tölté sziveiket, midőn másnap reggel helyzetöket átgondolák. Mostani menedékökben nem maradhattak. Becsületes gazdájok életét adta volna, ha általa vendégeinek bátorságot szerezhet; de háza közelebb feküdt a városhoz, mintsem hogy a hölgyek ott sokáig rejtve maradhattak volna; s Orbánnak egyetlen reménye az maradt, hogy védettjeivel még elérheti a várost, hol őket Bornemisza pártfogásába

veendi. E terv is veszélyekkel járt. Valószinűnek látszott, hogy a keresztesek Buda külvárosaiban elkövetett dúlásaik után magát a várost s a palotát fogják megtámadni, s kétes vala: fog-e a gyenge őrsereg a megtámadásnak addig ellenállhâtni, míg az ország nemessége segélyére jöhet. A jelen körülmények között azonban nem lehetett egyebet tenni; s Orbán, Posztómetsző egyik szolgájának ködmönébe burkolva, még éjjel kiment, hogy a város állapotáról magának tudomást szerezzen.

A nap már fenn volt régen, s Orbán még mindég nem tért vissza. Az asszonyok mondhatlan aggodalommal ültek a gazda szobájában, míg az öreg Posztómetsző majd a ház elébe ment, hogy Orbán közeledését előbb vehesse észre, majd ismét visszatért vendégeihez, kikre minden biztatásai csak csekély hatással voltak. Elmondá, hogy a lázadók reggelre valószinűleg táborukba visszavonultak, vagy hogy miután dúlásaikat más nemesek házain folytaták, a vári őrsereg által szétverettek; ha ez történt, a hölgyek veszély nélkül juthátnak a várba, s Orbán talán csak azért késik, mert számukra lovakat keres; elmondá, hogy a lázadás a királynak cseh seregei s a temesi és szepesi grófok által nem sokára el fog nyomatni: de az asszonyok, főkép Bebek Katalin nyugtalansága pillanatról-pillanatra nőtt, s az öreg végre nem talála más vigasztalást, mint hogy az Ur jóságában bízzanak, ki az ártatlanokat nem szokta elhagyni.

Végre Orbán megjött, de a rövid öröm után, melylyel főkép Frusina s az öreg gazda által fogadtatott, észreveheté mindenki, hogy rossz hirt hoz. Halvány arczán csüggedés vala látható, s Bebek Katalin élénk kérdésére: indulhatnak e a város felé? rövid válasza az vala: hogy erre mindeddig lehetőséget nem lát.

Bejárva a külvárosoknak főkép azon részeit, mik az

éjjeli kicsapongások szinhelyei valának, Orbán észrevevé, hogy azok, kik a kicsapongásokat elkövették, reggel felé ugyan visszavonultak, de hogy a keresztesek helyett, nagyobb s kisebb csapatokban, most koldusok, korhely mesterlegények, szolgálat nélküli katonák, szóval: a város söpredéke jár körül az utczákon. A királyi őrsereg s mindazok, kik e tömeg kicsapongásainak ellenszegülhettek volna, a belső városba zárkóztak, s csak ennek védelméről gondoskodva, nyugodtan nézék a zavart, mely a külvárosban mindég nagyobbá vált. Telegdi háza s a többi uri lakások még egyszer feldulattak, s mi a lángok prédája nem lett, az most rablók által vitetett el. Egyes polgárházak is feltörettek, s csapszékek, sütőhelyek és mészárszékek ürittettek ki, — szóval Buda külvárosaiban a pór legrosszabb faja uralkodott; s majdnem lehetetlennek látszott e pillanatban, hogy megtámadtatás nélkül valaki a belső városba juthasson.

Bebek Katalin e hírekre kétségbeesve összecsapta kezeit; Frusina nyugodtabbnak látszott.

— Apámhoz megyünk — mondá végre elhatározott hangon, — nála mindenesetre biztosabban vagyunk, mint itt.

— Apádhoz menjünk? — kiálta Katalin; — innen Biharba, kocsim s cselédeink nélkül, talán lóháton? . . . inkább meghalni.

— Kedves néném — szólt az előbbi, — miattad sajnálom leginkább, hogy e kénytelenségre jutottunk; de mondd magad: van-e más lehetőség? E házban nem maradhatunk. Tudom, Posztómetsző úr, bármennyi veszélyt hozzunk rá s övéire, nem űzne el magától: de ha ittlétünket, mi valószinü, kitudják, ő nem oltalmazhat bennünket; a városba sem juthatunk el; mi más marad hátra, mint hogy biztosságunkat szökésben keressük.

— A kisasszonynak tulajdonképen igazsága van — mondá rövid gondolkozás után Posztómetsző; — bárhová menjenek az egész országban, több biztosságot fognak találni, mint itt a főváros körül. A kereszteseknek legnagyobb része a Rákoson gyült össze, innen fog a nemességre támadni; aztán e környéken Bebek s Telegdi kisasszonyokat ezeren ismerik, holott másutt polgár- vagy parasztruhában csaknem biztosan utazhatnak.

— Ne higye, Posztómetsző uram — sóhajtott Katalin, — engem széles ez országban minden ember, azaz legalább minden csak félig kitünő ember, ki udvarunknál megfordult, ismer. Most három éve Erdélyben voltam, s mikor pünkösd-vasárnap a brassói templomba lépek —

— Igen, de nagysád elfeledi, hogy urak s nemesek ismeretségétől nincs mit félnie — szakitá félbe Posztómetsző a szólót, — sőt ezeknek ismeretsége a kisasszonyoknak hasznukra lehet; csak ha a nép ismerné —

— Nem hallgatott végig kegyelmed — folytatá Katalin, — mondom, mikor a brassói templomba lépek, köszöntés mindenfelől; a szász gróf, kivel a templomba léptem s kit e körülményre figyelmeztettem, nem győze bámulni, mennyire ismernek még a szászok is.

— Kedves néném — mondá Frusina türelmetlenül, — mindez jelen helyzetünkön nem segit; el kell határoznunk magunkat, s én nem látok más módot, mint melyet mondottam.

— Én, Biharba? — kiálta ismét Katalin; — én lóháton, innen Budáról egész Telegdig? teljes lehetetlenség! Még ha legalább cselédeim, atyád huszárai velünk jöhetnének; de így képtelenség még csak gondolkozni is róla.

— Épen ily nagy kisérettel lenne képtelenség utra

indulni — válaszolt Frusina nyugodtan; — az ország jelen állapotában száz ember csak czímeinket árulná el s mégsem védhetne bennünket. Polgári vagy parasztruhában, amint Posztómetsző ur mondá, sokkal biztosabbak vagyunk. S Orbán, nemde — mondá, az ifjura forditva érdeklő tekintetét — nem fog elhagyni veszélyeinkben?

Orbán keblét mondhatlan érzelmek tölték el. Soha Frusina magasztosabb alakban nem tünt fel lelke előtt; a nyugalom, mely ennyi veszély között egész magaviseletét jellemzé; az elhatározottság, melyet szelid arcza kimonda, különös méltóságot kölcsönöztek a bájló hölgynek; s midőn most bizodalomteli tekintetét hozzá emelé, az ifju lelkét gyönyör tölté el, minőt soha életében még nem érzett. — Én, önöket elhagyni! — mondá szorult hangon; — oh, ha éltemmel vásárolhatnám meg biztonságukat!

Frusina elpirulva, földhez süté szemeit.

— Már mi az elhagyást illeti — szólt rövid hallgatás után, miközben szemeit megelégedéssel Orbánra függeszté, az öreg Posztómetsző, — nagyságtok nyugodtak lehetnek. A kérdés csak az: el fogják-e nagyságtok a hosszu utazást birni?

— Bizonyosan — válaszolt Frusina lelkesedéssel; — a férfiak ereje tettben, a mienk, asszonyoké, türésben fekszik; s én erősnek érzem magamat. Ha itt kellene maradnom, megölnének a szomoru sejditések, melyek lelkemet atyám miatt eltöltik; ha hozzá mehetek, nem félek semmi veszélytől.

— Mit értesz te? — mondá Katalin neheztelve; — innen Biharba utazni! lóháton, cselédek nélkül, parasztruhában! azt jó házból való hölgy nem tarthatja ki. Történjék akármi, de én nem mehetek.

Frusina, Posztómetsző s Orbán elmondtak mindent,

hogy Katalint más gondolatokra birhassák. Az itt maradásnak veszélyét, azt, hogy utban talán valamely urral, ki csapatjait Buda felé vezeti, összetalálkozhatnak, s azután kiséretében fognak utazhatni; hogy Orbán s Frusina el fognak követni mindent, mi által helyzete kényelmesebbé válik: de Katalin a Bebekek méltó leánya vala makacsságában is. Minden kérésnek s rábeszélésnek egyedüli eredménye az volt, hogy sirva fakadott s előbbi határozatánál maradt. — Teljes lehetetlenség — mondá végre, — hogy innen a várba ne jöhetnénk; de Orbán nem akarja, hogy másnak pártfogása alá kerüljünk, ez az egész. Nincs kétség, ha akarná, mindjárt elmehetnénk.

— Engedjen meg nagysád — szólt most Posztómetsző, kinek becsületes vére e méltatlan gyanunál felforrt, komolyan, — Orbán nem nemes, s azért nem esküszik lovagi becsületére; nem is ölti fel senkinek színeit, mint tornázó vitézeink szokták; de nézzen becsületes szemei közé: ez nekünk heraldicánk, kik közönséges polgár- s paraszt-emberek vagyunk, s ott megláthatja, kivel van dolga. A nép között sok salak van, de vannak darabok, melyekből meglátni, hogy az egész mégis egy nagy aranybánya; s Orbán ezek közé tartozik. Azonban — folytatá rövid hallgatás után ismét szelidebb hangon — nagysád megnyugtatására kimegyek én magam s hirt hozok a dolgok állásáról, ugyis alkonyat előtt a kisasszonyok semmi esetre sem indulhatnának utra. — Ezzel az öreg gazda, Frusina aggodalmaira csak azt válaszolva, hogy bármennyire terjedett a lázadás, az öreg Posztómetsző bántatlanul végig mehet Budának utczáin, — utnak indult.

Míg a gazda visszatért, Bebek Katalin, ha lehetséges, még nagyobb nyugtalanságban tölté idejét. Félelme a legvalószinűtlenebb gondolatokra vezette őt. Voltak

pillanatok, midőn nemcsak Orbánt, de magát az öreg Posztómetszőt is a lázadók czinkosának hivé. — Meglátod — mondá Frusinának, — azonnal itt lesz, s kétháromszáz rablót hoz magával s kegyetlenül kivégeztet bennünket. Nem vetted észre — folytatá suttogva — a vén gonosztevő hogy pirult el, mikor kételyeimet Orbán ellen kimondám; s hát még, midőn a lovagi becsületről szólt, mennyi megvetés, mennyi elfojtott méreg mutatkozott hangjában? Esküdni mernék, Posztómetsző a pórvezérek egyike, s szép Orbán deák azért hozott ide, hogy annál kisebb zajjal ölethessen meg bennünket.

Frusina figyelmezteté nénjét, mennyire valószinüetlen, hogy gazdag polgár, mint Posztómetsző, saját házához rablókat vezessen, vagy hogy két-háromszáz embert hí segitségül oly valaminek véghezvitelére, mi, ha Orbánnal egyetért, ugyis hatalmában áll. Katalin felsóhajtva huga vakságán, az ablakhoz állott s remegve várá a pillanatot, melyben jóslata teljesülni fog.

Pár óra mulva Orbán nénje jött a házhoz. Jobb híreket ő sem hozott. A külvárosokban uralkodó rendetlenség még mindég tartott. A város s a külvárosok között minden közlekedés megszakadt.

E hírekben nem vala semmi biztató; de olyan az emberi természet, ha félelme tetőpontjára ért: remélnie kell, bármi kevés való okot lásson is arra körülötte; s midőn Katalin Orbán nénjétől megérté, hogy a papság, a bibornok meghagyásából, a Rákoson excommunicatióval fogja ijeszteni mindazokat, kik azonnal szét nem oszlanak: a könnyelmü asszony rögtön mentve gondolá magát. A legnagyobb félelem megtántorithatlan bizodalomnak, csüggedése zajos örömnek adott helyet, s ugy látszott, mintha már minden baj elmult volna. — Hála Istennek! — mondá vígan fel s alá járva a

szobában — most mentve vagyunk. Meglátjátok, gazdánk már azon hírrel jön haza, hogy mindennek vége van. Holnap még a keresztes tábornak is alig fogjuk nyomát látni a Rákoson. Kedves angyali Frusinám! látod, mit mondtam: nem fogunk Biharba menni. Te nem tudod, mi az excommunicatio; de az szörnyü dolog, kedvesem. Én magam nem láttam soha, de a néhai kalocsai érsektől, Várdai Pétertől — ki, közbe legyen mondva, igen nyájas s udvarias ember volt, csak, mi nagy hiba, kissé fecsegő — megmagyaráztattam magamnak. Nem harangoznak, nem misének, a férfiaknak nem szabad borotválkozni, a nőknek nem szabad férjhez menni, sőt még csókolódzni sem. A legjobb ismerősök még csak nem is köszöntik egymást. Ha a bibornok a keresztteseket ezzel fenyegeté, mint mondám, mindjárt szétszaladnak. Mi, kedves Frusinám, estig itt maradunk, nappal ily öltözetben nem mehetünk a városba, azután nyugodtan városi lakásunkba költözködünk. Csak ruháimat sajnálom, miket e vad nép bizonyosan széttépett, s a cselédeket, kiket talán megöltek.

A jelenlevők bámulva nézék örömének ezen kitöréseit, de ő a kétkedés által, melylyel Orbán és Frusina azokat fogadák, nem hagyá magát megzavartatni. Felfogása szerint az egyház parancsainak ellenállani oly szörnyű vala, hogy azt képzelni sem meré; s csak midőn Posztómetsző, — ki, hogy magának biztosabb tudomást szerezzen, maga a Rákoson volt, s ki az excommunicatio kihirdetésénél történteket szemeivel látá, — végre délután haza jött, s mindent elbeszélt, csak akkor győződött meg Katalin, hogy reményeiben csalódott.

Bizodalmát most nem félelem, de valóságos kétségbeesés váltá fel. Kezeit törve, járt a szobában fel s alá.

— Hová legyünk? a városba jutnunk lehetetlen: el kell vesznünk! — így panaszkodott szüntelen; az öreg Posztómetsző vigasztalásaira görcsös zokogás volt egyetlen válasza; s midőn Frusina ismét a bihari utazásról szólt, s minden okokat, melyeknél fogva megmenekülésök ez uton valószinüvé vált, elősorolt, Katalin nem monda ellent többé, csak fohászkodott.

— Kedves néném — szólt végre Frusina, némileg türelmetlenül, — valamire el kell határozni magunkat.

— Tegyetek, a mit akartok — válaszolt Katalin, — előre tudom, így vagy úgy, vesznünk kell. S ha mégis legalább tulajdon paripámon mehetnék, oly nyugodtan s mégis méltósággal jár; de se ló, se nyereg, se lovagruhám, se, midőn ily veszélyben forgunk, egy nagyobb hirü lovag, ki Bebek Katalint védelmezné. Oh, Frusinám, hogy ennyire kelle jutnom!

Bármi komoly vala a pillanat, a szinészi pathos, melylyel az éltes kisasszony e panaszait előadá, oly nevetséges volt egyszersmind, hogy hallgatóit mosolyra készté.

— Mi a lovakat illeti — mondá Posztómetsző, — az, melyen nőm a hetivásárokra jár, talán nem lépdel annyi méltósággal, mint nagysád spanyol paripája, de jámbor s biztos állat, s ily utra bizonyosan alkalmasabb; Frusina kisasszonynak saját lovamat adom, melyen hetven esztendős létemre sohasem fáradtam el; s Orbán öcsémnek majd más paripát szerzünk. Asszonyi nyereg is kettő van a háznál, nem himezett bársonyból, igaz, de jól bélelt szarvasbőr-vánkosokkal, mint magamféle polgáremberhez illik; meglátja nagysád, sokkal kevesebb kellemetlenséget fog érzeni utján, mint most képzeli.

— Kegyelmed nem tudja — szólt Katalin sopánkodva, — mennyit vesztettem. A ruhákról nem is

szólok; de gyöngyeim, bogláraim, a velenczei aranylánczok s karpereczek, szóval minden drágaságaim oda vannak. Az utolsó polgárleány, kit férjhez adnak, több ékességet hoz magával, mint mennyinek én most birtokában vagyok; s még ezt se bánnám annyira, de egy kis gyöngyház-fiókban tartám legkedvesebb emlékeimet... mind családi emlékek; szüleimtől s egyéb rokonimtól vett levelek s apró ajándékok — folytatá oly hangon, melyből a hallgatók észrevehették, hogy e családi ereklyék közé mások is vegyültek, — s im, most ez is elveszett. Mintha egész multam raboltatott volna el tőlem.

— Ezen talán még segiteni lehet — mondá Frusina biztatólag, — mind e tárgyakat rejtett szekrényedben tartád, s a rablók erre talán rá sem akadtak.

— De ha nem akadtak is rá mindjárt — válaszolt az előbbi, — vissza fognak térni, s minden szegletet átkutatva, később-előbb mégis megtalálják.

— Ha csak ez aggasztja nagysádat — szólt közbe Orbán, — bízza rám a szekrény titkát s kulcsait, s ha e nagybecsű tárgyak nem raboltattak el, mielőtt elmegyünk, ismét birtokában lesznek.

Katalin e remény által csaknem ismét megvigasztalva érzé magát. Katalint, mint általában azon embereket, kik egész éltüket haszontalansággal tölték, rendesen csak egy tárgy vagy érzemény foglalá el, s most egész figyelme emlékeinek megtartására volt irányozva. Frusina első pillanatban nem akará, hogy Orbán még egyszer a városba s főkép a feldult kerti lakba visszatérjen s magát uj veszélyeknek tegye ki; de Katalin, kinek ugy látszott, élte egész boldogsága ez emlékeken függ, annyira rimánkodott, hogy végre maga Frusina is ifju barátjának bátor eltökélésében megegyezett.

Orbán tehát, Posztómetsző s Frusina által óvatosságra

intetve s Katalintól a legrészletesebb utasitásokkal ellátva, utnak indult. Posztómetsző az utazásra szükséges készületekkel foglalkozott, Frusinát s Katalint azon tanácscsal, hogy ha lehetséges, aludni igyekezzenek, magukra hagyta. — —

S most nézzünk Telegdi feldult kerti lakához mi is. Mindenfelől a pusztitás nyomai látszanak. A feltört kertkapu félig nyitva áll, mellette kődarabok, farudak, fejszenyelek, s az erős kapu feltörésére használt más eszközök hevernek. A kapus lakásán az ajtónak egy része a ház előtt fekszik, másika, fejszével szétvagdalva, még sarkain lóg; a törött butor a padozaton szóratott szét, s a falakon fekete füstfoltok mutatják, hogy szándék volt e kisebb házat is felgyujtani, de ez a cserépzsindelyezés miatt mindjárt nem sikerülvén, abbahagyatott. A kert a vad csapat pusztitásait szintén nem kerülte ki; füve s virágai legázoltattak, a vékonyabb fák kitörve fekszenek az utakon, a vastagabbakon fejszevágások látszanak; a lugasok, félig lerontva, szomoruan lógnak feldőlt padok fölött; s a classikus istenségek, mikkel Telegdi kertét ékesité, ledöntve márvány-alapjaikról, lecsapott fejekkel s tagokkal hevernek a földön. Maga a ház, mely tegnap még magas halmáról oly ékesen nézett le a városra, most romokban áll. Födele leégett, falai füsttől s lángtól elbarnultak s szétrepedeztek, az ékes márvány-párkányzat széttöredezve, egyes, még füstölgő gerendákkal a ház körül fekszik. Mint a háznak külseje, olyan vala belseje is. A bolthajtások, igaz, nem szakadtak be, s a láng a szobákban nem okozott kárt, de a nép mindent darabokra tört; az egész házban nem maradt egyetlenegy ajtó vagy kályha, nem egy butor, mely épen hagyatott volna; alig lenne megmagyarázható, miként történt, hogy a sokaság, mely a kitörő tűz miatt oly kevés ideig maradott a házban,

ezalatt mindennek tökéletes megrontására időt talált, ha nem tudnók, hogy a nép sohasem szorgalmasabb, mint boszújában.

A házban s körülötte halotti csend uralkodik. Néha, mikor a tűzben falától elvált vakolatnak egyes darabjai omlanak le, gyenge zörrenés hallatszik; itt-ott a gerendák között a még egészen el nem aludt tűz, légvonattól érintve, ujra pattogni kezd; s ha az esti szél a nyitott ablakok valamelyikét megingatá, néha egy elrepedezett üvegtábla esik ki rámájából, — különben mély hallgatás. — A ház elhagyottnak látszik. Csak midőn a töredékekkel eltelt pitvaron keresztül a terembe léptünk, veszszük észre, hogy a szétrombolt lak valaki által szomoru tanyájának választatott.

Jobb oldalról, a félig nyitott ajtón keresztül szavak és sóhajtások hallatszanak, s azon szobában, hol tegnap Frusinát s Katalint együtt láttuk, két emberi alak tűnik fel előttünk: Szaleresi Klári s hív követője András.

Midőn a szerencsétlen hölgy apja átkát hallá, magán kívül rogyott András karjai közé. — Már szürkülni kezdett, midőn magához tért. Bámulva tekintett körül, nem tudva első pillanatban, vajon az, mi lelkét borzadással tölté, nem szörnyü álom-e csak? Lassanként öntudata visszatért. A kertben volt, azon fa alatt, hol apját utószor látá, s a még mindég égő ház, melyre, körültekintvén, szemei estek, hamar meggyőzé őt szerencsétlensége valóságáról. — Arczát kezeivel takarva, a boldogtalan hölgy néma kétségbeesésbe sülyedett. András elmonda mindent, mi bánatát vigasztalhatá: hogy apja eddig már megbánta átkát, s bizonyosan meg fog bocsátani kedves leányának; hogy Ártándi is visszatérend utjából s minden ismét jól lesz. Klári alig hallgatott e vigasztalásokra, csak midőn András, ki, a mint nappalodott, pillanatról-pillanatra nyugtalanabbá vált,

azt tanácsolá, hogy Pestre apja házához menjen, akkor ébredt föl látszó érzéketlenségéből. — Apám házába? mondá, sötét szemeit a szólóra függesztve; — száradjon el e kéz inkább, hogysem valaha e ház kilincséhez nyuljon.

— Már hogy mondhat ilyesmit, kedves Klárikám? — vigasztalá a másik; — ha az öreg úr haragszik is, csak rám fogjon mindent, kedvesem, én úgyis azon leszek, hogy Szaleresi urammal ne találkozzam többé. Egy hét mulva minden rendben van.

— Soha András! soha! — mondá a hölgy szomoruan; — atyám átkát viszem magammal, ez elég; én nem fogom magamat annak kitenni, hogy minden szomszédok láttára, semmirevalóként lökjenek ki házából.

Tudnunk kell, hogy azok, kiket Szaleresi leánya felkeresésére kiküldött, Buda békétlen állapotától tartva, e parancsot nem teljesiték, s hogy apjának megváltozott érzelmei e szerint Klárinak tudtára nem jöhettek.

— Ez mind csak hasztalan képzelődés — mondá András; — Ambrus gazdától nem telik ki ilyesmi. Ha én haza jönnék, akkor nem mondom, hogy húsz évi hív szolgálatom után velem ily valami nem történhetnék; de a leányasszony —

— Ne fáradj — szakitá félbe Klári elhatározott hangon a szólót, — én apám házába nem fogok visszatérni, inkább bármily tömlöczbe, inkább a vérpadra, mint apámhoz.

— De — szólt ismét az előbbi.

— Ne is szólj, ismersz; makacsnak mondanak, s tudod, hogy legalább elhatározott vagyok.

— Nem is azt akarám mondani, a mit maga gondolt — mondá ismét az előbbi, megnyugtató hangon, mert, ismerve Klárit, jól tudá, hogy őt a jelen pillanatban határozata megváltoztatására nem birhatja; —

ha teljességgel nem akar apja házához visszatérni, én csak azt szeretném tudni, mit teszünk hát ezentul?

Klári bámulva néze a szólóra.

— Mert lássa, kedves Klárikám, itt nem maradhatunk. Mindég világosabb lesz, a nap nem sokára fölkel, emberek kezdenek járni, s ha valahogy itt látnak, ki tudja, mi történhetik velünk? Éjjel a ház segitségére a várból nem jött senki, de most meglehet, mégis erre vetődhetnék az őrsereg, és akkor —

— Igazságod van — kiálta Klári; — fuss, András, kérlek, fuss! rejtsd el magadat; ha megfognának, még neked is szenvedni kellene miattam.

— Hisz a leányasszonyt csak nem hagyhatom el — mondá az előbbi meghatva; — a mi engem illet, az öreg Andrásért ma-holnap ugy sem nagy kár; feleségem s gyermekem, hála Istennek, nincs; s talán épen ugy rendén volna valamely akásztófán meghalnom, mint más tisztességesebb helyen; de maga, édes Klárikám, oly fiatal, oly szép —

— Kérlek, András, hagyj el — mondá a hölgy szomoruan, — rajtam atyai átok fekszik, csak vesztedre lehet, ha velem maradsz.

— Már akármimre legyen — szólt az előbbi, — gazdám leányát én nem fogom elhagyni. Ha nem igen barátságosan váltunk is el egymástól, húsz esztendőnél tovább ettem kenyerét, s a kutyánál rosszabb volnék, ha erről megfeledkezném, csak azért, mivel egyszer erősen rám támadt. Én mindenesetre a leányasszonynál maradok; akárhogy rázza fejét, akárhogy integet, nem megyek el; úgyis én, a vén szamár, kevertem e bajba; okosabbnak kellett volna lennem. Csak arról kell tanácskoznunk: mit tegyünk?

Klári megvallá, hogy erről eddig nem is gondolkozott. — Apám házába nem indulok vissza, annyit

tudok; minden egyéb homályos előttem. Szegény fejem oly zavart, apám átka hangzik fülemben; nem tudom, hová legyek.

— Az is megválik később — mondá András, — pár óra mulva talán valami jut eszünkbe. Addig rejtettebb menedékről kell gondoskodnunk.

S ezzel András a házhoz ment; s midőn látá, hogy a tűz nagyrészint elaludt s hogy a szobák nem égtek be, legczélirányosabbnak gondolá, ha Klári legalább estig itt vonul meg. Azon szobát keresé ki, mely neki aránylag a legjobbnak látszott s hol vérfoltokat nem talált. Néhány szétszórt vánkost szedett össze, melyekből a hölgy számára nyughelyet készitett; s miután a pitvaron fekvő holttesteket, hogy Klári e látáson el ne iszonyodjék, egy mellékterembe hurczolta, a hölgyet bevezette a kertből. Ő maga kiment, hogy a dolgok állásáról hírt hozzon, és, hacsak lehetséges, biztosabb rejteket keressen fel.

Klári magára hagyatva, most először gondolá meg szörnyű helyzetét. Ő ,ki magát csak egy nappal ezelőtt a világ legboldogabb teremtésének képzelé, ki minden reményeit egy szeretett lényben központositva, a jövőnek oly nyugodtan nézett elébe, mint ki tudja, hogy szerencséje attól függ, kiben kétkednie nem lehet: most kiüzetve apai házából, elhagyatva kedvesétől, számkivetve az egész társaságból, melynek törvényeit szenvedélyei közt megszegé, ül itt e romok között. Semmi e messze világon, mihez bajai között fordulhatna; a merre gondol, egy pontot sem látva, melyre reménye horgonyát kivethetné, egy helyet sem, hová zarándokolva nyugalmat találna. Eddig ennyi remény, ennyi szerelem, most semmi; az élet enyelgő örömek sorozatából egyszerre pusztasággá vált. Uj életet remélve, phoenixként veté magát e szív a szerelem lángjai közé,

s most szárnyaszegetten érzi, hogy hol megujulást remélt, ott vesztét találta. Szegény leány, hogymint találhatná fel magát e rögtöni, e szörnyű változás után; — S oly iszonyu vétek vala őt szeretnem, hogy érte ekkép bűnhődöm?! — így szólt, s égő homlokát kezére támasztva, keserves gondolatokba mélyedett.

Sokáig ülhetett így. A nap magasabbra emelkedett s a törött ablakokon át fényvonalakat vetett a szobába; a kertben víg madárcsevegés hallatszott, s a távolabb bokrokban a fülemile zengé szelidbús énekét. Klári föleszmélt és körültekintett. Fájdalmába merülve, a körülötte heverő tárgyak eddig nem vonták magokra figyelmét, most először fordítá rájok szemeit, s szivét leirhatlan érzés tölté el. — Frusina szobájában volt. — Nem lehetett kételkednie. Az asszonyi munkák, melyek széttörött ébenrámákban a földön feküdtek; nem messze a hárfa, megrepedt húrokkal s bevert oldallal szintén a porban heverve; virágcserepek töredékei, rongyokra szaggatott asszonyi ruhadarabokkal a szobában ide s tova szórva; — szóval az egész butorozás e szoba egykori lakosára mutatott. Klári fölkelt s feszült kebellel járt körül e tárgyak között, majd egyet emelt fel, majd a másikat megnézé s ismét félretevé, szive oly csudálatosan dobogott. Lelkét még semmi eltökéllett gondolat sem tölté el: szivében száz ellenkező érzemény vívott egymással, s mégis úgy látszott, mintha e pillanat egész életéről fogna határozni. Kezei remegtek, egy oszlophoz kelle támaszkodnia, hogy földre ne sülyedjen, s a mit érze, a minek terhét nem birhatá el, az nem csupán fájdalom vala: egy soha nem ismert érzet, bizonyos neme az örömnek, vegyült bánata közé, keserűbb, mint minden, mit eddig szenvedett.

— Ez hát a hely, hol ő élt? — szólt remegő hangon, s ajkai körül fájdalmas mosoly játszék, — ez a bájkör, hol

Pálom szivét tőlem elcsalák? ... be kár, hogy most nem láthatja e tündér-palotát! Hány édes dal zengett e hárfa szétrepedt hurjain; e kendők s szövetek mily csábitó redőkben ömlöttek el a ledérnek keblén s vállain; mi édes illatot leheltek e virágok!! ... s most rongy és töredékek. A nép átment e pompás termeken, a tündérháló kettészakittatott, Pál az enyém ismét! — Klári vad örömmel tekinte körül a romokon, egy percz után arczán ismét előbbi szomorusága látszott. — Az enyém?! oh, szive mindig az volt. Nem hangzik-e véghetlen szerelme e sorokban, melyekkel tőlem bucsut vesz? s midőn Frusinának irt, mi hideg, mi közönyösen udvarias minden szó! De mit ér ez! szavát Frusina birja, neje Frusina lesz, élte örömeiben s bánatában ő fog vele osztozkodni, gyermekeit ő fogja ringatni karjai között, ő, s mindig ő, éltemnek ördöge, kit az ég átkomra teremtett!

Klári egyre növekedő indulattal járt fel s alá a szobában. — Nem voltam-e én boldog? A ki ismert, irigylé helyzetemet; s mit tudtak ők boldogságomról?! Azt, hogy Pál szerelmét birom, senki sem gyanitá; s most van-e e nagy világon szerencsétlenebb teremtés, mint én? s miért? ... Pál szive nem változott, s mégis nyomorulttá váltam, nyomorulttá, csak mivel Frusina áll előttem, mert kedvesem adott szavára támaszkodik, mert családi igéretekre, czímeire, birtokára hivatkozik, midőn a polgárleány csak szerelmét mutathatja elé ... S én türjem ezt? én összetett kezekkel álljak itt, midőn az érzéketlen éltem egész boldogságát elrabolta? ... Mi nekem Frusina, hogy érte az egyetlen üdvről, mit e földön találhatok, lemondjak? ki hajótörést szenved, halálos veszélyben megragad mindent, mi által menekülését remélheti; kétségbeesésében az örvénybe rántja legjobb barátját, csakhogy a drága életet pár perczczel

tovább élvezhesse; s nem több-e szerelmem életemnél? én ellenségemet kiméljem? — Klári szemeiben vad lángok égtek. — Oh nem! — szólt szenvedélylyel — még nem mondtam le követelésemről a boldogságra, melyhez nekem is van jogom. Végzeted ezuttal megmentett kezeim közül, de fel foglak keresni, fel foglak találni, s jaj neked, ha nem mondasz le önként. Meg fogunk küzdeni boldogságunkért, az egész világ, a sors, talán maga az Isten is melletted van: de Pál szive az enyém, s ezzel és szerelmem hatalmával nem félek tőled. Le fogsz mondani kedvesemről, s ha nem, eltiporlak, mint a virágfüzért, melyet talán neki készitél s melyet most lábaim taposnak!

E szavaknál egy hervadt virágfüzért, melyet kezében tartott, szenvedélylyel a földre vetett. Érzelmei uj irányt vevének. Miként ha a sötét vészfellegeket villám hasitja szét, az éji tájon egyszerre fény s világosság terül el; miként a szinig telt folyó, ha rést talált, vizeit az elszakitott gáton vad rohammal önti el: ekkép jelent meg a hölgy előtt uj világban helyzete, ekkép rohant minden vágy s érzemény ez uj irányban. Éltének volt ismét feladása, egy czélt látott maga előtt, mely után egész erővel törekednie lehet, s annyival szenvedélyesebben rohant feléje, mert semmije sem maradt, mi őt attól visszatartóztathatá.

Ellenállhatlan szerelem birta őt azon tett elkövetésére, melyért most apja átkát vonta magára. Lemondásra birni Frusinát, ez volt az egyetlen czél, melyet magának kitűzött, midőn Andrással Telegdi házának megtámadásáról értekezett. Hatalmas volt a szenvedély, mely benne a gondolatot ébreszté, de apjának szeretete, asszonyi félelem s azon jobb érzet, melyet őrző angyalként az istenség minden kebelbe teremtett, ellensulyozák határozatát. Alig mondta el kivánatát, s már

mindent elkövetett volna, hogy Andrást annak kivitelétől visszatartóztathassa. Oly szándékkal indult Telegdi háza felé, hogy az erőszakot megakadályozza, s ha Frusina ott van, életét adta volna, hogy általa vetélytársát megmentse. Meggyőződve, hogy Pált csak adott szava köti le, feljogositva gondolá magát, hogy Frusinát e szó visszaadására kényszeritse, de szándéka még nem terjedett tovább. Az, ki e hölgy szivébe láthatott volna még tegnap, csak asszonyi érzékenységet s minden jóindulatot, habár egy perczig szenvedély által eltakarva, találhatott benne. Ez éj története megváltoztatá érzelmeit. Tovább ragadtatott a pályán, hogysem visszatérhetne; azon körülmény, hogy Frusinát a házban nem találta, még élénkebbé tevé szándékát; a vágy, Frusinát lemondásra birni, lelkében most mintegy rögeszme lett, melytől megválni nem tudott; szerencsétlensége s a gondolat, hogy azt csak Frusinának tulajdoníthatja, elkeseríté lelkét, s szenvedélyei közé már boszúvágy kezdett vegyülni.

A vidéken vész vonula át; ő alig vevé észre. A vihar ide s tova csapdosá szobájának törött ablakait, de mindez nem zavará őt gondolataiban, melyekbe mindinkább elmélyedett. Tompa kétségbeesés helyett most leirhatlan nyugtalanság ragadta meg egész valóját; sebes léptekkel járt fel s alá a szobában, alig várhatva a pillanatot, melyben András visszatér.

Végre ez megjött. — Uramfia! — mondá, letéve kosárkáját, melyben eleséget hozott, s lerázva átázott ruháját — mily idő ez; nem hiába hogy excommunicáltak; már is megérezni; reggel a legszebb idő, s most égiháboru, milyenre gyermekségem óta nem emlékezem.

— Nem hallottál semmit — kérdé Klári nyugtalanul. — Telegdi Frusina merre menekült?

— Telegdi Frusina? — ismétlé a másik bámulva, mert csak most vevé észre a változást, mely távolléte óta Klárin történt; — hát mit tudjak én Telegdi Frusináról? bár sohasem hallottam volna nevét; excommunicálva vagyunk. Tudja-e leányasszony, mi az? egész hónapokig nem lesz mise, a kereszteket s a szent képeket is le fogják szedni az utak mellett, még süvegét sem veheti le s egy miatyánkot sem mondhat az ember. Oh, ez szörnyüség! ... mindjárt égi háború tört ki ... egész itélet.

Klári bámulva kérdé e szavak értelmét; s András, ki hírek után járva, a keresztesek táborában is volt, most borzadva beszélé el a látottakat. — A leányasszony nem hiszi, mily iszonyu volt az egész szertartás. Még most is hangzik az átok füleimben; s a sok pap mind »amen«-t mondott, eloltá gyertyáit s elment a táborból, mint temetés után. S akkor a czeglédi pap ismét predikácziót tartott s elmondta, hogy az egész átok haszontalanság s hogy az urak ellen menjenek; a nép pedig orditott, mintha nem is venné észre a mennydörgést, mely fejeink fölött vonult át; életem végeig nem feledkezem meg e napról.

— András! — mondá Klári, miután előadását elég türelmetlenül végighallgatá, — azt mondtad előbb, hogy nem akarsz elhagyni szerencsétlenségemben, s mindent el fogsz követni, mi javamra lehet.

— S Isten látja lelkemet... azaz, ha ily excommunicált ember lelkébe nézni akarna — folytatá szomoruan, — hogy csak az igazságot mondám, mikor így szóltam.

— Jól van, András, én elfogadom pártfogásodat, éltem végnapjáig hálás leszek érte; ugy-e megteszed kérésemet?

— Küldjön tűzbe — mondá András elhatározottan,

— ugyis — sóhajta — végre oda kell jutnom a pokol tüzébe, sátán s a többi ördögök közé, mint a prior átkában mondá. Nincs menekülés!

— Menj ki mindjárt s tudd meg akármiként, hová menekült Frusina; föl kell őt keresnünk.

András bámulva néze a szólóra.

– Menj, siess — folytatá az előbbi még élénkebben, — föl kell őt keresnünk; ha szeretsz, ha boldogságom sziveden fekszik, siess!

— Fölkeresni Frusinát? — szólt az előbbi mindég inkább bámulva, midőn Klári szenvedélyességét észrevevé; — de hát mi közünk Telegdi kisasszonynyal? nem dúltuk-e fel házát? nem tettük-e őt földönfutóvá? s nem vontuk-e ez által Isten átkát magunkra?

— Ha megbántad előbbi igéretedet — mondá Klári, — menj s hagyj magamra. Fel fogom én találni őt nélküled is; ha a föld közepébe rejtezett is, fölkeresem. — S Klári menni készült.

— Hová gondol?! — kiálta, őt visszatartóztatva, András; — hát nem mondtam-e, hogy az egész ország fegyverre kél, a keresztesek előbbi uraik ellen, ezek a keresztesek ellen?

— Mit bánom én? — mondá Klári szenvedélylyel, — legfölebb életemet vehetik el, s ez is jótétemény fogna lenni. Ha zavarban áll minden, remegjenek azok, kik valamit veszthetnek, nem én. S ne félj, nem is lesz bajom. Még találkoznom kell Frusinával, addig nem halok meg.

— De künn az utczákon a város minden söpredéke jár körül, oda így maga csak nem mehet ki — szólt András, az ismét elindulni készülőt nyájasan visszatartva.

— Hát menj te — mondá Klári, — te vagy én; de tudnom kell, Frusina hová menekült; tudnom min-

denesetre; ha szivem vérébe kerül is, fel kell találnom nyomát.

András érezé, hogy Klári jelen fölgerjedett állapotában minden ellenmondás sikertelen volna, s azért csak azon igéretet vevé tőle, hogy mielőtt visszatér, rejtekét nem fogja elhagyni és szomoruan ismét utnak indult. — A hölgy maga maradt.

Egy ideig teljesité András kivánatát, s a szoba egyik szögletében ülve, nyugodtan várta visszaérkezését, de a mint ábrándjaiba mélyedve, agyában uj s uj gondolatok villantak fel, belső nyugtalansága megragadta egész valóját. Felugrott párnáiról, s fel s alá járt előbb szobájában, később az egész házban, egy teremből a másikba, mint kit rossz lelkiismeret nem hagy nyugodni. A vér s az itt-ott heverő holttestek lelkét néha borzadással tölték, s egy belső szózat vádolva hangzott fel keblében, hogy mindennek oka ő maga; de e gyöngédebb érzéseket hamar háttérbe szoritá ismét az egy változhatlan gondolat, mely egész valóját megragadta. — Pál az enyém! jaj annak, ki engem tőle el akarna választani, megrontom s ha enmagam vesznék is el a küzdelemben! — így szólt s uj módokról gondolkozott, miként keresse fel Frusinát, miként birja lemondásra, vagy ha nem, miként rontsa meg. Egész lelkét lázas nyugtalanság tölté, melyet Andrásnak künnmaradása még inkább nevelt. Százszor az ablakhoz ment s hallgatódzott, minden nesznél küldöttje lépteit vélte hallani, s ha magát ismét csalatva látá, kétségbeesve átkozódott, hogy nem maga ment Frusina hollétét kitudni.

Midőn elsötétedett, a kertbe ment. Itt jobban érzé magát. Fel s alá járt a magas fasorok alatt, s a természet nyájas hatása gondolatainak szelidebb irányt adott. — Szegény fák! — így szólt sóhajtva, megáll-

ván néhány kivágott fiatal hárs előtt, melyek utját elzárák, — mi közötök emberi tusáinkkal? Dúsan zölddel még a lomb ifju ágaitokon; de, mi arra teremtetett, hogy a tiszta ég felé emelkedjék, porban hever; a fejsze elválasztott éltető gyökereitektől, s nektek vesznetek kell; s miért? a kertész gonddal ápolá növéseteket, reményzölden terjedtek ágaitok, s belső erőtől hajtva emelkedtetek ég felé, oly erőseknek, oly biztosaknak látszottatok, hisz árnyéktok alatt gazdag s szegény megpihenhetett, s édesebb álomba szenderült lombotok szelid suttogása alatt.... s mégis vesznetek kell.... vesznetek, mert midőn az ember szenvedélyében erre járt, utjában álltatok, utjában, mint szerencsétlen asszonyotok az én utamban áll, s ki ezt teszi, annak veszni kell. Egy erősebb kéz mindenkinek kijelölte végzetét: ez után kell törekednie; kinek elébe a sors akadályokat nem görditett, nyugodtan halad czélja felé, ő senkit sem bánt, mert, hogy végzetét betöltse, senkit sem kell bántania; de vannak, kik iránt mostohább volt a sors, kiknek czélukat megközelíteni küzködés nélkül nem lehet; s ha, midőn végzetüket teljesítik, az ellenök emelkedő akadályokat lerontják: ki mondhatja, hogy vétkeztek? hisz csak azt tevék, mit tenniök kelle, csak a végzet parancsait teljesiték; mit tehetnek ők arról, hogy utjokba akadályok görditettek, miket le kelle rontaniok?

Ezen s hasonló gondolatokból Klárit mindinkább közeledő lépések ébreszték föl. Első pillanatban Andrásnak gondolá a jövőt, s már elébe sietett, midőn több figyelemmel hallgatódzva, ismét kétkedni kezdett, s nehogy idegen által meglepessék, a fák mögé rejtezett. Kevéssel ezután, szűrbe burkolva, melylyel a kezében levő mécset takará, Orbán ment el mellette, s egyenesen a ház ajtajának vevé útját.

— Ki lehet ez? — mondá Klári magában, míg a jövevényt távolabbról követé.

Orbán egyenesen azon szobába ment, hol előbb Klári tartózkodott. Egy perczig megállt, s szomoru tekintetet vete a tárgyakra, melyek lelkében annyi édes és fájdalmas emlékeket ébresztének, s most széttörve, mint saját szebb reményei, hevertek körülötte; azután végignézve lámpájával a falakon, a deszkázatot egy helyt félrenyomá, a mögötte rejtett szekrényt felnyitá, s miután belőle több tárgyakat kivett, az egészet ismét előbbi helyzetébe hozá.

Midőn munkáját bevégzé, még egyszer körülnézett a szobában. A földön egy kék szalag feküdt, ezt fölvevé s keblébe rejté, aztán sietve, azon úton, melyen jött, távozott.

Klári ez egész időközben az ablak előtt állott s benézett. Annyi izben látta volt Orbánt, hogy őt a lámpa világánál is megismerte. — Még a városban van — szólt magában, — Orbán e drágaságokat hozzá fogja vinni; maga az isteni gondviselés hatalmamba adja vetélytársamat. — S ezzel Klári sebes léptekkel a távozó után indult.

Orbán inkább el vala foglalva saját gondolataival, hogysem az őt távolról követő hölgyet észrevette volna; s Klári, Posztómetsző házához érve, a nélkül, hogy valaki által láttatnék, az egyik ablakhoz lopódzott.

— Hála Istennek, hogy jön! — szólt Frusina s Katalin egyszerre, midőn Orbán terhével a szobába lépett.

— És most siessenek nagyságtok — szakitá félbe Posztómetsző a szólókat; — több kétes külsejü embert láttam estefelé házam körül; ily időkben a cselédek hívségére sem számithatni; ki tudja, talán még az éjjel kereshetné valaki nagyságtokat. Minden készen van. Te menj szobámba — mondá Orbánhoz, — egyik legényem ruhája ott fekszik ágyamon; a kisasszonyok,

mint látod, már polgármenyecskékké változtak; belőled, minden diákságod mellett, parasztot csinálunk.

Orbán elment. Bebek Katalin még ékességeit akará nézegetni, de az öreg Posztómetsző neki arra nem engedett időt, sürgött, forgott, majd az ólba, majd ismét az asszonyokhoz sietett, s nem mult még öt percz, midőn Orbán, parasztruhában visszatérve, társait az utazásra készen találta.

— S most Isten áldja meg nagyságtokat — mondá a gazda, megcsókolva a kisasszonyok kezét; — mig a várost megkerülték, szolgám fog kalauzul szolgálni. E levelet Kovács Jánosnak adod Dunaföldváron — folytatá, Orbánhoz fordulva, — hív emberem, s mindenben segiteni fog; azon lesz, hogy a Dunán átjuthassatok, mi valószinűleg nem sokára csak nagy nehezen fog megtörténhetni. Odáig jobb a Duna innenső partján maradnotok, a pestin a lázadók talán jó messze lefelé csavarognak. És most még egyszer áldja meg Isten nagyságtokat, s ne vegyék rossz néven, ha az öreg Posztómetszőnek nem állott hatalmában ily magas uri kisasszonyokat úgy, mint illik, fogadnia.

A gazda s vendégei a szobát elhagyák, s kevéssel utóbb Klári lódobogást halla, melyből elindulásukról meggyőződött. Egy ideig gondolkozva állott. — Vissza nem tartóztathatom — szólt magában; — mielőtt Andrást feltalálom s általa lovakat szerezhetek számunkra, a városon rég tul vannak. De Dunaföldváron fognak a folyón keresztülmenni, odáig megelőzhetem. Oh, siessetek csak, nagyságos kisasszonyok, siessetek! a polgárleány a révnél vár reátok, s meglátjuk, Kovács János vagy Posztómetsző meg fog-e szabaditani kezeim közül? — S e föltétellel Klári Telegdi feldult kerti lakához sietett vissza, hol rá András a legnagyobb nyugtalanságban már régóta várt.

XVII.

Helyzetünkkel minden változik körülöttünk; nemcsak barátaink, mire a XVI. században csaknem annyi példa volt, mint napjainkban, de minden egyéb is. Ha szivünket bánat gyötri, a madarak éneke rögtön szomorúbban hangzik; kutyánk szemében mintha résztvevő keservet vennénk észre, s maga a természet komolyabb szint ölt magára. A fák árnyéka sötétebb, az esti szellő bánatos fohászokban lejt az ágakon át, a csermely zokogva halad köves ágyában, — mintha sötét fátyol borittatott volna látkörünk fölébe, mely az egésznek bájló szinezetét egyszerre eltakarta. Frusina s Katalin elevenen érzék ezt e pillanatokban. — A halmokról, melyek a budai várhegyet körülfogják, bájos kilátás nyilik. Egyfelől magasabb hegyek erdős csucsai emelkednek, másfelől zöld szőlők s a völgyben elnyuló város fölött tévelyeg szemünk. A völgy közepén a várhegy uralkodik, s ezen túl a széles Dunának fényes tüköre terül el oly kéken s oly nyugodtan, mintha egy nagy tónak szinét látnók. Útasaink, éjszaktól dél felé az egész várost megkerülve, e halmokon vették át utjokat; de ámbár Budának környéke, melyet, azon rész kivételével, hol Mátyás kormánya alatt szőlőmivelés kezdett terjedezni, őserdő takart volt, azon időben még szebb vala, mint napjainkban; s ámbár a teli hold szelid világi-

tásával az egésznek szépségét még növelé, s a természet a tavasz utolsó napjainak egész pompájában terült el utasaink körül, ők minderre nem figyeltek. Minden bokor, mely virágtakart ágait kisértetként feléjök nyujtá, az álmából fölvert madár által okozott zörej uj meg uj rémüléssel tölté el az asszonyokat, s néha Orbán és a kalauz kéréseire, sőt majdnem kényszeritésére vala szükség, hogy Katalin kisasszony visszatartóztassék a megfordulástól, melyre minden perczben készült. — Az egész társaság, egyes szavakat kivéve, hallgatva haladt tovább; s ámbár Katalin kisasszony több szőlőben, melyek mellett őt most utja átvezeté, előbbi esztendőkben a legfényesebb társaságban szüretelt, s ámbár a nyéki hegy azon részén, mely, midőn a sz. Gellért-hegyhez közeledének, jobbról meglátszott, épen huszonöt évvel ezelőtt Corvinus János herczeg társaságában szarvasvadászaton volt, a tisztes hölgy annyira el vala foglalva jelen félelmétől, hogy minderre nem emlékezett.

Miután a Gellért hegyét megkerülték s túlhaladtak Erzsébetfalván,[1]) hol a budai nép alsóbb osztályai szivesen mulattak, a kalauz elhagyá vándorainkat, s ők egy ideig szótalanul, mint eddig, csak kissé sebesebb lépésekkel folytatták útjokat. — Az országút — tudjuk, hogy hazánkban ezalatt jelenleg sem művészeti készitmény értetik, hanem csak azon csapás, melyen a legtöbb szekér és lovas szokott bizonyos hely felé menni — a Duna mellett vezetett el. Egy oldalról, a keskeny rónaságon, mely a folyót a budaörsi s törökbálinti hegyektől elválasztja, zöld rétek s aránylag jól mivelt szántóföldek látszottak; a másikról, míg Csepel szigete a kilátást el nem zárta, vagy míg a Duna innenső partján sűrű füzesek nem akadályoztaták, a szem a pesti partot s a Rákoson mindenfelől égő tüzeket láthatá.

— Uram Jézusom! — szakitá félbe Katalin a hall-

gatást, miután szemei soká a tulsó parton függtek; — látod ott a tüzeket, mi közel vannak hozzánk?

— Nincs mit félnünk — szólt Frusina nyugodtan, — köztünk van a Duna.

— Hej! miért nincs tél?! — sóhajtott ismét a másik. — Emlékszem, egyszer tél közepett jöttünk fel Telegdről, . . . édes anyád . . . Isten nyugtassa . . . még élt. Azt hallottuk, hogy a Duna befagyott, s nem is kétkedtünk, hogy minden nehézség nélkül át fogunk mehetni; s képzeld csak, midőn Pestre jövünk, az egész Duna telve jéggel, de a jég mind mozgásban. Pesten kellett maradni. Budán farsangoltak, a királyi palota oly fényesen ki volt világitva, hogy az embernek szeme s szive fájt, s mégsem lehetett átmennünk. Mit adnék, ha azon jég, mely akkor a folyót boszuságomra ellepé, most itt lenne, legalább e haramiák nem jöhetnének ide.

— Ne félj, Kata néném, most nem fognak átjönni — vigasztalá Frusina a panaszkodót. — Katalin egy időre ismét aggodalmaiba merült. De minél tovább tartott az út, minél többször látá magát rémülésében csalatva, annál nyugodtabb lett; s habár néha valamely rendkívüli alaku fűzfa, vagy az út mellett elaludt pásztor, ki, midőn a lovasok közelitének, marháira veszedelmet sejditve felugrott, félelmét egy perczre visszaidézé: Katalin csakhamar oly jókedvüen beszélé el ismét kedves udvari történeteit, mint legszebb napjaiban. — Épen a fejérvári úton levén, elmondá Mátyás temetését. Miként hozatott a király, fekete szőnyegekkel b ritott hajóban, Bécsből Budáig; mi módon vitték őt innen, számtalan gyászkocsi kiséretében, Fejérvárra; mikből állottak a hetvenötezer aranyra becsült ajándékok, melyekkel Corvinus János ez alkalommal a fejérvári templomot gazdagitá; s mennyit adott a nagy

halotti szolgálatnál a főurak s nemesek mindenike, oly annyira, hogy a felhalmozott arany az oltár mellé állitott tálakon meg sem fért, s a polgárok s a nép, poltráikat s ezüst filléreiket csak az oltár lépcsőin tehették le. — S mi keservesen sirtunk valamennyien! — folytatá Katalin elérzékenyedve, — csak ugy, mintha saját apját vesztette volna mindenikünk. És mikor a templomból kijövünk, egyszerre mindenfelől csak azt halljuk: meghalt Mátyás király, oda az igazság! Kérdeztük, ki mondta e szép szavakat először? nem tudta senki megmondani; egyszerre eszébe jutott mindenkinek, s egy percz alatt közmondássá vált. S apád mondta, hogy a nép e szavakat századok mulva sem fogja felejteni, s hogy azon esetre, ha Mátyás királynak nagy márványemlékét, melyet a fejérvári templomban megkezdettek, bevégzik is, e szobrok s oszlopok e szavakkal mind nem érnek fel, s a világ minden királyai irigyelni fogják annak dicsőségét, kinek uralkodása után ily közmondás maradt a nép ajkain. Igen, ezek voltak apád saját szavai, mintha most is hallanám; soha sem fogom feledni e napot; oly tolakodásban voltunk, hogy alig vettem észre, midőn egész bársonyruhámat széttépték. — Mátyás temetése után rögtön Ulászló koronázása került szőnyegre, s a fényes öltözeteknek elsorolása Bebek Katalinnak az élvezet kimeríthetlen kútforrását nyujtá; azután Anna királynét s a vele Francziaországból jött hölgyeket irta le, s így tovább. Történetbuváraink nem csekély zavarba jönnének, ha tőlük mindazon nevek magyarázata kivántatnék, melyek akkor a férfi- s asszonyöltözet sokféle nemeinek megkülönböztetésére használtattak, s melyek Katalin beszélgetéseinek főbb részét tevék.

Bármi érdekesek s tanulságosak voltak az elbeszélések, Katalin utitársai kevés figyelmet forditának rájok;

s a hölgy, nem buzditva hallgatói által, kimeríthetlennek látszó szóforrását végre apadni érzé. Az utasok ismét hallgatva lovagoltak egymás mellett, s csak Katalinnak nehéz fohászai s néha egyes rövid kérdések szakitották félbe a csendet, mely alatt mindenik saját szomoru gondolataiba mélyedett.

Egyszerre távolból lódobogás hallatszott.

— Jézus Mária! utánunk jönnek! — szólt Katalin, a mellette lovagló Orbán karját megragadva. Az ifju megállt s egy perczig hallgatódzott.

— Semmi baj — szólt nyugodtan, midőn lovát ismét meginditá, — csak egy lovas jön; az uton maradhatunk.

— De ha csak egy ember is; nem hallott-e kigyelmed soha hatalmas lovagokról, kik egész seregeket legyőztek, s nemes hölgyeket elrabolva, velök váraikba menekültek? — kérdé Katalin.

— A regék ideje megszünt — válaszolt Orbán mosolyogva.

— És ha Dózsa maga megtudta szökésünket s utánunk siet?

— Dózsának más dolga van — mondá Frusina — s Orbán megvédene ellene is.

— Oh, ha Orbán hadjátékokban gyakorlott bajnok volna! — sóhajtott Katalin.

— Oly megtámadóval, ki csak e napokban emeltetett lovaggá, talán még megküzdhetek — szólt Orbán nem minden keserüség nélkül, melyet Katalin szavai benne ébresztének.

A lovas azalatt sebesen vágtatva mindég közelebb jött, s Katalin visszatekintve, a hold sugaraiban egy óriás alakot vélt látni, de melynek természetfölötti nagysága a többiek által nem vétetett észre. Feltünő a magányos lovasban csak az vala, hogy mihelyt utasainkat mintegy háromszáz lépésnyi távolságra utólérte,

lovának lépését mérsékelé s közelebbre nem jött. — Midőn Frusina s Orbán, Katalin kérésére, egy ideig vágtatva haladtak, azt cselekedte követőjök is, s mihelyt lovaik lépését mérsékelék, az idegen azonnal követte példájokat; ha megálltak, megállt ő is, — szóval mindég hasonló távolságban maradt; s minthogy — főkép ha kiállott veszélyek a lelket félelemre hajlandóbbá tevék — minden rendkivüli, ijesztő szint ölt magára, Katalin rémülése megragadta Frusinát is, s maga Orbán, e makacs követőben kémet gyanitva, nem minden aggodalom nélkül nézett visszafelé.

— Várjanak nagyságtok itt rám — szólt, s megforditva lovát, az asszonyok nem kis rémülésére, egyenesen az idegen felé nyargalt. De ez hív maradt eddigi rendszeréhez, s mihelyt Orbán sebes közeledését észrevevé, megforditá lovát s szintén futásnak indult.

Orbán ismét visszatért asszonyaihoz; de alig folytaták útjokat, midőn követőjök szintén megfordult s ismét az előbbi távolságban ballagott utánok. Az asszonyok mindég nyugtalanabbakká váltak. Orbán elveszté türelmét.

— Ki vagy? — kiálta, megforditva lovát s megállva. A távolság, melyben az idegen lovát szintén megállitá, nem volt oly nagy, hogy az éj csendjében egymást ne érthessék a szólók.

— Becsületes ember! — volt a válasz, melylyel az idegen rikácsoló hangon e kérdésre felelt.

— S miért futsz becsületes emberek előtt?

— Mert éjjel nem tudhatni, kivel van dolgunk — volt a válasz. — — Kik vagytok?

— Polgárok, kik Pécs felé utaznak.

— S hát sem nem nemesek, sem nem parasztok? — kérdé amaz.

— Polgárok — volt a válasz; — jer ide s ne félj.

— Igen, de ha mégis... igéred, hogy nem bántasz?

— Igérem.

— És társaid?

— Asszonyok.

— De igazán asszonyok-e?

— Akár megesküszöm.

— Ne gondold, hogy fegyvertelennel van dolgod — mondá ismét az idegen, ki e beszélgetés közben mindég közelebb jött, — ha bántani akarnál, pórul jársz . . . Ah, csakugyan két asszony — szólt, mintegy önmagát megnyugtatva, tovább. — Alázatos szolgája kigyelmeteknek, bizony gyönyörü éjszakánk jutott utazásra; az ég Olaszországban sokkal kékebb, csillagot is ott többet és sokkal nagyobbakat láttam; de szép éjszaka Magyarország zord éghajlatához képest; becsületemre, igen szép.

Ki Bakácsnak udvari szabóját, Ollósit, éltében csak egyszer látta, — s ki nem látta őt? — azonnal ráismert ez idegenben a híres tűművészre; s a rémülés, melyet megjelenése távolban gerjesztett, ellenállhatlan kaczagássá változott, midőn az asszonyok e veszedelmesnek vélt ellenségöket közelről láták.

— Nem látom át, mi különös ok volna itt nevetésre — szólt a szabó méltósággal; — nem reménylem, hogy én magam —

— Ollósi uram — mondá Bebek kisasszony nevetve, — ha tükörben láthatná magát —

És csakugyan, ha Ollósi ezt teheté vala, alkalmasint, ha nem is nevetve, legalább sirva fakadott volna, oly különös, oly ellenállhatlanul nevetséges volt az alak, melyben utazóink előtt megjelent. Szökésre határozván el magát, czélszerübbnek tartá, ha álruhába öltözik és pedig parasztruhába; de midőn uj köntöseit megpróbálta, szabói izlése fellázadt a ruhák rossz szabása ellen, s két legjobb legényének segitségével hamarjában

néhány — felfogása szerint — elkerülhetlen változást tőn rajtok, minek az volt következése, hogy azok szűrből készült uri ruhához kezdének hasonlitani. Közönséges guba helyett vállain nehéz s a legszinesebb virágokkal kivarrott bunda függött, közönséges paraszt-süvege mesterségesen czikornyázott sujtásokkal volt ékesitve; s ámbár parasztaink akkoridőben mindég bocskorban jártak,[2]) a szabó nem érzett elég erőt magában csizmáitól megválni; s ha ezen farsangi álruhához a szabó száraz termetét, a hosszú, sovány s a holdvilágon még halványabb arczot s az ügyetlenséget képzeljük, melylyel kis lován ült: nem fogunk a természetesen víg Katalin jó kedvének kitörésén csodálkozni. Ollósi, ki egész életét nagy urak között tölté, mindjárt ráismert utitársaira, s a leglovagiasabb kifejezésekkel nyilatkoztatá ki örömét, hogy társaságukban utazhatik s hogy fegyvereit védelmökre használhatja.

Miután Katalin Ollósinak a Telegdi háza feldulása alatt s azóta történteket elbeszélte, végre kijelenté csudálkozását azon, hogy őt, ki mindég Bakács palotájában s igy teljes biztonságban lakott, hasonló helyzetben találja.

— Üldözések, nagysám! igazságtalan üldözések! — válaszolt a szabó sóhajtva. — Hogy ellenségeim vannak, régóta tudtam; de hogy gonoszságuk ennyire megyen; hogy végre az egész nemességet fel fogják uszitani ellenem; hogy maga a nádor s a kalocsai érsek kezet fognak velök, miután, Istenemre mondhatom, a Perényi- s Frangepán-családokat mindég kitüntetém: ez nagysám több, mint váratlan.

A szabó ezen panasza oly mulatságos, a szomorusággal vegyült büszkeség, melylyel azt előadá, oly sajátszerü volt, hogy szegény Ollósit első pillanatban az egész társaság megtébolyodottnak gondolta; ő maga a

társaság meglepetését hiuságával összhangzóbb okoknak tulajdonitván, nem kis önmegelégedéssel, mi közé azonban mindég némi szomoruság vegyült, tovább beszélt.

— Igen, nagysám, ha az ember úgy, mint én, annyi évekig hiven szolgált, s az egész udvarnak teljes bizodalmát birá, s azután egyszerre ekként elhagyatva látja magát, az fáj! . . . Buzlai s Palóczi ő nagyságaikkal még nem igen gondolnék, de a nádor s a kalocsai érsek, kiket valamennyi fölött megkülönböztettem: ez váratlan s leverő! . . . Hej, ilyen az udvari élet! — tevé hozzá nehéz sóhajtással.

— A szegény szabó megtébolyodott — suttogá Katalin Frusinának. — Ollósi uram talán csalódott — mondá fenszóval, ismét az előbbihez fordulva; — a kalocsai érsek indulatos úr, s a nádor ő nagysága néha nyers is tud lenni. Meglehet, hogy kigyelmed valami munkájával elkésett, mi, közbevetőleg legyen mondva, néha megtörténik, s hogy ő nagyságaik —

— Oh, ha csak az volna! — sóhajta Ollósi, — de ez országos dolog.

— Igen, országos dolog — folytatá méltósággal — főbenjáró dolog; ha szerencsésen el nem illanok, most talán a csonka-toronyban volnék, holnap vagy holnapután sz. György terén végezném napjaimat, hol Hunyadi Lászlót lefejezték, s mikorra nagyságtok Budára visszajönnek, h'Ollósi (a szabó sohasem mondá ki nevét ezen aspiratio nélkül) ott hamvadna a budai út fölött fekvő halmon, az Úr kápolnájának sirboltjában, hol Kont s a harminczkét nemes mellett csak a hivtelenség vagy a felségsértés miatt kivégezett bünösök temettetnek el.[8])

Hogy ezen nagy pathoszszal elmondott szavainál hallgatói nem kaczagtak, csak annak köszönhető, mert erősen meggyőződve megtébolyodásáról, a szegény

szabót őszintén sajnálták; a víg Katalint azonban e találkozás sokkal inkább mulattatta, hogysem Ollósitól megszökése okait ne tudakolná.

— Nagyságtok ismerik a bizodalmat, melylyel Bakács ő eminentiája irántam viseltetett — kezdé méltósággal nyujtózkodván lován, Ollósi, mig a többiek eleinte, hogy őt, a megtébolyodottnak gondoltat, föl ne ingereljék, később, mert magukat mulatva érzék, előadását félbeszakitás nélkül hallgatták, — tehát, mint mondám, nagyságtok tudják, mennyi bizodalommal viseltetett ő eminentiája irántam. Vagy jobban mondva, nagyságtok nem tudják, sőt nem is képzelhetik ezt. Befolyásom nemcsak kisebb házi dolgokra, melyeket ő eminentiája, mint tudva van, szokatlan pontossággal kezel, terjedett ki, mert hogy ezekre nézve — mindig a bibornok személye körül lévén — tanácsom sokszor kikéretett, igen természetes; de a legfontosabb, az egész országot illető dolgok közül is alig találkozott egyetlenegy, melynek elintézése iránt uram velem előlegesen ne tanácskozott volna.

A szabó egy perczig hallgatott s szemeit utitársaira forditotta, hogy meglepetésökön gyönyörködhessék, azután folytatá: — Hány esetet tudnék előszámlálni! Ha ő eminentiája a királyi tanácsból visszatért: Hol van h'Ollósi? ez volt első szava. Itt vagyok! válaszoltam én; s mig a nagy férfiu kényelmesebb házi ruhába öltözött, csak én maradtam nála; mert, közbevetőleg legyen mondva, uram öltözködését nem biztam másra, ezt nem teszi a szabó, ki hiréről gondoskodik; a mód, melylyel a ruhát felöltjük, csaknem épen oly fontos, mint annak készitése. De, hogy beszédemet folytassam, míg uram öltözködött s míg egymagam valék vele, többnyire beszélgettünk mindenféle tárgyakról s e szerint országos dolgokról is. És ugyan mért oly komoly

eminentiád? kérdeztem én. Ha tudnád, mennyi gondjaim vannak! válaszolt ő. Ha én eminentiádnak volnék — szóltam ismét én, — hamar tulesném rajtok. — S ugyan mit csinálnál — kérdezett ő tetemesen jobb kedvvel, mert ilyenkor rendesen mosolygott, — ha például ez vagy amaz történt volna? — S itt elmondá a dolgok állását. Például, hogy Havasalföld iránt a lengyel s a magyar kormány között uj nehézségek támadtak; vagy hogy a csehek zúgolódnak, mert Ulászló a morva és sléziai rendektől nem mint cseh, hanem mint magyar király követeli a hűbéri esküt; vagy miként lehetne ő felsége többi tanácsosait arra birni, hogy Velenczével a törökök ellen frigyre lépjenek? vagy más hasonló fontosságu dolgokat. Én figyelemmel végighallgatám ő eminentiáját s hosszu gondolkozás nélkül — mert jellememnek legkitünőbb tulajdona az elhatározottság — elmondám nézetemet; s nagyságtok nem képzelhetik, mennyire szétoszlatá gyakran ily tanács ő eminentiája gondjait. Igazságod van — mondá nyájasan, — ezt fogjuk tenni; bizony h'Ollósi, kár, hogy pappá nem lettél, belőled még kanczellár válhatott volna. — S ő eminentiája nevetett jó kedvében; s nemcsak titoknokának, de néha Szakmárinak, sőt egy izben, emlékezem, a velenczei követnek is elbeszélé tanácsomat, s mindnyájan igen helybenhagyák, s mondák, hogy valóban országos férfiuhoz illő felfogásom van. — Ha kérkedni akarnék, eseteket mondhatnék el, midőn nemcsak a bibornok, de maga a nádor s a szepesi gróf is tanácsokat kértek tőlem, s pedig néha oly tárgyak iránt, melyeket soha egy lélek sem hallott emlittetni: s a közelebb mult időben befolyásomnak híre annyira növekedett, hogy alig fordult meg udvarunknál nagyobb tekintélyü ember, ki egyet-mást ne közölne velem; s szent István napján épen két esztendeje lesz, hogy Palóczi ő nagy-

sága igen nagy társaságban azt mondá, miszerint sokkal inkább szeretné, ha az ország kormánya rám, mint ő eminentiájára bizatnék. Telegdi s Bornemisza ő nagyságaikat kivéve, alig volt ember, ki, ha velem összetalálkozott, országos dolgokon kívül egyébről beszélt volna. Ezen állásomat egész Buda ismeré; talán nagyságtok is hallottak felőle?

Frusina s Katalin igenezve hajtogaták fejeiket; szólni nem mertek, hogy magukat el ne nevessék.

— Igen, ez volt állásom, mint ime nagyságtok is tudják, még mielőtt a bibornokkal Rómába utaztunk — folytatá az előbbi; — hát még később! Az egész út rendezése rám volt bizva; minden kocsit én készitettem, minden podgyász szemeim előtt köttetett össze; minden palaczkot én tettem pinczetokjába, s mi legtöbb, a cselédek ruhái egészen az én tanácsom szerint készültek. Ő eminentiája háromszáz ember kiséretében utazott. Én mind a háromszáz számára négyféle ruhát készitettem: egy világos zöldet mindennapi ruhául, egy vöröset közönséges vasárnapokra, egy fehéret különös ünnepekre, melyben cselédeink, például, a pápa megválasztása után jelentek meg, s egy feketét bőjti napokon s más gyászos alkalmaknál használandót; mind e ruhát bársonyból, arany s ezüst krepin mánkával varrattam; soha a világ dicsőbb látmányt e háromszáz ekkép felöltözött cselédünkkel nem látott; sohasem bámult a római nép annyira, mióta városa fölépült, mint midőn mi háromszáz cselédünkkel utczáin első izben végigmentünk, s pedig akkor csak a zöld ruhákban jelentünk meg; s mint bámult a nép következő vasárnapon, mikor mind vörösbe öltöztünk, s hamvazó szerdán, mikor fekete bársonyban jelentünk meg; s végre a pápa koronázásánál, midőn az egész sereg fehér öltönyeit vette fel! . . . még egyszer mon-

dom, soha sem látott szebbet az ember. — S a szabó legnagyobb elragadtatással az egyes ruháknak szabásáról, a gombokról s himzésekről kezde beszélni, mint a költő, ha legkedvesebb műveiről szól, elfeledkezve minden egyébről.

— Ennyi fény, oly művelt nemzetnél, mint a római, természet szerint nem kissé nevelé uram befolyását — folytatá Ollósi, — én azonban uj meg uj s mindég meglepőbb dolgokon törtem fejemet, még a szakácsokat s kuktákat is uj selyemruhákba öltöztetém; tisztán fehér selyemköntösökben, arany-főkötőkkel s hálósüvegekkel főztek, s palotánk előtt ezerenként ácsorgott a nép, s nézte a szakácsokat,[4]) s fohászkodott: bárcsak Tamás bibornok választatnék pápául. Még uram ellenségei is azt mondák, hogy ha pápának választatik, azt csak szabójának köszönheti; s ő maga, méltányolva szolgálatomat, napról-napra kegyesebbé s leereszkedőbbé vált irántam.

Itt Ollósi egy pillanatig hallgatott, felsóhajta, azután tovább szólt. — Ő eminentiája nem választatott pápának. Királyi pompával kisértetett ki a városból, az Angyalvárban ágyuk dörögtek, a várostól egy mérföldnyire tömérdek nép jött velünk,[5]) de végre ott kelle hagynunk Rómát, s én mindjárt sejditém, hogy alig lesz ily jó dolgunk többé. Még Budára se jöttünk, s máris kezdetét vette a baj. Sokan neheztelték, hogy uram Rómából keresztes bullát hozott magával, s elkövettek mindent, hogy annak kihirdetését akadályoztassák. Bizony h'Ollósi uram — szólt itt-ott egy polgár hozzám, — ennek csak baj lesz a következése. Te is okosabban cselekszel, ha uradnak más tanácsot adsz; meglátod mi lesz az egész keresztes hadból — mondá a fiatal Móré, midőn engem, mihelyt utazásomból hazatértem, arra kért, hogy neki hat

uj ruhát készitsek; s midőn én minden szentekre esküdtem, hogy uram nem mindég követi tanácsomat, s hogy, főkép míg Rómában voltunk, fontosabb dolgokról ritkán szólt velem — a mi csakugyan igaz — akkor a fiatal Batthyáni s nagysád öcscse, Bebek Ferencz, elnevették magukat, s elmondták, hogy a bibornok soha semmit sem tesz tanácsom nélkül, s hogy a keresztes hadnak minden rossz következéseiért az ország tőlem fog számot kérni. S mint Bebek, Batthyáni s Móré: ugy szóltak a többiek is; a hová mentem, a keresztes hadról kezdtek beszélni; ha valakinek jobbágyai elszöktek, vagy ha a csavargó csapatok itt-ott kárt tettek, ennek kigyelmed h'Ollósi az oka, ezt kigyelmed mind megakadályoztathatná, csak szólana, stb.; majd megbódultam kínomban. Midőn ő eminentiájával szóltam, s midőn őt arra kértem, hogy a keresztes haddal hagyjon fel, mert ha rossz következései lennének, azok csak nekem fognak tulajdonittatni: a bibornok még a többieknél is inkább nevetett, s engem azzal biztatva, hogy nincs mit félni, ismét nem követte tanácsomat. — A keresztes had kihirdettetett, s Dózsa és az előbbkelő vezérek ruháira Zsigmond temploma főoltáránál magamnak kelle felvarrni a vörös kereszteket.[6]) Tudtam, hogy vesztemre lesz. Bebek Ferencz mindjárt az isteni tisztelet után mondá, hogy minden történhető baj egyetlen okának az ország a bibornok után engem fog tekinteni; de, mint mondám, ő eminentiája szolgálatában álltam, nem lehete máskép cselekednem, még panaszkodni is alig mertem már, mert uramat a közelebb lefolyt időben mindég rosszkedvünek találtam, s midőn vele utolszor e dologról szóltam, azt kérdé tőlem: megbolondultam-e már?

A szabó felsóhajtott; rövid hallgatás után ismét

tovább folytatá elbeszélését. — Nem tudom, mi lelte ő eminentiáját, de mintha valaki által megigéztetett volna. — Mióta Rómából visszatértünk, nappal s éjjel nem volt más gondolata, mint ez átkozott keresztes had; s minél többet zugolódnak mások, minél inkább féltek, annál szenvedélyesebben ragaszkodott tervéhez. Nagyságtok nem fogják elhinni, de becsületemre mondhatom, hogy fél magtárait üritette ki s egész gulyákat hajtatott ki a Rákosra, csakhogy az úgynevezett egyházi bajnokok szükséget ne szenvedjenek. Már mindenfelől hírek szárnyaltak, hogy a keresztesek egy vagy más földesurnak jószágait feldulták, s ő még mindég azt állitá, hogy e hírek csak az ő s az egyház ellenségei által terjesztetnek. Végre tegnapelőtt este, sohasem felejtem el a napot, ő eminentiájával magam valék nagy dolgozószobájában. Majdnem az egész napot a házon kívül tölté, s rendkívül fölgerjedve jött vissza. A köntös, melyet az nap viselt, először volt rajta, kardinal-veres bársony, kevés aranynyal, de annál mesteriebb szabás szerint készitve, nem, mert egészen magam készitettem, de becsületemre mondhatom, kevés szebb darab volt ruhatárában. Ő fel sem vette, mint egy ócska rongyot, úgy rántotta le testéről s tőlem, a bámészkodótól, minden más szó nélkül türelmetlenül hálóköntösét kivánta. Ő eminentiájának szörnyü gondjai lehetnek, hogy még azt sem veszi észre, mily ruhát vet le magáról — ezt gondolám magamban, de nem szóltam. Az udvari ember megszokta, hogy érdemei nem méltányoltatnak, s ilyenkor mindég jobb hallgatni. A bibornok sem szólt, hanem nagy lépésekkel járt fel s alá szobájában, mintha jelen sem volnék. — Egész nap a várban rendkívüli mozgás vala észrevehető. A nádor, a kalocsai érsek, Buzlai, Palóczi, Báthori, Bornemisza, majd együtt, majd egyen-

ként jártak fel s alá, mindenfelé hirnökök küldettek el; mi történhetett? gondoltam magamban, s Bebek Ferencz urfinak szavai jutottak eszembe: hogy végre, ha a dolgok rossz fordulatot vesznek, a bibornok a keresztes had kihirdetésének felelet-terhét, mint királyok szokták, rossz tanácsadóira fogja tolni, s az egésznek áldozata én leszek. Nekem, mint mondám, ez jutott eszembe, s a mint szemeimet Bakácsra forditám, ki boszusan fel s alá járt, ki utolsó munkámat nem dicséré s még csak nem is szólt, ugy látszott, mintha csakugyan ily valamiről gondolkozném. Midőn ő igy fel s alá jár, én gondolataimba merülve, ott állok, s egyikünk sem szól, a titkos ajtó, melyen Galamb ő kigyelmén s kívülem senki ő eminentiája dolgozószobájába nem jöhet, rögtön felrántatik s berohan félig magánkivül a titoknok, azon hirrel, hogy nagyságtok kerti lakását megrohanták a keresztesek. Doboltasd össze seregemet, fuss Batthyánihoz, hogy csapatjait velök egyesitse, és siessenek azonnal segitségül — kiáltott ő eminentiája; s Isten engem, remegett egész testén, mint bármi közönséges ember. — Galamb megjegyzé, hogy Batthyáni nem fog szavára hajlani; s uram, látva, hogy igaza van, azonnal félreveté hálóruháját, s hogy maga mehessen el, öltözködni kezde; de még nem vala készen, midőn minden jelentés nélkül Palóczi s vele a kalocsai érsek jöttek a szobába, utána a nádor, az országbiró, a kanczellár, a váczi püspök, Buzlai s végre Bornemisza. S mindenik lármázott, panaszkodott, szitkozódott; szörnyü vala csak hallani is; főkép Palóczi s a kalocsai érsek túlmentek minden mértéken. — Uram megjegyzé, hogy ha valamely ház a keresztesek által megtámadtatott, e zaj helyett jobb lenne segitségére menni. — Igen, hogy míg csekély seregeinket a külvárosba küldjük, addig

eminentiád czinkosai a várost támadják meg — kiáltott Palóczi, — s a királyt valamennyiünkkel együtt hatalmukba keritsék. — A kapukat nem szabad felnyitni; Bakács Dózsának czinkosa! — kiáltának mások; — ne higyetek neki! körül kell fogni palotáját; el kell szedni őrseregének fegyvereit; ez következése, ha a király a legfőbb egyházi hivatalokat parasztokra bízza; hisz Bakácsnak vagy Bakosnak, vagy nem is tudni hogy' hivják — rokonai ott állnak a Rákoson a Drágfiak többi parasztjaival, — s igy tovább; mindenik lármázott, orditott, fenyegetődzött, csak Bornemisza monda néhány mentő szót: hogy ő ugyan a keresztes had kihirdetésének barátja nem volt, egyébiránt az egésznek rossz következéseit csak a bibornokra tolni mégis igazságtalanságnak tartja. — És ki hirdette ki a szerencsétlen háborut; ki táplálta a gyülevész sokaságot; ki varratta Dózsa ruhájára a keresztet saját szabója által? igen! nem Ollósi varrta-e fel mindeniknek keresztjét? — s így tovább; s mindig csak az, hogy a szabó én vagyok. — Bornemisza védő szavai alig hallatszottak ki a zajból. — S most Bebek Ferencz rohan a szobába, utána Móré, Batthyáni s még néhányan az urfiak közül, s Bebek Bornemiszához fut s mondja, hogy Telegdi házától jő s a kisasszonyokat nem találta ott. — Mindenható Isten! — kiálta Bornemisza, — a szerencsétlenek a rablók kezei közé estek. — Azonnal ki segitségökre! — kiálta Ferencz urfi. — Veled megyünk! — orditának pajtásai; kettőhárom a főurak között is. A nádor, a kalocsai érsek s mások ellenezték. — Ugyis későn volna — mondá valaki, ki épen a szobába rohant, — felgyujtották a házat. — Látnom kell, mi történt rokonaimmal — kiáltott Ferencz urfi, s kirohant, mint a forgószél.

— Jó fiu! — mondá Katalin meghatva, — csak pár

hete, hogy István bátyja megszidta, s mégis ő vesz legtöbb részt sorsunkon.

— Nagysám — folytatá az előbbi, — ha arra gondolok, mit azután, hogy Bebek urfi elhagyott, látnom s hallanom kellett, borzadok. A veszély, mely nagyságtokat fenyegeté, felbőszitette az egész tömeget. A nádor s az országbiró tanácskozni akartak, de nem hallgatott senki rájok. Bornemisza maga, pedig elég nyugodt ember, összekulcsolt kezekkel járt fel s alá oly arczczal, mintha erőnek erejével gondolkozni akarna, s mintha iszonyu káromkodásoknál egyéb nem jutna eszébe; a többiek zajongtak, orditottak, fenyegetődztek; Konstantinápoly bevételekor az akkori patriarcha nem hallhatott a törököktől annyi szitkokat, mint most uram. — Hazaáruló! paraszt! gonosztevő! pártütő! a csonka-toronyba vele! vérbirák elébe kell állitani! — így kiáltott tíz egyszerre. — Ha Telegdi leányának csak egy haja perzseltetik le, vérével lakol; ha Bebek kisasszonynak baja lesz, kiirtjuk őt a világból s legatussága nem fogja őt védeni, majd megtanitjuk saját szabója által a lázadók ruháira kereszteket varratni, vízbe kell dobni szabójával együtt! s így mindég tovább, jó másfél óráig, mig Bebek urfi, ki parasztruhában a városon kívül volt, azon hírrel tért vissza, hogy a kisasszonyok szerencsésen megmenekültek.

— Csak igaz marad: a vér nem válik vizzé — mondá Katalin, — ilyesmit csak Bebek tehet.

— És Isten áldja meg Bebek urfit, hogy tette — folytatá a szabó, — csak e jó hirnek köszönhetjük, hogy a bibornok s én ez éjjel meg nem gyilkoltattunk, vagy hogy a csonka-toronyba nem zárattunk. A kedélyek kissé csillapultak; Bornemisza, mihelyt nagyságtok iránt nem aggódott, uramnak ismét pártját fogta s a felbőszülteket figyelmessé tevé, hogy bibornokot s pápai

legatust nem zárhatni minden birói eljárás nélkül a csonka-toronyba. Rövid ideig tanácskoztak, s miután határozat hozatott, hogy a bibornok jövő reggel excommunicatio fenyitése mellett a keresztesek szétoszlását fogja parancsolni, az urak rekedten egymásután elmentek s uramat titoknokával s velem magára hagyták.

— Uram — folytatá a szabó ismét kis szünet után — nyugodtnak látszott, arcza halavány vala s ajkai körül néha különös reszketés vala észrevehető; egyéb nem árulá el belső fölgerjedését. Szinte borzasztó vala ránézni. Mint a szikla állt ott; körülötte felbőszült habok, s mégis ugy látszott, mintha e mozdulatlan pont volna az, mely valamennyi közül legnagyobb veszélylyel fenyeget. De most, midőn a többiek elmentek, annál korlátlanabbul tört ki eddig elnyomott indulata. — Engem, a római szentegyház bibornokát, Bakács Tamást, akarnak a csonka-toronyba záratni? — így szólt, ismét fel s alá járva, és szemei szikráztak. — Galamb ő kigyelme mondá, hogy, meggyőződése szerint, mindez haszontalan fenyegetődzés s hogy kétszer meg fogják gondolni, mielőtt ily valamire vetemednek. — Nem ismered őket — szólt ismét a bibornok legnagyobb indulatban. — Felbőszülve, mint most, ők mindenre képesek; ha telik tőlük, boszut fognak állani nemcsak rajtam, de rajtad is Galamb, mert hozzám hív valál, cselédimen, csak mivel szolgáltak. Nem állok jót, nem inditanak-e felségsértési pert szabóm ellen, mert Dózsa ruhájára ő varrta fel a veres keresztet. Igen h'Ollósi — mondá hozzám fordulva, — vigyázz magadra; ha tőlük függ, hívtelenségi kereset alá kerülsz, s Isten kegyelmezzen árva lelkednek! — Nagyságtok képzelhetik, mint borzadtam el e szavakra. Remegve kérdém ő eminentiáját: hiszi-e csakugyan, hogy — — — De rám sem hallgatott, csak azt mondá, hogy ez uri

emberektől minden kitelik, s hogy őket nálánál jobban senki sem ismeri, — szóval: ismételé, miket előbb mondott, s mindezt a legnagyobb indulatban, s mégis félig gunyolva; végre, midőn félelmemet észrevette, mert meglehet, hogy csakugyan reszkettem, a bibornok még nevetett is, igen, valósággal nevetett, mintha örülne, hogy vesztében én is részesülni fogok; megvallom, sohasem tartottam őt képesnek ily szivtelenségre. Hej, a ki nagy uraknak szolgál!

Ollósi annyira el vala foglalva saját szomoru emlékével, hogy a mosolyt, mely utitársainak ajkai körül játszott, s mely Bebek kisasszonynál majdnem kaczagássá fajult, észre sem vevé s nyugodtan folytatá:

— Nekem nevetésre nem vala kedvem! Iszonyú aggodalmak között töltém az éjszakát, s mindig határozottabbá vált a szándék, hogy elleneim üldözései elől megszököm. Eddig, ha ő eminentiájának aggodalmaimról szóltam, bolondnak nevezett, most ő maga figyelmeztetett a veszélyre, s ha eszembe jött az arcz, a szivtelen kaczagás, melylyel vesztemről szólt: lehetetlen volt nem látnom, hogy pártfogására nem számithatok. Meg kell szöknöm! mondám magamban, s mert álomról szó sem lehetett, még éjjel hozzáfogtam az öltözethez, melyben nagyságtok fájdalmamra látnak. — Másnap reggel még Galambbal beszéltem; sohasem szerettük egymást, de okos embernek tartám őt mindig s gondolám, ily fontos pillanatban talán csak nyiltan megmondja véleményét. Kérdésemre válaszolá, hogy ő eminentiája ezt kétségen kívül legjobban fogja tudni, s hogy azon esetre, ha a keresztesek a felszólitásra szét nem oszlanak, helyzetem talán nem egészen veszély nélküli. Majdnem épen így szólt huszáraink hadnagya s a főszakács, ki országos dolgokban, melyekről vele sokszor beszélgettem, kitünő belátással bir. — Már ha ő eminen-

tiája mondá, ő eminentiája bizonyosan legjobban tudja; ki hitte volna, hogy h'Ollósi ily roppant bajba fog keveredni! — mondá az egyik is, a másik is; s a mi leginkább fájt, oly megelégedett, oly mosolygó arczczal, csak hogy nem kaczagtak. E bajba kelle keverednem, hogy az embereket egész aljasságukban ismerni tanuljam. — Csak még a táborba küldött papoknak visszatértét várám meg. Dél felé azon hírrel jöttek a városba, hogy a keresztesek nemcsak széjjel nem oszlanak, hanem hogy a lázadás már ki is tört. Én útra készültem. Ha még egy napig késem, a menekülés talán lehetetlenné vált volna. Az utczákon mindenütt, a hol csak mentem, az urak — jól vettem észre — suttogva szóltak egymással. Estefelé a nádorral találkoztam s ő kérdezett: hallottam-e már, mit mivelnek barátaim? Meglátod h'Ollósi — mondá szokott édes hangján — neked is megfizetik még varrásod bérét. — Meg vagyok győződve, elfogatásomra már megtörténtek a készületek, s csak azon pár aranynak, melyekkel a kapusokat megvesztegetém, köszönhetem, hogy szerencsésen idáig jutottam.

Hogy a szabó, a szónak közönséges értelmében, meg nem bódult, azt egész előadásának összefüggése bizonyitá; világos vala azonban az is, hogy helyzete iránti nézeteit megczáfolni nem tartozott a lehetőségek közé. Ha józan- vagy helyesebben mondva, ha oly ember, kit bolondnak nem nevezünk, valamely rögeszmét felkapott s eszének egész munkásságát annak védelmére forditva, az egyes körülményekből, melyek nézete mellett szólnak, egész rendszert alkotott magának: ilyennek helyreigazitása lehetetlen; s midőn Katalin Ollósinak értésére adá, hogy félelmeiben talán mégis csalódott, a szegény ember csaknem neheztelve kérdé tőle: vajon a bibornok, az egész udvar és város bolondnak tarthatták-e őt, őt, h'Ollósit, ki nemcsak tréfa tárgyául soha sem

szolgált, sőt legnagyobb kiterjedésben birá az egész udvar bizalmát?

— S melyek kigyelmednek jelen tervei? — kérdé Frusina, hogy a beszélgetésnek más fordulatot adjon.

— Mi jövőmet illeti, hála az égnek, nyugodt vagyok — válaszolt nagy önmegelégedéssel a szabó. — A valódi művésznek legbecsesebb kiváltsága az, hogy magát bizonyos helyre lekötve nem érzi; ha egy országnak viszonyai összebonyolódtak, vagy ha ellenségei üldözéseinek többé ellent nem állhat, elmegyen máshová s mindenütt nyilt karokkal fogadtatik. Mi nekem Buda, Magyarország, a nádor s a bibornok?! h'Ollósinak hire meg van alapitva Rómában is; s habár az egyszerüebb olasz köntösnél kevésbbé tüntethetem ki izlésemet, mint a magyar ruhánál, hol a sujtásozásban egészen uj rendszert találtam fel, mely nevemet fenn fogja tartani: a fődolog, a mi legművésziebb minden ruhakészitésnél, a szabás marad, s ebben felülmultam római vetélytársaimat már utolsó ottlétemkor is. A művészetem folytatására szükséges engedelmet ő szentsége a pápa, kinek számára egy fehér bársonyköntöst varrtam, meg fogja adni minden nehézség nélkül; pénzt, mennyi szükséges, magammal vittem, s nagy utilevelem, melyet előbbi uramtól tavaly kaptam, biztosit, hogy legalább a keresztesek nem fognak bántani, s így —

— S kigyelmednek van-e ily útlevele? — kérdé Orbán érdekkel, mert eszébe jutott, ily irománynak mennyi hasznát vehetni a jelen körülmények között.

— Van-e utlevelem? — szólt a másik büszkén, — és mily utlevelem! ő eminentiájának nagy pecsétje alatt egész rőf pergamenen olvasható: miszerint kedves szolgája s hive h'Ollósi, ki jelenleg Olaszországba utazik, minden kisérőivel együtt — mert, mint mon-

dám, az utlevél akkor készült, midőn ő eminentiájának szekereivel a pápaválasztáshoz utaztam — egyházi s világi hatóságok pártfogásába ajánltatik; felszólittatnak minden megyék s kerületek, városok, faluk s uradalmak, ugy szintén minden harminczadok, határőrök, számtisz — — —

— Megálljatok! — kiálta itt egyszerre néhány erős hang az út mellett álló bokrok közül; s míg Katalin felsikoltott s a szónokló szabó elrémülve a szó közepén elhallgatott, három legény kiugorva, a lovak kantáraiba kapott. Orbán kirántá kardját s a megtámadók ellen fordult; de ezek látva, hogy csak egygyel van dolguk, kettő, az asszonyok lovait szabadon bocsátva, Orbánt támadá meg, harmadik a reszkető szabó paripáját tartá, nem engedve, hogy egyetlen fegyverének, mely e pillanatban eszébe jutott — sarkantyuinak — hasznát vehesse. A küzdelem eredményét nem lehetett előre látni; Orbán oly kétségbeesett bátorsággal támadá meg elleneit, hogy, ámbár egymaga vivott kettő ellen, a győzelem valószinűleg neki jutott volna, ha épen azon pillanatban, midőn második ellenének karját megsebesité s midőn már a szabónak megszabaditására készült, az erdőből uj ellenek nem közelítenek a rablók segitségére s a vitéz ifju lovát körül nem fogják.

— A király nevében békét! — kiálta egy erős hang, melynek mindenki azonnal engedelmeskedett. — Vezessétek a foglyokat táborunkba; a vajda határozzon fölöttük.

Ollósi s az asszonyok részéről ellentállásról szó sem vala; Orbán átlátá, hogy minden további küzdés védenczeinek helyzetét csak rosszabbá tehetné s ennélfogva szintén az erdő felé engedé vezettetni lovát. — Az útonállás Ulászló kormánya alatt nem tartozott a ritkaságok közé, de e nemes mesterség hazánkban

akkor főurak s nemesek által, vagy — ritkább esetekben s csak kereskedelmi vetélytársaik károsítására — városi polgárok által gyakoroltatott,[7]) s ha ily ellenek hatalmába kerül, Telegdi leányát a jelen körülmények között veszély nem fenyegeté; de midőn Orbán a hold sugaránál a körülötte tolongó rongyos csoportot látá, zsiványok, vagy a fellázadt jobbágyoknak valamelyik csapatja között vélé magát. Hasonló, habár önösebb indokokból származtak Ollósi aggodalmai, s Orbánnak csaknem mosolyognia kelle, midőn a szabó, kinek lovát egy ideig az övé mellett vezették, sóhajtva megjegyzé, hogy olyanok kezébe jutottak, kik ő eminentiája utlevelét alkalmasint nem fogják kellő figyelembe venni.

Midőn megtámadtattak utasaink, Érd falujához közelitének. A budai hegyláncz, mely sz. Gellért hegyén túl a Dunától visszavonulva, bércz és folyam között keskeny síkot hágy, halmaival itt ismét a folyó partjáig nyomul, s ép e halmokon vezetett át utjok, midőn tovább haladásukban ily váratlanul akadályoztattak s akaratjok ellen az út jobb oldalán sötétlő rengeteg felé vezettettek. Egy óranegyedig haladhattak majdnem járhatatlan s csak vezetőik által ismert utakon, midőn a sűrűn áttörő világosság vonta magára figyelmöket. Rövid haladás után egyszerre szabad téren láták magukat, melyen hét-nyolcz nagyobb tűz körül mintegy két-háromszáz alak hevert, ült, járt, forgolódott. Egy nagyobb sátor s mellette néhány póznára akasztott rongy s friss ágakból készült alacsony ereszek az egésznek mintegy tábori színt kölcsönöztek.

Minden más helyzetben a kép, melyet maguk előtt láttak, utasainkat érdekelhette volna. A rögtöni átmenet az erdő sötétéből ezen majdnem máglya-nagyságu tüzekkel világitott térre, a csend után e váratlan zaj és zsibongás, a roppant tölgyek, melyek a helyet körül-

fogák s melyeknek alsóbb ágait a tüzek világiták, míg sudaraikra a holdvilág önté ezüst sugarait, mintha minden egyes fán a természet szelid világitása a vörös fénynyel küzdene meg, melyet emberek gyujtának, maguk a téren hemzsegő alakok az egésznek különösen regényes szint adának. Helyzetük bizonytalansága azonban annyira elfoglalá gondolataikat, hogy még Katalin is, ámbár mindennek, a mi regényes, barátja, mindezt csak alig vevé észre, s egész figyelmét azon alakokra fordítá, kik a nagy sátor előtt, melyhez most közeledtek, reájok várakozni látszottak.

Azon nagyobb czigánycsapatok egyikétől láták magukat körülvéve, melyek akkor e hazát egyik szélétől a másikig átvándorolva, majd erdők között, majd a nagy síkon üték fel sátraikat. Tűrve, sőt pártolva néha a király s földesuraságok által, s ismét minden különös ok nélkül egyszerre üldöztetve, rosszabb időkben kovácsmunkával, téglavetéssel, sőt favágással keresve élelmét, jobb napokban koldulás, jóslatok és zene közt élve, lopva mindig, hol alkalmat talált s mindig egyenlő könnyelmüséggel várva a holnapot, — Pharao népe, melynek földi hivatása talán csak abban áll, hogy körülvándorolva a nemzetek között, intse mindenikét, mi nyomorult az, ki hazáját elveszté, — akkor, mint most, könnyen meg vala ismerhető, s Orbán némikép megnyugtatva érzé magát, midőn látta, hogy védenczeivel oly emberek kezei közé került, kik gonosztetteiket a fosztogatásnál tovább terjeszteni nem szokták. Nem úgy Ollósi, ki azon tiszteletnél fogva, melylyel minden jó ruha iránt viseltetett, a rongyokba burkolt embereket minden gonoszságra képeseknek tartá s ki e félelmét halkan Orbánnal közlé.

A nagy sátor előtt, körülvéve a csoport előkelőbbjeitől, egy kis zömök férfi állt, kit kopott, de vörös és arany-

rojtokkal ékesitett mentéjénél s még inkább azon tiszteletnél fogva, melylyel a nép előtte visszavonult, a csoport vajdájának lehete ismerni. E hatalmas férfi elébe vezettettek utasaink.

A jövevények, kisérőik parancsára, leszálltak lovaikról s a vajda herczegi polczára ült, mely egy tizenkét akós, de félig borral telt hordó vala, s oly pontot képezett, mely valamennyi alattvalóinak legforróbb vágyait maga körül egyesité.

— Látom, ismét csavargókat hoztatok — mondá rövid hallgatás után, mely alatt villogó szemeit a jövevényekre függeszté, a vajda; — nem mondtam-e: menjetek ki fiuk az országutra s ma éjjel bizonyosan csavargókat fogtok találni; és ime teljesedett! Igy vagytok mindennel, a mit mondok. És ugyan hogy' akadtatok rájok? — kérdé rövid szünet után, mely alatt nem kis önmegelégedéssel tekinte maga körül. A megtámadók vezére röviden elmondá a történetet, kivált Orbán védelmét s a szóló társainak megsebesitését, minek hallásánál a vajda komoly ránczokba vonta homlokát.

— Megtámadni ő felsége hív czigányait! — mondá fejét csóválva; — kivont karddal támadni meg őket és véröket ontani! ez példás büntetést kiván.

— Igen, példás büntetést! kiáltá a tömeg, mire az asszonyok s főkép Ollósi nem kissé elrémültek. — Orbán mihelyt látta, kikkel van dolga, nyugodtnak érzé magát: jól látá, hogy a vajdának pénzzsarolásnál egyéb czélja nincs, s azért, a nélkül, hogy fenyegetéseit figyelmére méltatná, arra szólitá fel: mondja meg az árt, melyért lovaikat s szabadságaikat visszaadja.

— Kigyelmetek lovait? — szólt az előbbi; — de hisz a lovak tulajdonunkká váltak. Azért vagyunk felállitva a király, hatalmasan 'uralkodó II. Ulászló ő

felsége által, hogy tartományaiban rendet tartsunk, s mindennemű s nevezetű rendbontókat törvényes biráik elébe állitsunk. Valóban nehéz feladat jutott nekünk. Főkép a csavargás vétkes szokása kezd elterjedni az országban.

— Ne tréfáljon kigyelmed — mondá, a méltóság majmolásán türelmét vesztve, Orbán; — polgárok vagyunk s Pécsre utazunk; két-három aranyat kaphat, ha lovainkat azonnal visszaadja, különben pedig könnyen megbánhatná, hogy becsületes embereknek ekként merte utját állani.

Orbán elhatározott magaviselete a vajdára s társaira nem maradt hatás nélkül, s igen valószinű, hogy ajánlatát elfogadják, vagy hogy legfölebb megváltási összeg fejében néhány aranynyal többet követelnek, ha Ollósi s Katalin rimánkodásaik által el nem oszlatják e hatást. Mihelyest a vajda észrevette, hogy tőle valaki fél, még komolyabb ránczokba szedte homlokát s mondhatlan megvetéssel válaszolt. — Polgárok? — szólt, — mi nekem az, hogy valaki polgár, nekem, a ki vajda vagyok, az egész ország által elismert vezér, ki utakon, hidakon, szabadon járok egész táborommal, csak úgy, mint az országnak bármily nemese. És három aranyat ajánlani a lovakért, istentelenség! mikor a lovak legalább tizszer annyit érnek; s nekem ajánlani azt!

— Hallatlan szemtelenség! — szólt közbe a mellette álló czigányok egyike; — és még nem is igaz, a mit beszélnek. Látott-e ember ily módon felöltözött polgárt, mint ez itt? — s ekkor a szóló kezében tartott dudájával Ollósira mutatott, ki rémülésében észre sem vevé, mennyire nem hizelgő reá nézve az általános kaczagás, melyet öltözete most az egész tömegnél gerjesztett.

— Komédiás! — kiáltott az egyik. — Megszökött udvari bolond! — kiáltának mások. — Honnan is lophatta e fertelmes ruhákat? — nevettek ismét mások.

— Egy szóval, csavargó! — hangzott közbe a vajda erős szava, — s ez országban azokat kivéve, kiknek e végett különös engedelem adatott, nem szabad csavarogni senkinek.

— De édes Polgár Tamás uram — rimánkodott a közfigyelem tárgyává vált szabó, ki most rémülés közben a vajdára ráismert, — hát nem —

— Igen, Polgár Tamás — szólt a vajda, — ‚Thomam Polgár una cum aliis huszonöt tentoriis vagantibus' . . . úgy áll nagy levelemben, melyet mellemen hordok; ‚fabricandis aliis pixidis, globulis, pharaonibus necessariis' . . . a mint előmutathatom, s a mi annyit tesz, hogy ő felsége különös szolgálatában állunk; és ‚dum et quandocunque et quotiescunque' . . . a miből deákul tudók átláthatják, hogy minden ágyu- s más golyók öntése reánk bizatott; minélfogva ismét ‚facta sua expedire et libere stare huszonöt duntaxat' . . . a mint irva áll; se adót, se vámot nem fizetünk, s ennélfogva valamennyi csavargók letartóztatására különösen ki vagyunk küldve.[8])

— De Polgár uram — kiálta a szabó, miután a vajda deák idézései ellenére szóhoz jöhetett, — nem ismeri h'Ollósit, a bibornok ő eminentiája komornyikát —

— S udvari szabóját! — kiálta bámészkodva a vajda. — Uramfia! hogy jön kigyelmed ide hozzánk?

— A mint Polgár uram látja, nem épen jó szántomból — mondá a szabó, ki a vajda végszavai által teljesen megnyugtatva érzé magát s ki most bizonyos méltósággal szólt; — megvallom, kigyelmedről nem

tettem volna fel, hogy békés utasokat az országúton emberei által ekként megtámadtat.

— De édes drága Ollósi uram — válaszolt a vajda alázatosan; — ki is gondolhatta volna, hogy kigyelmedhez leend szerencsénk, s ily társaságban s kivált ily öltözetben? Kiáltsatok éljent Ollósi ő kigyelmének, ki nekem kegyes pártfogóm és patronusom! — kiálta, bámuló seregeihez fordulva. — De ily késő éjszaka! ily ruhában! — folytatá ismét; — ki hitte volna ezt?!

— Az idők viszontagsága — szakitá félbe amaz a szólót.

— Hej, szomoru időket élünk! — sóhajtott a vajda, minden törekvéseit arra forditva, hogy a rossz benyomást, melylyel eddigi magaviselete a szabóra volt, enyhithesse, — rosszabb időket soha sem értem. És mennyi a csavargó; ha nem vigyázok fel oly szorosan, még a budai országuton sem lehetne biztosan utazni. Mert, lássák kigyelmetek, csak azért adtam ki rendelést, hogy minden utas előmbe vezettessék, hogy azután a becsületes utazókat a csavargóktól megkülönböztetve, amazokat ismét szabadon bocsáthassuk. Ha némi fosztogatási szándékom lett volna, mint van másoknak, s meg kell vallanom, itt-ott a czigányvajdáknak is: akkor a három aranyat, melyeket amaz urfi ajánlott, elfogadtam volna; nemde, hisz esztelenül cselekszem, ha azon esetben az ajánlott három aranyat el nem fogadom? de én nem vagyok olyan, mint a többiek, szándékom —

— Nincs veszteni való időnk — szakitá félbe a mentegetődzőt Orbán türelmetlenül; — adja ki lovainkat, vezettessen ki az útra, hadd menjünk tovább.

— Tovább hagyjam menni kegyes uramat s patronusomat, ki nekem ő eminentiája udvaránál annyi pártfogást szerez s a vörös aranypaszomántos mentét, melyet tavaly ilyenkor igért, eddig számomra bizo-

nyosan már elkészitette s csak arra vár, hogy érte menjek? E kegyes pártfogót hagyjam én késő éjszaka tovább utazni s főkép ily időben?

— Hiába, sietnünk kell — mondá a szabó méltóságos leereszkedéssel, — kend, ugy látszik, nem tudja, hogy Budán a lázadók —

— Telegdi István ő nagysága házát megtámadták — vágott szavába a czigány, — de minthogy Ollósi ő kigyelme a várban lakik... vagy igen — szólt önmagát félbeszakasztva, mint kinek agyán rögtön egy gondolat villan át, mig sötét szemeit Bebek Katalinra függeszté. — Takarodjatok innen! — kiálta a még mindig utasaink körül ácsorgó tömeghez, — titkos beszédem van ő kigyelmével.

Mig a czigányok visszavonultak, a vajda, szemét majd Frusinára, majd Katalinra függesztve, hallgatott; mihelyt magát utasainkkal magánosan látta, halkabban engedelmet kért, hogy ő nagyságukat nem ismerte meg tüstént, s a kisasszonyoknak minden kitelhető szolgálatát ajánlá.

Katalin kezdetben meglepetést szinlelt s tovább is utazó polgárnőnek akará magát tartani, de Polgár sokszor fordult meg Budán s még Telegdi házában is, s így e szándék nem sikerülhetett; s a czigányvajda irányában most minden további titkolódzás valamint lehetetlennek, úgy fölöslegesnek mutatkozott. Mióta Polgár a király által, mint golyókészitő, szolgálatba fogadtatott s csapatjával kiváltságot nyert, a czigány nem vetkezett ugyan egészen ki nemzeti szokásaiból, s mint láttuk, néha golyóöntésen kívül egyéb jövedelmezőbb dolgokkal is foglalkozott; azonban, mint hivatalban álló, magát mindig a nemesekhez sorolá, s legnagyobb biztossággal lehete számot tartani, hogy Telegdi leányát nem fogja a pórnak elárulni. — Orbán mindezt meg-

gondolva, legjobbnak tartá, ha Polgárral nyiltan szól, s utjok további folytatására tőle tanácsot kér, ugyis a czigánynál jobban senki sem ismeré az ország minden utait és rejtekeit.

A sátorba vonultak, hová a vajda vendégeit udvariasan meghivá, s a teendőkről tanácskoztak.

Ollósi terve, hogy Olaszországba vonuljanak, nemcsak az asszonyok, de a vajda által is elleneztetett, miután a lázadás Somogyban s Zalában már kitört, Horvátországban minden perczben kitörendő volt s Karinthiának és Karnioliának parasztsága épen akkor lázadt fel urai ellen, s mint Polgár mondá, szörnyü kegyetlenséggel dühöng. — Biharba menni szintén nem vala tanácsos, mert ott s Mármarosban az egész oláhság feltámadt s a megyét pusztitva járta körül. Legjobbnak látszott, ha a kisasszonyok Csanád felé tartanak, hol a temesi vajda s Csáki püspök körül az alsóbb megyék nemessége összegyült s hol a város biztos menedéket igér. Polgár állitása szerint Telegdi Istvánt is ott fogják találni, s az út is legbiztosabb, ha tudniillik nem Földvárnak, mint akarták, mert e helyet a bácsi s baranyai parasztság eddig alkalmasint már elfoglalta, hanem a csepeli szigeten keresztül, s azután, kerülve minden falut, egyenesen a pusztákon utaznak Csanádig. — Mig nagyságtokat biztos helyre vezethettem, addig magam leszek kalauzuk — végezé tanácsát a vajda — s ne legyen Polgár Tamás a nevem, ha nem vezetem oly biztosan a nagyságos csanádi püspök udvarába, mint ha teljes békében élnénk. Táborom kormányzását azalatt fiamnak adom által.

A czigány tanácsa oly jónak látszott, hogy ámbár Ollósi sóhajtva jelenté ki sajnálkozását, hogy a kisasszonyoknak Róma csudáit nem fogja megmutathatni, ellenmondás nélkül elfogadtatott, s miután a vajda

fiával s a tábor előkelőbbjeivel rövid ideig tanácskozott, félóra mulva vándoraink, Polgár Tamás kiséretében, ez éji kaland után ismét tovább folytaták utjokat, mely őket most nem Fejérvár, hanem egyenesen a Duna felé vezeté. A tököli kompon, mely egy huzamos ideig Polgár táborához tartozó czigánynak kormánya alatt állt, minden akadály nélkül a nagy csepeli szigetre szállittattak át.

XVIII.

Térjünk vissza a fővárosba.

Szaleresi rögtöni megváltozása első pillanatban megfoghatlannak látszott. Hogy épen ő, ki a többieket mindig nyugalomra intette s a nemesség ellen soha gyülölséget nem mutatott, most ily buzgóvá s minden kibékülésnek legszenvedélyesebb ellenévé válhatnék: ezt valamint senki előre nem láthatta, úgy senki meg nem magyarázhatá magának, s magaviselete többek által gyanús szemekkel tekintetett. Midőn azonban Lőrincz s általa Dózsa s a többi vezérek Szaleresi indokait megtudák: a kétkedés teljes bizalomnak adott helyet. — Kit a nép ügyéhez nem szeretet köt, azt szint' oly erősen lekötheti gyülölsége — mondá Lőrincz, — s valamint seregeink nagy részét csak személyes boszúvágy tartja zászlóink alatt: úgy Szaleresire, ki magát mélyen sértve érezi, biztosan számithatunk. — E nézetekben a többi vezérek is osztozkodtak, s midőn a seregek nagyobb része Dózsával Szeged felé vonult, a Rákoson maradt keresztesek vezérlete egyhangulag Ambrusra bizatott. A legfontosabb helyeknek egyike vala ez, de olyan, melynek betöltésére nagy vezéri tehetségek nem kivántattak. A pesti polgároknak nagyobb része a keresztesek iránti rokonszenvét világosan kimondá, — a budaiak legalább közönyöseknek

mutatkoztak; a király s a főurak körül összegyült seregek csekélyebbek valának, semhogy a rákosi tábort megtámadhatnák; s így a jobbágyok ügye itt csak árulás által veszélyeztethetett volna, — s ezt lehetetlen volt Szaleresiről jelen lelki hangulatában föltenni.

S kétségen kívül míg első fölgerjedése tartott, a nemesség nem találhatott kérlelhetlenebb ellenséget senkiben; de szenvedély ott, a hol állandóság kivántatik, nem elégséges soha. Mint a golyó, melyet az ágyu magasra vetett, végre, önsulyától levonva, földre esik: úgy, ha az indulat valakit pillanatokra elragadott is, nem maradhat senki következetes természete ellen; s a szegény Szaleresi kevés nap mulva érezni kezdé, hogy elviselhetlen terhet vállalt magára. Boszuvágy helyett lelkét mondhatlan szomoruság tölté el. Kláriról, kinek fölkeresésére majdnem valamennyi cselédjét kiküldé, csak annyit hallott, hogy András kiséretében mindjárt másnap Fejérvár felé utazott, s mi haszna, hogy az összes nemességen boszut állhat, ha azon egy kincs, mely után szive vágyódik, ha egyetlen leánya örökre elveszett.

Lelkét azonkívül még más aggodalmak tölték el. Józanabb vala, hogysem szenvedélyének csillapultával helyzetének veszélyességét át ne lássa. Mintegy hétezer fegyveres állott parancsa alatt, de mily seregek! Dózsa vas karja félig rendben tartá őket, de mióta az elment, napról-napra növekedett a zavar. A pesti polgárok, kiknek majd kerti házaik, majd a falukon kívül álló aklaik törettek fel, zugolódni kezdének; a tanács, magában a városban elkövetett több garázdaság után kinyilatkoztatá, hogy hasonló esetben jövendőre a város kapuit a keresztesektől elzáratja; magában a rákosi táborban is a legnagyobb egyenetlenség uralkodott. Ha Szaleresi csak egy órára távozott, sőt néha jelenlétében

is, egyes csapatok fegyvert fogtak egymás ellen s a szerencsétlen vezér saját élete veszélyeztetésével is alig birta elválasztani a küzködőket. — Minden általános feloszlásra mutatott. Minden nap aggasztóbb híreket hozott. Majd azt, hogy a királynak cseh s morva hadai már Pozsonyig értek; majd meg azt, hogy saját seregeinek egy része a budai urakkal titkos szövetségben áll s őt az egész táborral együtt el fogja árulni, s Szaleresi borzadással gondolt a sorsra, mely reá ez esetben várna.

Lelkének csüggedését észre lehetett venni egész magaviseletén; s leghívebb barátai, kiket néha a városban meglátogatott, sokszor inték őt, hogy a jobbágyok ügyétől váljon el s pedig minél előbb, nehogy, megerősödvén a kormány, tőle a bűnbocsánatot, melyet magának most még kiköthet, később megtagadja. Részint becsületérzés, részint azon meggyőződés, hogy közte s a nemesség között minden kiengesztelődés lehetetlen, tartóztaták vissza őt e tanács követésétől; azonban lelke szüntelen e tárgygyal foglalkozott; s Erzsébet, ki valahányszor ura haza jött, őt hasonló kérésekkel ostromlá, feleleteiből könnyen kiveheté, hogy a jelen ösvényen csak azért marad meg, mert másnak követését lehetetlennek tartja.

Farkas még mindig a házban volt. Látva, hogy szabadulnia nem lehet, nyugodtan türte fogságát, s a jámbor gazdasszony mindent elkövetett, hogy az türhetővé váljék. Szaleresi fenyegetései iránt, mi saját személyét illeti, rég megnyugtatva érzé magát; tudtára esett az is, hogy Frusina nem került a lázadók kezébe; s így néha türelmetlenül, de panasz nélkül tölté napjait. Midőn Erzsébet ura iránti nézeteit vele közlé, Farkas azt a meggyőződését mondá ki, hogy azon esetre, ha Szaleresi akarja s ha a dologgal őt megbizza, Bor-

nemiszánál, ki most Budán parancsnokol, ki fogja eszközölni, hogy a gazdának semmi bántása ne legyen.

— Igen, de a nehézség Telegdi háza megtámadásában fekszik — sóhajta Erzsébet; — az egész lázadás tulajdonkép ezzel kezdődött, s ezt az urak — ugy hiszi legalább Ambrus gazda — soha sem fogják megbocsátani. — Igaz, hogy ő, szegény jámbor lélek, az egészről semmit sem tudott, esküt tehetnék le rá; de mit használ? a gazda nem akarja, hogy leánya bajba keveredjék s azért az egészet magára vállalja.

— Az sem baj! — válaszolt a másik, — akár magára vállalja, akár nem; — a mit tudok, azt tudom, s Bornemisza ő nagyságának meg fogom mondani; ő nagysága pedig tudni fogja, mit tegyen. Sohasem látott az ifjasszony annál okosabb embert; ha Telegdi nem volna Budán, párját kellene keresni.

Ily beszélgetések Erzsébetet némileg megvigasztalák, s minél többször szólt felőlük urával, annál hajlandóbbnak látszott ez az ajánlat elfogadására; az egyedüli ok, mely őt eddig visszatartóztatá, azon meggyőződés vala, hogy Farkas igérete teljesíthetetlen.

Végre egy este Erzsébet ura magaviseletében, ki épen a táborból tért vissza házához, rendkívüli fölgerjedést vett észre. Sok nemes család kegyetlen meggyilkoltatásának híre az nap érkezett a táborba; a seregek őrjöngő örömmel fogadák ez ujságot, kicsapongásaiknak nem vala határa; több, a falakon kívül fekvő polgárházak, s közte Szaleresi egyik barátjának lakása, támadtattak meg általuk; ő maga, midőn e rendetlenségnek határt akart szabni, fenyegetésekkel fogadtatott s csak néhány hivebbjei közbelépésének köszönheté, hogy az erőszaktól megmentetett.

— Ez nem tarthat így tovább — mondá, midőn Erzsébet tőle felindulásának okait tudakolta, — tör-

ténjék velem bármi, én fenevadak czimborája nem leszek. — Hívd ide Farkast, hadd szóljak vele; ha vesznem kell, el fogok veszni, nem bánom, hóhér keze által, de nem e pokolfaj társaságában.

Alig mondá ki Ambrus e szavakat, midőn Erzsébet már Farkasért indult s őt urához vezeté. Egy órával később a huszárt Budán, sz. János kapuja előtt találjuk, hol sok koczogás után beeresztetvén, igérete szerint egyenesen Bornemiszához sietett.

Gazdánk azalatt nyugtalan éjt töltött. Hogy a kormánynyal kibékülhessen, ahhoz nem lehetett reménye. Midőn Telegdi kerti lakának ostroma után a keresztesek a főlovászmester által eloszlásra intettek, az általánosan igért közbocsánatból ő névszerint ki vala véve, s minden, mi azóta történt, az ellene létező ingerültséget csak növelheté, késő megtérése pedig kénytelenségnek tulajdonittathatván, tetteinek súlyát nem igen enyhitheté. Ez vala Szaleresi nézete már akkor is, midőn Farkast rövid levéllel, melyben Bornemiszát kibékülési szándékáról tudósitá, házától elbocsátá. — Ha ő nagysága nem akar válaszolni — mondá az elmenőnek — ne is jer vissza. Nincs szükségem rabokra. — Minél többet gondolkozott e tárgyról, annál inkább megerősödött nézetében, s nem irhatjuk le a meglepetést és az örömet, melylyel az álmatlanul töltött éj után reggel felé Farkast szobájába lépni látá, ki Bornemisza által a legkegyesebb hangon irt néhány soron kívül hírt hozott, hogy ő nagysága Szaleresi uram ajánlatának elfogadására hajlandó, s hogy vele, mihelyt az ügy iránt a királylyal szólandott, tudatni fogja azon föltételeket, melyek alatt mindenki eddigi törvénytelen lépéseinek teljes büntetlenségére számithat.

Szaleresi kész vala mindenre, s Farkas éjjelenként ide s tova járt Pest és Buda között, nem kissé csu-

dálkozva uj helyzetén maga is. — Rendes dolog — mondá többször Erzsébethez, — de mióta Szaleresi ő kigyelmével találkoztam, mintha belőlem uj ember lett volna; előbb szerelmes-leveleket hordoztam, most épen országos dolgokban járok ide s tova; meglátja az ifjasszony, utoljára is, ha mint kémet nem akasztanak fel, mint titkos tanácsos halok meg; ki hitte volna, hogy ily kenyérre jutok?!

Budán azalatt Bornemisza csudálatra méltó tevékenységet fejtett ki. A főbb nemesség, mely még minapában, midőn a keresztes had kihirdetése előtt Telegdi által a fenyegető veszélyre intetett, ennek józan tanácsait megvetéssel fogadta, s mely a parasztlázadást, ha nem is lehetetlennek, legalább oly valaminek tekinté, minek legyőzése csak akaratától függ: most, midőn az előre látható vész kitört, elbizottságát gyalázatos gyávasággal cserélte föl.[9]) A város telve vala nemesekkel, kiket részint félelem, részint erőszak jószágaikról elűzött, s e menekülők tömege még inkább növelé a zavart, mely Ulászló udvarában mindig létezett. — Naponkint uj s rosszabb hírek érkeztek a városba. Zápolya, kinek jóakaratában úgyis kevesen biztak, seregeivel még Erdélyben állott; a temesi gróf hatalma legfölebb a gondjaira bízott fontos vár megőrzésére látszék elégségesnek; az alsóbb nemesség, érdekeit az uri rendétől elkülönözvén, a mármarosinak példájára, a parasztokhoz szegődött, vagy pedig közönyösséggel tekinté a főbb birtokosok veszélyét; s azok, kik e szerencsétlen napokban az állam fentartására szivesen fegyvert fogtak volna, lázadók által mindenfelől körülvett váraikban alig birák önmagukat védeni. Sehonnan sem érkezett segély. A császár, a pápa s a lengyel király, kikhez az urak első rémülésökben követeket küldtek, legjobb akarat mellett sem jöhetnek még idején a

nemesség megmentésére; az országban nem vala senki, ki a kormányrudat erős kezébe ragadván, az állam rongált hajóját e vészek közt vezérleni akarná. Az uraknak egy része a nádortól várá megmentését; ez maga kinos fájdalmak között feküdt betegágyán s kölcsönös szemrehányások, fenyegetődzés s a legőrültebb kétségbeesés vala minden, mit a nemesség saját és hazája vesztének elháritására e napokban tett; míg az egyházi rend reggeltől estig az Urnak templomaiban imádkozott, mintha az ég azokat megmenteni akarná, kik önmagukat elhagyák. Egy férfi volt, ki el nem csüggedett, s e férfiu Bornemisza vala.[10])

Szerencse, melynek sok nemzet fentartását köszönheti, hogy a legnehezebb pillanatokban, midőn a közdolog kormányzása haszon s élvezet helyett csak veszélyeket igér, néha oly férfiak kezébe jut, kik arra legalkalmasabbak. A hiuság s a haszonvágy, mely nyugodt napokban a hatalom után terjeszti ki kezét s mely csúszva s hazudva száz mellékutakon a legfőbb polczokra vergődik, ilyenkor visszavonul s a mezőn csak azok maradnak, kiket hivatásuknak érzete lelkesít. Ilyen volt Bornemisza.

Más körülmények között a közdolgok vezetése nem őt illeté. A király bizodalmát ugyan senki sem birá nagyobb mértékben nálánál: de ez Budán akkori időben senkit hatalmassá nem tett, s születése, birtoka, hivatala nem látszottak őt a vezér szerepére jogosítani. Még népszerüsége sem volt. A tömeg, valamint az egyesek, nem itélőtehetségével választja kedvesét, s Bornemisza büszkébb volt, hogysem a közkegyencz fortélyaihoz nyuljon; de midőn e hazát valamennyien elhagyák, midőn az ország nagyjai kétségbeesve jártak körül királyuk palotájában, ő nem csüggedett el, ő vala az egyetlen, ki e haza megmentését még lehetségesnek

gondolá s ő lőn központtá, mely körül a bátrabbak egyesültek.

Bornemisza átlátta a jelen helyzet nehézségeit, de meg vala győződve arról is, hogy e helyzet nem remény nélküli. Egy pillanatig ő maga is kétkedett. Ha Dózsa összes hadaival a fővárost támadja meg s a királyt hatalmába keritvén, ennek nevében lép föl a nemesség ellen: az előbbi rendnek helyreállitása vagy soha, vagy csak hosszú polgári háború után vala lehetséges. De miután e veszély eltünt, Bornemisza ismét nyugodtabban nézett a jövő elébe. Ha a főváros megtartatik, s ha ez által a kormánynak középpontja megmarad: egy nyert csata a nemességet veszélyes elleneitől megmentheti; s miután a Rákoson maradt keresztesek nemcsak ostromra nem tettek készületeket, de a város dunántuli oldalát még körül sem fogák s igy annak eleséggel ellátását nem akadályozák: Budát semmi veszély sem fenyegeté, sőt Bornemisza megérkezettnek gondolá az időt, midőn védelmi állásából megtámadásra léphet át.

Budán részint az ott menekvést kereső nemesek, részint azon seregek által, melyeket Tomori a város segitségére magával hozott, a fegyverfoghatók száma napról-napra növekedett; s ha a Rákoson tanyázó keresztesek a Bornemisza rendelkezése alatt álló seregeket számra jóval felülmulták is, ő maga s alvezére Tomori nyilt csata esetére bizton remélték, hogy e rosszul fegyverzett s rendetlen csoportokat legyőzik. A rákosi tábor megtámadása csak azért halasztatott el, mert se a nádor, se Bakács nem osztozkodtak Bornemisza nézeteiben, s a többiek is tanácsosabbnak tarták a várakozást, mint az egész haza jövőjét egy ütközet bizonytalan koczkájára állitani. Legjobbnak látszott, ha előbb a budai s pesti, még eddig közönyöseknek mutatkozó polgárok részvéte szereztetik meg az ügynek, s ha a

keresztes-táborban napról-napra inkább mutatkozó viszálykodások e végre felhasználtatnak. Bornemisza nem örömest ugyan, de mégis engedett e véleménynek s harczra készen elkövetett mindent, hogy a végkifejlődés pillanatát megközelítse. — A budai polgárok, akadályozva kereskedésökben, fegyverfogásra ajánlkoztak; Pesten egy nagy rész a királyi seregeknek befogadására késznek nyilatkozott, s a vár és a Rákos között fel s alá járó szerzetesek Bornemiszát tudósiták, hogy sokan a keresztesek közül, mihelyt eddigi tetteik teljes bocsánatát remélhetik, fegyvereiket le fogják tenni. A pestiek kivételével, kik vezéröket, Szaleresit, semmi föltétel alatt elhagyni nem akarták, állitólag kevesen voltak, kiknél komoly ellentállástól tarthatni.

Ily viszonyok között érkezett Farkas Bornemiszához s gondolhatni, hogy az utóbbi Szaleresi ajánlatát, mely csak teljes bűnbocsánat föltételéhez volt kötve, annyival inkább nem utasitá vissza, minél inkább sajnálkozott a férfiu sorsán, midőn egész történetét Farkastól meghallá. Az alkudozás, mely Farkas közbenjárása által közte s a pesti vezér között folyt, nem tartott sokáig. Bornemisza kiköté magának, hogy midőn seregeit Pestre vezetendi, a keresztesek által nem fog akadályoztatni; s Szaleresi, mihelyt kezében volt a királyi levél, melyben neki az eddig történtekért teljes bocsánat igértetett, a kijelölt napon seregeinek nagyobb részét élelemkeresésre küldé szét, mig Bornemisza, a Dunán átszállván, Pest falai előtt üté fel táborát.

Nem irok történetet; azért csak röviden jegyzem fel azokat, miket olvasóim Istvánfiban, Brutusban, vagy bárkiben azon komolyabb irók közül, kik e kor emlékeit fentarták, leghosszasabban Taurinus István *Stauromachiá*jában találhatnak. [11]) Bornemisza eleinte szétoszlásra szólitá fel a lázadókat. Miután felszólitására a

keresztesek fenyegetésekkel válaszoltak: az ország hirnöke, a király s tanácsa nevében, kikiáltá, hogy mindazok, kik a király kegyelméhez folyamodnak s e szándékuk kijelentésére jobbra vonulnak, teljes bűnbocsánatra számithatnak, — a makacsul ellenszegülők ellen pedig a fegyver éle s később a törvény egész szigorusága fog használtatni.

Szaleresi, vele a pesti seregnek nagyobb része s számosan a többiek közül is, kik Bornemisza küldöttjeivel már előbb egyetértésben álltak, a felszólitásnak engedve, jobbra vonultak; a többiek, átkot mondva hitszegő társaikra, harczhoz készültek. Vérengző, de nem hosszu vala ez.

A parasztok kétségbeesve küzdöttek; de gyakorlatlan, s miután számos társaiktól elhagyattak, szerfölött leolvadott csapataik nem állhattak ellent sokáig. Tomori Pál, az ismeretes vitéz, Batthyáni s Móré László, kik ez nap először használták fegyvereiket, csudákat miveltek s egy nehéz óra küzdelme után a vérrel takart harczmezőn csak halottak s azon keresztesek maradtak, kik Szaleresivel fegyvereiket lerakva, őrizet alatt várták Bornemiszának visszaérkezését, ki seregeivel a mindenfelé széjjel szaladó lázadók után sietett.

Véres volt a nap s a Rákostól az isaszegi erdőig — mert Bornemisza, sajnálva ennyi honfivért, az üldözésnek további folytatását nem engedé — holttestek jelölék az utat, melyen a lázadók menekvésöket keresék. Végre estefelé Bornemisza visszatért seregeivel s miután hadifoglyai közül azokat, kik felszólitásának engedve, a csatában részt nem vettek, szabadon bocsátotta: a többiekkel s fáradt seregeivel Budára visszament. [12])

Szaleresire nézve kivétel tétetett; részint, hogy fölvétele a királyi kegyelembe több ünnepélyességgel történhessék, részint, mivel ezen események után, melyek

Dózsa s a többi keresztesek által a legocsmányabb hitszegésnek fognak tulajdonittatni, Szaleresi magát biztosnak nem érezheté: Bornemisza őt a többi foglyokkal együtt magával vitte Budára. S ámbár Farkas, ki Szaleresit az ütközet után egy perczig sem hagyá el, vele a vezérnek e szándékait közlé, s ámbár kezei nem kötöztettek meg: Ambrus lelkében szomorú sejditések ébredtek, midőn fegyveresektől körülvéve, több foglyokkal együtt hajón látá magát s hallotta őrzői szörnyü fenyegetéseit.

— Semmi baj — mondá Farkas, ki Ambrust itt sem hagyá el, — nem rájok bizták az ország dolgát. Kigyelmedet királyi levél s Bornemisza adott szava biztosítja. De Szaleresi aggódott, s azon körülmény, hogy Budára érve, a többi rabokkal a csonka-toronyba kisértetett, nem vala alkalmas eszköz megnyugtatására.

XIX.

Szaleresi nehéz aggodalmak között tölté az éjszakát. Rabtársai, kikkel tág, de alacsony terembe együvé záratott, azokhoz tartoztak, kik, Bornemisza ajánlatára nem hajolva, csak az ütközet után fogattak el, s most, hitszegő vezéröket látva, szemrehányásokkal, sőt borzasztó fenyegetésekkel támadták meg a szerencsétlent.
— Miért veszett el a csata? kinek köszönhetjük, hogy szabadság helyett, melyért küzdénk, reánk kínpad s hóhér vár? E hitszegő okozta vesztünket; üssétek le! tépjétek izmokra! — így kiáltának sokan. Már veszve gondolá életét, midőn egy mellette álló, a megtámadókat visszatartóztatva, magát közbevetette.

— Ne bántsa senki vitéz vezérünket! — kiálta, — a hóhér parasztember, tiszteljük tulajdonát. Keréken vagy nyárson a halál jobbízűn esik; kár volna Szaleresi ő kigyelmét ettől megfosztani.

Szaleresi ereiben megfagyott a vér; a többiek vad gunykaczajjal állták őt körül.

— Ugy-e bár, ildomos polgár uram — szólt ismét az előbbi gúnyolva, — azt hivéd, hogy ha épen a legfontosabb pillanatban elhagysz, s ha, míg mi a hóhérok által felkonczoltatunk, hozzájok szegődöl s nyugodtan nézed vesztünket, majd el fogják feledni előbbi tetteidet, sőt talán még jutalmat is várhatsz,

mint az eb, melynek a mészáros megvetéssel a levágott marhának belét dobja oda? Hízni akartál vérünkön, nemde?

— Üssétek le! — kiálta ismét néhány hang.

— A világért sem! hadd nyerje méltó jutalmát — szólt ismét az előbbi. — Gazemberré lettél, Szaleresi uram; mint Judás, elárultad a népet, mely saját vérével téged is a gonosznak uradalmából meg akart váltani: s azt hivéd, mindjárt főispánt vagy királyi tanácsnokot, bánt s végre még nádort is csinálnak belőled, ugy-e bár? s im ide zártak hozzánk, hogy sorsunkon osztozzál. Nem szép tréfa-e ez?!

— Lovaggá fognak ütni — kiálta vad kaczagással egy másik, — csakhogy a karddal majd úgy találnak, hogy fejed az ütésnél földre potyog.

— Reánk ugyanazon sors vár, Szaleresi uram — gúnyolá egy harmadik; — hej, be szomorú dolog, hogy ily nagyon okos polgárnak ily paraszt sorsra kelle jutnia!

— Nem! — kiálta egy halavány arczu férfi, kinek ruháiról a keresztesek között elfogott fegyveres szerzetesek egyikére ismerünk. — Ki meri mondani, hogy Szaleresire s reánk azonegy sors vár? A bárdütés, melytől fejünk a vérpadra hull, minket nemesítni fog; a nép hallgatva, de résztvevő könyekkel nézi halálunkat: Szaleresi fejét a hóhér maga megvetéssel löki el lábával. Mi a nép szabadságának: ő saját gyalázatának vértanúja lesz; ránk áldva: reá undorral néz a jövő kor. Ki meri mondani, hogy ránk s ez alávalóra azonegy sors vár?

— Igazságod van, apó — szólt ismét előbbi hangján az, ki Szaleresit gúnyolni kezdé, — csakhogy Szaleresi uram a jövő kor itéletével nem igen gondol; a rőf, melylyel életén át kelméit méregeté, gyalázata nagy-

ságának fölméréséhez nagyon rövid, s kalmár nem ért egyébhez. De jó, ha eszébe juttatjuk, hogy rá s reánk csakugyan nem azonegy sors vár. Látod, Ambruskám — mondá gunyoló szivességgel, — te nagy, dicső ember vagy, gazdag kereskedő, pesti tanácsos, s mi több, fővezér; veled más közönséges emberek módjára nem bánhatnak: nálad ünnepélyességre lesz szükség. Közülünk egy részt felakasztanak, a többieknek orrát, fülét vágják le, és, mert sokan vagyunk, többeket talán szabadon is bocsátanak; de te nagy ember vagy, György után egyike fővezéreinknek, rád különös gondjuk lesz. Először is: bizonyos lehetsz, hogy a büntetés sora reád legutójára kerül; a hóhér s peczérei már fáradtak lesznek, kinzó eszközeik tele csorbákkal, mikorra téged vesznek kezeik közé; kínzásod kétszer hosszabb ideig fog tartani, s gondold csak, mily kínzás! — A szóló kegyetlen részletességgel sorolt el minden egyes kínt s Szaleresi testén mutatá a helyeket, melyeken azok alkalmaztatni fognak. Ambrusnak haja borzadott. De az iszony, melyet sápadt arczán kínzói észrevevének, örömüket még növelé, s midőn irgalomért esdekelt, vad kaczaj volt egyetlen válaszuk. Csak midőn már elfáradtak, csak akkor hagyták a szerencsétlent pihenni, vagy jobban mondva, átengedék őt saját fölgerjedt képzelmének, mely az éj hallgatása közben még iszonyúbb képeket teremte lelkében.

Másnap Szaleresi rabtársaitól külön választatott, s a csonka-torony legfelsőbb emeletében sötét kamarácskába záratott. Egyes szavakból azonban, miket a tömlöcztartótól s őreitől hallott, láthatá, hogy e megkülönböztetésen örülnie oka nincsen; s midőn ugyanaz nap délután tömlöczének ajtaja megnyilt s szabadság helyett lábaira lánczok verettek, tudtára adatván, hogy ez a nádor különös parancsara történik, kit a király

a fogoly lázadók büntetésével megbízott, eltünt vég reménye is. Nyugtalansága pillanatról-pillanatra növekedett, s Farkas is, kit hozzá bocsátottak, csak azt mondhatá vigasztalásául, hogy Bornemisza igérete teljesitésére mindent elkövet; a többi főurak s a nádor azonban szabadon bocsátását ellenzik. S habár mindaz tudva volna Szaleresi előtt, mit Bornemisza igéretének teljesitésére tett volt, ez őt pártfogója szándékainak tisztaságáról meggyőzheté vala, de aggodalmait még inkább növelte volna.

A főurak, kik a legnagyobb veszély pillanataiban oly gyáván viselték magokat s kik minden reményt a külföld segedelmébe helyezve, Bornemisza által alig birathattak arra, hogy a keresztesek ellen megtámadólag lépjenek fel: most, megizlelvén a győzelmet, csak boszút lihegtek.[18]) A keresztes-tábor, mely, míg fenyegetőleg a Rákoson állott, őket minden engedményekre készeknek találá, szétveretett: Szegedről hír érkezett, hogy Dózsa összes hatalma hasztalan ostrom után e várostól visszavonult; s a nemesség felfuvalkodva győzelmében, szokott megvetéssel nézett le ismét jobbágyaira s összes gondjai arra szoritkoztak: miként büntetheti a lázadókat legszigorúbban. — Az ütközet előtt az összes tanács azt javasolta a királynak, hogy a fegyvereiket önként lerakóknak teljes bűnfeledést igérjen: most, miután a győzelem nagyrészt ezen eszköz által kivívatott, a nádor s a többi főurak, azon ürügy alatt, hogy Szaleresinek megkegyelmezéséről nem tudósittattak előre, a vele kötött szerződést érvénytelennek állították. — Szaleresi a lázadásnak kezdője; ő az, ki Telegdinek s annyi más főurnak budai házait seregeivel feldulta; ő volt az egyetlenegy, ki, midőn a kereszteseknek általános bocsánat igértetett, e királyi kegyelemből már kivétetett; s ha Bornemisza neki is

büntetlenséget igért, tulhágott megbizásán, s igérete senkit sem kötelez.

Midőn Bornemisza a király nevében kiadott kegyelemlevélre hivatkozott, azt válaszolták, hogy Magyarország királya nem korlátlan uralkodó s így a nemesség elleneinek megkegyelmezése nem áll hatalmában; sőt a szenvedélyesebbek magát Bornemiszát támadták meg, ki, mint királyi tanácsos, a többieknek megegyezése nélkül, Ulászlót e hibás lépésre birta. — Szaleresi veszte el vala határozva, — s Bornemisza fáradozásinak már csak azért sem lehetett sikere, mert véleményével egyedül állott. Bakács talán belsőkép osztozott nézeteiben, de a keresztesekkel czimboráskodásról vádoltatva, helyzete úgy kivánná, hogy mindent, mi rokonszenvnek magyaráztathatnék, kikerüljön. A király szokott gyöngeséggel sajnálta Szaleresit; rosszalá a főurak boszúvágyát; elismeré, hogy azon esetre, ha az, kit ő kegyelmébe fogadott, büntettetnék, királyi tekintélye új csorbát fogna szenvedni; de férfias föllépésre Ulászló, mint máskor, úgy most sem birt elégséges erővel, s fohászkodva türé el az uj megaláztatását.

Igy találjuk őt most is. Ulászló karszékben ül, az előtte álló asztalon irás fekszik, melynek utolsó lapján számos aláirások láthatók. A király majd ezen aláirásokra függeszti szemeit, majd a falra néz, hol szeretett nejének arczképe függ; keble mély sóhajoktól emelkedik, arczán mondhatlan szomoruság s kétkedés kifejezése váltja fel egymást, míg a szoba másik oldalán, székre támaszkodva az öreg Venczel áll, s urára nézve, szintén felsóhajt.

— S mind, mind aláirták. Bornemiszát kivéve, egytől végig mindnyájan tanácsolják; s én királyi szavamat adtam! Mit tegyek?! — így sóhajtott a király.

— Meg kell tartani felséged királyi szavát, akármit

mondjanak az urak — válaszolt Venczel, noha a királynak kérdése látszólag nem hozzá volt intézve.

— Bár tehetném! — sóhajtott ismét Ulászló; — de nézd csak, valamennyi tanácsosaim, kivéve Bornemiszát, egy véleményben vannak; mind azt állitják, hogy Szaleresi megkegyelmezése jogaimhoz nem tartozik.

— Ha felséged rájok hallgat, maholnap semmi sem fog többé királyi jogaihoz tartozni — vágott szavába Venczel indulattal.

— De Bakács is velök tart — szólt a király, — királyi jogainknak nincs buzgóbb védelmezője, s lásd, itt áll neve a többiek előtt, s ezen irás azt mondja: hogy ha a jelen esetben a gonosztevőnek megkegyelmezünk, egész országunk vesztét idéztük elé, s Isten látja lelkünket, hogy mi ez országunknak mindig csak javát óhajtottuk.

— Ő eminentiája a királyi jogok buzgó védelmezője lehet s bizonyosan tudja, miért teszi; hivebben ragaszkodik felségedhez sok másoknál, azt is megengedem: de a bibornok még hivebben ragaszkodik önmagához, s a jelen pillanatban bizonyosan más tanácsot adott volna, ha saját érdekei által nem kényszerittetik, hogy a többiekkel egy hurt pengessen. Igy vélekedik főtisztelendő Hammel plebános ur is.

— Igen, Hammel is azt mondá, hogy lelkiismeretemet sérteném, ha királyi szavamat nem teljesítem, — sóhajtott a király; — de mit tegyek, ha az urak mind ellenkező véleményben vannak. Oh, ti közönséges emberek, szerencsések vagytok; szabadon követhetitek legalább azt, mit gyóntató atyátok parancsol; de mi királyok!

Venczel, mert urának becsülete minden egyébnél inkább szivén feküdt, s mert Bornemisza ismervén befolyását, vele a dolgok állását közlötte, elkövetett

mindent, hogy Ulászlót férfias föllépésre birja, de hasztalan; a király türelemmel hallgatta végig hív szolgáját, néha szemeit ég felé emelve felsóhajtott, néha az előtte fekvő irást vevé kezébe s az aláirások hosszú sorát nézé végig. — Csak valamennyien ne irták volna alá — mondá szomoruan; — mit tehetek, ha egész tanácsom ellenem fordul?!

Végre Bornemisza lépett a szobába. Midőn a király e legkedvesebb szolgáját meglátá, arczának szomoru kifejezése egy pillanatra földerült; de mikor szemei Bornemisza komoly tekintetével találkoztak, lesüté azokat, s arczán az előbbinél még nagyobb zavar vala észrevehető. — Bizonyosan tudod már — mondá, az irásra mutatva s akadozva, — tanácsosaim egyhangulag azt javasolják —

— Hogy a magyar király adott szavát szegje meg — egészité ki Ulászló szavait a belépő — s azért jövök, hogy megtudjam, e szemtelen kivánatra mi volt felségednek válasza?

— Én, én — mondá a király még nagyobb zavarban; — hagyj magunkra, Venczel, országos dolgokról szólunk. Barátom — folytatá a király, miután a komornyik a szobát elhagyá, — mondd, mit tegyek? Soha sem voltam iszonyuabb helyzetben. Olvasd ez irományt.

— Ismerem tartalmát — válaszolt az előbbi, midőn a király által kezébe adott irást az asztalra visszatevé. — A bibornok közlé velem.

— S mit javaslasz? — kérdé Ulászló szokatlan érdekkel.

Bornemisza egy ideig hallgatott. — Felséges uram — mondá végre, s hangjában rendkívüli felindulás vala észrevehető; — miután én vagyok azon szerencsétlen, ki Szaleresinek felséged nevében teljes büntetlenséget

igértem : tanácsom talán részrehajlónak látszik. Ha Szaleresi nem bocsáttatik szabadon, megbecstelenitve állok a világ előtt; jó hirben töltött élet után mint aláváló hazug fogok siromba szállni, s ez fáj.

A király nyugtalanul fészkelődött székén. — Bornemisza rövid hallgatás után folytatá: — De ne higye felséged, hogy ez határozza el nézeteimet. Ha felséged dicsősége, ha hazám java kivánná, kész volnék ezen áldozatra is. A jó hir csak jutalma becsületességünknek, s én kész volnék róla lemondani, ha magamat azon meggyőződéssel vigasztalhatom, hogy a legnagyobb áldozat a trón s az ország biztositására szükséges. De nem rólam van szó: felséged becsülete, a királyi szónak szentsége forog itt kérdésben; s ily helyzetben lehet-e kétkednünk?

Ulászló felsóhajtott.

— Igen, felséges uram, nem Bornemisza János, a király becsülete forog kérdésben; s ez az, miért ez íven annyi fényes aláirás összegyült. Felséged összes tanácsa előtt kijelenté, hogy az igéret, melyet Szaleresinek tettem, saját meghagyása következtében adatott; a hitszegés nem nekem, de felségednek fog tulajdonittatni; s még egyszer mondom: ez az ok, minélfogva mindég szétágazó tanácsunkban egyszerre ennyi egyetértést találunk.

— De mi oka lehetne tanácsunknak — kérdé bámulva a király, — nevünk megbecstelenitését kivánni? Nem voltunk-e mindég jó és kegyes fejedelmök?

— Nagyon is kegyes — folytatá az előbbi, — csakhogy mégis, fájdalom! felséged tanácsában vannak, kik a koronát szivesen más fején látnák. Bizonyos emberek a királyi hatalom lealázását tüzték czéljokul, mert törpeségökben érzik, hogy a trónnak még alább kell szállani, mielőtt ők azt elfoglalhatják. S Zápolya — —

A király, ki közönségesen oly egykedvű s szótalan

volt, valahányszor a szepesi gróf neve emlittetett előtte, felriadt érzéketlenségéből; a gyöngén felpirult arcz levertség helyett indulatot mutatott; de e változás, mint Ulászlónál minden elevenebb érzés, csak pillanatnyi volt; utána ököllé szorult keze tehetetlenül lógott le ismét karszéke támaszára s szeme visszanyeré méla tekintetét. — Zápolya koronám után vágyódik! ha tudná, mit kiván magának! — szólt s keblét fohász emelé.[14])

— Nincs mit félni Zápolyától — mondá nyugtatólag Bornemisza, midőn észrevevé a hatást, melyet szavai a királyra tőnek, — felségednek sok hív alattvalója, Zápolyának még több ellensége van; csak a korona jogai tartassanak fenn.

A király szomoruan rázta fejét.

— Bizzék felséged önmagában; bizzék hív jobbágyaiban s Istenben, ki jó ügyet el nem hagy.

— Királyi székemről fognak letaszítani! — sóhajtott Ulászló; — elkergetnek az országból; ugyis tudom, régóta csak ürügyre várnak; s ha most nem teljesítem kivánatukat, nyiltan föllépnek ellenem.

— Legyen, ha úgy kell lennie — mondá Bornemisza a legnagyobb lelkesedéssel; — ha e haza szerencsétlen végzete úgy határozta, történjék inkább ez is, de történjék küzdelem után. Ki ellenei által harczban győzetik le, rab lehet, de gyáva szolgává nem alázta magát, s megvetés helyett rokonszenvre számithat. A korona, melyet a nemzet felséged homlokára tett, a nemzeté; s a királyt eskü köti, hogy mi reá bizatott, annak fényéből egy szikrát sem enged elraboltatni.

Ulászló meghatottnak látszék; de egy percz, s viszszasülyedett ismét előbbi állapotába. — S mi lesz gyermekeimből, ha engem koronámtól megfosztanak? — szólt s szemei könyekkel teltek el.

— S azt hiszi felséged, — folytatá az előbbi, mind-

inkább elragadtatva érzelmei által, — hogy a királyi név, ha minden fényétől megfosztatott, érdemes a megtartásra? Lajos nem a királyi nevet, de e név valóságát igényelheti, s nem fogja köszönni apjának, ha helyébe királyi palástjának rongyait, trón helyett csak a legmagasb kínpadot s a koronában oly valamit öröklött, mi, ha hatalmat nem ad, gyalázat jelévé válik.

Ulászló gyönge volt, de sohasem aludtak ki a becsület végszikrái kebelében annyira, hogy e szavakat eltürte volna. — Bornemisza János, — szólt, fölegyenesedve székében, indulattal, lángoló arczczal, — feleded, ki előtt szólsz; vagy ha ismert jóságunkban bízol, tartsd eszedben, hogy ennek is megvannak határai. Menj!

E rövid szavak méltósággal mondattak. — Bocsánatot, kegyes uram, — mondá Bornemisza, térdre borulva s a királynak kezét megragadva. A király intett, hogy keljen föl, s szokott nyájassággal kijelenté, hogy mit tanácsosa tulbuzgóságában mondott, feledni fogja. — Oh, ha e perczben az egész ország láthatná! — szólt Bornemisza fölkelve. — Felséged arczán nemes indulat lángolt, szemei királyi tekintetet vetettek rám s én porig alázva érzém semmiségemet. Lépjen föl felséged így ellenei előtt s a haza mentve van. Gondoljon Ujlakira. Csak akarnia kellett, s e leghatalmasabb jobbágy porba aláztatott a királyi szék zsámolya előtt.

Mint gyönge emberek általánosan: úgy Ulászló egész életén át legközelebbi körének befolyása alatt állott, s épen gyöngesége birta őt néha oly lépésekre, melyek természetével mintegy ellentétben valának. Azon esetek, hol a király magaviseletében rövid időszakokra több szilárdságot találunk, s Ulászló hatalmának önérzetével lép föl, ilyen ideges befolyásoknak tulajdonithatók. A király Ujlaki ellen mutatott szigoruságának ez volt

kútfeje, ebben találjuk annak magyarázatát, hogy, míg Anna királyné élt, a kormány minden tekintetben férfiasabban lépett föl.[16]) Bornemisza szavai, úgy látszott, most a királyra hasonló benyomást tettek, s Ulászló határozottan kijelenté, hogy Szaleresinek adott szavát, bármit mondjon is tanácsa, megszegni nem fogja. — Talán hibáztunk, hogy szavunkat adtuk; az is talán jobb vala, ha ebbeli szándékunkat összes tanácsunkkal közöljük, hogy senkinek eljárásunk ellen kifogása ne lehessen: de királyi szavunkat nem vehetjük vissza. Szaleresi nem fog meghalni; szeretném látni, ki merné csak egy hajszálát bántani, mig mi vagyunk a király; s mi neki megkegyelmeztünk.

Bornemisza a királynak egyes kételyeit okokkal czáfolá meg; s ámbár e kételyek beszédében időről-időre visszatértek s Ulászló nem egyszer panaszkodott az iránt, hogy összes tanácsa kezet fogott ellene: szándéka nem változott. — Szaleresit én vettem oltalmam alá, nincs okod őt félteni, — ismétlé többször; — én vagyok a király, én, Ulászló, s nem Zápolya vagy más valaki. Ez egyszer nem fogok engedni. Ha most nem állok ellent, végre koronámhoz nyulnak. Szegény Annám, kit Isten boldogitson, nem egyszer mondá, hogy e népet csak vas kéz vezetheti; követni fogom tanácsát.

Midőn a király épen e föltételeiről szólt, Venczel őt félbeszakitá, a nádort s a királyi tanács nagyobb részét jelentvén be. Ulászló arczán egyszerre ismét az előbbi levertség mutatkozott. — Határozatunkért jönnek, — szólt, visszatámaszkodva székében, — csak valamennyien ne volnának egy véleményben. De ne félj, megtartom szavamat, Szaleresit senki sem fogja bántani.

Ekkor, a nádortól vezetve, az országbiró, Buzlai, Palóczi, a kalocsai érsek, a váczi püspök s még több főurak s egyházférfiak léptek a szobába, mélyen meg-

hajolva a király előtt, míg az a legnagyobb zavarban viszonzá köszöntéseiket.

A nádor kérdé: figyelmére méltatta-e a király tanácsának irásban beadott véleményét s mi rá határozata? A király akadozva válaszolá, hogy épen ezen tárgygyal foglalkozik, mire a nádor a tanácsnak ez irománybban foglalt okait szóval előadva, ujra kéré, hogy ő felsége e sürgetős tárgy iránt minél előbb határozza el magát, nehogy a büntető igazság hátramaradást szenvedjen.

Mindenki hallgatott. A király az előtte fekvő irományt kezébe vette s még egyszer végignézett az aláirásokon, azután a nádorra függeszté szemeit, s majd ismét Bornemiszára, majd meg a kalocsai érsekre; végre kinyilatkoztatá: hogy az egész dolgot nem tartja oly sürgősnek, hogy benne azonnal határozni kellene.

A nádor, követői által pártoltatva, ellenzé a király e nézetét. — Az ország állapota ennyi bűntettnek szigoru s rögtöni megboszulását kivánja, csak így remélhető, hogy a jobbágyoknak még eddig nyugodtan maradt része a lázadásban részvéttől visszaijesztethetik.

Ulászló határozatlansága e beszédek között mindinkább növekedett. A nádor szavainál, fölvett szokása szerint, néha helybenhagyólag hajtogatta fejét; s valahányszor szemei Bornemisza szomoru tekintetével találkoztak, ismét szilárd föllépésre határozta el magát, de csak addig, míg valamely tanácsosának merész szavaira szokott félénksége ragadá meg lelkét. — Én a pesti keresztesek vezérét kegyelembe fogadtam, — szólt végre, miután ujra s mindig szenvedélyesebben sürgették válaszát, — királyi szavamat nem szeghetem meg.

Ki a gyenge, remegő hangot hallá, melylyel e szavak mondattak, nem csudálkozhatott a bátorságon, melylyel,

Bornemiszát kivéve, minden jelenlevők a királyt most megtámadták. — Ha maga a király a legnagyobb gonosztevőknek pártját fogja, az államnak veszni kell, — szólt az egyik. — A nemesség, mely felségedet királyi polczra emelte, nem érdemli, hogy nyilvános ellenségeit kegyelmébe fogadja. — Ha a nemességgel így bánnak, az országnak veszni kell, s vele, még pedig előtte, veszni a királyi hatalomnak; mert ha a nemesség itt a budai palotában nem talál pártfogást, máshol kell azt keresnie. — Mialatt ezek s egyéb hasonló panaszok mondattak, Ulászló a legnagyobb zavarban ült székén; néma, könyörgő tekintetét majd az egyik, majd a másik szólóra vetve, inkább hasonló egy vádlotthoz, ki birái előtt áll, mint királyhoz, ki jobbágyai között látja magát.

— Felséges uram, ez nem lehet, — szólt végre szokott éles hangján a nádor, — hív tanácsa nem tűrheti, hogy felséged saját nyugalmát, hogy fiának koronáját s az egész ország békességét ekként veszélyeztesse. A nemesség a lázadás elnyomására máris vérét ontotta; vitéz fegyvereinek köszönhetni, hogy a pártütő csoport e város falaitól elűzetett, s kik elfogattak, most tömlöczeikben várják méltó büntetésüket. Az ország alsó részeiben Báthori és Zápolya ismét csak a nemesség segedelmével fogják az ország nyugalmát helyreállitani, s a nemesség ennyi szolgálatokért legalább igazságot követelhet királyától. Házaink feldulattak, barátaink és rokonaink kínos halállal végeztettek ki; birtokunk a lázadók prédája lett; mi vérért vért, gonosztettekért szigoru büntetést kivánunk; s ha a nemesség látja, hogy erre nem számithat; ha az aláváló, ki a lázadást itt felséged szeme láttára megkezdé, ki annyi felszólitásnak s intésnek nem engedve, a Rákoson táborozó pártütők vezetője volt, büntetlenül marad; ha gonosztetteire büszkén,

szabadon élvezheti zsákmányait: senki sem állhat jót a következésekért.

Ulászló semminek sem állhatott ellent kevésbbé, mint a szenvedélyességnek. Ez által gyakorolt rá néha nagy befolyást a nádor, kit különben nem szeretett. Bármennyire meggyőződve saját nézetei helyességéről, ha az ellenvélemény indulattal terjesztetett elébe, a király, hogysem vitatkozásba ereszkedjék, [16]) inkább mindent elfogadott; s most is, míg Perényi szólt, a legnagyobb nyugtalansággal mozogva székén, végre azon megjegyzéssel szakitá félbe e mindég szenvedélyesebben szólót: hogy ő sohasem mondá, hogy a pesti keresztesek vezérét szabadon fogja bocsátani. Midőn e szavakat kimondva, szemei Bornemiszára estek, s e férfi komoly, majdnem feddő tekintetével találkoztak: Ulászló még inkább megzavarodott. — Ne félj, — mondá ez utóbbihoz fordulva, — Szaleresinek nem lesz bántása. Nem fogjuk szabadon bocsátani őt, de életét kegyelmem biztosítja.

A nádor fölingerülten boszús tekintetet vetett Bornemiszára, s megjegyzé, hogy ki ő felségének ily tanácsot adott, nehéz felelet-terhet vállalt magára; s a király, ki minden áron csak jelen kellemetlen helyzetéből akart szabadulni, alig érte volna el e kivánatát, minthogy a szintén indulatos Bornemisza felelni készült, ha Zalkán, a váczi püspök, a vészt sejditve, ildomossága által azt ki nem kerüli.

— Ő felsége e szerint hív tanácsosainak véleményére adandó válaszát, mint mindjárt előre kijelenté, Szaleresire nézve fel akarja függeszteni — mondá a püspök alázatosan, — a többi gonosztevők azonnal a büntető igazságnak adatnak át. A pesti vezér azalatt a csonkatoronyban fogva marad. Mire nézve ő felségének bölcs határozatát kétségen kívül azon nézet vezérlé, hogy e

fő gonosztevő elitélése sokkal czélszerüebben akkorra halasztatik, ha majd Dózsa s a többi vezetők is a büntető igazság kezeibe kerülnek.

Noha a fortélyos püspöknek e szavai a király előbbi szavaival majdnem ellenkezőt foglaltak magokban, ez mindazáltal e szavakra helybenhagyólag hajtogatá fejét. S miután még a nádor kijelenté, hogy ő felségének határozatát ő részéről helyben nem hagyhatja ugyan, de szokott tiszteleténél fogva, melylyel a király akarata iránt viseltetik, azt nem ellenzi, Perényi s a tanácsosok visszavonultak.

A szobában csak ketten maradtak: a király s Bornemisza; hallgatva mindketten. — Amaz, mintha hív tanácsosa tekintetét akarná kerülni, szemeit kezével takarva, támaszkodott vissza székén. Bornemisza lelkét fájdalom és sajnálkozás tölté el.

— Nyugodt lehetsz — mondá végre Ulászló biztató hangon, — Szaleresinek nem lesz bántalma. Csak fogva tartjuk őt. Egész tanácsunkkal szemközt nem tehettünk egyebet. Láttad, mint dühöngtek.

— Én nem Szaleresit sajnálom — szólt a másik fájdalmasan.

— Ne is tedd, mi kegyelmet igértünk neki s meg fogjuk tartani szavunkat — mondá a király. — Szabadságától fosztottuk meg. Hej, ki szabad e világon!

— Nem, felséges uram — szólt az előbbi elragadva érzeményeitől, — nem Szaleresit, nem magamat, nem az egyest sajnálom én. De sajnálom felségedet, sajnálom e nemzetet. Ugy látszik, eljött az idő, melyben e nép, mint az agg test, gyöngeség által fog veszni.

Bornemisza szemében könyek ragyogtak. — A király meghatva nyujtá felé remegő kezét. — Én nem tehetek róla!

Bornemisza szenvedélyesen megragadta kezét. — Legyen

nyugodt felséged — mondá. — Ha összes tanácsa összeesküdött a királyi becsület megrontására, vannak, kik készek érte feláldozni éltöket. Szaleresi, kinek a király kegyelmet igért, meg fog mentetni; míg Bornemisza él, a királyi szó becsületben fog tartatni ez országban.

Bornemisza sietve távozott.

A király hallgatva nézett utána s mély gondolatokba merült. — Miért kellett királynak születnem! — mondá végre felsóhajtva. — Midőn Venczel a szobába jött, urát sirva találta. — — Eszébe jutott-e a szolgának, hogy a korona terhe az, mi szemeiből e könyeket facsarta!? — —

XX.

Midőn Polgár Tamás Frusinának s Bebek Katalinnak azt igérte, hogy őket oly biztosan fogja a csanádi püspök udvarához vezetni, mintha az ország teljes békességben állana: oly valamire kötelezte magát, minek teljesitése senkinek sem állott hatalmában. A Duna tulsó partján, hol Dózsa a keresztesek nagyobb részével Szeged felé vonult, azonképen mint az innensőn, hol a tolnai s baranyai parasztok példája után a fegyvert fogott jobbágyok száma napról-napra növekedett, minden biztosság megszünt, s utasainknak két egész hétig a csepeli szigeten kellett mulatniok.

E sziget, mint hazai iróktól tudjuk, akkoridőben az ország legvirágzóbb részei közé tartozott. [17]) Az udvar által mulatóhelyül használtatott, mire azt vadainak bősége s déli oldalán nagy halas-tavak különösen alkalmassá tevék. E sziget lakóinak sorsát, más jobbágyokéhoz képest, boldognak lehetett mondani, s ennek tulajdonitható, hogy a lázadás, mely nem eszmék, hanem kizárólag anyagi szenvedések által okoztatott, Csepel boldogabb virányaira nem terjedt ki, s míg az egész ország lángban állott, utasaink teljes biztonságban s aránylag kényelmesen tölték azon időt, melyet itt mulatni kényteleníttettek. Annyival nagyobbak voltak főkép Frusina aggodalmai.

A sziget lakói, kik nyugodtabb napokban a Duna

két partján fekvő helységekkel a legélénkebb közlekedésben éltek, most csak ritkán távoztak falvaikból, de annyival borzasztóbb hirek terjedtek el közöttük. Majd azt beszélték, hogy Buda a keresztesek által bevétetett s a királyon és Bakácson kívül minden urak és nemesek meggyilkoltattak; majd ellenkezőleg a keresztesek végelpusztulását hirdették, s oly körülményesen, mintha a hír terjesztői az egész esetnél maguk jelen lettek volna. Főkép az ország alsó részeinek állapota szolgált e hazugságok tárgyául. A dunántuli kerületből néhány nemes család menekült a csepeli szigetre, s ezek nem győzték Dózsa és a keresztesek kegyetlenségét s a nemesek szomoru állapotát eléggé sötét szinben festeni. E hireknek egy része Frusina előtt ugyan titokban tartatott, de a szerencsétlen hölgy mindamellett eleget hallott, mi nyugtalanságát legmagasabb fokra emelheté, s a bizonytalanság, melyben főkép apja helyzete iránt élt, előtte mindennél szörnyebbnek látszott, mi reá várhat. Frusina mindig sürgette az elindulást; miután azonban a Duna tulsó partján tanyázó keresztesek az utazást lehetetlenné tevék, e szándék kivitele tovább két hétnél lehetetlennek látszott; végre a czigány, ki, míg a hölgyek a csepeli szigeten tartózkodtak, kedvező alkalmat várva, idejének nagy részét a pesti parton tölté, azon hírrel tért meg, hogy az indulást már lehetségesnek hiszi. A biztos hang, melyen a vajda előbb szólt, nagyon lejebb szállott s most megvallá, hogy az utazás nem veszély nélküli; de utasaink kétkedés nélkül elhagyták a szigetet, s miután a ráczkevi réven éjjel átkeltek, minden falut s a nagy puszták lakott részeit kerülve, Sz. Iván, Apaj, Sarlosár felé Kecskemétnek folytatták útjokat. E nagy helység határát elérve, a kalauz egyenesen délnek, Fejértó és Pusztaszer felé fordult. Innen ismét keletnek vette utját, s miután

társaival együtt Mindszentnél egy ismerős révész segedelmével a Tisza tulsó partjára jutott, egyenesen Csanád irányában sietett tovább. Nem fogjuk az út részletes leirásával fárasztani olvasóinkat. Ámbár hazánk e része — mint tudva van — a mohácsi ütközet előtt inkább népesítve volt, mint most: a vidék akkor is szomorúnak és elhagyottnak látszott; s mivel utasaink nagyrészt éjjel haladtak, s a napot nádasok között vagy egyes elhagyott pásztor-kunyhókban tölték: a hölgyek sok szokatlan fáradságnak és nélkülözésnek valának kitéve, s csak vezetőjök ildomosságának s majdnem csudálatos tájismeretének köszönhették, hogy az őket környező veszélyeket eddig kikerülték.

Mióta a lázadás zászlója Dózsa által kitüzetett, nemcsak azok, kik rendes táborokban Pestnél vagy más helyeken összegyültek, de majdnem az egész parasztság fegyvert fogott. Egyes faluk népei, a legbátrabbat vezérül választva, saját kényök s kedvök szerint folytatták a jobbágyok és nemesek között kitört nagy háborut. Társakat keresett magának mindenik, kit személyes boszuvágy inditott, s velük a nélkül, hogy valakit kérdene, sértőjének felgyujtá házát, meggyilkoltatá gyermekeit; s ha Dózsa maga ily merényeket akadályoztatni akart volna is, ez nem állott hatalmában. A boszuvágyhoz aljasabb szenvedélyek csatlakoztak, s azon ritka jobb földesur, ki magát saját jobbágyaitól biztosnak érzé, idegen rablók martalékává lett. Az anarchiának átka: hogy, hol az létezik, ott a hatalom, mely senkinek sem tulajdona, valamennyi által igényeltetik, s az egyes polgár, ki törvényes kötelékeit lerázta, tettleg minden erősebbnek szolgaságába kerül; ez történt hazánkban is. Czigányvajdák, parasztok, sőt ismert gonosztevők korlátlan hatalommal uralkodtak egész vidékek fölött; romokra égett uri

lakok, sőt néha egész faluk szomorú tanuságot tettek működéseikről. — Polgár ügyes vezetése által utasaink eddig kikerültek minden veszélyt, de annyival nagyobb vala a félelem, mely között vándorlásukat folytatták. Sokszor, ha csendes éjszakákon a nagy rónaságon tovább haladtak, egyszerre a távolban egy lángba borult ház vagy uri lak a szerencsétleneket irányuk változtatására kényszerité; s alig indultak meg ismét, midőn a másik oldalról távol énekszó arra inté, hogy innen is veszély vár, s meg kelle állaniok a róna közepett s dobogó szívvel elvárniok, míg a vész elvonult s utjokat folytathatták. Ha a napot erdőkben vagy nádasokban tölték, a vad, mely szaladva az ágakat csörögteté, vagy egyes szárcsa, mely a nád között megmozdult, uj meg uj rémülésre adott alkalmat; sőt olykor az is megtörtént, hogy kisebb parasztcsapatokkal találkozva, nevökről s utazásuk czéljáról kérdeztettek, s csak Polgár Tamás ügyessége s a bibornok nagy pecsétű uti levele, mely ily alkalommal előmutattatott, eszközlé szabadulásukat, de többnyire csak miután az asszonyok órákig a halálos félelem minden kínjain keresztülmentek.

Bebek Katalin ennyi szenvedések után elveszté jó kedvét, s ha nyugodtabb órákban szokása szerint most is mult idők emlékeivel gyönyörködteté hallgatóit, előadásai többnyire szomoruak valának s a szegény urhölgyet jelen helyzetében csak kevéssé vigasztalák. Frusina belső szenvedéseit eléggé mutatá már halványsága is. A szegény leány, mint utitársai tudták, inkább apja, mint saját jövője miatt aggódott.

A férfiak azonban csüggedetlenül teljesiték nehéz feladatukat, s ha Katalin igazságosan panaszolhatá, hogy soha magyar kisasszony ennyi bajon keresztül nem ment, — elmondhatta volna azt is, hogy hívebb

lovagok védelme sem jutott soha hölgyeknek, — Polgár Tamás, ki életének egy részét bujdosva tölté, mintegy elemében érzé magát; a veszélylyel nőtt eszének termékenysége; minél több nehézséget látott maga körül, annál vigabbnak látszott. Ollósiban különös lovagiasság vala észrevehető, mely rögtöni veszélyek között ugyan kevésbbé nyilvánult, de a szabót annyival több kis szolgálatok teljesitésére buzditá, melyek által, mennyire a körülmények engedék, a nők helyzetét türhetőbbé tevé s főkép Bebek Katalinnak vigasztalója lett. Ha a társaság utjában megpihent, Ollósi volt az, ki az erdőben a legsürűbb fát, nádasok között a legszárazabb helyet az asszonyok számára fölkereste; ő készitett ágyakat, melyeket, főkép Katalin számára, ráteritett takarókkal a lehetőségig kényelmesekké tett; ő főzte az eleséget, melylyel utasainkat vezetőjük ellátá; szóval a legvigyázóbb udvarmester tisztét teljesité s azt oly finomsággal s lovagi könnyűséggel, minőt szabóban senki sem keresett volna.

Mondják, hogy nem viszonzott szerelem nem tarthat sokáig; hogyan lobogjon a láng, ha semmi által nem tápláltatik? — de kik így szólnak, nem ismerik az emberi szivet. Nem mutatja-e a tapasztalás, hogy mennyivel mélyebbre furunk a földbe, annyival melegebben bugyog fel a tiszta forrás, melyet kerestünk? S mint a földnek, ugy a szívnek megvan saját, minden külső befolyástól független melege, annyival erősebb, minél mélyebbre hatottunk titkos rejtekébe. Ilyen volt Orbán szerelme. Nem ámitva remény által, ő mégis boldognak érezé magát e napokban. Egész idejét kedvesével töltve, vele osztva minden veszélyeket, gondjaival körülfogva ez imádott teremtést, érezve, hogy biztossága tőle függ, hogy védelmére csak ő fogja ontani vérét, hogy megmentését neki fogja köszönni: Orbán először életében

szükségesnek érzé magát; s ha néha szomoru gondolatok ébredtek lelkében, ha Ártándi Pál emlékénél pillanatokra a szerelemféltés kínjait ujra érezé: a szüntelen veszély, melyben kedvese forgott, nem engedé, hogy magát e gondolatoknak átengedje. Frusina biztonsága minden pillanatban lelkének egész figyelmét kivánná; s a szelid szavaknál, melyekkel a hölgy fáradságait jutalmazá, Orbán feledé, hogy azokat hála s nem szerelem sugallta; vagy, ha ez eszébe jutott, erőlködött elüzni a gondolatot. Orbán boldog akart lenni, hacsak pár napra is, s gonddal kikerült mindent, mi őt a nyájas csalódásból fölébreszthette volna. Minden legkisebb tettéből kitünt szerelme, de nem szólt ez érzeményről, hisz tudta, hogy Frusina válasza porba sujtaná egész boldogságát. Eddig Frusina legalább önmaga nem mondá neki még, hogy szive Ártándi Pálért dobog; miért kényszerítse őt erre? most legalább bizonytalanságban maradhatott. — Ki tudja, mi hamar elér végzetem — gondolá néha magában, — s ha most meghalok, azon reménynyel válhatok meg a világtól, hogy Frusina egykor talán szeretni fogott volna, vagy hogy legalább nem szeretett mást, s szivem keserüség nélkül fog leszállani sirjába.

Az utazás legveszélyesebb része a Tiszán való átkelés volt. — Ámbár a lázadók eljárásában nem volt egység, s a katonai szempontból legfontosabb helyek általok többnyire el nem foglaltattak: a folyók s főkép a Tisza partjainak őrzésében valamivel több gond vala észrevehető. A kompok vagy elégettettek, vagy legbiztosabb társaik őrzésére bizattak; s Polgár mindig csak a Tiszától félt. Miután ennek tulsó partját elérve, a szőke folyó habjait háta mögött látá, a czigányvajda majdnem biztonságban képzelé magát, s mosolyogva válaszolt, ha az asszonyok ez iránt kételyeiket jelenték ki. —

Kiktől féljünk? — mondá jókedvüen, — kik e vidékről a lázadókhoz szegődtek, Dózsa seregeivel Szegednél állanak; s hacsak a szegedi halászlegények egyszerre nem változtak meg, hihetőkép ott fognak állani hetek mulva is s nem egy könnyen jutnak a városba; a többi parasztság nádasok között bujdosik. Azon keresztes csapat, mely Nagyváradnál gyült össze, eddig a püspök s nemesség által szétveretett, vagy legalább több dolgot talál odahaza, hogysem Biharból Békésbe jöjjön mulatni. Csanád közel van, hol Csáki ő nagysága mindig fegyvergyakorlott ficzkókat tart, s most a temesi gróf és sok más urak összegyültek; talán eddig az erdélyi vajda is itt jár; s higyék el nagyságtok, fényes nappal utazhatnánk; s ha egypár száz lázadóval találkozunk, még ők futamodnának meg előttünk. — A kalauz ezen okai oly helyeseknek látszottak, hogy végre a többiek is csaknem egészen megnyugtatva érzék magukat, s Orbánt és Frusinát kivéve, sokkal jobb kedvben folytatták utjokat. — Frusinának bús sejtelmei, mióta őt kevesebb valóságos veszély környezé, úgy látszék, még növekedtek, s ezen nyugtalanságának, mely a többiekre is visszahatott, volt talán tulajdonitható, hogy a bujdosók most is szint' annyi vigyázattal folytatták utjokat, mint előbb tevék.

A vidék, melyen áthaladtak, mondhatlanul szomoru vala. Végtelen rónaság mindenfelől; itt mérföldekre terjedő nádasok, folyók áradásainak maradványai: ott rengeteg tölgyesek vagy határtalan mező, melynek unalmas egyformaságát emberi szorgalom nem tevé érdekesebbé. Más években kalászok hullámzottak e rónaságon; a réteken nagy nyájak kolompoltak, pásztorének s a távol tornyokról áthangzó harangozás életet adott a magánynak. Most minden elhagyatva állt. — Ha utasaink néha éjjel valamely falun mennek át: a

kapuk tárva, a házak nyitva állanak, elhagyatva minden, mintha a lakosok kihaltak volna, s minden család házát hagyta volna emlékjelül e nagy temetőn, melynek közepében óriás kisértetként a magas templomtorony emelkedik ég felé. Elhagyatva áll az istenház, mint egész környéke; elköltöztek a hivek, kik szent falai között össze szoktak gyülni; a harangok némán függenek magas állásukon; rég elhervadtak a koszorúk, melyeket ájtatos kezek aggatának a templom előtt álló feszületre, s az örök lámpa nem önti fényét a szines ablakokon át. Semmi nem zavarja a halotti csendet, mely ez egykor népes utczákon vándorainkat most környékezi. Néha a házak egyikében felejtett kakas a szokott órában felzengi hangos énekét; de társai, kik egykor szavára feleltek, gazdáikkal most távol vándorolnak, s a faluőr éneke visszhang nélkül hal el a szalmatetők fölött. Néha kutyaugatás hallatszik, s az itt feledett ebek a lódobogásra kirohannak az udvarokból, mintha visszatérő gazdáik elébe sietnének, egy ideig hallgatva követik a lovasokat, s miután meggyőződtek, hogy idegenek, szomoruan vonitva térnek vissza kapuikhoz. Valami rendkivül szomoritó vala e látmányban; s utasaink mindig örültek, ha ily falut elhagyva, ismét a szabad rétségen láták magukat; hol, mint Bebek Katalin mondá, a magány nem oly kisérteties, mint e lakatlan házak között. Azonban volt elég itt is, mi bennök szomoru gondolatokat ébreszthete. Az alföldi rónaságon akkor számos nemesség lakott; minden, csak valamivel tehetősb földesur, a nyughatatlan kor szokása szerint, kis várat épitett magának, vagy házát legalább széles vízárokkal fogá körül, mely, ha hídja felvonatott, rögtöni megtámadás ellen biztosságot nyujta. A nemesek ezen lakhelyei, melyek inkább biztosságot, mint életkényelmet kereső gazdák által

többnyire lápok közepén vagy legalább mocsáros téreken építtettek, fel valának dulva. — A parasztok, kik e házakat egykor sóhajtva épiték, most átkok között ronták le azokat, s hol még hetek előtt a büszke nemes oly biztosnak érzé magát, csak füstös falak és sok gazdag család legbecsesebb vagyonának töredékei maradtak. A gazdák földönfutókká lettek, vagy ott fekszenek a romok között s vendégszerető házaikban varjak károgása hallatszik, kik most a gazdag úr fölött tartják lakomájukat.

Bebek Katalinnak, ki e most feldult várak néhányában szebb napokat töltött, bús álmélkodásra adott alkalmat e romok látása; de mindinkább közelitve a czélhoz s mint vezetőjük előre mondá, veszélylyel, mióta a Tiszán átkeltek, nem találkozva, a jókedvü hölgy rövid merengés után többnyire ismét szebb napok reményével űzte el szomoruságát. Főkép, miután a napot sűrű erdőben töltve, Polgár Tamás utazóinknak, midőn este megindultak, tudtokra adá, hogy Isten segedelmével még napkelet előtt Csanádon lesznek: Katalin visszanyerte egész jó kedvét; s míg Polgár a társaság előtt gebéjén erdőkön keresztül egyenesen dél felé haladott, s Frusina és Orbán őt hallgatva követék, Bebek kisasszony hű lovagja, Ollósi társaságában víg csevegéssel tölté idejét.

Ollósi eleinte a legnagyobb érdekkel vett részt a beszélgetésben. Mátyás és Ulászló udvarának leventéi kerültek szőnyegre, s ő némi öntudattal beszélhetett azokról, kik — meggyőződése szerint — szépségök legnagyobb részét Isten után neki köszönék. De Ollósi lassanként szótlanabbá vált; ritkább feleleteiben előbb nem tapasztalt levertség vala észrevehető, mely Bebek Katalin figyelmét ki nem kerülheté.

— Nagysád jókedvü lehet — mondá, midőn végre e

szomoruság oka iránt kérdeztetett, — egy pár óra mulva ott lesz Csanádon, körülvéve hódolóktól, mint mindig; bámulva s magasztaltatva ennyi kiállott veszélyek után. De én! mi lesz belőlem?!

— Kétség kívül kigyelmed, érdeme szerint, még inkább fog magasztaltatni — válaszolt Katalin; — hisz az egész világ tudni fogja, hogy e kalandban kigyelmed vala lovagunk — tevé hozzá sóhajtva, mert eszébe jutott, mennyit szenved az egész utazás regényessége az által, hogy szabó kiséretében történt.

— Nagysád megfeledkezik helyzetemről — szólt Ollósi oly hangon, melybe fájdalom s önérzet vegyültek, — én üldözött vagyok. Egy hatalmas párt által, mely jelen szenvedéseit igazságtalanul nekem tulajdonitja, boszuczélul kijelöltetve, nincs többé maradásom e hazában. Futnom kell, s egyetlen reményem az lehet, hogy a haza s különösen azon főbb nemesség, melynek egész éltemet szentelém, végre át fogja látni üldöztetésem igaztalanságát.

Katalinnak természetes jószivűsége s azon hajlandóság, melylyel Ollósi iránt viseltetett, mióta nemesebb tulajdonaival utazás közben megismerkedett, nem engedték, hogy a szabó panaszaira felkaczagjon; de a jó hölgy nem nyomhatta el mosolygását, midőn Ollósit figyelmezteté, hogy ha az urak bármi oknál fogva reá neheztelnének is, a Telegdi- s Bebek-családokban ezentul buzgó pártfogókra számithat, kik őt minden bántástól megőrzeni elég hatalmasak.

— Nagysád nem ismeri a világot — válaszolt az előbbi. — Ha a nemes családok gyönge érdemeimet méltánylani fogják is; ha legalább egy tagja e családoknak — itt a szabó hangja érzékenynyé vált — nem fog is talán megfeledkezni leghivebb szolgájáról: ez rajtam nem segithet. Míg az uri rend a parasztหad

egyik legfőbb okát bennem keresi: egyesek pártfogása nem fogja feltartóztatni vesztemet; s mily eszközöm van nekem arra, hogy ártatlanságomat bebizonyítsam? Katalin sajnálkozva utitársán, kit minden eszelősége mellett talpig becsületes embernek tartott, elkövetett mindent, hogy e rögeszmét megczáfolhassa; de hasztalan. Ollósi saját fontosságának érzetéhez inkább ragaszkodott, hogysem azt magától bármi áron elvitáztatná. Még egyszer elsorolva mindazon körülményeket, melyek őt megszökésre birák, azon meggyőződését fejezé ki, hogy a nemesség soha sem fogja ártatlanságát elhinni. — Egykor — folytatá érzékenyen, — reménylem, jobb napok jönnek e hazára, s akkor az urak, kik most legjobb barátaik ellen ily méltatlanul gyanakodnak, át fogják látni, hogy minden emberek között én valék legkevésbbé a parasztok barátja. Művészetem s a nemesség válhatatlan kapcsolatban vannak egymással; az egyik fölteszi a másikat; az egyik a másik nélkül ugyszólván semmi. De a szenvedélyek a jelen pillanatban inkább fel vannak izgatva, hogysem ez beláttatnék; s elhagyva hazámat, Velenczében vagy Rómában keresek menedéket elleneim vak dühe elől. — Ezt tette ő nagysága Thuz; ezt tették sokan; én egyes ember, az összes nemességgel nem szállhatok szembe.

— Édes Ollósi uram — mondá Katalin a legnagyobb jószivüséggel, — ugyan ne hagyja magát így rászedetni. Ha a bibornok ő eminentiájára a nemesség méltán neheztelne is: kinek jutna eszébe, hogy azért kigyelmedet üldözze, ki ő eminentiája meghitt embere; de végre mégis csak — —

— Szabója s komornyikja — esett szavába az előbbi, oly hangon, melyből Katalin észreveheté, hogy magát sértve érezi. — Nagysádnak talán igaza van; de ki

tehet róla, hogy mások felőlem egészen máskép gondolkoznak; s pedig nemcsak itt hazánkban, hanem Rómában is, hol, mint már egyszer elmondám, szolgálatom s tanácsaim Bakács ő eminentiájára nézve haszontalanoknak nem tartattak. Mi egy szabó? A világ fogalmai szerint semmi. A világ e részben talán igazságtalan; s valamint a hajdan-kor tiszteletben tartá a kovácsokat, kik fegyvereit késziték: jól tenné korunk is, ha többre becsülné azon mesterséget, mely a társasági életre oly roppant befolyást gyakorol. De mindamellett nagysádnak igaza van; egy szabó nem sok a mai világban, sőt némelyek szinte megvetéssel tekintenek munkájára; de ki tehet róla, hogy épen rám nézve kivétel tétetett? Én nem vágyódtam befolyás után, s mégis maga a bibornok —

A szabó valószinűleg hosszasan adta volna elő okait, minélfogva magát az államban a legfontosabb személyek egyikének tartá, ha Polgár Tamás felkiáltása által félbe nem szakasztatik.

— Mi az ördög lelte ez átkozott gebét? — kiálta ez haragosan, lovát, mely horkolva hátrált s többször megfordult, ostorral és sarkaival haladásra biztatva, — fatörzsök, vagy mit tudom én, mi fekszik előtte, hogy a rossz dög nem megy tovább. — S a czigány ujra megkezdé biztatásait hasonló sikerrel, sőt lova mindig nyugtalanabb lett, mind inkább s inkább ágaskodott. — Orbán a czigány lármájára mellé sietett, de alig ért azon helyre, hol a másik ló megfordult, midőn az övé is horkolni kezdett s a félelem hasonló jeleivel hátrált.

— Ha ez nem boszorkányság — monda Polgár, — én nem tudom, minek tartsam. Vagy talán annyira jutottunk, hogy e gonosz időben még a ló is ribellál ura ellen? — És a vajda ismét szorongatá s veré

lovát; de hasztalan. Se ő, se Orbán nem haladhatott tovább.

— Fogja csak kantárszáramat, — szólt végre az előbbi, leszállva lováról, — hadd lássuk, mitől félnek gebéink; ha nem lenne nyár, azt hinném, farkast látnak. — — Most értem — mondá rövid szünet után, mialatt lovát Orbánnál hagyva, néhány lépéssel előbbre ment, — itt dög fekszik. Isten engem, ló, s pedig nyergelve.

— Mindenható Isten — sóhajta Katalin, ki azalatt Ollósival s Frusinával szintén e helyhez közelített, — mi lesz belőlünk?!

— Ne féljen nagysád — szólt Polgár, ki azalatt tovább keresett s a lóhoz közel egy holt embertestet talált, — ez nem bánt többé. Ha kérnék se mozdulna, oly jól alszik.

— Alszik? — kérdé Frusina remegve.

— Alszik biz az — válaszolt az előbbi, — egészen elázott, ha nem is bortól, legalább vérében.

— Jézusom! — kiáltott Katalin.

— És itt ismét egy fekszik; s itt egy harmadik — szólt Polgár, midőn tovább keresett; — itt verekedtek, s kissé erősebben koppantottak egymás fejére.

— Forduljunk meg inkább — kiálta Katalin.

— Már minek fordulnánk? — mondá Polgár megnyugtatólag, midőn az asszonyok ijedtségét észrevevé; — ezek nem bántanak. Szép becsület tőlük, hogy mielőtt megérkeztünk, egymást oly derekasan agyonverték, legalább nem lesz bajunk velük.

De a nyugalom, melyet Polgár szinlelt, korántsem vala őszinte. A holdvilág, melyet ez éjjel többnyire fellegek takartak, az erdő sűrű lombján át csak kevés világot terjesztett; azonban a vajda e gyönge világitás mellett is eleget látott, mi benne aggodalmat gerjeszthetett.

— Itt csata volt — sugá Orbánnak, midőn ismét lóra ült s kissé megváltoztatva az előbbi irányt, tovább indult. — Az egész erdő telve halottakkal, s pedig pánczélos emberek. Én nem foghatom meg; Dózsa Szegednél táboroz.

— Talán a nagyváradi csapat, melylyel a püspök seregei találkoztak — jegyzé meg hasonló hangon Orbán.

— Meglehet — suttogá az előbbi, — csakhogy a csata nem rég történt. Fejemet teszem rá, kiket ott az erdőben találtunk, tegnap jókedvüen látták még felkelni a napot. Adja Isten, hogy baj nélkül érjük el Csanádot!

E kivánatnak, mint utasaink csakhamar látták, nem kellett teljesülni. Sebesebb léptekkel, mint annakelőtte, folytaták útjokat. Vezetőjök kissé jobbra tért el, s itt az erdő széléig semmi feltünővel nem találkoztak, kivévén, hogy a láthatár azon részén, mely felé Csanád feküdt, rendkívüli világosság terjedt el; midőn azonban a fák közül kilépve, a nagy rónaságra jutottak, félelmök egyszerre borzasztó módon igazoltatott.

Csanád városa lángokban állott előttük. Fél mérföldnyire voltak a várostól, melyet elérni legfőbb kivánatuk vala s hol fáradságaik után végre pihenni reméltek, most lángoszlop emelkedik az ég felé. Katalin felsikoltott, Frusina némán megszoritá Orbán kezét, szemeit ég felé emelve állt ott a kétségbeesésnek képe, s az ifju nem talált szavat, melylyel fájdalmát vigasztalhatá. Polgár maga is elnémult. Ő, ki az egész három hét alatt soha önbizodalmát csüggedni nem érzé s a legnagyobb nehézségek között talált tanácsot vagy legalább tréfát, melylyel társai aggodalmait elüzheté, most hallgatva meresztѐ szemeit az égő városra.

Nagyszerü látvány vala ez. — Csanád, mint akkoridőben alföldi városaink nagyobb része, fából s egyéb gyulékony anyagokból épült. Maguk a város bástyái, itt,

hol kő mérföldekre nem találtatik, sárfalakból s erős tölgypalánkolatból voltak készitve, úgy hogy az elterjedő lángoknak semmi sem állhatott ellent[18]). Házrólházra futott a tűz; a szalma- s nádfödelek iszonyu gyorsasággal lobbantak fel egymásután. A három soru palánkolat, mely a várost védelmezé, szintén felgyujtva, most ép annyi égő gyürüt képeze az egész körül, mely fölött három templomtorony óriási szövétnekként lobogott az ég felé, szikrákat szórva maga körül. A falak végre elégve ledőltek s torony torony után a körülötte hullámzó lángtengerben elmerült. — Az egész fölött óriási füstoszlop emelkedett, alul fényes, mint az izzó vas, magasabban sötétvörös fátyolként borulva el az ég egy részén, míg a másikon szétszaggatott felhők között a holdvilág önté el halvány sugarait s egyes csillagok bolyongtak. A hold s lángok e pusztulás nagy képe fölött szokatlan világot terjesztének el. Fenn a légben rémülten ide s tova szállongó madarak szava hallatszott; a rónaságon szétkergetett nyájak és gulyák tévelyegtek ide s tova, majd az égő kazlak körül csoportozva, majd ismét szétrohanva s panaszos bőgéssel töltve az éjszakát.

Utasaink néma borzadással nézék mindezt.

— Oh atyám! szegény atyám! — sóhajta végre Frusina; — mi történt vele? ő itt volt.

— Dehogy volt — válaszolt a vajda, ki lelki nyugalmát e váratlan látmány után első nyeré vissza, — ha Telegdi ő nagysága itt lett volna, jót állok, szép Csanád városa nem gyujtatik fel, s pedig nagy kár érte; sehol a világon jobb halászlevet nem főztek, s püspök ő nagysága is sokszor jól tartotta a czigányokat. De így kell lenni, miért épitnek városokat; a házat előbb-utóbb felgyujtják. Mi czigányok nem félünk ilyesmitől.

Orbán meggyőződése szerint, melyben Ollósi is egyetértett, Csanád elfoglaltatása annak jele, hogy a nemesség e hely védelmével felhagyva, a Maroson már elébb átvonult. — A nemesség s vele nagyságod apja is hihetőleg Temesvár felé vonult vissza, hogy ott az erdélyi vajda jöttét bevárja — mondá Orbán Frusinához. — Telegdi ő nagysága miatt nincs mit aggódnunk; a kérdés csak az: mit tegyünk mi e pillanatban?

— S e kérdésre könnyű felelni — válaszolt Polgár. — Pusztuljunk innen; a Maros közel van. Partjain talán csolnakot találunk, s ha nem, ily nyári időben a folyó nem mély, egy kis uszással átjutunk. Azután egyenesen Temesvárnak.

— Jézus Krisztusom! — sohajtott Katalin, midőn az uszás emlittetett. S a vajda, miután tanácsának egyébiránt senki ellent nem mondott, ismét meginditá lovát, s az erdő széléhez tartva magát, tovább ballagott. A többiek hallgatva követék vezetőjöket.

Borzasztó látvány várt reájok.

Alig haladtak néhány száz lépésre, midőn vezetőjök lova ismét horkolni kezdett s félreugrott. A földön holttest feküdt. Rongyos ruháin a vörös kereszt s a cséplő, melyet még mindig megmerevült kezében tartott, mutaták, hogy a lázadókhoz tartozott; homlokán nagy seb vala látható; a nyilt szemek meredten függöttek a holdvilágon, melynek sugarai alatt a halálos küzdelmek között elvadult arcz még borzasztóbbnak látszott.

— Jézus Mária! — sikoltott fel Katalin, midőn a halottat meglátá, — rosszul érzem magamat.

— Csak jerünk hamar — biztatá Polgár, — most nincs idő ájulásra. — S az utasok tovább haladtak a véres mezőn. Eleinte sietve, de több s több, a földön heverő akadályok miatt mérsékelni kellett lépteiket.

A csata, mely e téren a nemesség és Dózsa seregei között két napi küzdés után néhány óra előtt a keresztesek győzelmével végződött, a legvérengzőbbek egyike vala. Az elleneket hadakozás között nemcsak dicsvágy s becsületérzés, hanem az emberi kebel legerősebb szenvedélyei lelkesiték. Minden egyes érezé, hogy létéért küzd, mindenik szentnek tartá az ügyet, melyért fegyvert emelt, mindenik személyes ellenségét gyülölé az ellene küzdőben, kin hogy boszut álljon, vezére buzditására szükség nem vala. Most a csatázók némán feküdtek a nagy téren, mely tetteiket látta; a fegyverek zaja rég elhalt, s a fáradtak fölött fehér szemfödélként terült el a holdvilágos éj; de ki irhatná le a borzadást, melylyel Frusina és Katalin e véres mezőn tovább haladtak?

A merre szemeik fordulnak, holttestek fekszenek. Itt egyenként szétszórva, ott egyik a másikon halomra dőlve. Fényesen öltözött nemesek mellett parasztok pihennek; a hímzett ruhát s rongyos inget a vér egy szinre festé, s a kard és kasza egyaránt széttörve hever körülöttük. Több helyen a küzdőket még a halál sem választhatá el egymástól. Fegyvertelenül, halálos sebbel keblében, a földön fekvő paraszt még egyszer megragadá urát, ki lesujtva mellé teríttetett, s a haldoklók ujra küzdeni kezdének; amaz, hogy zsarnokán boszut álljon, ez, hogy fellázadt jobbágyát még egyszer elnyomhassa. A csata távolabb helyekre vonult, körülöttük csak halottak maradtak, de ők nem engedtek párviadalukban; egymásba kapaszkodva, ellenének testébe vájt körmökkel: így találta őket a halál s így merevedtek el tagjaik; úgy látszék, mintha a mozdulatlan szemek még gyülöléssel néznének egymásra, mintha az elhalaványodott ajkakon még átkok lebegnének. Az emberek között lódögök feküdtek, s merre a szem látott, fegyvertöredékek. A hold halavány sugarakat vetett a mezőre.

Az éj csöndjében mindenfelől varjukárogás s a vércse éles hangja hallatszottak; az utasok közelitésére egypár sas fölijesztve hagyá el prédáját s messze ívekben keringett fejeik fölött, mintha látni akarná, ki meri háboritani nagy királyságában? s maga Polgár is szorulni érzé szivét, midőn e nagy temetőn végigtekintett.

— Most bezzeg hallgatnak — sóhajtá félig fenszóval, — a leglármásabb is nyugodtan fekszik s egész bátorsága mellett most minden varju megtépheti haját. Nem lett volna jobb, szépen megférni egymás mellett s barátságosan megosztani a föld szinét, mint most a föld alatt oly közel lakni egymáshoz? Szinte furcsa — tevé hozzá, Orbánhoz fordulva, oly hangon, melynek tréfásnak kell vala lennie, de mely a czigány belső fölgerjedését tanusitá, — annyi ember egymás mellett s egy sem panaszkodik, s talán Pista fiam is köztük van, ki mindig e vidéken járt.

— Isten segedelmével nem lesz köztük, — mondá Orbán, kire a czigány szavai mélyen hatottak; — mi köze volna kend fiának e dolgokhoz? Pharao népe szabadon kószál, s nem bánja, paraszt vagy ur birja az országot.

— Mi köze volna fiamnak e csatához? — válaszolt a másik; — hát csak annyi köze, mint sok másnak, ki itt körülöttünk hever; s szegény, egy házhelyes nemesember létére nem sokat bánhatta volna, ha az urak és püspökök minden jószága elszedetik s az országot ujra felosztják is, s mindamellett mégis oly bátran küzdött az urak zászlója alatt, mint bárki más. Szegény embernek mi köze van a világ dolgaihoz? s mégis, ha királyt koronáznak, ha földesurának fia születik, vagy leányát kiházasitják, ő rivalg örömében leghangosabban; ha csatázni kell, ő ontja vérét s maga sem tudja miért. Mert az embernek örülni s verekedni kell. Ha magának nincs rá oka, kölcsön veszi mástól, s mégis verekedik

s mégis örül. Hej, bolond egy világ ez! s Pistám nem volt józanabb a többieknél! Adja Isten, hogy ne lett legyen közöttük!

De nemcsak a gyászos hallgatagság tölté az átmenőket borzadással. Néha a halottak között a mezőn egyszerre fájdalmas hangok hallatszottak. Hosszu fohászok, gyönge jajgatás, mint haldoklóé, s azután ismét irtózatos csend. Egypárszor az útasok megszólíttattak; itt-ott egy nehezen sebesült, ki, rég felhagyva minden reménynyel, csak a végső pillanatot várta, midőn közelitésüket észrevevé, végső erejét összeszedve fölemelkedett a halottak közül; s nekik tovább kellett menni, s távozva még sokáig hallani a szerencsétlenek jajgatását, néha átkait, melyekkel érzéketlenségük ellen panaszkodtak.

Igy haladtak át számos akadályok miatt lassan a csatamező nagyobb részén. A földön heverő holttestek ritkábbak lettek, s Polgár ismét gyorsabb lovaglásra intheté társait, midőn közel hozzájuk egyszerre megint rimánkodó szózat hallatszott.

— A mindenható Istenre kérem kendteket — mondá a szerencsétlen, ki, midőn a lovasok közelitését észrevevé, nagy erőlködéssel felült s karjait feléjük terjeszté, — irgalmazzanak! ne hagyjanak itt gonoszul elveszni.

— Szívesen segitenénk földi! — mondá Polgár, — de nem lehet! magunknak is sietnünk kell, máskép a tiedhez hasonló sorsra jutunk.

— Krisztus urunk kínszenvedésére kérem, vigyenek magukkal — rimánkodott az előbbi; — lám, bennem még élet van, még kiépülhetek; de ha itt maradok, holnap reggel eljönnek a parasztok s cséplőkkel agyon fognak ütni, mint szokásuk, s nekem nőm és hét gyermekem van.

Mind mélyen meg valának hatva e panaszok által. Frusina kérte a férfiakat, hogy csak ez egynek kérését

teljesítsék; de Polgár megjegyzé, hogy miután ez ember sebe oly nehéz, hogy még föl sem kelhet, kérését lehetetlen teljesiteni. — Lássa kend — mondá érzékenyen, midőn lovát ismét meginditá, — nem azért, mintha nem akarnánk segiteni; de hisz lábain sem állhat, hogy' jöhetne velünk Biharba?

— Biharba? Biharba mennek kendtek? — szólt a sebesült könyörögve; — oh, ha már nem vihetnek magukkal s szerencsésen odáig érnek, menjenek el Telegdre s keressék fel ott Sipos Antal házát, s mondják meg Viktának, hogy férje itt fekszik s ezentul csak a nagyságos urtól kérjen segedelmet.

E szavak alig mondattak ki, midőn Frusina, leugorva lováról, a szerencsétlenhez sietett, s utitársai sokkal inkább meg valának hatva, hogysem őt emberszerető cselekvésében akadályoztatnák.

Mihelyt a vén huszár ura leányát s Orbánt, ki a lovakat elhagyva szintén hozzá közelitett, megismeré: halvány arczán örömsugár lejtett át. Feléje terjeszté véres karjait, s midőn a hozzá lehajló hölgy kezét ajkaihoz szoritá, — a szerencsétlennek szemeit könyek tölték el. — Oh Istenem! — mondá elfojtott hangon, — hogy még ez örömet érhetém el, hogy kedves kisasszonyunkat még egyszer láthatám. Oh most Viktámnak s gyermekeimnek többé nem lesz bajuk; ugy-e bár, a kisasszony gondjukat fogja viselni szegényeknek? — S a haldokló ujra ajkaihoz szoritá Frusina kezét, s az erős férfi, elgyengülve nehéz sebétől, zokogott, mint a gyermek.

Frusina mélyen meghatva, szelid szavakkal vigasztalá a szenvedőt. — Elviszszük magunkkal — mondá, — hisz a Maros közel van s odáig kend el bir jönni; a tulsó parton talán jó emberekre találunk, kiknél kiépüléséig maradhat.

— Ments meg Isten — válaszolt a sebesült; — csak fussanak nagyságtok, fussanak minél hamarább, rajtam nem segithet senki; sebeim mélyebbek, hogysem valaki megorvosolhatná; s én nyugodtan halok meg, miután tudom, hogy szegény Viktámnak s gyermekeimnek gondját fogják viselni.

Frusina nem határozhatá el magát, hogy apja hív szolgáját ily állapotban itt hagyja s ujra kérte társait, hogy a szerencsétlent legalább a Maros tulsó partjáig vigyék magukkal; de az önmaga ellentmondott irgalmas szándékának.

— Isten meg fogja áldani nagyságodat, hogy egy szegény ember iránt ennyi részvéttel viseltetik — mondá, — de tíz halált érdemlenék, ha kegyességét elfogadnám. Előbb magam kértem, hogy magukkal vigyenek. De az más vala; akkor idegeneknek gondoltam, s minden ember legközelebb áll önmagához, s úgy hivém, hogy ha magukkal visznek, talán mégis kigyógyulhatok; de hogy uram leányát hozzam veszélybe, s önmagamért, ki egész éltemen át nem voltam egyéb közhuszárnál, azt soha senki nem fogja Siposról mondani. Csak fusson nagysád; az Istenért, ne maradjon egy perczczel is tovább e szörnyü mezőn!

— És mi történt atyámmal? — kérdé Frusina.

— A nagyságos ur biztonságban van; mintegy tizedmagammal kisértem ide. Itt egy átkozott paraszt kaszájával levágott lovamról. Egy ideig szemeimmel követtem uramat, a mint a csatában megmaradt legényeivel a Maros felé sietett; azután egyszerre fejem zúgni kezdett s minden elhomályosodott szemeim előtt. De a kisasszony nyugodt lehet, a nagyságos úr Temesvárra akart menni; a Maroson túl még minden csendes. A nagyváradi csoportot a nemesek szétkergették s a nagy kereszteshad, mely Szegedről jött, még a folyó

innenső partján áll. De az Istenért, siessenek. Dózsa talán még holnap átvezeti seregeit s egy percz alatt, főkép ha a lázadók győzelmének hire elszárnyal, ott is minden lángokban fog állani.

— Menjünk, menjünk — inte Polgár, ki mindig növekedő nyugtalanságában most szintén a sebesülthez közelitett.

— Kend a vezető? — kérdé Sipos mindinkább gyengülő hangon. — Vigyázzon kend, s talán annak, amit mondok, hasznát veheti. A folyó mellett, az innenső parton, csak pár száz lépésre, ha egyenesen a Marosnak tartanak, a füzesben csolnakot fognak elrejtve találni. Néhány nap előtt arra lovagolva, ott láttam s még arról gondolkoztam akkor, vajon a halász, ki azt oda rejté, ott fogja-e találni a háboru után. Talán hasznát vehetik. A Maros nem mély, de uszás nélkül ló mégsem juthat a tulsó partra, s Frusina kisasszonynak még baja lehetne.

Polgár megköszönte a tanácsot s Frusinát ujra menésre inté. A hölgy még mindig határozatlanul állt ott. Mondhatlan fájdalommal tölté el lelkét a gondolat, hogy azt, ki életét apja védelmében veszté el, így, minden segély nélkül kell itt hagynia; s mennyivel meghatóbb volt azon nyugtalanság, melylyel a hív szolga csak ura leányának veszélyére gondolva s megfeledkezve önszenvedéseiről, őt mindinkább elgyengülő hangon Polgár tanácsa követésére kérte: annyival inkább e helyhez kötve érzé magát.

Letérdepelt a haldokló mellé, ki fáradtan visszasülyedett, s szelid kezével letörlé a hideg halálveritéket, mely homlokán kitört. — Csak még egypár perczig hagyjatok itt — mondá társaihoz: — nem látjátok-e, hogy e szerencsétlen nem soká fogja késtetni utunkat.

A haldokló csak félig hallá e szavakat. — Meghalok,

oh én nem késleltetem utját — mondá megtörött hangon, — menjen kisasszony, siessen; Dózsa jön s nincs fegyverem. — Szava mindig gyengébb, érthetetlenebb lett. A fölgerjedés, melyet Frusina jötte okozott, fölemészté végerejét, sebei a beszéd között ujra megnyiltak s a belőlük patakzó vérrel kiapadt élete. — El ne hagyja Viktámat — mondá, mégegyszer összevéve végső erejét; — vigye meg a gyermekeknek áldásomat, s hogy ők is híven szolgálják urokat. Isten áldja meg nagysádat minden útain. — S a katona még egyszer felsóhajtott s ajkai örökre elnémultak.

— Jerünk, jerünk! — mondá Polgár ismét, — már szürkülni kezd. — S Orbán szelid erőszakkal elvezeté Frusinát e helyről.

E jelenet utasainkra bizonyos tekintetben megnyugtató hatással volt. Frusina legfőbb aggodalmától menekült meg, melyet, mióta Budát elhagyá, apja hogyléte iránt érezett; a többiek a történtekről tudósittatván, több reménynyel néztek a jövőbe. Sipos állitása szerint a Maros tulsó partján eddig még minden nyugodt vala; s rövid lovaglás után, miközben semmi akadály által fel nem tartattak, ott állottak e folyó partjánál. Ugy látszott, mintha eddigi nehézségeik határpontját érték volna el.

Csend vala körülöttük. Nyugodtan folyt a Maros füves partjai között; habjain a hold ezüst sugarai tükrözének s az itt-ott szétszórt fűzfák ágait gyenge szellő ingatá. Az egész táj a nyugalom képét viselé magán.

— Maradjanak itt nagyságtok Ollósi urammal — mondá Polgár, midőn lováról leszállva, az asszonyokat szintén lesegité. — Én és Orbán addig fölkeressük a csolnakot. A lovaknak is jól esik egy kis pihenés; s ha e szép mezőn egy félóráig legelnek, annál jobb kedvvel visznek tovább.

Polgár megereszté a lovak nyergeit, levette s a nyeregkápára akasztá kantáraikat, s miután a magáét egészen szabadon bocsátá, a többieket, hogy el ne szaladhassanak, páronként lábaiknál összeköté — amint azt mezőinken legelő lovaknál most is szokásban látjuk, — azután Orbánnal egy közel álló nagyobb füzeshez sietett, hol Sipos magyarázata szerint a csolnaknak lenni kellett. Az asszonyok Ollósival, a Maros partjainak magas füvébe ereszkedtek s nyugodtan várák visszajöttüket. Lelkeiket száz fájdalmas érzés, száz nehéz aggodalom tölté el, de mindenik magába zárá gondolatait; maga Katalin is, szokása ellen, szótalanul ült társai között, s csak a csendesen ellejtő folyó mormogása s egy közel nádason átsuhanó szellő zavará az ünnepélyes hallgatást, mely körülöttök elterült.

A távolban az égő város, mely most, miután a lángok magasabb épületeit fölemészték, egy izzó tó gyanánt terül el a rónaságon; néhány lépésre csatamező, hol ezeren onták véröket, s minden borzasztó, mit ember emberen elkövethet, a föld által még el nem takartatott; és itt a folyam nyugodtan haladva partjai között s fenn holdvilág és csillagok szeliden ragyogva az égő város és véres csatamező fölött, mintha semmi nem történt, mintha az éj az embereknek csak szelid álmokat hozott volna. Oh, ki szemlélheti ily pillanatokban a természet érzéketlenségét, melylyel szenvedéseinkre lenéz, anélkül, hogy szive keserüséggel el ne telnék? A nap, melyen egész nemzetek, a népek sorából kitörölve, rabigába görnyednek, tiszta fényben emelkedik a láthatáron s ragyogó sugárzással végzi pályáját; egész ivadékok halnak ki, s a legkisebb patak nem változtatá meg folyását. Ha az egész emberi nem feljajdul keservei között, a természet mosolygó arczczal nézi bánatait, s ezerek örömzaja nem oszlathatja szét a legkisebb fel-

leget, mely egünket leplezi. Parányiságunkra int-e ez, vagy arra, hogy e földön idegenek vagyunk? Annak jelét lássuk-e benne, hogy e pillanatnyi lét, a sorsnak kezébe adva, semmi magasabb lényt nem érdekel; vagy talán az emberi szív, mely sötét aknáiba a szerelem mennyei kincsét zárja, nemesebb, hogysem örömei s bánatai e porgömbön megértethetnének?

Ily gondolatokba merült Frusina, midőn Ollósi egyszerre felugorva ülőhelyéről s felkapva mellette fekvő baltáját, arra futott, hol egy bizonyos távolságban a lovak legeltek.

Ollósi, lenézve a Maros csendes habjaira, eddig szintén szomoru gondolatokba mélyedett. Más természetüek valának azok, mint Frusináéi s inkább a szabó személyes kinézéseivel foglalkoztak; de Ollósi annyira elmerült beléjök, hogy észre sem vevé, hogy a lovak, bár kötözött lábakkal, lassan, de mindig tovább botorkálva, már több száz lépésre jutottak. — Midőn ábrándjaiból föleszmélve, utánok nézett, egyszerre nem kis rémülésére mellettük egy embert vett észre. Felugrott, mint mondtuk, s baltájával lélekszakadtan arra rohant; de még ötven lépésre vala tőlük, midőn az idegen, látszó nehézséggel, a lovak egyikére felült. Kiáltani kezdett: — Zsivány! mit akarsz lovammal? — de minden, amit nyerhetett, csak a rövid válasz vala: — Ficzkó! ha lovadra szükséged van, jer Temesvárra s keresd Báthori István istállójában. — S ezzel egyenesen a Marosba ugratott, s rövid uszás után a tulsó parton kigázolva, elnyargalt.

Ollósi meredten nézett utána. — Báthori István! — kiáltá a legnagyobb ijedtségben, baltájára támaszkodva — s pedig az én lovamat vitte el! mi lesz belőlem?

S Ollósinak igaza vala; az idegen, ki őt lovától megfosztá, csakugyan a vitéz temesi gróf vala. [19]) Nehéz

sebek után leesve lováról, a híres bajnok sokáig eszméletlenül feküdt a halottak között. Mikor magához tért, egy nádas közelében találta magát. A csata rég megszünt, s miután a parasztok a csata után azonnal Csanád ellen fordultak, hogy a várost még az nap ostrommal bevehessék, a mező, kivéve a halottakat s nehezen sebesülteket, elhagyatva állott. Esteledni kezdett, s Báthori végső erejét összeszedve, fölkelt s a nád között rejté el magát, hogy ha a parasztok, szokásuk szerint, másnap a halottakat kifosztják s eltemetik, ott ne találtassék. Igy folyt el több óra, a gróf lassanként visszatérni érzé erejét, de pillanatról-pillanatra inkább lemondva minden reményről. A lázadók győzelméről nem lehetett kétségben; már akkor, midőn sebeit kapta, a nemesség a csatamezőről mindenfelől elűzetett; s kitől várja szabadulását? — Mintha már végzete akarná, hogy ő, a büszke Báthori, ne lovagi csatában, de fellázadt pór által veszitse életét. Prágában, hol a cseh pór között veszélyben forgott, esze s lélekébersége menté meg őt;[20]) most úgy látszott, e tehetségek gyakorlatára alkalma nem leend, minden valószinüség szerint, ha a parasztok kezébe kerül, reá csak kinos halál vár. — Ily gondolatokba merülve ült a vitéz, midőn egyszerre a közelitő lovakat észrevevé. A váratlan segély az isteni gondviselés egyenes tanuságának látszott; s Báthori uj erővel s bizodalommal telve, megragadta a kedvező alkalmat, s már messze elszáguldott a tulsó parton, midőn a megfosztott Ollósi még mindig bámulva nézett a távozó után.

A szabót minden más alkalommal örömmel töltötte volna el, hogy a temesi gróf tőle lovat kölcsönzött; a jelen körülmények között azonban, a többi lovakat magával vezetve, nehéz aggodalmakkal tért vissza az asszonyokhoz, kiknél, miután a megtalált csolnakot

vízre eresztették, nemsokára Polgár és Orbán is megjelentek, nem kis bámulással hallva a károsított utitárs előadását. Alig adtak volna hitelt, ha Ollósi nem esküszik, hogy emberében nem csalódhatott, miután rongyosan ugyan és sárral takarva, még a kék dolmányt is megismeré, melyet a grófnak csak husvét előtt küldött Temesvárra.

Mit volt mit tenni? Rövid tanácskozás után, mely alatt Polgár Tamás sebes felfogása s életrevalósága ujra kitűnt, elhatároztatott: hogy, miután Ollósi fosztatott meg lovától, s e nem várt történet mintegy a sors útmutatásának tekinthető, ő a társaságtól maradjon vissza. Polgárt kivéve, kinek, mint vezetőjöknek, szolgálatát az asszonyok nem nélkülözheték, nem vala senki, kit a parasztok részéről kevesebb veszély fenyegetne, Bakács útlevele a lázadók között már többször megtette hatását, s Ollósi magát nem annyira a parasztok, mint a nemesség üldözöttjének tekintvén, maga ellenmondás nélkül beleegyezett ezen intézkedésbe, részint mivel azt a hölgyek biztossága úgy kivánta, részint mivel Polgár által, ki e részben ügyesen használta gyöngeségét, figyelmessé tétetett, hogy ha csakugyan az urak által üldöztetik, semmi hely sem lehet ránézve veszélyesebb, mint Temesvár, hol az ennyi veszteségek után felbőszült nemesség kétségen kívül csak a pillanatra vár, melyben valódi vagy képzelt ellenein boszút állhasson.

— Mindezen okok helyesek, — mondá a szabó nem kis méltósággal, — ámbár azoknak felhozása szükségtelen; mert hol e nemes hölgyek biztossága forog kérdésben, h'Ollósi önveszélyeire gondolni nem tud. Csak az egyet kérem: vigyenek át magukkal a tulsó partra, hogy legalább még ez éjjel biztosságban legyek.

E kérés természetesen teljesittetett. — Midőn Ollósi

s az asszonyok a tulsó parton voltak, Polgár és Orbán még egyszer visszajöttek, s mindenik egy lovat kantárnál vezetve, ezeket is szerencsésen a tulsó partra hozták, s kevés idő kellett, hogy valamenynyien, kivéve Ollósit, utazásuk folytatására ismét készen legyenek.

— Legyen meggyőződve kigyelmed — mondá Bebek Katalin az utóbbihoz, — hogy nemes feláldozásáról, melyet az egész út alatt s főkép most bizonyitott, megfeledkezni soha nem fogunk; s a mennyire kigyelmed a lázadókkal egyetértésről vádoltatik: ha Isten szerencsésen megment, alkalmunk leend mindenkit meggyőzni, hogy Ollósi uram a királynak s az uri rendnek hív pártolója volt.

Ollósi mélyen meghajtá magát. — Higye el nagysád — mondá érzékenyen, — én nem kivánok szebb jutalmat azon kegyes emléknél, melyre talán számithatok. Tapasztalni fogják talán, hogy szegény szolgájuknak némelyek által több fontosság tulajdonittatik, mint azt Bebek Katalin kisasszony hinni látszik, s hogy a nemességet h'Ollósi szándékainak tisztaságáról meggyőzni még ily hatalmas pártfogónak is nehezen sikerülhet; de — tevé hozzá, midőn kissé neheztelő hangja ismét érzékenyre változott — bármi történjék velem, s bár soha e házában, melynek művészetemet eddig szentelém, nem találkozunk többé: Velencze vagy Róma palotái között vissza fogok vágyódni azok után, kiktől most oly szomoruan bucsút veszek.

Ezzel a szabó Katalin kiterjesztett kezét ajkaihoz szoritá s mégegyszer szerencsés utat kivánt, midőn előbbi társai most sebesen elnyargaltak.

— Hej! miért szabó ez az ember?! — sóhajtá Katalin halkan.

Ollósi egy ideig hallgatva állott előbbi helyén. Mély gondolatokba merülten nézett a távozók után. Midőn

a lódobogás a távolban elhangzott, föleszmélve ábrándjaiból, körültekintett.

— Mit tegyek most? . . . A haza eltaszit magától. Olaszország a művészet hazája, ott szebb napok várnak reám. A művészt számkivethetik, de mikor egy hazát vesztett, előtte az egész világ nyitva áll. — S e fellengző gondolatokkal Ollósi egyenesen délnyugot felé irányzá lépteit.

XXI.

Olaszország a művészet hazája. De ha Torontál-vármegyében a Marospartján áll s lábain kívül utazásra semmi eszközzel nem bír az ember: a legnagyobb művész aggodalmait sem nyugtathatja meg a közbecsülés, melyre a szép Itáliában számithatna. Érzé ezt Ollósi is; s miután elmult az első fölgerjedés, melylyel uj helyzetébe lépett: magányos utasunk, a reá váró nehézségekre gondolva, mélyen felsóhajtott. — Ha legalább a kisasszonyok velem jönnének Olaszországba — így folytak gondolatai, — ki tudja, mi történik?! Bebek Katalin nem épen fiatal, de bájoló teremtés mindamellett; s ha Orbán, ki, mint az egész világ tudja, csak jobbágyfiu, szemeit Telegdi Frusinához emelheti: miért ne remélhetnék én is? Katalin kisasszony nem közönyös irántam; s ha művészetem ellen nem léteznének bizonyos előitéletek, ki tudja? . . . de az előitéletek léteznek; a világ nem látja át, hogy miután a közönséges szabó minden lovász-, vadásznál s pinczérnél magasabban áll: az udvar főszabójának a főlovász-, fővadásznál s pinczemesternél szintén magasabban, vagy velük legalább egy arányban kellene állani; s bármennyire birjam hajlandóságát, itt e házában Bebek kisasszony kezére nem számithatok. De ha velem Olaszországba jön, s egy városban telepedtünk volna

le, hol h'Ollósit nem ismerik s nem ismerik Bebek kisasszonyt, és — — az utas rövid ideig fényes álmainak engedé át magát. — — Mindennek most vége van! — sóhajtott végre szomoruan; — csak legalább lovamat ne vitték volna el! — S a mint a szokatlan járástól mindinkább fáradtan érzé magát, mindig szomoruabb gondolatokba merülve folytatá Ollósi utját egy falu felé, melynek tornyát, miután szürkülni kezdett, a rónán messziről észrevevé. Épen a nap első sugarai terültek el a láthatáron, midőn e falut elérte, s meggyőződött, hogy abban még laknak.

Az ország ezen részében a lázadás mindeddig aránylag kevésbbé terjedett el. A temesi gróf s a csanádi püspök, kik seregeikkel a Tisza s Maros között ide s tova vonultak, félelemben tarták az egész vidéket; s habár egyes jobbágyok, elhagyva lakhelyeiket, a Tiszán átmentek s a bácsi csoportokkal egyesültek, s habár a parasztügy az egész népesség között meleg rokonszenvre számithatott: ritkán volt eset, hogy e vidéken egész faluk egyszerre távoztak volna lakhelyeikről, mint az az ország más részeiben történt. — Várjuk meg a dolgok kifejlődését — így suttogott egymás között a parasztság, — eljön a mi szabadulásunk órája is. — S a jobbágyok házaikban maradtak s látszólag gazdaságukkal foglalkozva, titkon készültek a harczra. Ezt tették az ó-besenyeiek is; s Ollósi, midőn a széles utczán a templom felé ballagott, némi örömmel, de még több aggodalommal vevé észre az élénk mozgalmat, mely az egész falut eltölté s őt egyrészről ugyan azon reménynyel kecsegteté, hogy pénzért s jó szavakért reggelire, s hogy útját folytassa, még valami gebére is számot tarthat; de másrészt, ha észrevétetnék, hogy álruhában jár, még életét is veszélybe hozhatja. — A magasabb állásu egyén, Ollósi felfogása

XXI.

Olaszország a művészet hazája. De ha Torontál-vármegyében a Marospartján áll s lábain kívül utazásra semmi eszközzel nem bír az ember: a legnagyobb művész aggodalmait sem nyugtathatja meg a közbecsülés, melyre a szép Itáliában számithatna. Érzé ezt Ollósi is; s miután elmult az első fölgerjedés, melylyel uj helyzetébe lépett: magányos utasunk, a reá váró nehézségekre gondolva, mélyen felsóhajtott. — Ha legalább a kisasszonyok velem jönnének Olaszországba — így folytak gondolatai, — ki tudja, mi történik?! Bebek Katalin nem épen fiatal, de bájoló teremtés mindamellett; s ha Orbán, ki, mint az egész világ tudja, csak jobbágyfiu, szemeit Telegdi Frusinához emelheti: miért ne remélhetnék én is? Katalin kisasszony nem közönyös irántam; s ha művészetem ellen nem léteznének bizonyos előitéletek, ki tudja? . . . de az előitéletek léteznek; a világ nem látja át, hogy miután a közönséges szabó minden lovász-, vadásznál s pinczérnél magasabban áll: az udvar főszabójának a főlovász-, fővadásznál s pinczemesternél szintén magasabban, vagy velük legalább egy arányban kellene állani; s bármennyire birjam hajlandóságát, itt e házában Bebek kisasszony kezére nem számithatok. De ha velem Olaszországba jön, s egy városban telepedtünk volna

le, hol h'Ollósit nem ismerik s nem ismerik Bebek kisasszonyt, és — — az utas rövid ideig fényes álmainak engedé át magát. — — Mindennek most vége van! — sóhajtott végre szomoruan; — csak legalább lovamat ne vitték volna el! — S a mint a szokatlan járástól mindinkább fáradtan érzé magát, mindig szomoruabb gondolatokba merülve folytatá Ollósi utját egy falu felé, melynek tornyát, miután szürkülni kezdett, a rónán messziről észrevevé. Épen a nap első sugarai terültek el a láthatáron, midőn e falut elérte, s meggyőződött, hogy abban még laknak.

Az ország ezen részében a lázadás mindeddig aránylag kevésbbé terjedett el. A temesi gróf s a csanádi püspök, kik seregeikkel a Tisza s Maros között ide s tova vonultak, félelemben tarták az egész vidéket; s habár egyes jobbágyok, elhagyva lakhelyeiket, a Tiszán átmentek s a bácsi csoportokkal egyesültek, s habár a parasztügy az egész népesség között meleg rokonszenvre számithatott: ritkán volt eset, hogy e vidéken egész faluk egyszerre távoztak volna lakhelyeikről, mint az az ország más részeiben történt. — Várjuk meg a dolgok kifejlődését — így suttogott egymás között a parasztság, — eljön a mi szabadulásunk órája is. — S a jobbágyok házaikban maradtak s látszólag gazdaságukkal foglalkozva, titkon készültek a harczra. Ezt tették az ó-besenyeiek is; s Ollósi, midőn a széles utczán a templom felé ballagott, némi örömmel, de még több aggodalommal vevé észre az élénk mozgalmat, mely az egész falut eltölté s őt egyrészről ugyan azon reménynyel kecsegteté, hogy pénzért s jó szavakért reggelire, s hogy útját folytassa, még valami gebére is számot tarthat; de másrészt, ha észrevétetnék, hogy álruhában jár, még életét is veszélybe hozhatja. — A magasabb állásu egyén, Ollósi felfogása

szerint, minden mozdulatában elárulja magát; ő maga koldusruhában is megismerné a valódi nemesembert, — s nem lesz-e senki Ó-Besnyőn, ki hasonló emberismerettel birna s magát parasztruhája által elámittatni nem engedi? — így gondolkodott magában, s szivét nehéz aggódás tölté el. — De meg kell próbálni szerencsémet — bátoritá magát, — talán nem ismernek meg; s ha e durva ruházat alatt mégis észrevennék, hogy valami jobbra születtem, Bakács nagypecsétű levele ki fog segiteni a bajból. — S e gondolat által némileg megnyugtatva, a nélkül, hogy bárki által akadályoztatott vagy jöttével legkisebb figyelmet gerjesztett volna, utasunk a templom átellenében álló korcsma felé vevé utját.

Itt mindent a legnagyobb fölgerjedésben talált. — A korcsmához vezető utczákon számos falusiak siettek e gyülpont felé; a csapszék ajtaja előtt egész népcsoport tolongott; s ha az arcznak komoly kifejezése elkerülte volna is Ollósi figyelmét, mihelyt nem kis küzdéssel a csapszék ajtaján bejutott, észreveheté, hogy e sokaság nem mulatni gyült össze e helyen.

A tágas, de alacsony terem tömve vala emberekkel; a nyitott ablakoknál asszonyok állottak s gyermekek kapaszkodtak fel, kik, a férfiak közé vegyülni elég bátrak nem levén, innen nézték a benntörténteket. Az egész gyülekezet hallgatott s mindenkinek figyelme, ugy látszott, a szoba egyik szegletére vala függesztve, hol több tanácsbeli s öregebb paraszt az asztalnál ülve, látszó érdekkel követé egy melléjök leült fiatalember előadását, ki, mint a vörös keresztből gubáján látni lehetett, a keresztesekhez tartozott, s mint Ollósi azonnal észrevette, épen a csanádi csata történeteit beszélte el hallgatóinak.

Ollósi, minden erejét megfeszítve, előbbre tolako-

dott, s az asztal közelében foglalt helyet. A tömeg figyelme annyira el vala foglalva a fiatal keresztes előadása által, hogy a jövevény tolakodása nem is vétetett észre, s nem jutott senkinek eszébe, hogy közéjök idegen jött.

— Hát az urak Csanád előtt, a mint mondod, tökéletesen megverettek? — szólt egy csontos paraszt, kiben, valamivel jobb ruhájából s a figyelemből, melylyel a többiek iránta viseltettek, Ollósi a falu birájára ismert. — Nem mondtam-e már tegnap, gyermekeim, midőn ott Csanád táján éjjel az ég megvörösödött, s ti többiek, összecsapva kezeiteket, jajgatva futottatok ide s tova, hogy a város, hol életünket eladjuk, lángban áll, — nem mondtam-e akkor, hogy ez győzelmet jelent, mig ti csak úgy bámultatok: honnan tudhatom ezt?

— Mondta, biró uram, mondta — mormogtak sokan. Az előbbi megelégedett arczczal nézett körül bámulói során, azután ismét a kereszthez fordult. — S kend azt mondja, hogy Báthori István és sok más úr is ott veszett?

— Báthori István és sok más, fényes pánczélba öltözött úr, kinek dolmánya egész Besenyő minden házainál többet ér — válaszolt a kérdezett; — nem is menekült meg senki közülök, csak a püspök, ki Ravasdi- és Dóczival a várba vonult, és Telegdi, kit dicső vezérünk elevenen keritett kezébe. Ennek is, ugy hiszem, jobb volna, ha a többiekkel halva feküdnék a Maros partján, mint hogy a büntetés elérje, mely reá vár.

— Ugy kell neki — mondá egy halvány férfiu, kinek arcza majdnem ijesztő mosolyra vonult, midőn szólott; — ki parancsolta neki, hogy a keresztes had kihirdetését ellenezze? Csak kínozzák, gyötörjék jó

sokáig. Ily nagy úr megérdemli a fáradságot; magam is elmegyek Csanádra, hogy jelen legyek.

— Telegdi nem a legrosszabbak közül való — szólt egyike az asztalnál ülőknek, az előbbi szavakra csóválva ősz fejét.

— Nem a rosszabbak közül való?! — kiáltott az előbbi mérgesen az asztalba döfve a kezében tartott bicskát.

— Nem biz a! Sok szegény embert tudok, ki nélküle rég elveszett volna inségében. Aztán még én azért nem mondom, hogy szabadon bocsássák — tevé hozzá sóhajtva, midőn észrevevé az indulatot, melyet engesztelő szavai többekben előidéztek, — csak azt mondom, hogy kár volna neki más mértékkel mérni, mint ő mért másoknak. Telegdi István soha senkit nem kínoztatott.

— És én azt mondom, apjok — szólt itt valaki az asztalhoz közel állók közül, — kár volna méregetéssel időnket tölteni. Kérdezte-e a nemesség: jó vagy rossz emberrel van-e dolga? Nem biz a! paraszt, s ez elég; üsd, nyúzd, kergesd; ha becsületes és jó keresztyén, majd megjutalmazhatja Isten a más világon. Igy cselekedjünk mi is. A mit a parasztgubán elkövettek, visszadjuk aranyos mentéiknek, bárkit találunk bennök.

— Jól beszél! — kiálta néhány hang.

— S én azt mondom — szólt ismét a halvány férfiu, — nem kínozhatjuk őket eléggé. A püspöknek dézsmaszedője minap azt mondta valakinek: bár valamennyi parasztnak egy feje volna, hogy mind egyszerre lecsaphatná. S én azt mondom: bár minden nemes embernek tíz feje lenne, hogy tízszer csaphatnám le fejét. Oh, miért nem lehettem jelen az ütközetnél! — szólt, az asztalból kirántott kését görcsösen markába szoritva.

— Sokat is vesztett kend — mondá a keresztes büszkén; — soha sem látott nagyszerübb, szebb csatát az ország. Hatalmasan vonultunk Csanád felé. Szegedtől idáig majdnem mindig a Maros partjain. Elől, Lőrincz vezetése alatt, néhány száz lovas. Utána maga Dózsa s a többi vezérek, közel harminczezer fegyveressel; hátul asszonyok, gyermekek s kocsikon egyéb podgyászunk, mind oly rendben s hadi tartással, mintha Hunyadi járna ott seregeivel. Mert György kemény vezér, s a rendbontókat halállal szokta büntetni.

— Halállal? — szólt néhány a hallgatók között bámulva, — hisz keményebben az urak sem bántak velünk.

— Mikor közel értünk Csanádhoz — folytatá az előbbi, — egyszerre Lőrincz seregével visszatér s tudtunkra adja, hogy a város előtt az ellenség készen vár reánk. Megállunk. Dózsa néhány rendelést tesz. Lőrincz áldást mond az egész seregre s előre nyomulunk Isten nevében. Az urak nyugodtan várják jöttünket. Sisakjaikon büszke kócsag-bokréták ingadoznak, mint a mező kalászai, ha az aratás közelit; s a legbátrabb kaszásnak feldobogott szive, midőn a nehéz napi munkát látá maga előtt. Soknak eszébe jutott: nem fog-e fáradtan ledőlni a rendek között, mielőtt napszámát bevégzé s arató-részét kikaphatja? De itt nem volt sok idő gondolkozásra. Mihelyt első csapataink a síkon megjelentek, megdördültek az ágyuk. Ellenségeinket roppant füstgolyó takarta el; közülünk egész sorok dőltek egyszerre, s egy perczig elrémülve vonultunk vissza.

— Borzasztó! — szólt ismét néhány hang; — csak az ágyukat ne találták volna fel az urak.

— De vezéreink nem csüggedtek el — folytatá az

előbbi lelkesedéssel. — Ez a vitézségtek? orditott Dózsa Igy akarjátok kivívni szabadságtokat? kiálta Lőrincz; s seregeink a vezérek után ismét az ellenség ellen fordultak. S ujra megdördültek az ágyuk, ujra ledőltek pajtásaink; de mi előre haladtunk, vadon orditva jelszavunkat: Krisztusért és szabadságért!.... Közöttünk többen hanyatlanak el véresen; de mi nem engedünk, s mindig sebesebben nyomulunk ellenségeink ellen. A füst mint egy nehéz köd terült el körülöttünk. Magát a várost nem lehetett látni. Ekkor egyszerre, mintha a sötét felhőt villám hasitja szét, ellenünk rohan Báthori vasasaival. Keményen, mint a jégeső, hullanak buzogánycsapásaik fejünkre s ismét hátrálnunk kell. Sokat, elleneink közül, elértek kaszáink; s a vasszöges cséplő szaporán koczogott vaspánczélaikon; de gyalog nem állhattunk ellent a lovasoknak, s mivel az est közelgett, Dózsa maga visszavonulásra fuvatott. — Az erdőhöz vonultunk. A nemesség nem követett eddig s szintén visszatért előbbi helyére, s így töltöttük az éjszakát. — Mintegy három annyira, mint innen a falu vége, lehettünk egymástól. Átellenünkben láttuk az ellentábor tüzeit, vártáik szava érthetően áthangzott táborunkba.

— Bámulom, hogy az éjszaka sokan el nem szöktek közületek — mondá a harangozó, ki a falu előkelőbbjei között szintén helyet foglalt az asztalnál s a csata leirására elborzadva, e szavakban mintegy akaratlanul belső gondolatait mondá ki. — A vezéreknek nagyon kellett vigyázni.

— Nem volt rá szükség, harangozó! — mondá az előbbi megvetéssel; — ha nagy harangodat egyszer megindítottad, tartsd fel, ha birod. Köteléhez fogódzhatsz, de fölránt magával; s ilyen a sereg, miután az első csapásait tette, nincs nyugta többé. A kiontott vér

égbe kiált, úgy mondják, de még inkább kiált az azon testvér-vérhez, mely az élők szivében forr: s mi alig vártuk a hajnalt, hol elesett bajtársainkért boszut állhatánk. — S ujra kezdődött a csata. Ujra dörögtek az ágyuk, csattogtak a kardok s buzogányok; uj sorokat teritettünk le kaszáinkkal; de mind hasztalan! az urak győztek; seregeink rendetlenül futottak az erdő felé s utánunk Báthori lovasai s a temesi gróf maga, rohanva, mint a forgószél, ha szétszaggatott fellegeket kerget maga előtt.

A hallgatók szemei feszült figyelemmel függöttek a szólón; köröskörül halotti csend vala, midőn ez, előadásának legérdekesebb pontjára érve, lángoló arczczal felugorva, lelkesedésében ekként folytatá: — De itt egyszerre minden megváltozott. Elvesztettük a csatát, azt gondolták elleneink, azt hivé sok közülünk is, s futottunk, a mint mondám, vad rendetlenségben az erdő felé, hol a fák között Báthori lovasai nem követhettek oly sebesen. Lovas és gyalogos, barát és ellenség, főur és paraszt egymás közé vegyülve. Egy feloldhatlan embergombolyag, melynek minden lépéssel egy-egy szálát szakitá el a halál. De alig értünk a fák közé, midőn egy csapással minden változott. Mint mikor az erdőt vész ragadta meg, mélyében vad zúgás hallatszik, a törzsökök ingadozni kezdenek s mindenfelől recsegve letört ágak hullanak: úgy vala itt. Krisztus és szabadságunk! hangzott az erdő mélyéből. A fák mögül vezérünk által ide rejtett seregeink rohantak elő: az ágakról nyilzápor hullott elleneinkre, s mintha előttük mennykő ütne le: közülük a legbátrabbak is egyszerre megállanak. Mi uj bátorságra ébredve, megfordulunk, s rajta a nemesek ellen. Előttünk György vezér sötét pánczélban, vele Lőrincz, Imre, Gergely s a mármarosi nemesség, s a kaszások; vele valamennyien, kik

szégyelve gyávaságunkat, most kettős dühösséggel rohanunk az ellenségnek. Krisztus és szabadságunk! így kiáltunk, s kaszánk csapása alatt a nemesség virága rendre dől, a cséplő vigan kopog az érczpajzsokon. Uri munkát tevénk, s nem vala szükség, hogy valaki szorgalomra intsen. De még a győzelem mindig bizonytalan volt. Ellenségeinknek, mihelyt veszélyöket észrevevék, a püspök seregei jöttek segitségökre, s ide s tova ingadoztak az ellenséges hadak, mint két bika, keresztbe téve szarvait, ide s tova tolakodik és egyik sem tudja, melyik fogja a másikat földre teriteni. Főkép Báthori István tevé bizonytalanná győzelmünket. Hej, ha őt láthattátok volna!

— Erősen küzködött, nemde? — kérdék néhányan, s a remegő, félig elfojtott hangban észrevehető volt az érdek, melylyel a keresztes előadását követték.

— Mint az oroszlán — folytatá amaz, még inkább lelkesedve; — így a kard csak magyar kezében foroghat. Nincs miért szeressem Báthorit, de ha száz esztendeig élek, sem fogom elfelejteni képét. Tisztán ragyogott a nap a tér fölött, de mintha legszebb sugarait csak épen Báthorira öntötte volna; az aranyozott pánczél, a fényes sisak, a kard, melyet kezében forgatott, rajta s körülötte minden ragyogott, a szem elkábult, ha reá nézett. Mintha Gábor arkangyalt látnók, midőn Lucifert a mennyországból kikergeti. A legbátrabbak is visszavonultak villogó fegyvere előtt. Ekkor Dózsa sötét fegyverében, magasan fölemelve csillagbuzogányát, száguldott elő s a fényes csapat, mely Báthorit környezé, mint a napvilág, mikor éj közelg, visszavonult hatalmas csillaga előtt. Csak Báthori nem. Györgyünk föllelte párját; s kik közel valánk, egy időre felhagyva a küzdéssel, néma figyelemmel függesztettük szemeinket a küzdőkre, mintha a nép s nemesség őrangyalai vív-

nának meg egymással s mindenki tudná, hogy a csata kimenetele egy párviadaltól függ. — S ugy lőn. — Mihelyt Báthori, Dózsa buzogánya által mellén találva, lováról hanyatlani kezdett: társai egyszerre segitségére rohantak s vezérünket hátrálni kényszeriték; de bátorságuk meg vala törve. Magukkal ragadva a sebesült Báthorit, vad rendetlenségben futottak szerteszét a mezőn, hol sokakat utolért boszúló fegyverünk; mások a Maros habjaiban találták halálukat; s mi győzelmünk ünnepére Csanádot gyujtottuk fel, hogy vörös lángjai az alföldön a szabadság hajnalát hirdessék. [21])

Lehetetlen volna leirni a hatást, melyet ez előadás a hallgatókra tett. Ha még most is katonanemzetnek neveztetünk: e történet korában a magyar csakugyan az volt még. A közönséges hadviselés nemességünket illeté, de a törököktől szüntelen fenyegető veszély s az egyes nemesek közt létező viszongások, melyeknél minden földesur parasztjait használá, nem engedék, hogy a katonai szellem népünk bármely osztálya között kiveszszen. A magyar paraszt, csak ha ekével kellett a mezőn megjelennie, vádoltathatott tunyasággal; ha fegyveres megjelenése kivántatott, nem volt nála serényebb. Ma német, holnap török ellen, — ez volt a váltógazdaság, melyet földmívelőink századokon át legszivesebben űztek. S csaták emléke volt majdnem az egyetlen tárgy, melylyel a parasztkunyhóban, mint uri termekben, a hosszu téli esték unalma elüzetett. A jelen esetben azon érdeket, melyet a csatának leirása már magában gerjesztett volna, még annak szükséges következményei növelték, s visszatartott lélegzettel állott ott a tömeg, s hosszabb idő kellett, mielőtt az általános érzelem szavakban kitört.

— Legyen áldott az Urnak szent neve — szólt végre

az öreg paraszt, kezeit az éghez emelve, — segitségére jött a gyöngének s megszégyenité a hatalmasokat.

— S legyenek áldva a dicső bajnokok, kik véröket szent ügyünknek szentelték — szólt egy másik; s az általános öröm mindig hangosabb szavakban tört ki; — a parasztok megölelték egymást, magasztalták Dózsát s a többieket, kik e csatában résztvettek; bort hozattak, hogy e boldog nap áldomását megüljék: s míg bent a csapszékben mindenki a legnagyobb örömnek engedé át magát: addig egyesek kisiettek s a be nem fért s a korcsma előtt összegyült népnek elmondták a víg ujságokat.

— Csak az a jó, hogy Báthori István is odaveszett — mondá, miután az asztal körül a nyugalom kissé helyreállott, az öreg biró; — vitéz ember, azt nem tagadom, hisz a Báthoriak mind azok; ütközetben szép is lehet ránézni, főkép, ha a nap aranyos pánczélára süt; de nem barátja a szegény embernek. Mozdulni sem mertünk, míg itt járt; most legalább mi is fegyvert foghatunk.

— Báthori István most is él — mondá itt egyszerre Ollósi, ki, mint minden hiu ember, alkalmat látván, hol a közfigyelmet magára vonhatá, arról, hogy az veszélyekkel jár, egészen megfeledkezett.

— Kicsoda ez az ember? — kérdé egyszerre több hang; s Ollósi, midőn látta a kifejezést, melylyel rá egyszerre annyi szem fordult, már sajnálni kezdte vigyázatlanságát, de a hatás, melyet szavaival előidézett, nem vala többé megsemmisithető; s azért, a mennyire belső fölgerjedése engedte, nyugodtan azt felelé a kérdésre: hogy ő dunamelléki paraszt, ki, miután a keresztesek pesti tábora Bornemisza s Tomori által szétveretett, az urak boszuállásától félve megszökött.

— Szegény ember! — mondák néhányan sajnál-

kozva. — Hej! hány becsületes ember járhatott így. — De a nagyobb rész, ugy látszott, kevés hitelt tulajdonitott szavainak, vagy legalább egészen más érzelmekkel tekinté a jövevényt.

— Igen, dunamelléki paraszt — szólt a biró komolyan, — talán egy azok közül, kik Bornemisza felszólitására a keresztet elárulták. Pedig alkalmasint úgy lesz; látom, se füledet, se orrodat nem vágták le; s pedig a nemesség nem kimélt meg senkit híveink közül.[22])

Ritka az alkalom, midőn valaki azt kivánja, hogy legalább egyik füléből egy darabka hiányozzék; a jelen alkalommal azonban Ollósi nem adta volna sokért, ha jó érzelmeinek e tanuságával állhatna elő, miután a védelmére felhozottak, hogy a csatában s általán véve az egész keresztességben részt nem vett, inkább neheziték helyzetét.

— Nem vett kend részt a keresztességben? — szólt a biró, kinek kifejezése még komorabbá változott; — és miért nem? Mert az urakkal tart, nemde? Oh, ezek a dunaiak! mikor fog szivök oly melegen dobogni a haza mellett, mint nálunk a Tiszánál! . . . S a Duna melyik vidékéről jött kend?

— Érdről — válaszolt Ollósi, kinek jelen zavarában más falu nem jutott eszébe.

— És kend azt mondja, hogy Báthori István el nem veszett a csatában? — kérdé a keresztes keserüen; — s azt nekem meri kend mondani?

Ollósi némely változásokkal elbeszélé, mi módon fosztatott meg lovától; azon kéréssel fejezve be előadását, hogy utazásának folytatására más gebével láttassék el. — Becsületesen meg fogom fizetni, sőt ha kell, értéke fölött is, csakhogy tovább mehessek.

Ez utolsó ajánlat által Ollósi nagyon kilépett szerepéből.

A keresztes gúnyosan megjegyzé, hogy a Dunánál a parasztoknak sok pénzük lehet, ha lovat vásárolva, árán túl is fizetni készek. A biró, összevonva homlokát, kérdé: ugyan miért siet annyira, miután, ha csak az urak bosszuállásától fél, itt Besenyőn teljes biztosságban érezheti magát?

Ollósi, mindig inkább elzavarodva, mentségeket rebegett; a keresztes megvető tekintetet vetett reá. — Tehát Báthori István nem veszett el az ütközetben? Ki tudja, talán mások is megmenekültek, kik most álruhában keresik biztonságukat. Ugyan olvassa el csak kend a levelet, melyet vezérünktől hoztam — tevé hozzá, a biróhoz fordulva, — talán azonnal hirt vihetek vissza: mi módon teljesité Besenyő helysége a keresztesek parancsait.

— Kendnek igazsága van — mondá a biró, midőn kezébe vevé a levelet, mely eddig, mig a csatáról nyert hírek mindenkinek figyelmét kizárólag elfoglalák, olvasatlanul feküdt az asztalon. — Olvassuk a fővezér rendeleteit.

Hosszabb csend támadt, mi közben a bíró szemeit a nyilt levélre függesztve, nagy méltósággal tekinté a sötét vonásokat, melyekben Dózsa akaratát a besenyőiekkel tudatta. De azon korban, midőn az irás és olvasás még annyira nem vala elterjedve, hogy az ország legfőbb hivatalnokai csak keresztvonásokkal irták alá a legfontosabb okleveleket,[23]) nem csudálhatni, ha a besenyői biró hosszabb megfontolás után végre a felolvasás nehéz tisztét a harangozóra bízta, s ez is, noha a tudományoknak e faluban egyedüli képviselője, nem kevés akadozás és nehézségek után felelhetett meg e bizodalomnak.

A levélnek tartalma ez vala:

— Mi György, serény vitéz s a szent keresztes had-

nak feje s fővezére, csak a magyar királynak alattvalója s nem az uraké, Besenyő helysége jámbor lakóinak üdvözletünket. — Kétségen kívül eddig értésetekre jutott, hogy az ellenünk s az összes keresztes had ellen fellázadt nemesség általunk Csanád városa határán nagy csatában megveretett, s kik szent gyülekezetünket üldözni s megakadályoztatni akarták, ekként fegyvereink által semmivé tétettek. Minthogy pedig a lázadók egy része, egyedüli biztonságát futásban keresve, méltó büntetését elkerülte, s minthogy ezeknek nagyobb része a Maroson átszaladva, azon vidéken keresé menekülését, hol a ti helységtek is áll: egyházi excommunicatio s örök kárhozat, ugyszintén mindennemü jószágaitok s fejetek vesztésének fenyitéke mellett nektek, besenyői birák- s mindennemü lakosoknak szorosan meghagyjuk s illetőleg parancsoljuk, hogy ha e megszökött lázadóknak valamelyike, akár fegyveresen, akár álruhában vagy más valamely alakban köztetek megjelennék, azt azonnal letartóztatni s őt érdeme szerint, mint az anyaszentegyház s az ország nyilvános ellenségét, megbüntetni el ne mulaszszátok. Ha e parancsunkat teljesíteni fogjátok, jól teenditek; ha nem: felakasztunk s felakasztatunk házaitok küszöbéhez és nyársra fogunk szuratni, s vagyonotokat elpusztitva s feldulva házaitokat, a nőket s gyermekeket meg fogjuk öletni. — Ez magas parancsolatunk. Csanádi táborunkban.[24])

E parancs, melyet a harangozó nem kis akadozás s egyes szókötések ismétlése után végre elolvasott, az egész gyülekezetre rendkívüli hatást tett. A biró még több méltósággal, mint annak előtte, tekintett maga körül; arczán ijedtség vala észrevehető, melyet a levél végén előadott fenyegetések okoztak. Legnagyobb benyomást tett e felolvasás Ollósira, ki körültekintve a tömegen, melytől szabadulnia többé nem lehetett,

csaknem halálos itéletét gondolá hallani a szörnyű szavakban.

— Mondja kend György ő felségének, mert hisz most alkalmasint úgy czimezik őt — mondá a biró méltósággal, — hogy parancsait örömmel fogjuk teljesíteni, s hogy ha a lázadók valamelyike helységünkbe tévedne, az máskép, mint felakasztva vagy felnyársalva innen el nem megy. — A birónak e szavai annyi benső megelégedéssel mondattak, hogy mindenki láthatá, hogy az érdemes tisztviselő alig várhatja az alkalmat, midőn ez igéretet teljesíthesse.

— No és kend, paraszt uram — szólt most, mivel híreinek ellenmondott, látszólagos ellenséges indulattal fordulva Ollósihoz a keresztes. — Hogy' tetszik vezérünk parancsolata? Nem tudunk-e mi keresztesek, mióta az ország kormánya kezünkbe jutott, szint' oly jól és érthetően irni, mint a királyi tanács?

— Oh igen érthetően, igen szépen; úgy tartom, nem is lehetne jobban irni, — válaszolt Ollósi, minden erővel mosolyra késztetve magát.

— De hát miért remeg kend annyira? — kérdé gúnyolva az előbbi, — annyira tetszik a levél, hogy örömében hideglelést kapott: vagy talán sokkal hidegebbnek tapasztalja az időjárást itt a Tiszánál?

— Hisz én nem remegek — válaszolt gyengén a szabó, borzadva, midőn észrevevé, hogy hangja csakugyan reszket.

— S hát ezzel mit csinálunk? — kérdé a keresztes a biróhoz fordulva, midőn Ollósira mutatott.

— Ezt majd felakasztjuk — felelt a kérdezett leirhatlan egykedvüséggel; — nem ismeri senki; az ember nem tudhatja, nem tartozik-e a lázadók közé?

— Legjobb is lesz — válaszolt a keresztes; — György vezér meg szokta tartani igéreteit; és ha a szerencsétlen

csakugyan a fellázadt nemesek közé tartoznék s a besenyőiek által szabadon bocsáttatott volna: sajnálnám e helységet.

Ez emlékeztetés nem kissé mérsékelé a sajnálkozást, mely némelyekben Ollósi iránt mutatkozni kezdett; sőt az asztalnál ülő halvány férfi inditványba hozá: nem lenne-e jobb, ha a gonosztevő nyársra vonatnék? Ollósi az első pillanatban annyira meg vala ütődve a rövid eljárás által, annyira elborzadott, hogy nem talált szavakat. Némán, remegve állott a tömeg között, s e rémülés csak vétke uj bizonyitványául szolgált.

— Nem látjátok-e, hogy igazságom van? — kiálta a keresztes diadalmasan; — ki látta, hogy paraszt valaha ennyire megijedt a haláltól? így csak az urak remegnek.

— S ruhája is. Nézzétek csak ruháját — szólt egy másik, — nem neki szabták.

— Nem nekem szabták?! — kiálta Ollósi most, felindulva; — nem nekem szabták?!

— Valakitől kölcsön vette, vagy a csatamezőn egy halottat vetkeztetett le — szólt az előbbi; — hisz alig fér bele, oly feszes. Nézzétek csak!

És a parasztok tolongani kezdtek a szerencsétlen körül; mindenik látni akarta őt. Ruhái föltépettek. —

— Nézzétek csak — szólt az egyik, — mily urias inget visel.

— És mennyi pénze van — kiálta egy másik, midőn egy zacskó aranyat dobott az asztalra, mit Ollósi ködmönében tartott. — Kötözzétek meg! — lármáztak többen. — Úr, úr! fel kell akasztani — harsogott végre a tömeg.

Ollósi, ide s tova taszigálva, alig védelmezhette magát megtámadói ellen, s a lárma szavait érthetetlenekké tevé; de épen a veszélynek nagysága némiként visszaadá lélekéberségét. Kirántá Bakács utlevelét, melyet

mellénye alatt viselt, s végső erőlködéssel ismét az asztalhoz közelitve, odanyujtá azt a birónak.

— Olvassák kendtek! — kiálta erejének végső megfeszitésével, — s ha egy hajszálamat bántják, Bakács Tamásnak fognak érte felelni.

E szavak, melyek a körülállók által értettek, némiként helyreállitották a csendet. A közfigyelem egészen a biróra fordult, ki az odanyujtott irást előbb látszó zavarral forgatá kezei között, később azt ismét a harangozónak adta át; s míg ez izzadva a deák oklevél olvasásához fogott, kérdő tekintettel függött ajkán.

— Nos Thomas tit. S. Martini in montibus — sillabizált a harangozó. — S. R. E. Presbiter Cardinalis.

— Ott áll, hogy cardinalis? — kérdé a biró, arczának gondolkozó kifejezést adva; — mert ha ott áll, akkor csakugyan tőle van, nincs több cardinalis, mint ő.

— Cardinalis — sillabizált a másik tovább — et Archi-episcopus Strigoniensis, et Patriarcha Constantinopolitanus — —

— A pecsét is Bakácsé — suttogá a keresztes a biró fülébe; — láttam a leveleket, melyeket a bibornok vezérünknek küldött, s azokon ugyane pecsét függ.

— Igy csak nem akaszthatjuk fel? — kérdé ez halkan.

— Ments meg Isten! — suttogott az előbbi; — Bakács emberét nem szabad bántani.

— Hallja-e kigyelmed — mondá végre torkát köszörülve a biró, ki belsőkép nem kissé sajnálá, hogy első itéletének véghez nem kelle vitetni, — itt egészen más körülmények adták elő magukat; a levélből, melyet kezünkbe adott, látjuk, kivel van dolgunk, és remélem, kigyelmed nem fogja gondolni, hogy bántani akartuk — —

— Meg fogok ő eminentiájának mindent mondani — — vágott szavába Ollósi, ki palladiumának hatását

tapasztalva, diadalmas örömmel tekintett körül s a tiszteletet élvezetében, melyben most a tömeg előtt állni kezdett, csaknem megfeledkezett kiállott veszélyeiről.— Hol tanulták kendtek ez emberséget, hogy ha idegen véletlenül átkozott falujokba vetődik, azt azonnal felakasztják, s csak amugy minden teketória nélkül, egy jött-ment ember tanácsára, mielőtt csak kérdeznék: nincs-e oly emberrel dolguk, kinek talán maga György s valamennyi vezérek köszönhetik, hogy mentéjökön most kereszteket viselnek?

Ha Dózsa szigoru parancs által Bakács birtokának s nevének tiszteletét seregeinek kötelességül nem teszi s ezen akaratának komolyságát már több esetben, hol az érsek jószágain zsarolások követtettek el, a vétkesek szigoru megbüntetése által be nem bizonyítja: Ollósi kifakadásai a szabóra nézve veszélyesek lehettek volna; a mint a dolgok álltak, miután uti levelét előmutatván, senki a bibornokkal összeköttetése iránt többé nem kétkedett: e merészség csak tekintélyét növelé, s a hiu férfiu rég nem érzé magát megelégedettebbnek, mint midőn, körülállva Besenyő majdnem minden lakói által, szabadon korholhatá az egész községet, s válaszul azon hizelgő mentséget hallá felhozatni, hogy az egész tévedés csak onnan származott, mert külsejét tekintve, senki sem tarthatá őt parasztnak.

— Nem is vagyok paraszt — mondá Ollósi nagy megelégedéssel, — noha mindig a nép leghőbb barátai közé számittattam s ezen hajlandóságomért hallatlan üldözéseknek tettem ki magamat. — S a szabó körülményesen el kezdé beszélni a főbb nemesség ellenségeskedéseit; a veszélyeket, melyekben szabadsága, sőt talán élete forgott; befolyását Bakács udvaránál; római utazását, szóval mindent, mi által tekintélyét falusi hallgatói előtt még inkább növelheté, hiu emberek közön-

séges bőbeszédűségével, roppant kört képezve előadásában, hogy a középpont, mely gyanánt magát felállitá, annál fontosabbnak látszassék. S vajha jobban értette volna Ollósi azon mindenkinek, ki tömegekkel érintkezésbe jő, legszükségesebb mesterségét, t. i. idején visszavonulni! — de ő oly megelégedettnek érzé magát felsőbbsége érzetében; annyi gyönyörrel élvezé a rég nélkülözött bámulást, hogy a biró átellenében helyet foglalva, beszéd között minden őt fenyegető veszélyről megfeledkezett, s elmulasztá a pillanatot, melyben, a birótól kezdve az utolsóig, Besenyő minden lakosai megtiszteltetve érezték volna magukat, ha tőlük lovaikat elfogadja. — Kedvező helyzetén egyszerre egy nem várt körülmény által ismét nagy változás történt.

Míg Ollósi, a biró- s a falu idősebb lakosaitól körülvéve, érdekes előadásait folytatá, a csapszék megüresedett. A csatáról való hír s Dózsa levele, melyek a népet érdeklék, ismertettek; Bakács pecsétjének látása után arról is meggyőződött mindenki, hogy senki felakasztatni vagy nyársra vonatni nem fog, s a sokaság elszéledett. Egy rész közönséges napi munkájához látott, a többiek, előkeresve fegyvereiket s kereszteket varratva ruháikra, hadra készültek, melynek követésétől most, miután a nemesség legyőzetett, senki által nem akadályoztathatnak többé.

Ekkor két idegen lépett a csapszékbe. Az egyik fiatal parasztbölgy, kinek szépsége az eddigi Ollósira hallgatók figyelmét rögtön magára voná. A másik izmos férfi, korának javában, kit fegyverei s a vörös kereszt, melyet ködmönén viselt, keresztesnek mutattak, míg több helyen véres ruháiból látni lehetett, hogy az utolsó ütközetben ő is részt vett. — Ollósi, észrevéve a megindulást, melyet az idegeneknek jötte okozott, feléjök fordult, s midőn a parasztbölgyet meglátá,

bámulva félbeszakitá beszédét. — E nemes arczot, melynek halványsága parasztasszonyok módjára a fejre kötött sötét kendő alatt még inkább feltünt, Ollósi már látta életében; s mégis az egészben volt valami, mire vissza nem emlékezhetett. Soha arczot, melyen annyi szenvedély volna kifejezve, soha szemeket, melyekben annyi indulat lángolna, soha ennyi keserű fájdalom kifejezését női ajkakon még nem látott; s alig hitt szemeinek, midőn a hölgy társában Szaleresi legkedvesebb boltoslegényét, Andrást, megismerve, a jövevényt a szép Klárinak kellett tartania.

— Hol vannak társaid? — kérdé Klári, midőn Ollósit szintén megismeré s lángoló tekintetét a bámulóra függeszté, míg a többiek néma csudálkozással követék a jelenetet, melynek most tanui lettek.

Klári megjelenésének magyarázatára szükség történetünkben kissé visszamennünk.

Tudják olvasóim, mi módon jutott Klári, Posztómetsző házánál, vetélytársa tervének tudomásához. Sietve visszatért Telegdi feldult kerti lakához, s Andrást, ki rá a legnagyobb nyugtalanságban s azon hírrel várt, hogy Frusina hollétéről semmi tudomást nem szerezhetett, kérdezé: akar-e segéde s követője lenni vándorlásaiban? Midőn e hív ember könytelt szemekkel igérte, hogy Klárit elhagyni soha sem fogja, ez őt lovakért küldé. Majdnem reggel volt, mikorra ezek elhozattak, s a hölgy azonnal utnak indult. — Közel Érdhez Polgár czigányaival találkozott, kik a vajda parancsa szerint Buda felé vonultak, s tőlük hallá meg, hogy Orbánon kívül még Ollósi utazik az asszonyok társaságában; többet a czigányok nem tudtak; s Klári, nem gyanitva, hogy üldözöttjeinek utazási terve megváltozott, egyenesen Földvárra sietett.

Már útközben nem kis nyugtalanságára szolgált,

hogy oly utasokról, minőknek ő a keresetteket leirá, senki mit sem tudott. Földvárra érve, kételyei bizonyossággá váltak. — Frusina s követői más valahol mentek át a Dunán, s Klárinak, ha őket tovább keresni akarta, vissza kellett fordulnia.

Azt tevé.

Ez első csalódás nemcsak nem gyöngité, sőt még élénkebbé tevé előbbi föltételét. Ugy látszott, mintha e szerencsétlen, kit végzete mindentől megfosztott, mi az életet becsessé teheti, csak még ezen egy gondolat által csüggene a világon. — Hatalmamba kell őt kerítenem — mondá, — bármiként, bármennyi áldozat után; nincs nyugtom, míg kezemben nem tartom! Mit teszek vele? — válaszolt többször Andráshoz, ki őt borzadva további szándékairól kérdé, — azt nem tudom; talán eltiprom lábaimmal, mint a férget, mely mérges fulánkjával megszurt; talán nem fogom bántani; de Pálról le kell mondania, szörnyű esküvéssel kell lekötnie magát, hogy neje nem lesz. Pál engem szeret; mi joga van másnak szerelméhez? ha nyomorulttá tesz, legalább érezze ő is egy részét fájdalmaimnak. — E gondolat mintegy rögeszmévé vált lelkében, s vad nyugtalanságban sietett tovább martaléka után, mig nyomát ismét feltalálta. És a nyom ismét elveszett s ujra feltaláltatott, hogy ujra eltünjék. Klári minden utast megkérdett, tudakozódott minden tanyánál, napokig egész erejének megfeszitésével követé az irányt, melyet a keresettek feltalálására valaki elébe jelölt; s midőn ismét csalódva látá magát, panasz helyett csak még megrögzöttebbé vált föltételében, mely őt rengeteg erdőkön s veszélyes ingoványon átvezeté, s melyet követett, mint vándor követi a lidérczet, mert sötét láthatárán semmi egyebet nem talál, a mi felé lépteit irányozhatná.

Igy ért Klári, hetekig tartó tévelygés után, Csanád közelébe. Azon körülmény, hogy Telegdi a városban van s a remény, hogy Frusinát is ott fogja találni, uj erőt adott lelkének. Jelen volt a csatánál. Forróbb imával senki nem emelé kezeit Istenéhez, mint ő ez ütközet alatt; soha vadabb öröm emberi arczot el nem rutított, mint a melylyel ez egykor érzékeny hölgy a halottakkal takart csatamezőn körüljárt s a haldokló ellenségektől s a halálra szánt hadi foglyoktól, kiket a keresztesek kezei között talált, kérdé: nem hallottak-e semmit Telegdi Frusináról? — Midőn Csanád ostromoltatott, ő jelen volt; gondatlan minden veszély, érzéketlen minden szenvedés iránt, csak azon egyre forditva figyelmét, hogy keresett vetélytársa nyomára akadjon. S midőn végre maga is meggyőződött, hogy Frusina Csanádra nem jött, ujra útnak indult, hogy a gyülöltet a Maroson túl keresse. A parasztok által üldözött nemesség egy része az országnak e nyugodtabb vidékén keresett biztosságot; Telegdinek itt jószágai voltak s többeknek véleménye szerint Frusina hihetőleg ezeknek egyikére menekedett. — Fel fogom keresni — mondá indulatosan, — elrántom az oltár lépcsőitől, semmi sem menti meg őt karomtól. — S Andrásnak ott kellett hagyni Csanádot a diadal legszebb pillanatában, s tovább sietni asszonyával, kit szenvedélye sehol pihenni nem engedett.

S így értek Besenyőre. S ily érzelmekkel lépett a vendéglőbe, inkább, hogy fáradt társának kedvét töltse, mint mivel maga szükségesnek érzé a pihenést. Nem irhatni le a meglepetést, a vad örömet, mely keblén átzajongott, midőn egyszerre Ollósi szavát hallá s Frusina uti társát álruhában megismeré. — Hol vannak utitársaid? hol van Frusina? mondd, mondd hamar! — kiáltott Klári, Ollósit karon ragadva.

Ollósira e találkozás egészen más benyomást tett. Nem ismeré ugyan Klári szándékait, s azért első pillanatban nem ijedt meg talán annyira, mint a veszély érdemlé; de Klári vigyázatlansága — minek e szenvedélyes kérdezősködést tulajdonitá — nem kis zavarba hozá az ildomos férfiut, s csak azt jegyzé meg, hogy általán véve nem tudja, miről szól.

— Hol vannak utitársaid, mondom? — sürgeté Klári még türelmetlenebbül; — tudni akarom, tudnom kell!

— De kérem kendet — mondá Ollósi, — mit akar velem? én nem foghatom meg.

— Hol vannak uti társaid, szerencsétlen? — kiálta az előbbi még indulatosabban, — felelj, ha kedves előtted az élet!

A lázas nyugtalanság, mely Klári minden mozdulatait jellemzé, oly rendkívülinek látszott, hogy a bámulást, melyet első fellépése okozott, hamar sajnálkozás cserélte fel. — Szegény, megőrült — mondá egy az asztal mellett ülők közül; — s oly ifju még — szólt egy másik. S Ollósi, épen mivel Klárit ismeré, s magaviseletét máskép nem tudta magának megmagyarázni, szintén osztozni kezdett e meggyőződésben s néhány megnyugtató szóval igyekezett a hölgy fölgerjedt indulatát lecsillapitani.

— Őrültnek tartasz? — szólt, vad indulattal megragadva Ollósi kezét; — ne tedd próbára türelmemet: én azzá válhatnék. Hol vannak utitársaid?

— Bizony nem tudom, kiről szól — mondá Ollósi nem kis zavarban. — Képzelő tehetsége, ugy látszik —

— Nem tudod, kiről szólok? — kiálta Klári, — világosabban kell hát szólanom. Hol van Telegdi Frusina s Bebek Katalin, kiket Budáról való elszökésükben te segitettél?

E szavak az egész gyülekezetet mozgásba hozták. Ha Ollósinak több lélekébersége van, s a vád ellenében nyugodt marad: Klári e szavai is talán őrültségnek tulajdonittattak volna; de a zavar s ijedtség, mely Ollósi magaviseletében feltünt, mindenkit az ellenkezőről győzött meg; s az egész gyülekezet vad indulattal támadá meg ujra az annyira tisztelt vendéget.

— Mit? ő Telegdi István, a keresztes had legnagyobb ellenségének rokonait szöktette el Budáról? — kiáltott az egyik. — Az urakkal tart; egész magaviseletéből meglátszik, hogy nem a mi emberünk — szólt egy másik. — Kém, fel kell akasztani! — szóltak többen. — S Ollósi, egyik embertől a másikhoz fordulva, könyörgő tekintetet vetett az egész gyülekezetre, hol senki nem fogja pártját, sőt mindenik a fennhangu modorra, melyen előbb szólt, emlékezve, közörömmel nézé jelen zavarodását.

— Tudod-e már, kikről kérdezősködtem? — kérdé megvető mosolylyal Klári; — vagy őrültnek tartasz talán most is?

— Kém — mondá a keresztes; — fel kell akasztani. Ez a dolog sora táborunkban. Dózsa maga szorosan meghagyá: ha kémet találunk, fel kell akasztani.

— Előbb jó volna harapófogókkal, vagy egy kis izzó-vassal megkérdezni: hová mentek nemes utitársai — jegyzé meg az előbbi halvány arczu férfiu oly hangon, melynél Ollósi haját borzadni érzé.

— Az sem árt — szólt helybenhagyó mosolylyal a keresztes, — ugy-e bár hugom — tevé hozzá, Klárihoz fordulva, — te is szeretnéd tudni, hová mentek barátaid?

— A kémet fel kell akasztani — szólt itt a biró, — azt magam is tudom; nem szorultam senki tanácsára.

Jó, vagy rossz szerével, azt is ki tudnám venni ez emberből, hol hagyta utitársait; csak ez átkozott irást ne hozta volna magával! — S a biró, fejét vakarva, Bakács előtte fekvő utilevelére mutatott.

A bírónak e szavai mintegy varázshatással birtak az egész közönségre. Maga a keresztes rosszkedvüen csak azt jegyzé meg: ki tudja, hol lopta a bibornok levelét; de nem sürgeté többé előbbi tanácsát. Dózsa parancsa: hogy a bibornok emberei s javai ne bántassanak, oly határozott vala, hogy senki sem merészelt ellene cselekedni. S Ollósi ismét nyugodtabban érzé magát; azonban figyelmessé tétetve helyzetének veszélyességére, használni akará a kedvező pillanatot, s a birót felszólitá, hogy utjának folytatására minél előbb lovat teremtsen elő.

A biró nem kis zavarban forgolódott székén, majd Klárira s a körülötte állókra, majd az előtte fekvő irományokra, vagy Ollósira függesztve szemeit, mig az utóbbi parancsát hangos szavakban még egyszer ismétlé, s Bakács haragjával fenyegetődzött, ha utjának még tovább is akadályok gördittetnének elébe.

Klári eleinte meglepetve látá a hatást, melyet e fenyegetések a hallgatókra tevének, midőn azonban a biró egy mellette álló parasztot kérdezett: nem volna-e kész ez érdemes urnak, ki a bibornok ő eminentiája szolgálatában utazik, lovát eladni? — Klári indulattal a biróhoz fordult s kérdé: elfelejtette-e, hogy ez ember az uraknak s főkép Telegdinek czinkosa?

— Igen, lelkem, — mondá a bíró, ismét fejét vakarva, — csak ez átkozott levél ne volna itt. Dózsa oly szigorú, és — —

— Mily levél?! — kérdé Klári bámulva.

— Hát ez itt! — szólt a bíró, az uti levelet előmutatva; — oly pecsétje van, mint a tenyerem; s a

harangozó is azt mondja, hogy egyenesen a bibornok ő eminentiájától jön.

— Nem nagy csuda, ha Ollósi uram, mielőtt megszökött a bibornoktól, valami irást lopott, hogy vele a nép hiszelékenységét ámitsa, — mondá Klári türelmetlenül, — hisz házában lakott.

— Az épen a baj, kedvesem! — sóhajta a biró; — meglehet, hogy az iráshoz nem a maga rendén jutott; de miként tudhatjuk ezt? S ha csakugyan ő eminentiája házánál lakik, s talán valami barátja — —

— Barátja?! — kiáltott András, ki az asztalhoz közel állva, a beszélgetésben eddig részt nem vett, most egyszerre felkaczagva. — Szabója, igen, szabója! Nézzétek csak meg az ujjait; a szurásokat is megláthatjátok rajta.

Ha ezen fölfedezésnek szomoru következései nem valának előreláthatók: véghetlenül nevetségesnek volna nevezhető a jelenet, a melynek most a besenyői csapszékben tanui vagyunk. A bámulás, melyet a bírótól kezdve az utolsóig minden jelenlevőnek arczán észreveszünk, midőn az oly hatalmasnak vélt férfiu egyszerre valódi minőségében áll előttük; az általános kaczagás, mely e meglepetést követi, a kaczagók közt Ollósi, ki eleinte dühösen, s midőn haragja csak még nagyobb nevetést okoz, el nem ismert művészként, megvetéssel tekint körül: — mindez együttvéve a legmulattatóbb vigjátéki jelenetet képezé.

— Hát ezért köszöni neked nagy része vezéreinknek, hogy ruháin keresztet viselhet? — mondá gunyolva a keresztes; — természetes, mint szabó te varrtad fel.

Uj, még hangosabb kaczagás követé e tréfát.

— De tudjátok-e, — szólt ismét az előbbi, — hogy e szabó mégis szemtelen teremtés. Ollóhős létére így szólni a bíróval s velünk többiekkel!

— Igazság, — mormogott a tömeg; s minden arcz

kifejezése mutatá, hogy a dolgok komolyabb fordulatot vesznek.

— Lakolni fog érte! — mondá a bíró, összevonva szemöldeit; — ne legyek besenyői bíró, ha nem akasztatom fel itt a korcsma elébe czégérnek.

— Fel kell akasztani csak azért is, mert bolondnak tartott! — mondának többen. S ismét számos kezek nyultak Ollósi ködmöne után. Meggyőződve, hogy csak bátorság által menekedhetik meg, a szabó most visszaszitá megtámadóit. — Vigyázzatok! — kiáltott méltósággal, — a ki hozzám nyul, ki csak egy hajam szálát bántja, lakolni fog.

Egyesek hátráltak e szavakra, de a többség előtt a tekintély, melyben Bakács hive eleinte állott, meg vala rontva, s ellenszegülése csak nevetést okozott.

— Hej, be mérges szabó ez! — kaczagott a keresztes, — jó lesz megkötözni.

— Kötözzétek meg! — parancsolá a biró. S rövid küzdés után Ollósi kezei kötelekkel szoríttattak össze.

— Legalább nem szúrhat, — csufolá a keresztes.

— Jó, hogy olló nem került kezébe, — kaczagott egy másik, — a kardhoz, mely oldalán függött, nem szokott: de ha saját fegyveréhez foghatott volna, mindnyájunknak kiszurta volna szemét.

— Fel kell akasztani! — ordított a tömeg. S két markos legény Ollósit ködmönénél fogva már az ajtó felé kezdé huzni, midőn Klári közbelépve, a birótól engedelmet nyert, hogy vele egy pár szót válthasson.

— Nem bánom, — mondá a biró, fejét méltósággal hajtogatva, — csakhogy beszélgetésed rövid legyen. Kimondtuk itéletünket: neki függnie kell.

— Igen, de előbb mégis jó volna, — mondá a halvány férfi, — ha őt kissé utitársai felől kérdeznők. A kovács itt van, fogóját azonnal megmelegítheti.

— Bizzák kendtek ezt reám, – szólt Klári borzadva, midőn körülnézett s észrevevé a kegyetlen mosolyt, melylyel e tanács sokak által fogadtatott, — megmondja ő ezt nekem. — S Klári a szerencsétlenhez közeledve, hogy a körülállók ne érthessék, németül szólitá meg őt:

— Hol vannak utitársaid?

A megszólitott ráfüggeszté meredt szemeit s nem válaszolt. Arczának kifejezéséből, melyet a halálos félelem majdnem ismerhetlenné tett, látni lehetett, hogy nem érté a kérdést.

— Szerencsétlen! — mondá Klári, — talán megmenthetlek, de — —

Alig hallá e szavakat Ollósi, midőn térdre borult.

— Az Istenért, ments meg! hisz te vagy az, ki vérem után szomjuhozál. De miért? az Istenért, mivel bántottalak meg? kivánj tőlem, a mit akarsz; parancsolj velem; élted végéig szolgád leszek, csak neked dolgozom; csak életemet mentsd meg! én nem kivánok mást.

Klári nem vala kegyetlen. Ha tettének e következményét előreláthatja, ő talán máskép cselekszik. De akkor elragadtatva szenvedélyei által, az egy gondolaton kivül, hogy Frusinának nyomába akadhat, minden egyéb eltünt lelke előtt. Most mondhatlan sajnálkozással nézett az előtte térdelőre, ki kötözött karjait hozzá emelve, tőle kéré életét.

— Megmentelek, ha tőlem függ, megmentelek; de mondd meg, hol vannak utitársaid?

A lovagias szabó dicsőségére mondhatjuk, hogy ő még e végveszély pillanataiban is mindenekelőtt utitársainak biztosságára gondolt. Midőn azonban eszébe jutott, hogy tőlük még éjszaka vált el s igy Bebek Katalin s Frusina eddig annyira haladtak, hogy könnyen utoléretni nem fognak, elmondá azt, mit tudott.

— Barátim ! — mondá Klári, most a birákhoz fordulva, — szóltam ez emberrel, s minthogy csakugyan az sül ki szavaiból, hogy Telegdi leányával csak véletlenül az úton találkozott, s miután minden tartózkodás nélkül tudtomra adta, hogy utitársai Temesvár felé sietnek : jobb volna talán, ha őt szabadon bocsátanátok.

— Hazugság ! — volt az egyetlen válasz, melyet Klári e szavakra egyszerre több felől nyert.

— Nem hiszem, hogy hazudnék, — mondá Klári, — ha találkozása a Telegdiekkel nem lett volna véletlen, miért ne követné őket Temesvárra? mit keresne itt Besenyőn, az egészen ellenkező úton?

— Az igaz lehet, — mondá a bíró, — de becsületre kell ő kelmét tanítani ; tudja meg, miként szóljon ezentul egy bíróval.

— És azt meri mondani, hogy Báthori nem veszett el a csatában ?! — kiáltott a keresztes.

— S szabó létére csak úgy szól velünk, mintha püspök, vagy ország zászlósa volna, — mondának mások.

— Fel kell akasztani ! — kiáltott a tömeg s Ollósit ismét megragadták.

— De gondolják meg kendtek, — szólt mindig melegebben Klári, — mit fog mondani a bibornok ő eminentiája ?

— Majd bizony egy haszontalan szabó miatt, — szólt megvetéssel a bíró ; — csak ki vele, hadd tanuljon becsületet.

— Igen, de Ollósi uram nem közönséges szabó, — esdeklett Klári — ő eminentiájának nincs hivebb embere.

— Bánja is ő eminentiája, ha egy szabóval több vagy kevesebb van a világon ; csak fel kell akasztani, magamra vállalom a feleletet.

Klári mindig inkább esengett. András szintén közbe-

szólt s magasztalá Ollósi befolyását s a barátságot, melylyel Bakács iránta viseltetik; de a népben feltámadt vérszomja; Klári s követője több felől már azt hallák: nem volna-e jobb, ha a két idegen szintén a szabó mellé akasztatnék fel, miután egyetértenek vele?

Az egész tömeg, Ollósit magával ragadva, az utczára tolongott, lajtorja hozatott, a korcsma előtt álló nagy hárs egyik ágába szeg veretett, s a halvány férfi borzasztó megelégedéssel a hóhér szerepét magára vállalva, már a szegen áthuzta kötelét, s másik végén hurkot kötve, azt Ollósi nyakára igazitá, midőn az utcza végén nagy lovas csapatot vettek észre, melynek látása a tömeg figyelmét egy pillanatra Ollósiról elvoná. — A nagy vörös kereszttel ékesitett fehér dandárból, mely e csapatot megelőzé, mindenki észrevevé, hogy keresztesek közelítenek, s a nép örömrivalgásokkal fogadá győzelmes barátait.

Ollósi maga alig vevé észre, mi történik körülötte; miután Klári közbenjárásának sikere nem volt, helyzetének reménytelensége lelkét borzadással tölté el. A merre fordult, a halál ijesztő képével találkozott. Minden szem vérszomjasan függött rajta; száz ajak zúgott halált fejére; s érzékei elzsibbadva ez iszonyú gondolat terhe alatt, végre tehetetlenségbe sülyedtek. Arczát halotti halványság fogta el: tagjai remegtek, s hóhérjára kellett támaszkodnia, hogy el ne essék; minden, mi vele történik, csak egy iszonyu álom gyanánt tünt már fel lelke előtt.

— Mit miveltek itt, keresztyén híveim? — mondá a lovas csapat vezére, kiben Klári azonnal a híres Lőrinczet ismeré meg, midőn a korcsmához érve megállott s a nagy gyülekezetet látá.

— Ma vettük felséges György vezérnek parancsát, — válaszolt a biró, ki a többiekkel együtt süvegét

levéve, a legnagyobb alázatosságban állott a hatalmas pap előtt — s azonnal teljesíteni akartuk.

— S ki azon szerencsétlen? — mondá Lőrincz, szemeit Ollósira függesztve, kit azonban előbb ritkábban látott, semhogy őt most megismerné. — Öltözete nem olyan, hogy benne ellenséget gyanítottam volna.

— Mégis az — mondá a bíró; — ez az ember kém. Telegdi háznépét ő segíté megszökésében; s velem is illetlenül bánt, ki e faluban, mint bíró, felséges György vezér képét viselem.

— Bocsásson meg Isten bűneinek — mondá Lőrincz — s ti teljesitsétek nehéz kötelességteket. A vér, mely e szerencsétlen időben ontatik, azok fejére fog szállani, kik százados kegyetlenségök által e harczot okozták!

— Ennek nem fogjuk ontani vérét — mondá a bíró, — csak felakasztjuk, s mindössze az egész emberért nem nagy kár. Nem valami nemes vagy főur, csak szabó.

Lőrincz minden keresztes vezérek között a legkegyetlenebbnek tartatott; s bizonyos tekintetben méltán, a mennyiben az, ki, mint ő, minden tetteit elveknek rendeli alá, természetes érzékenységének ritkábban enged, s igy jötte Kláriban, Ollósi megmentésére nézve, kevés reményt gerjesztett. — Midőn azonban most Lőrinczet közelről látá, érezé a hölgy, hogy előtte nem azon vérengző férfi áll, minőnek a czeglédi plebánost festé a hír, s még egyszer meg akará kisérteni a szerencsétlen szabó megmentését.

— Tisztelendő uram — mondá előre lépve, — a szerencsétlen, kit e nép boszujának feláldozni akar, csakugyan szabó, de a bibornok ő eminentiájának udvari szabója, Ollósi, ki, nem tudom, mi járatban utazván, urától egy nagypecsétü útlevéllel láttatott el.

— Igaz-e ez? — kérdé Lőrincz bámulva.

— Semmi kétség — válaszolt a bíró; — itt van a levél. De minthogy csak szabó — —

Lőrincz leszállott lováról, s kezébe vevé az útlevelet. Szemeit majd az irományra, majd Ollósira függesztve, egy ideig mély gondolatokba merült. — És nem tudjátok-e — mondá egyszerre a biróhoz fordulva komolyan, — hogy vezérünk szigoru parancsa szerint Bakács híveit bántani nem szabad?

A bíró néhány mentséget rebegett, melyek közül a legfőbb az vala, hogy a rab csak szabó lévén, s mint Telegdi családja elszöktetője vádoltatván, felakasztása nagyfontosságu dolognak nem tartatott.

Lőrincz alig hallgatott e mentségekre, hanem Ollósit azonnal szabadon bocsáttatni parancsolá.

Az utóbbi, midőn kezei feloldattak s a kötél nyakáról levétetett, első pillanatban nem tudá, mi történik vele. Midőn lassanként eszméletét visszanyeré s Lőrincz biztató szavaiból megérté, hogy veszélyen kívül van, térdre borult s mint a gyermek, sirva mondott hálát megmentőjének.

— Adj hálát Istennek — mondá Lőrincz, — s adjatok hálát valamennyien, hogy elég jókor jövék e tett elháritására, melynél nagyobb szerencsétlenség hadunkat nem érhette volna. S most jer velem — tevé hozzá, Ollósihoz fordulva, — azonnal szólnunk kell.

S ezzel Lőrincz, Ollósit magával vezetve, a házba ment, s a szabóval a csapláros szobájába zárkózott.

Szükségtelen említenünk a bámulást, melylyel mindezt a körülállók nézték. — A bíró szótlanul tekintett körül; a sovány férfiu sopánkodva tekerte össze kötelét, maga Klári nem fogható meg, Lőrincznek Ollósival mi titkos beszéde lehet. Lőrincz eljárása azonban, a dolgok akkori állását tekintve, könnyen magyarázható.

Dózsa s a keresztesek első pillanattól úgy léptek föl, mintha minden tetteik a király s a bibornok helybenhagyásával történnének. Ezért emeltetett ki körleveleikben mindig a király iránti hívségök; ezért tűzetett ki törekvéseik végczéljának az: hogy egész Magyarország egyházi hatósága egy püspöknek vettessék alája, ezért kiméltettek meg Bakács s a király javai a parasztseregek által, melyek más jószágokon pusztitva vonultak át. — Mindemellett azonban, a bibornok ellenségeit kivéve, kevesen valának, kik e látszó jelek által magukat megcsalatnák; s a keresztes táborban is Dózsa s Lőrincz, valahányszor seregeiket a király s Bakács titkos pártolásával biztatták, már kevés hitelre találtak. — Ily viszonyok között találkozott Lőrincz Ollósival. A bibornok nagypecsétü levelét meglátva, azonnal eszébe jutott, mennyire nevelheti a Bakácsról terjesztett álhirek hitelét az, ha Ollósit mint a bibornok küldöttjét mutatja be a népnek.

S a szabó, kivel Lőrincz, mihelyt magát vele magányosan látá, e föltételét tudatá, a szerep elvállalására ugyan nem nyilatkozott hajlandónak, de miután hallá, hogy csak közte vagy az akasztófa között választhat, nem sokáig vonakodott.

Midőn egy negyedóra mulva Lőrincz a korcsmából ismét a nép közé kilépett, Ollósi, mint ő eminentiája Tamás bibornoknak György vezérhez s a keresztesekhez küldött követe mutattatott be a bámuló sokaságnak.

Az örömrivalgások, melyekkel a Lőrinczczel jött keresztesek e hirt fogadák s melyekben a falu lakosai, mihelyt első meglepetésük megszünt, szintoly lelkesen résztvevének, mint azon lármában, melylyel Ollósi halála kivántatott; a porig alázott biró mentegetései, a levett süvegek s mély bókok, melyekkel az egész tömeg előtte állott; a rendkívüli tisztelet, melylyel maga

Lőrincz a nép jelenlétében Ollósi iránt viseltetett: a szegény szabóra csaknem megtébolyitó hatással voltak.

— Álom-e ez vagy valóság? — gondolta magában, midőn lóra ülve, Lőrincz jobb oldalán a korcsmától távozott, s az éljenező sokaságon, mely őket egy ideig követé, körültekintett. — Csakugyan fel akartak-e akasztani, vagy csakugyan Bakács követe vagyok? — Ollósi ily gondolatokba merülve hagyá el e helyet, hol egy rövid félóra alatt a nép áldozatából egyszerre legfőbb tisztelete tárgyául emelkedett.

A nép sokáig bámészkodott a távozók után. — Ha már akasztást nem láthatott, legalább a hatalmas bibornok követét látta, s félig megelégedve tért vissza a csapszékhez.

XXII.

Azon két hónap alatt, mely ama pillanattól fogva, midőn e történet fonalát utolsó fejezetünkben félbeszakasztottuk, lefolyt, elbeszélésünk főszemélyeinek helyzete oly kevéssé változott, kogy ezen időszakra nézve rövidek lehetünk.

Frusina s Bebek Katalin, kiket a Maros partján hagyánk, kezdetben egyenesen Temesvár felé folytaták útjokat; miután azonban a csanádi ütközet hirére az eddig féken tartott parasztság a Maros és Temes mentében is feltámadt, e terv kivitele oly nehéznek s veszélyesnek látszott, hogy utasaink azzal felhagytak. Elkerülve tehát Temesvárt, a hegyek felé siettek, melyeknek sűrű erdőségén keresztül Erdélyt remélték elérhetni.

De Frusina gyönge egészsége ennyi fáradságnak s nem szokott nélkülözésnek nem állhatott ellent. Miután reményében, hogy apját Csanádon fel fogja találni, csalatva látá magát, lelki s testi ereje elfogyott, s utitársai meggyőződtek, hogy a beteg leánynyal vándorlásukat nem folytathatják tovább. Temesvár közelében, somlyai Báthori István jószágán, lakott Orbán nővére, kivel Budán találkozánk. A vadászház, melyben férjével élt, minden falutól távol sürü erdőség között feküdt, s így, habár kevés kényelmet, legalább biztos menedéket igért. Ide vezeté Orbán a hölgyeket s itt tölté velök együtt

az egész időt, mely azóta lefolyt; az első hetekben, midőn Frusina betegsége veszélyesnek mutatkozott, nehéz aggodalmak között; azóta csaknem boldogan, ha Frusinának szomorusága s a jövő fölötti aggodalmai nyugalmát nem zavarnák.

A sürü erdőség között rejtett házat csak Polgár és Orbánnak sógora, ki ismét a keresztesekhez szegődött, látogaták meg néha, s ezek tudósiták lakóit a világban történtekről. E ritka látogatásokon kívül nem vala semmi, mi az itt lakók nyugalmát zavarná, s elhagyjuk őket, míg nem várt körülmények által ismét e történet folyamába sodortatnak.

Ollósit és Klárit a Temesvár körül tanyázó kereszteståborban találjuk. Az előbbi, mint Bakács állitólagos követe, majdnem kizárólag a vezérek társaságában élt, s az egész tábor által legnagyobb tiszteletben tartatik, mi nehéz aggodalmai között, melyekkel a jövőbe tekint, nem kis vigasztalására szolgál. Klári csak szörnyű szándékának él. A városból a keresztesek táborába került egyes szökevények s hadifoglyok által értesíttetett ugyan, hogy Frusina nincs Temesváron, de e hír csak növelé szenvedélyességét. Minél több nehézséggel találkozott czélja elérésében, annál indulatosabb állandósággal fáradott utána. Elküldé hív követőjét mindenfelé, hogy Frusina hollétéről hírt szerezzen, s mig András az egész környéket átkutatá, ő maga a keresztesek táborában maradt, hogy azon esetre, ha a hírek, melyeket ellenének távollétéről hallott, mégis hamisak lennének, a város bevételénél jelen legyen.

Az öreg Szaleresi azalatt a csonka-toronyban ült s napról-napra kevesebb reménynyel várá szabadulását. Ulászló királyi szavát birta ugyan, de kit nyugtatott meg Ulászló igérete? . . . S az egykor oly szerencsés polgár most nem szünő halálos félelem között tölté napjait.

Az ország állapotán kevés változott. A győzelem, melyet a nemesség Biharban s Bornemisza vezérlete alatt a Rákoson kivívott, nem nyomhatá el a lázadást, s hazánk egy igen kis részét kivéve, a régi bizonytalanság uralkodott mindenütt. A lázadók, kik Pestnél a nemesség kezébe kerültek, kegyetlenül megfenyittettek; de azalatt Fejér- s Veszprém-vármegyében, lenn Bácskában, a felső vidékeken, még a bányavárosokban is, szabadon dult a parasztság s a középponti hatalom erőtlensége mellett e szerencsétlen állapot megszüntetésére kevés remény mutatkozott, főkép miután a hazát, melynek sok vidékén az aratás elmulasztatott, most éhség is fenyegeté, s miután valószinűnek látszott, hogy az erős Temesvár rövid idő mulva a lázadók kezébe kerül. — Itt Báthori István elkövetett mindent, mit tőle e körülményekben kötelessége megkivánt. Neki vala köszönhető, hogy a város, melynek éhséggel fenyegetett polgárai már a kapuk megnyitásáról beszéltek, eddig a lázadók által nem foglaltatott el. De miután az ostrom két hónapig tartott és segély nem jött, maga Báthori már-már lemondott reménységéről. S míg Dózsa több ezer munkással azon dolgoztatott, hogy a Temesvárt délkeletről körülfolyó Bégát a Temesbe vezesse s így a várost ez oldalról majdnem egyedüli oltalmától megfoszsza,[25]) addig a várparancsnok s bátor serege már csak vitéz halálra készültek.

Temesvárt egyedül Zápolya szabadithatá meg. Úgy látszott, mintha a nemesség, mintha az egész ország jövője ez egy embertől függne s az egész haza a hatalmas vajdára fordítá szemeit. Hogy a gyülevész nép, mely Dózsa vezérlete alatt Temesvárt ostromlá, Zápolya hadgyakorlott seregeinek ellent nem állhat, azon senki sem kétkedett; de miután Báthori s Zápolya között halálos ellenségeskedés létezett, kérdés támadt: vajon

fogja-e az utóbbi hatalmát ellenségének megmentésére forditani, s hazánk állapota oly nyomorult vala, hogy ezen sokan kétkedtek. — Zápolya magaviselete szintén e kételyeket látszék igazolni. — Miután a Vaskapunál egész tartományának hadseregeit összegyüjté, sokáig mozdulatlanul állott; később a Temes bal partján a keresztesek által megszállott városhoz közelített ugyan, de miután az ellenségtől mintegy két napi járásra távolabb esett, ismét megállott s egy hétnél tovább azonegy helyben vesztegelt.

Forditsuk figyelmünket mi is Zápolya táborára, hol most a bihari s az Erdélylyel határos megyék nemességével történetünk egyik főszemélye, Ártándi Pál is megjelent.

Hosszú idő mult, mióta ez ifjat nem láttuk; a hazán azóta nehéz napok vonultak át, s mindazon egyeseket, kikkel történetünk folyamában találkozánk, kisebb vagy nagyobb mértékben szerencsétleneknek láttuk. Ártándi Pálról nem mondhatjuk ezt. A hazának szenvedései nem hagyák őt érdektelenül; midőn Frusina sorsát hallá, lelkét fájdalom tölté el, s Telegdi Istvánnak Csanádon történt kinos halála őt, ki a köztiszteletü férfiuban jótevőjét látá, szenvedélyes keservvel töltötte el. De mindamellett hazudnunk kellene, ha mondanók, hogy Pál ez időközben szerencsétlennek érzé magát. Azon szenvedély, mely, ha ki nem elégittetik, némely embert, a szerencse minden egyéb adományainak daczára, boldogtalanná tehet, a nagyravágyás, Pálnak amaz egyes szenvedéseket bőven kipótolá; a dicsőség ösvényén látá magát, s e gondolat háttérbe szorított mindent, a mi lelkét különben keservvel tölthető vala.

S csodálkozhatunk-e rajta azok után, miket ez ifju jelleméről tudunk?

Az a rövid idő, melyet, miután apai házát elhagyá,

részint Budán, részint a harczmezőn töltött, jellemére nézve elhatározó befolyásu vala. Számos jó tulajdonok között, minő például bátorsága, becsületérzése, a tárgyak sebes felfogása s korához képest szokatlan ildomossága: Pál két nagy hibának csiráit hordá magában, — ő hiu és, mi ezzel többnyire együtt jár, önző vala; s mióta az életbe lépett, száz ok munkálódott, hogy épen e tulajdonok kifejlődését elősegitse. Valamint első föllépése óta a városban, mely a közfigyelmet azonnal reá vonta, Budán töltött mindenik napja hiuságának uj táplálékot nyujtott, mig végre a két legszebb hölgytől azonegy időben szerettetve, önmagát csaknem ellenállhatlannak gondolá: úgy a sors kedvezni látszott legmerészebb kivánatainak, s annyi szerencse követé lépteit, hogy csaknem rendkívüli bölcseségre lett volna szüksége, hogy óhajtásaiban mérsékelt maradjon s hogy ne gondolkozzék emelkedéséről, melynek utját maga a végzet látszott egyengetni számára.

Már midőn Budáról távozott, sokkal inkább foglalkozott önnön jövőjével, mint azon fájdalommal, melyet hívtelensége Szaleresi Klárinak okozni fog. — Ezt mondhatjuk Frusina iránti szerelméről is. Sokszor gondolt vissza rá, s lelkét mondhatlan megelégedés tölté e gondolatoknál: — Frusina által e hon első családaival rokonságba jövök, szükséges, hogy magamat e szerencsére érdemesnek mutassam — így gondolkozott magában, — s ki kell tüntetnem magamat oly mértékben, hogy a büszke Bánfiak, Báthoriak, hogy nőm büszkességgel nézzenek reám — ez vala a határozat, melyre mindenik gondolata okvetlenül vezetett; s az eddig történtekre visszanézve, e vágy elérhetése nem mutatkozott valószinűtlennek. Ha ő, az egyszerü nemesnek fia, a gazdag tárnoknak leányát elnyerheti; ha a véletlen úgy hozta magával, hogy huszonegy éves korá-

ban a hazának fontos szolgálatokat tehessen: miért ne várjon többet végzetétől?

E fényes álmokkal tölté Pál idejét, midőn a nádor leveleivel Nagyvárad felé sietett; s annyival szabadabban engedé magát át ábrándainak, minél kevésbbé gyanitá önmaga, hogy mind e gondolatokat csak önzése sugallá. Határozatai közé annyi nemes föltétel vegyült, hogy észre sem vevé, hogy minde fellengző eszmék, a haza, melyet veszélyektől megmenteni, a nemzet, melyet egykori dicsőségéhez fölemelni akart, csak mellékes tárgyai gondolatainak, melyeknek egyedüli változhatatlan középpontja ő maga, ő, ki a hazát megmentve, hatalmassá válik, ő, kinek, ha a nemzetet dicsőité, neve magasztalva fog emlittetni századok után.

Midőn Ártándi Pál Biharba ért, a befolyás, melyet apja az összes nemesség között gyakorolt, s még inkább azon körülmény, hogy egyenesen Budáról érkezvén, a királyi udvar állapotáról nála biztosabb hireket senki sem tudott, első föllépésekor reá voná mindenkinek figyelmét. A tizenhatéves váradi püspök, Perényi Ferencz, korának egész szenvedélyességével ragaszkodott hozzá; a Telegdiek számos követői, kik között a hir, hogy Frusinával jegyben jár, terjedezni kezdett, benne láták e hatalmas család képviselőjét; s így történt, hogy a Nagyváradra összegyült nemesség által, ifjusága daczára, a vezérek egyikéül választatott. Kevés nappal jötte után a nemesség megütközött a keresztesekkel. — Magok vezértársai: Czibak Imre, Bajon Bencze s Perényi Ferencz a győzelem legfőbb érdemét Pálnak tulajdoniták, s a szerencsés ifju egy nap alatt híressé vált. A nemesség magasztalások között emlité nevét; a megmenekült parasztok nagyitva mondák el hőstetteit; s midőn kevéssel az ütközet után a győzelmes hadak Zápolya felszólitására ezzel egyesültek, a

hatalmas vajda senkit sem tüntetett ki inkább e fiatal bihari nemesnél, kiben már akkor pártjának erős támaszt remélt találhatni.

Ennyi szerencse az önzésnek Pál keblében szunnyadó csiráit hamar nagyra fejleszté. Emelkedni, ez lőn egyetlen gondolata s vágya lelkének, minden egyéb iránt csaknem közönyössé vált. Ilyszerű dicsvágytól pedig aljasabb önösségig egy lépéssel juthatni el. Pál jellemének ezen részét még legjobb barátai sem gyaniták; ő érzékeny- s részvevőnek tartatott; mint a gyémánt, melyen a nap sugarai ragyogva feltünnek: ugy minden nemesebb érzemény szivében látszólag meleg visszhangra talált; de látszólag csak, belsőkép mint a kő a nap legforróbb sugaraiban: ugy keble az érzékenység szine alatt hideg maradt, s talán nem létezett kivűle ember, ki huszonegy éves korában minden tárgy megitélésében oly kizárólag saját dicsőségének érdekeit tartotta volna szemei előtt.

S így találjuk őt Zápolya táborában, nagyrabecsülve a vezér, majdnem imádva a seregek által. Mióta a táborban az a hír terjedt el, hogy Frusina is a parasztok kezei közé esvén, általok meggyilkoltatott, — oly hír, melyen ily időjáráskor, midőn mindenki a legszörnyebbnek kész hitelt ád, nem csudálkozhatni — Pál gyászba öltözött s azt a had végéig viselte; de minden fájdalom ellenére, melyet e hír szivének okozhatott, kevés nappal utána ismét nyugodt következetességgel folytatá előbbi utját, semmit, mi által a seregek szeretetét vagy Zápolya bizodalmát még inkább megszerezheté, el nem mulasztva, oly annyira, hogy a mód, melylyel bánatát viselé, nem szivtelenségnek, hanem nagylelküségének tulajdonittatva, bámulattal töltött el mindenkit.

Az nap azonban, midőn vele találkozunk, Ártándi

Pált szokott nyugalma, úgy látszott, elhagyá. — Zápolya tábora Krassóban egy állomásnyira Lugos fölött állott. A keskeny völgy, melyen a Temes itt kanyarodva átfoly, el vala lepve sátorokkal, s víg hadi zaj tölté az egyébiránt oly csendes vidéket. Pál nem vala látható a tábor utczáin fel s alá járó tömeg között. A fővezér táborát sem kereste fel, mint máskor szokása vala. Kerülve ismerőseit, magányosan járt az erdő szélén, mely a tábort mindenfelől körülfogá; mély s látszólag szomoru gondolatokba elmerülve, mit azok, kik őt véletlenül ott láták, Frusina veszte által okozott fájdalmának tulajdonitának, mely szilárd lelkületén végre erőt vett. Pál gondolatai azonban e pillanatban egészen másvalami által foglaltattak el.

Klári — mint már mondottuk volt — miután gyanitani kezdé, hogy Frusinát Temesváron nem fogja találni, Andrást kiküldé, kutatná át a vidéket, s igyekeznék az üldözöttnek nyomára akadni. — A szeretet, melylyel e hív ember asszonya iránt viseltetett, oly nagy vala, hogy most is ellenmondás nélkül teljesité kivánatát, s helyről-helyre vándorolt, mintha saját boldogsága követelné, hogy az elveszetteket föltalálja. Szerencsétlen végzete őt Zápolya seregeinek egy csapatjával hozá össze, mely eleség után küldetett ki, s mely most a keresztest, mint hadi foglyot, a táborba vezette.

Ma virradatkor érkezett ide, s a szerencsétlen sejdité sorsát, mely őt Zápolya s a nemesség elhiresztelt kegyetlenségénél fogva érni fogja. Csak Ártándi Pállal akart még szólni, kivel, mint mondá, fontos beszéde van, s ki a dologról tudósitva, őt a tömlöczéül szolgáló kunyhóban fölkeresé. — Miket Andrástól hallott, felrázák jobb érzelmeit.

A fogoly a történteknek egy részét nem mondá el. Azt például, hogy Telegdi kerti lakának megtámadását

Klári intézé el, s hogy e merényletnek ő maga volt egyik főeszközlője, András tanácsosabbnak tartá elhallgatni; — annál többet szólt asszonyának szerelméről. Szerinte Klári azért hagyá el apai házát, hogy Pált keresse fel. Száz veszélylyel küzdve barangolta át az országot, s őt is csak azért küldé ki, hogy neki kedveséről hirt hozzon; — szóval: András annyit s egyszerüségében oly szivrehatólag beszélt, hogy Pál lelkiismerete felszólalt. Minden önzése mellett még nem vala annyira elfásulva, hogy midőn azon szerencsétlenségről, mit könnyelmüsége által okozott, értesült, fájdalom ne töltse lelkét; s mikor a fogolytól távozva igéretet tett, hogy megmentésére Zápolyánál mindent elkövet, lelkét száz kínos érzés dulta fel.

Nagy lépésekkel járt fel s alá a százados tölgyek alatt, s átengedé magát szomoru gondolatainak. — Klári szerencsétlen, szerencsétlen ő általa! De ki is tudhatta volna, hogy a könnyelmünek hirdetett leány ekkép szerethet? Hacsak gyanitható vala, hogy kalandjának ily következései lesznek, magába fojtotta volna ébredő érzeményét. Pál átkozá könnyelmüségét. Eszébe jutottak a boldog órák, melyeket e bájló hölgy karjai között töltött; a gondolat, hogy az, kit oly vidámnak, oly megelégedettnek ismert, mert őt szerette, boldogtalanná lett: hogyan ne lett volna szivének kínos? De még most is, a meghatás e pillanataiban, Pál nem feledkezett meg magáról. Mint Andrástól hallá, Szaleresi, ki a lázadást mindég ellenzé, csak azért szegődött végre a keresztesekhez, hogy a házán Ártándi által történt megbecstelenitésért boszut álljon. Ő tehát ismeri a viszonyt, melyben Pál Klárihoz állott. Ha az öreg Szaleresi, leánya becsületének fentartására titokban tartaná is az eseményt, Klári szenvedélyességétől ezt nem remélhetni. Valamint előbb szolgáját küldé ki, úgy

végre maga fel fogja keresni kedvesét, s akkor ő mittevő legyen? Ha Klárival szólhatna, még talán megnyugtathatná őt. Hisz ő hányszor mondá, hogy csak szerelmet kiván; s most, miután Frusina meghalt, Pál könnyen meggyőzhetné őt arról, hogy érzeménye nem változott; sőt neki e pillanatban úgy látszott, mintha hazudnia sem kellene, hogy ezt mondhassa. De hol s miként, főkép mi ürügy alatt találkozzék Klárival? A merre fordult, nehézségeket, veszélyeket látott, épen oly veszélyeket, melyektől félt, mert csak hírét fenyegeték. — Oh boldog fák — mondá elkeseredésében, a mozdulatlan ágakhoz emelve szemeit, melyek feje fölébe veték árnyékukat, — mozdulatlanul álltok a helyen, hol gyökeret vertetek, s a melyiknek köztetek a természet legtöbb erőt adott, felnő legmagasabbra, küzdelem nélkül túlemelkedik társain, s az erdő-óriás mozdulatlan nagyságban terjeszti el ágait a kisebb csemeték fölött. De az embernek haladni, küzdeni kell, hogy nagygyá váljék, s hány akadály emelkedik utján! Lelkének termő ereje szenvedélyeiben fekszik, s ismét szenvedélyei rontják meg, ha emelkedett. Szenvedélyei a felhők, melyeknek zápora alatt a férfi nagygyá nő s melyekből egyszerre villám csap le s őt semmivé teszi. E gondolatokból Pált léptek ébreszték föl. Visszafordult s apját látá, ki a nagyváradi püspök kiséretében feléje közelített.

Ártándi Tamást olvasóim ismerik. Itt egy tábor közelében, hol mindenfelől hadi zaj hallatszott, az ősz bajnok külseje még több tiszteletet gerjeszte. Ugy látszott, mintha csak itt érzené magát helyén. Az ifjut, ki vele jön, először látjuk, de egész külseje, főkép arczvonásai, melyeken férfias bátorság, jókedv s az észnek csalhatlan bélyege oly kedves kifejezéssé vegyülnek, már első tekintetre feléje vonzanak minden szivet, s ki

őt látá, nem bámulhatott azon, hogy a nádor fia, hivatalaihoz képest szokatlan fiatalsága mellett is, Biharban s az országnak ez egész részén annyi népszerüséggel bir.

Perényi Ferencz csak most tölté be tizenhatodik évét; kis termete s finom vonásai őt még fiatalabbnak láttaták; s nem szenved kétséget, hogy a bihari főispánság s főkép a nagyváradi püspökség kormányzása tapasztaltabb kezeket kivánna; — maga a római pápa átlátván ezt, bármi szivesen kötelezte volna le magának Magyarország hatalmas nádorát, mégis kénytelen volt fiától, ki már 1513 óta neveztetett ki [26]) nagyváradi püspöknek, a kivánt pápai megerősitést mindeddig megtagadni. Kik azonban a fiatal püspököt közelebbről ismerték, azok, ha a pápának eddigi késedelmét nem rosszalhatták is, legalább arról valának meggyőződve, hogy az elmés s mind századához, mind korához képest rendkivüli ifju egykor egyházunk dísze leend, valamint már most a haza legreményteliebb fiainak egyike vala. — A nemesség a XVI. század kezdetén a püspökökben inkább hadi, mint egyházi méltóságokat látott; soha az egyház küzdőbb, vagy katonáskodóbb állapotban nem volt, mint mióta maguk a pápák erre példát adtak; s igy sokan találkoztak, kik meg sem foghatták, miért nem erősittetik meg jelen püspökük méltóságában az egyház által, miután valamennyien, kik őt ütközetben látták, meg fogják vallani, hogy hivatalát minden elődeinél jobban viseli.

Perényi maga legjobban érezé az ellentétet, mely kora s egyházi méltósága között létezett, s azért püspöksége kormányzását helyettesekre bízva, egészen világiak módjára élt. A gyémántos kereszt, melyet nehéz lánczon bibor mentéje fölött viselt, vala az egyetlen jel, melyről a deli leventében a nagyváradi püspökre ismer-

hetni. Fegyvergyakorlatokban nálánál kevés ügyesebb, ritka, ki lovát mesteriebben megülheté; bátrabb vadász messze földön alig vala található, — s ily tulajdonságok mellett a bihari nemesség még azt is megbocsájtá főispánjának, hogy deákul s görögül tud s könyvekben gyönyörködik, mi azon korban bárki másnak népszerüségét megronthatta volna. — Perényi Ferencznek jelleme, a mennyiben t. i. tizenhat éves ifjunál jellemről szólhatunk, egészen igazolá a szeretetet, melylyel iránta mindenki viseltetett. Nyilt s egyeneslelkü, könnyen felgyulva mindenért, mit jónak, nemesnek ismert, bizalommal simulva az emberekhez, s mégis korához képest ritka tapintattal választva barátait; büszke, de a büszkeségnek azon nemével biró, mely, hogy felsőbbsége elismertessék, azt másokkal éreztetni szükségesnek nem tartja; dicsőség után vágyódva, de megvetve a hizelkedők dicséretét; szóval oly ifju, kibe a természet minden jónak s nemesnek magvait oltotta, s kire az agg nádor méltó büszkeséggel tekinthetett.

Hogy Ártándi Pál Perényi barátságának megszerzésére mindent elkövetett, s hogy az neki szokott ügyessége mellett könnyen sikerült, természetes. Tizenhat éves korunkban ideálra van szüksége mindenikünknek, s Pál egészen oly egyéniség vala, kit éltünk e szakában legszivesebben választunk annak. Nem volt nemes tulajdon, mit az ifju püspök barátjában fel nem talált volna; nem volt nagyszerű tett, mire őt képesnek nem gondolá; ifju lelkének egész hevével csüggött rajta; s Ártándi ebben is sorsa kedvezését tapasztalhatá, mely neki ily barátot szerzett.

— Jer velünk, Pál — mondá most Perényi, barátjának kezét fogva; — lenn a táborban szükség van reád, s nem jó, ha ily magányosan kóborolsz, még inkább elszomorodol.

— S nincs-e okom szomoruságra? — mondá Ártándi.

— Hej, fiam — szólt Tamás, s az ősz bajnok szemében köny ragyogott, mint mindig, ha Frusina eszébe jutott, — ne szóljunk erről. Ha arra gondolok, hogy ez angyalt nem fogom házamban látni, agg napjaimban gyermek válik belőlem. Isten engem, néha alig foghatom meg, hogyan viselheted el oly nyugodtan e csapást. Szegény fiu, látom, végre rajtad is erőt vett a fájdalom; de fojtsd magadba; csak még addig, míg a gazemberekkel a csatamezőn találkozunk: akkor hadd törjön ki. Ha a férfi egére felhő borul, ne mint langy-eső, de mint villám s mennydörgés törjön ki a világ fölött.

— Csak mindig hatalmunkban állana, akkorra halasztani érzeményeinket, mikor magunkat nekik szabadon átengedhetjük — mondá Pál. — S ki tudja, — folytatá, hogy a beszélgetésnek más fordulatot adjon, — mikor fogunk találkozni ellenségeinkkel nyilt csatamezőn! ugy látszik, örök veszteglésre vagyunk átkozva. Két napja, hogy e falu előtt heverünk, s nem tudja senki, mikor fogunk végre megindulni.

— Épen azért kerestünk fel, hogy erről szóljunk — mondá Perényi. — E gyáva tétlenség, melyben élünk, türhetetlen. Temesvár legfölebb egy hétig védelmezheti magát. Az éjjel egy pap érkezett meg a keresztesek táborából; magam szóltam vele. A város, ha segitségére nem sietünk, okvetlen Dózsa kezébe esik, s mi roppant nagy seregeinkkel itt henyélünk, míg Zápolya nagy sátorában királyt játszik, mintha nem volna egyéb dolgunk, mint hogy neki udvaroljunk.

— Zápolyának kétségkívül fontos okai vannak, hogy ekként cselekedjék — mondá Ártándi, ki a hatalmas vajdáról még leghivebb barátai előtt is vigyázva szólt, — s én, bármennyire restellem e lassuságot, mégis — —

— S én azt mondom neked, hogy nincs semmi oka

— esett szavába amaz, indulattal; — semmi, a legkisebb oka sincs; aligha ürügyet tudna találni. Midőn Erdélyben a Vaskapunál állott, seregei sürgették, hogy végre induljon; azzal menté magát, hogy még a magyar hadakat kell megvárnia. Oda siettünk. Megindult, de csak hogy ismét megálljon. Az erdélyi püspök, Várdai Ferencz még nem jött el; ez vala mentsége. Várdai Ferencz megérkezett s oly legénységet hozott magával, hogy a székelyeket kivéve, az egész Erdély sem mutathatna elő szebbet. De mi tovább veszteglünk, a jó Isten tudja miért?

— Talán meg tudnám mondani én is, — szólt az öreg Ártándi rosszkedvüen; — Zápolya gyülöli Báthori Istvánt; régi tervének, ugy hiszi, ő lehet legerősebb akadálya; s ha a temesi gróf várának romjai alá temetkezett: Dózsán kívül az egész országban senki sem fog örülni inkább, mint e nagyravágyó vajda.

— Atyám, te Zápolya irányában igazságtalan vagy — mondá Pál, — s pedig a nemességnek a főurak között nincs hívebb barátja.

— Mondd inkább, hogy a főurak között nincs, ki méltóságos társait Zápolyánál inkább gyülölné — válaszolt Tamás ur fiának; — ily szeretetre nekünk, nemeseknek, nincs szükségünk.

Pál, észrevevén a fordulatot, melyet e beszélgetés venni kezdett, szándékosan megállott. Ismeré apját, ki szavait nem szokta méregetni, s félt, hogy ha a táborhoz közelitenek, az öregnek kitöréseit valaki meghallhatná. — Atyám, te a vajdát sohasem szeretted — mondá nyugodtan.

— Nincs is okom, miért szeressem Zápolya István fiát — szólt amaz; — ha száz esztendős lennék, sem feledném el, hogy az apja volt, ki Bécset ismét a németek kezére játszotta; s azután maga János sem oly ember,

minőt én szeretni szoktam. Utálom az oly embert, ki mindig több akar lenni, mint a mivé a jó Isten teremtette; mit is érhet oly ember, ki azzal, a micsoda, maga sem elégszik meg. De ha Zápolyát szeretném is, mondd: a jelen pillanatban menthető-e magaviselete?

— Azon szempontból tekintve, melyből mi most kiindulunk, bizonyosan nem — válaszolt Pál; — de ismerjük-e mindazon indokokat, mik őt elhatározhatják? Mi a lenn állóknak a legfontosabb körülménynek látszik néha, csaknem eltünik szemeink elől, ha a tárgyakat magasabbról tekintjük s helyettük a távolban oly dolgok vonják magukra a figyelmünket, mikről az alantabb álló nem is álmodik.

— Ha mindjárt nem igen látom is át, mint állhat Zápolya oly igen fölöttünk: annyit csak tudok, hogy oly fenséges nem lehet senkinek helyzete, honnan csekély dolognak tekinthetné azt, a mit mi ide lenn becsületnek nevezünk, — viszonzá Perényi lelkesedéssel.

— Igazad van — mondá Pál nyugodtan, — csakhogy a becsületen kívül még a távolról intő dicsőség emelkedhetik előtte.

— A dicsőség semmi más, mint becsület nagyban — vágott szavába apja, — s ki erről megfeledkezik, ki a dicsőséget tekervényes utakon keresi, ki a szerény koszorut, melyet ismerősei a becsületes férfi homlokára tűznek, koronával cseréli fel: az királylyá emelkedhetik, előtte talán népek hajolhatnak meg, de elveszti a jogot azt követelni, hogy jóravaló ember őt magához hasonlónak mondja.

Pál e nem rá irányzott szavakra arczába érzé nyomulni a vért, s csak azt jegyzé meg, hogy apja mindig azon rögeszméből indul ki, mintha Zápolya a korona után vágyódnék, holott őt sokkal józanabbnak ismeri, hogysem róla ezt föltehetné.

— Józanabbnak tartod őt — szólt apja rosszkedvüen, — hát nem tudod, hogy anyja évek óta naponként miséket mondat, hogy fiából király váljék; [27]) hogy mikor Borbála házasságáról vala szó, marokkal hányták az aranyat; s nemde azért, mert, felfogásuk szerint, a lengyel királyné testvéréből könnyebben lehet magyar király, mint ha a Zápolya-háznál még koronát nem látnánk; s végre János maga egész életén át csak a korona után epedett; előbb megfosztá méltóságától, sárba taposta, hogy más ne vágyódjék utána, s ő ragadhassa meg, ha nem is tiszta kezekkel. S te józanságáról beszélsz?

— Hogy lehetett oly idő, midőn Zápolya a korona után vágyódott, azt nem tagadom — viszonzá Pál; — mikor királyunknak gyermeke nem volt, az 1505-iki országos határozat után, mely minden külföldi koronakövetelőt kizárt, miért ne vágyódott volna ő a legmagasabb polczra, vagy később, midőn Ulászlónak leánya született, miért ne gondolhatta volna, hogy a királyi hölgyet s vele talán a koronát házába hozhatja? De most — —

— Mi változott azóta? — esett szavába apja; — közte s a királyi polcz között Lajos király élete; s vannak emberek, kik előtt ez nem látszik soknak.

— Atyám, ellenszenved, melylyel a vajda iránt viseltetel, igazságtalanná tesz — mondá Pál komoran; — ily gondolatok Zápolyának eszébe sem jutnak.

— Meglehet igazad van — viszonzá az öreg Tamás; — de ha ő ily dolgokra képtelen, pártja között bizonyosan nem hiányzanak olyanok, kik helyette igy gondolkodnak s szükség esetében véghez is vinnék tervöket. Vajdád annyira kapaszkodik fölfelé, hogy sokan, tőle távolabb állva, észre sem veszik, hogy lábujjhegyen áll, s őt csakugyan nagynak tartják. Hidd el, fiam, vannak

az országban emberek s pedig elégséges számmal, kik alig várják a pillanatot, melyben Zápolyádat királyuknak köszönthessék.

Ámbár ezt jobban senki sem tudta Ártándi Pálnál, mégis kétkedve rázta fejét.

— Már a mi ezt illeti — mondá Perényi, ki eddig a beszélgetésben részt nem vett, de mint mozgékony képén látszék, egészen osztozott Tamás úr nézeteiben, — a legnagyobb bizonyossággal szólhatok. A tiszai nemességnek egy része rendes oklevél mellett lekötelezte magát, hogy ha Zápolya most a parasztok ellen segitségére jön, leteszik Ulászlót, mint a ki a koronára érdemetlen s őt kiáltják ki királynak. Mihelyt a vajda e levelet, melyet Verbőczi hozott magával, kezébe kapta: azonnal összegyüjté seregeit s útnak indult[28]). Nekem az egész dolgot Kis-Máriási beszélte.

— Mese lesz — mondá Pál nyugodtan.

— Nem mese — folytatá az előbbi, — Petrovich Péter, mint rokona, tudod, mindig Zápolya körében forog, Kis-Máriásinak és Bánfinak ő maga beszélte, el alkalmasint a végett, hogy szándékukat puhatolja ki.

— És Zápolya mit mondott ez ajánlatra? — kérdé Pál érdekkel.

— Természet szerint nem fogadta el; szóval legalább azt mondá, hogy ő Ulászlónak híve fog maradni — válaszolt Perényi.

— De azonnal útnak indult — mondá Tamás.

— És mit bizonyít mindez? — kérdé ismét Pál; — ha a korona neki ajánltatott s ő nem fogadá el: nem bizonyitja-e ez inkább azt, hogy nem vágyódik utána? s mi összeköttetésben lehet ez azzal, hogy Temesvár segitségére nem indulunk? Hisz úgy látszik, hogy a vajdának, ha csakugyan a királyság után vágyódik,

sietnie kellene, hogy a föltételt, melyhez az köttetett, minél előbb betöltse.

— Ezt is meg fogom magyarázni — mondá Perényi, s arczán azon megelégedés látszott, melyet szive érzett, midőn ő, a legfiatalabbik, az ország dolgaiba mély avatottságát tüntetheté ki. — Atyám, tudod, közölni szokta velem dolgait, s nektek elmondhatom félelem nélkül. Tudnotok kell tehát, hogy atyám Drágfi Jánossal és Báthori Istvánnal még ötszáztizenegyben szövetségre léptek, mely szerint senki közülük magasabb hivatalok osztogatásánál mást, mint kiben mindhárman megegyeztek, nem fog pártolni.[29]) Atyám, szegény, akkor szerfölött beteges vala s azt képzelé, hogy nemsokára meghal; s igy az egész dolog tulajdonkép azért történt, hogy a nádorság megürülése esetében Zápolya s annak pártolói e legfelsőbb hivatalból kizárassanak s az Báthori Istvánnak jusson.

— Nem hallottam soha semmit e szerződésről — mondá Tamás bámulva.

— Meghiszem — folytatá Perényi megelégedett mosolylyal, — mások sem hallották; s Bakács, ki ez ügyben közbenjáró volt, eléggé vigyázott, hogy titokban tartassék; de Zápolya mégis megtudá. Bizonyosan nem általam, mert tudom, hitelt adtok, ha mondom, hogy életemben most először szólok e dologról. De megtudá, s ez az, mi őt leginkább bántja. Királyválasztásnál nincs senkinek nagyobb befolyása, mint a nádornak, s ha e hivatal Báthori Istvánnak jut, ki sokkal inkább Báthori, hogysem Zápolyát vagy más magyart maga fölött türne, a vajda terveinek uj, talán áthághatatlan akadály gördittetik elébe.

— Ez világos — mondá Tamás.

— Igy állván a dolog, Zápolya Báthori Istvánt nem fogja segiteni, hacsak ezen, atyámmal s Drágfival kötött

szerződést fel nem bontja, s le nem köti magát, hogy a nádorságot Zápolya megegyezése nélkül el nem vállalja.

Perényi e szavaira az öreg Ártándi összecsapta kezét. Pál arczán, ki az elbeszélést legnagyobb figyelemmel kiséré, kevesebb bámulás vala látható.

— Bámultok, nemde? — folytatá az ifju püspök.— A dolog bizonyos. Midőn a keresztesek Temesvárhoz közelitének, Báthori a vajdához fordult segitségért; ez neki Petrovics által üzenteté, hogy csak a mondott föltétel alatt számithat reá. Akkor Temesvár még nem volt egészen körülfogva az ellenségtől, s Báthori maga megirta atyámnak, tudtára adván egyszersmind, miszerint ő e föltételre csak a legnagyobb szükség esetében fogna ráállani. Atyám velem közlé. Most e szükség beállott: de a keresztesek nem eresztenek ki senkit Temesvárból, s Báthori nem küldheti el a kivánt oklevelet, mely nélkül Zápolyától segitséget nem várhat.

— Ez tehát az ok, mely miatt Zápolya egyre azt beszéli, hogy Dózsát nem támadhatja meg, mielőtt Báthorival értekezett, — mondá az öreg Ártándi; — mintha bizony saját seregeink nem lennének elégségesek, hogy e paraszt csoportot szétkergessük; vagy mintha Báthori nem látná a várfalakról, mikor támadjuk meg ellenségeit.

— Kétségkívül ez az ok, s ez a jelen pillanatban oly erős, hogy azt legyőzhetlennek mondhatjuk, — szólt Perényi; — köztünk s Temesvár között minden közlekedés félbeszakasztatott. Zápolya háromszor küldött levelet, hirnökei mind az ellenség kezébe kerültek, s mint halljuk, felakasztattak.

— Az aláválót kényszeriteni kell, — mondá az öreg Ártándi indulattal.

— Megkisértjük, mennyire mehetünk vele, — szólt

Pál; — ma reggel, mint tudod, hozzá megyünk valamennyien s megkérjük, hogy vezessen Temesvár felé. Mást nem tehetünk; az erdélyiek csak neki engedelmeskednek; s ha e kérésre tagadólag válaszol, mint én majdnem bizonyossággal gondolom: nincs hátra egyéb — —

— Mint hogy tőle elváljunk, — vágott szavába az öreg Ártándi, — s mi magyarok az erdélyiek segitsége nélkül mentsük meg honfitársainkat. Mi szükségünk van szászokra s oláhokra? nem vertük-e meg a lázadókat minden segitség nélkül Nagyváradnál és — —

— Hiszed-e, Ferencz — szólt most Pál, rögtön Perényihez fordulva, — hogy azon esetre, ha Zápolya levelei Báthori kezébe juthatnának, ő a kivánt föltételnek most eleget tenne?

Az öreg Ártándi s Perényi bámulva néztek a kérdezőre, kinek arczán szokatlan fölgerjedés vala látható; mint a kinek agyán gondolat villant át s kinek keblében egy most támadó határozat kételyekkel küzd: ily kifejezés vala látható arczán.

— Mi lelt? — kérdé Perényi és Ártándi egyszerre.

— Semmi, csak valami jutott eszembe, — válaszolt Pál; — felelj kérdésemre; jobban ismered Báthorit nálamnál; csakugyan azt hiszed, hogy Zápolya kivánatának a jelen pillanatban többé ellene nem szegülne?

— Nincs más választása, — viszonzá Perényi, — csakhogy a jelen pillanatban nem igen lesz többé alkalma Zápolyával alkudozásokba ereszkedni; miután a vajda hirnökeit mind egy sors érte, nem hiszem, hogy valaki találkoznék, ki a közbenjárást magára vállalná.

— Nem is lesz rá szükség, — mondá az öreg Ártándi; — ha Zápolya nem jön velünk, magunk

megyünk Dózsa ellen s meg fogjuk menteni Temesvárt a vajda segedelme nélkül is ... De, mi lelt fiam? pár percz óta rajtad változás történt. Mi bánt?

— Semmi atyám, — válaszolt Pál, — egy gondolat ötlött fel bennem. Csak menjetek ti addig Zápolyához, mindjárt veletek leszek. — S ezzel Pál sietve távozott, a falu felé véve utját, hol reggel Andrást börtönében meglátogatta. A hátramaradottak egy ideig hallgatva néztek utána.

— Nem tudom, mi lelte e fiut, — szólt végre Tamás bámulva, — sohasem láttam őt így, mintha Isten tudja mi jutott volna egyszerre eszébe.

— Én sem tudom, — mondá Perényi, még mindig Pál után nézve, — azon ház felé siet, hol az elfogott keresztest tartják; de meglátja kigyelmed, akármit gondolt, a közügynek hasznára lesz. Minden gondolata azzal foglalkozik; nincs oly ember az országban.

— Nem azért mondom, mert apja vagyok, — viszonzá az öreg, s szemében könyek ragyogtak, midőn fiának dicséretét hallá, — de Isten engem, derék gyerek; az ég megáldott vén napjaimra.

— Mondom, nincs párja a világon, — folytatá a másik a dicséretet; — fogadom, ismét valamit gondolt, mit mi többiek csak bámulni fogunk. Ismerem őt. A legnagyobb nehézségek között egyszerre összevonja homlokát, hallgat, egyet-mást kérdez s azután elsiet, s mielőtt még valaki rá akadhatott: mit akar, visszajön s minden rendben van. Ő egymaga elháritott minden nehézségeket. Most is ő fog kisegíteni bajunkból.

— Adja a jó Isten! — fohászkodék az öreg Ártándi; s a püspök és az ősz bihari bajnok, folytatván e beszélgetést, a tábor azon része felé vevék útjokat, melyen Zápolya roppant sátora zászlókkal s czímerekkel ékesített födelével messzünnen meglátszott.

XXIII.

Senki sem ragaszkodik a hatalom külsőségeihez annyira, mint oly emberek, kik annak lényegét gyakorolni képtelenek. Példája ennek Zápolya János is. A szepesi grófok udvara királyilag vala elrendezve. Udvarnokok, apródok, ajtónállók, fényesen fölfegyverkezett őrsereg, — szóval mindazon sok czímű hivatalnok s szolgacsoport, melyeket a kor fogalma szerint a királyi háztartás megkivánt, itt fel vala található. — A büszke tescheni herczegasszony, kinek egész életén át legforróbb kivánata az volt, hogy fiát mint királyt láthassa, mióta Borbála leányának a lengyel korona jutott, e czéljához közel gondolá magát; e fényüzésben mintegy előre élvezé háza egykori nagyságát, bőkezüleg jutalmazva mindazon nemeseket, kik szeszélyeinek hódolva, a büszke gróf udvaronczaivá alázták magukat.[80]) Zápolya János maga hiúbb s gyöngébb vala, hogysem nevelőinek e nézetében ne osztozkodnék. Ő is gyönyörködött hatalmának külsőségeiben és semminek sem örült inkább, mint ha mondani hallá, hogy házában csak a korona hiányzik, hogy az egészen királyivá váljék, — nem is gyanitva, miszerint e hiánynál nagyobb az, hogy házában nincs senki, ki a korona elviselésére képes volna.

E királyi fényüzés, mely Zápolyát szepesi várában s

Erdélyben körülfogá, nem hiányzott a táborban sem. — Mint Mátyás, ha kormánya végszakában seregeit maga vezeté: ugy a vajda fényes udvart tartott táborában. Roppant sátora függönyök által több részre osztva, vándorló palotának vala nevezhető, melynek drága szőnyegekkel és selyem-kárpitokkal ékesitett belsejében, ragyogó fegyvereken kívül, megrakott ében-pohárszékek, pamlagok, himzett bársonybutorzat, — szóval mindaz fel vala található, mit a kor fogalmai szerint kényelem és fényüzés nagy urak palotáiban megkivánt.

Előzzük meg a nagyváradi püspököt, ki az öreg Artándival — mint láttuk — szintén Zápolya sátora felé indult, s nézzünk be ide.

A sátor előtt a tábor nagy lobogóján az ország czímere tüzetett ki; mellette még két zászlót látunk, a jobbfelőlin Zápolya, azon, mely balról áll, Erdély czímere tűnik fel. A lobogók mellett hat őr van felállitva. A szabad téren, mely a vezéri sátort a többiektől elkülönözi, számos leventét találunk, kik egymással fel s alá járnak, kisebb csoportokban beszélgetve állanak. Közöttük a fiatal Zápolya György vonja magára figyelmünket, ki majd az egyik, majd a másik csoporthoz szegődve, beszélgetésükben részt vesz. Ezek, ugy látszik, mind egy tárgy körül forognak: miként lehetne a vezért arra birni, hogy Temesvár felé induljon; s nem vala senki, ki ennek szükségét inkább hirdetné és Zápolya Jánosnak eddigi eljárását nyilvánosabban rosszallaná, mint a tizenhatéves Zápolya György.

A sátor maga, mint mondók, függönyök által több részre osztatik. Az elsőben, ha belépünk, apródokat s cselédeket találunk. A második, mely fényes butorozása szerint az egésznek dísztermét képezi, üres. Csak Petrovics Péter jár benne, látszólag türelmetlenül, nagy

léptekkel fel s alá; időről-időre a függönyhöz közelit, mely a termet a reá következőtől elválasztja, pár perczig hallgatódzik, azután rosszkedvüen fejét csóválja, s ismét előbbi sétálásához fog. E függöny mögött, mely Petrovics kiváncsiságát annyira magára vonja, a sátor harmadik osztályában Zápolya hálószobája látható. Oldalai veres damaszkkal bevonva, alja elboritva szőnyegekkel, benn ágy helyett kényelmes pamlag s keleti pazarság mindenfelől. Elkényeztetett hölgy hálószobájában gondolhatnók magunkat, ha a fényes pánczél és sisak, mely a szoba egyik szegletében a többi fegyverekkel együtt felállittatott, arra nem mutatna, hogy hadvezér sátorában vagyunk. Két férfiut találunk itt. Az ifjabbik kényelmesen visszahajolva pamlagán, levelet olvas, melyet a másik épen kezébe adott, mig ez átható tekintetét az olvasóra vetve, úgy látszik, a benyomást kémleli, melyet a levéltől vár. A férfiak külsejében nincs semmi feltünő; amannak közönséges arczát legfölebb ifjuság szebbité. Kissé vastagsághoz hajlandó társának vonásai első tekintetre szintén mindennapiaknak látszának, ha az észnek feltünő bélyege nem vonná magára a néző érdekét. Minthogy azonban e két férfiban Zápolyát és Verbőczit látjuk magunk előtt, talán megbocsátják olvasóink, ha e férfiak jellemzésénél kissé megállunk. — Mindketten oly nagy befolyást gyakoroltak nemzeti történeteinkben, — mindketten oly szerencsétlen hírességre jutottak, — mindketten oly igazságtalanul itéltettek meg történetiróink által, hogy miután alig van, ki magának némi képet nem alkotott volna felőlük s miután e kép mégis majdnem általán véve hibás: nem fog ártani, ha azt, a mennyire tőlünk függ, kiigazítjuk.

Zápolya valamint korábban, ugy később is a nemzetiség képviselőjének tartatott. Egy rész az ausztriai

ház jogszerü s szerződésekre alapitott követeléseinek ellenét; a másik nemzeti önállásunk bajnokát látta benne, — valamennyien oly egyéniséget, kinek neve nagy eszmékkel ugyanazonosittatott; s a történetirás, melynek általános tévedése, hogy azt, ki nagy küzdelmekben első helyen állott, közönséges embernek nem tudja festeni, Zápolya Jánost nagyszerü alakban tünteté fel a jövő előtt. Ha elleneire hallgatunk, a vajdában szörnyeteg áll előttünk. Dózsa ellen elkövetett kegyetlenségét hozzák fel, s feledve, hogy pár évvel később Németországban a nemesség a fellázadt parasztokkal hasonló módon bánt,[31]) hogy a magasztalt Kinizsi még nagyobb kegyetlenségeket követett el s pedig hadi foglyokon, kinél még a szenvedőnek előbbi bűntettei sem szolgálhattak az embertelenség mentségéül,[32]) s hogy a nagy Mátyás hasonló dolgokat, ha nem rendelt is, legalább elnézett;[33]) Zápolya János nem saját, hanem a mi korunk fogalmai szerint biráltatva, kannibalnak rajzoltatik, ámbár Dózsa elleni bánásmódja egész életében elkülönözött tényül áll; s maga a nehéz bánat, melyet tette fölött évekig érzett,[34]) eléggé mutatja, hogy ez nem jelleme kifolyásának tekinthető. Gyávasággal vádolják, mert a törökök ellen ezerötszáz tizenötben csatát vesztett. Mondják, hogy Ulászló élete után leskelődött; ámbár ha őt elég aljasnak képzeljük is, hogy a királyi polczra ez uton akarna emelkedni, kétséget nem szenved, hogy e szempontból indulva ki, Lajos s nem a már vén Ulászló élete után kellett törnie, ki követeléseinek ugy is csak rövid ideig szolgálhatott gátul. Szóval, a mennyiben minden későbbi szenvedéseinknek mindjárt a mohácsi vész után történt szakadás vala legfőbb oka, kizárólag ő vádoltatik e szakadással, mintha ennek okai nem volnának szintúgy a másik pártban kereshetők, s mintha a németek

iránt az országban akkor még létező ellenszenv mellett nem volna a legnagyobb valószinűséggel feltehető, hogy azon esetre, ha Zápolya nem lép fel, a nemzeti párt más magyar trónkövetelőnek zászlói körül fogott volna egyesülni.[85]

Kik Zápolyát védik az ügy miatt, melyért küzdött, elfeledik, mennyire képtelen vala annak kivivására, s mert ellenei alaptalan vádakat emelnek ellene, fölmentik őt minden alapos vád alól is. Nekik a vajda első a nemzet önállásáért küzdők hosszú sorában, és sajnálva szenvedéseit, eszükbe sem jut, hogy azoknak nagyobb részét maga okozta.

Szenvedély nélkül tekintve e férfiu életét, meggyőződhetünk, hogy e két különböző itélet egyaránt hibás. Zápolya magaviseletét egész életén át két ellenkező hatalom vezeté. Egyrészről a magas czél, melyet magának kitűzött, merész sőt vétkes cselekvésre készté; másfelől természetes gyöngesége, némi vallásosság s becsületérzés, ellentmondának merész terveinek s nem engedék, hogy azokat végrehajtsa. Igazságosan méltányolva a körülményeket, így találjuk a vajdát életének legfontosabb pillanatában is. Értjük magaviseletét a mohácsi ütközetkor, mely emlékére örök szégyenbélyeget sütött. Nem tagadjuk, hogy Zápolya Lajos királynak vesztét ez időben magára nézve kedvező eseménynek tartá, s ha tanácsnokai között egyesek őt erre figyelmeztették, s javaslák neki, hogy veszélytől környezett királyának segitségére ne menjen: a vajda valószinüleg nem fogadá a gaz tanácsot azon megvetéssel, melyre az érdemes vala, sőt talán nem is volt egészen tisztában magával: nem lenne-e jó, ha azt követné; de határozattá e gondolat bizonyosan soha sem vált lelkében; s mi meg vagyunk győződve, hogy azon esetre, ha a mohácsi ütközet még pár nappal

elhalasztatik, Zápolya seregeit a király táborával egyesitette volna. Zápolya ellenségei máskép védekeznek s egész magaviseletében előre kiszámitott tervet látnak, de tökéletes gazembernek kell vala lennie, hogy állitásuk valószinűvé váljék; s a vajda rosszban jóban egyaránt egész életén át félszeg jellemü ember maradt. A korona utáni vágy nem is saját szivében támadt. Nevelés által oltatott keblébe a gondolat, s büszke anyja szorgosan ápolá nagyravágyását; de épen mivel e vágyai nem jellemének voltak kifolyásai, azért nem felelt meg jelleme vágyainak, azért nem találunk törekvéseiben következetességet; azért látjuk, hogy ki egész életén át a királyságot kereste, midőn czéljához ért, képtelenségét arra önmaga érzé és szerencsétlenné vált.

E tétovázás jobb indulatai s bűnös nagyravágyása között, mely Zápolya tetteit egész életén át jellemzé, még talán nagyobb mértékben kínzá őt ifju napjaiban; s alig gondolhatunk magunknak sorsával elégedetlenebb embert, mint a huszonhat éves, a szerencse által annyi adományokkal megajándékozott vajdát.

Verbőczivel történetiróink még igazságtalanabbul bántak. Keblét kettős lelkesülés tölté, melylyel véglehelleteig küzdött nemzetünk önállása mellett s ezenkívül a római egyházhoz ragaszkodott; s mivel történetiróink között egyetlen egy sem találtatik, ki ez eszmék egyike vagy másika iránt ellenszenvet ne mutatna, Verbőczit, mint Ferdinándnak ellenét, egy rész sárral dobálja, mig a másik vonakodik az akkor támadó egyházi mozgalmak ellenségét védeni s oly férfi méltánylására szót emelni, ki, hogy napjában többször misét hallhasson, házából a barátok templomába külön folyosót készittetett. S úgy látszik, mintha az emlék, melyet Verbőczi maga után hagyott, csak azért állott volna ellent az idő viszontagságainak, hogy reá három szá-

zad felmázolhassa ócsárlásait. Furfangos ügyvédek Verbőczi *Hármaskönyv*-ével számtalanszor visszaéltek; de vádolhatjuk-e őt e miatt, őt, ki munkája által korának egyik legnagyobb jogtudósa gyanánt tünik fel előttünk? A kor, melyben élt, hazánkra nézve a legszerencsétlenebb időszakok egyike volt, s nem akarjuk fejtegetni: csupán azon pártnak tulajdonithatók-e hazánk későbbi szenvedései, melyhez Verbőczi tartozott, mint azt történetiróink között szintén szokássá vált állitani; de ha ezt megengednők is, ha Verbőczi a közéletben hibás ösvényen haladott: kell-e azért becsületességét megtámadnunk? szabad-e megfeledkeznünk arról, hogy összes történeteinkben alig van férfi, ki pártjához hívebben ragaszkodott? — hogy senki sincs, ki több ízben csábitva, állandóbban ellenállott, — s hogy azon férfiu, ki szónoklata által a nemességet magával ragadta s minden közdolgokban oly kitünő befolyással birt, nem gazdagon szállt sirjába, s pedig akkor, mikor a magyar korona vetélkedés tárgya levén, a trónkövetelők mindegyike oly pazaron használá a vesztegetés eszközeit?[86]

Verbőczi kortársai, sőt ellenségei is igazságosabbak valának, és Zápolya tanácsnokának se honszeretetét, se azt, hogy a szabadságnak mindig hív védelmezője maradt, nem vonák kétségbe.[87] Háladatosságán kívül, mely őt a szepesi grófokhoz köté, épen e két tulajdon vala az, mely Verbőczit az ifju Zápolyához lánczolá.

A fiatal vajda nagyravágyásában Verbőczi eszközt láta, mely által a nemesi szabadságnak hatalmas védőt szerezhetett; e nagyravágyás Zápolya helyzetének oly természetes következése volt, hogy Verbőczi még azon esetben is, ha azt rossznak tartaná, ellene mitsem tehetett. — Hogy a trón megürülése esetében a szepesi gróf a korona után fog nyulni, ezt a házában átlátta

mindenki; s nem kivánta-e ily viszonyok között maga a haza érdeke, hogy Zápolya hatalma oly nagygyá növeltessék, miszerint ellene más trónkövetelő fel ne léphessen s a nemzet belháboru szenvedéseitől megőriztessék?

A viszony, melyben Verbőczit s a vajdát találjuk, ezen helyzetek kifolyásai. Szoros barátság sohasem létezett közöttük. Zápolya királyok hasonmásának érezve magát, Verbőczire jóakaró leereszkedéssel nézett le; ez pedig János hibáit s gyöngeségét ismerve, sokkal mélyebben látott be e szemei előtt felnőtt ifju jellemébe, hogysem vonzódást érzene iránta. De mindenik átlátta, hogy a másiknak nagy hasznát veheti. A trónkövetelőnek a népszerű szónokra, ennek a hatalmas vajdára szüksége vala, s ez feloldhatatlan kapcsot képezett közöttük.

Hogy azon pillanatban, melyben a két férfiuval találkozunk, Verbőczi Zápolya magaviseletét nem helyeselheté, világos; de ugy látszott, mintha minden fáradsága, melylyel őt annak megváltoztatására birni iparkodott, ez egyszer meg fog hiusúlni. Hosszabb hallgatás után, miközben szemeit a levélre függeszté, ámbár annak tartalmát rég elolvasta, Zápolya visszanyujtá azt tanácsnokának, s leereszkedve pamlagára, nyugodtan csak annyit válaszolt: hogy mindez a dolgok állását nem változtatja meg.

— Nagyságod csalódik — mondá Verbőczi nyugodtan, de határozottan, — két nap óta legalább tíz hasonló tartalmu levelet vettem. Nincs megye az országban, hol Temesvár veszélyét mélyen ne éreznék. A nemesség általánosan rosszalja vesztegléseinket, s nagyságod magasabban áll, hogysem ez itéletet közönyösen vehetné.

— S mert a nemesség így vagy amúgy szól, mert egyesek a közvélemény nevében leveleket irnak, én oly

ösvényen induljak, melyet saját meggyőződésem szerint hibásnak tartok? Az ország leghatalmasabb zászlósának neveztetem, s ha a kis nemességnek egy része kivánatait kijelenté: nekem ne legyen jogom saját akaratomat követni? — Zápolya inkább neheztelve, mint indulattal mondá e szavakat.

— Épen mivel nagysád oly magasan áll — válaszolt Verbőczi nyugodtan, — mert az jutott végzetétől feladatául, hogy a legmagasb czél után törekedjék: ez az oka, melynélfogva akaratát nem követheti oly szabadon, mint más. Kinek középszerű helyzet jutott, azt tetteiben száz dolog korlátozza; a legkisebb körülmény, ha cselekvésre készül, áthághatatlan akadálylyá válhatik; de akaratának nincsenek határai, mi köze másnak, mit akar parányiságában; de ki oly helyen áll, mint nagyságod, annak csak azt szabad akarnia, mi helyzetében legtanácsosabb, nehogy akarata minden másokéval ellenkezésbe jövén, próbára tétessék mindenhatósága, melyben az emberek elébb vakon hittek.

Zápolya fölkelt, s néhányszor rosszkedvűen járt fel s alá szobájában. — Akármit mond kegyelmed — szólt végre megállva Verbőczi előtt, — nem követhetem tanácsát. Ha Temesvár a lázadók kezébe kerül, a nemesség ezt talán nekem fogja tulajdonitani. De nincs-e száz mód bizodalmát visszanyerhetnem? Az egy Báthori István többet árthat, mint az összes nemesség; ő állandóbb gyülölségében.

— De nem lenne-e tanácsos e hatalmas ellenséget lekötelezni jótétemény által? — kérdé Verbőczi.

— Késő — mondá Zápolya, — tudtára adám, mily föltétel alatt számithat segitségemre, s ő visszaveté az ajánlatot, s én végső inségre hagyám jutni. Ha mostani eljárásomat megváltoztatom, s őt — mi hatalmamban áll — megszabaditom: e lépést nem nekem, hanem

azoknak fogja tulajdonitani, kik rákényszerítettek. S én csak ujra felbőszitett ellenséget szabaditottam meg.

— De olyat, kinek hatalma épen azáltal töretik meg, ha szabadságát Zápolyának köszöni — mondá Verbőczi; — a temesi gróf, ha nagyságod által megmentetett, nem az többé, a ki volt, kezei kötvék a jótétemény által. Neki nemcsak az erdélyi vajda egész hatalmát, de a közvéleményt, mely minden háladatlan ellen fordul, kellene legyőzni, hogy nagyságodnak árthasson.

— Nem ismeri a Báthoriakat — mondá Zápolya, miután ismét fel s alá járt; — Báthori mindig veszedelmes, s háladatlanság, úgy látszik, e házában nem akadályoztatott még senkit előmenetelében.

Verbőczi felsóhajtott, s Zápolya ismét hallgatva járt fel s alá. — Hígye el kegyelmed — szólt végre mély gondolatokba merült társa előtt megállva, — anyám, mivel asszony, s talán, mert mint külföldi, elfogulatlanabbul itél, legjobban ismeri viszonyainkat, s csak tegnap vevém levelét, melyben egész eljárásomat helybenhagyja s annak folytatására int. Ha módot találhatunk, mely által Báthori föltételemnek eleget tehet, szivemből fogok örvendeni. Azonnal indulót fuvatunk. De ha a nádorral s Drágfival kötött szerződéséhez ragaszkodik; ha inkább Dózsa kegyességére akarja magát bízni, mintsem Zápolyával kezet fogjon: ám történjék vele, mit önmaga választott magának.

Verbőczi ezen, a vajda által szokatlan hevességgel mondott szavakra válaszolni akart, de Petrovics belépve, jelenté, hogy az erdélyi s a váradi püspökök a többi vezérek kiséretében Zápolyával szólni akarnak s a vajda a mellékszobába ment.

Azon hosszú beszédet, melyben az erdélyi püspök, Várdai Ferencz, Zápolyát az összes nemesség nevében felszólitá, hogy seregeit Temesvár segitségére vezesse,

nem fogjuk elmondani. A kor izlése szerint, Róma s Hellas nagy tettei, Herkules augiasi istállójától kezdve, melyhez Temesvár környéke hasonlittatott, az actiumi ütközetig mind felhozattak, a nélkül azonban, hogy a vajdára hatással látszanának lenni.

Zápolya a felhozottak czáfolatába nem ereszkedvén, rövid válaszában kinyilatkoztatá, hogy a jelenlevők kivánatát nem teljesitheti. Az egész ország, sőt Erdély reménye e seregek győzelmétől függ; s bármennyire sajnálja is Báthori István barátjának helyzetét, kötelességét sértené, ha e tekintet által oly valaminek elkövetésére ragadtatná el magát, mit bizonytalan sikerűnek tart. Dózsa seregei számosabbak, mintsem hogy erősitett s folyókkal és mocsárokkal körülvett táborukban a legnagyobb veszély nélkül megtámadtathatnának, ha ugyanakkor a temesvári őrsereg a megtámadást kirohanás által nem segíti. Módot kell keresni: mint értekeződhessék ő, Zápolya, a temesi gróffal; mást a jelen viszonyok alatt nem tanácsolhat.

Hogy Zápolyának ez okai senkit sem győzhettek meg, világos. A nem titkolható zavarból, melylyel szólt, meglátszott, hogy ez okoskodás általa is csak ürügy gyanánt használtatott. A vajda mindazáltal hajthatatlan vala föltételében; s az erdélyi püspök s Bánfi Jakab kéréseikkel végre is csak annyit érhettek el, hogy igéretet vettek, miszerint seregeivel Temesvár felé közelíteni fog, Dózsa megtámadását azonban mindenesetre akkorra halasztja, ha majd Báthorival értekeződhetett iránta.

Nagy vala a tekintély, melyben Zápolya János az országban állott; de ez nem akadályozhatá, hogy a vitatkozások, melyek most sátorában támadtak, keserüekké ne váljanak. Főkép a váradi püspököt s Zápolya Györgyöt, a két tizenhatéves vezért, ragadá el a

szenvedély; s midőn a vajda öcscsét arra inté, hogy gyermekek nem tanácsba valók, a vele egykorú püspököt is elnémitá, még indulatosabban szólalt fel az öreg Ártándi Tamás. Szemrehányások tétettek; fenyegetések, hogy azon esetre, ha a vajda kötelességét nem fogja teljesiteni, a zászlóihoz állott magyar nemesség más vezért választ, s igy indul meg Temesvár ellen; szóval a sátorban a legnagyobb zavar uralkodott, mely között Zápolya magányos szava elhangzott, midőn Ártándi Pál, ki a vitatkozásban eddig semmi részt nem vett, az egész gyülekezetnek figyelmét magára voná.

— A vajda ő nagyságának, meggyőződésem szerint, igaza van, — mondá, valamennyinek nem csekély bámulatára, Pál. — A nemességnek egyetlen reménye e táborban összegyült hadak győzelmétől függ. Ily viszonyok között a legnagyobb óvakodás szükséges.

— Óvakodás! — kiálta az öreg Tamás, ki fiának e beszéde közben rosszalásának nem egy jelét adta; — no hát óvakodjatok; s te is Pál, ki oly okossá kezdesz válni, hogy maholnap saját apád sem ismer rád; óvakodjatok, tanácskozzatok, fontolgassatok, mig Temesvár elvesz, s az egész ország titeket a világ legildomosabb hazaárulóinak nevez. Ezt én mondom neked, én, Ártándi Tamás.

Pál elpirult; de mérsékelé indulatát, mely apja szavaira keblében támadt; s nyugodtan csak azt jegyzé meg, hogy helyesebben cselekedett volna, ha előbb végighallgatja s csak aztán mond ily kemény itéletet fiáról. — Én, ismétlem — folytatá, — teljesen osztozkodom vezérünk nézetében, hogy a lázadókat csak akkor támadhatjuk meg biztos sikerrel, ha Báthorival egyetértőleg működünk; s épen mivel e nézetben osztozom, azon kéréssel járulok ő nagyságához, hogy a levél átadását, melyet a temesi grófhoz írni fog, bízza reám.

Valamint Pál első felszólalásánál minden arczon rosszalás: ugy most bámulat s azon lelkesedés vala kifejezve, mely keblünket elfogja, midőn nemes elhatározást látunk. Maga-Zápolya is meg vala lepetve.

— Az Istenért, hová gondolsz, fiam! — kiálta az öreg Ártándi, megragadva Pál kezét; — biztos vesztednek rohansz s nem dicső vitézhez illő halállal fogsz elveszni. A hóhérok felakasztanak.

— Minden halál dicső, melyet a hazáért szenvedünk — mondá Pál nyugodtan. — Temesvár megmentése szükséges; s csak így mentethetik meg; gyávaság volna tőlem, ha ily pillanatban veszélytől visszaijednék.

Pál szép vala e pillanatban. A lelkesedés, melylyel szólt, férfias szép arczának még érdekesebb kifejezést adott. Megelégedett tekintettel jártatá szemeit a társaságon; s a nyugodt önérzet, melyet egész magaviselete kifejezett, annál dicsőbb szinben tünteté fel őt, minél nagyobb fölgerjedést idézett elő ajánlata az egész körben. Ha valaha apa büszkeséggel tekinthetett fiára: az öreg Ártándi teheté ezt jelenleg. S e boldog érzés, melyet azon gondolat keseritett el, hogy ily fiutól talán örökre meg fog fosztatni, fájdalmas örömnek édeskeserü cseppjeit facsará az ősz bajnok szemébe. — Oh, s ha elvesztenélek — mondá megindulástól remegő hangon — s nem nyilt csatában, hol nemesnek halni illik; de így —

— Az nem lehet! — kiálta Perényi, kinek szemei szintén könybe lábadtak, midőn Pál kezét megragadta; — vajda ő nagysága nem engedheti, hogy ily férfiu, mint te, minden ok nélkül önvesztébe rohanjon.

A többiek hasonlólag nyilatkoztak; s maga Zápolya, ámbár Pál ajánlatát első pillanatban örömmel hallá, észrevevén a hatást, melyet az valamennyi jelenlevőre tesz, kinyilatkoztatá, hogy a szolgálat, melyre Ártándi ajánlkozik, nem oly nemű, hogy azt tőle elfogadhatná.

— Nagyságos uram — mondá Pál nyugodtan, — Temesvár megmentése az egész országnak legnagyobb érdekében fekszik, s azért mellőzhetetlen kötelességünk. Nagyságod, felfogásom szerint igen helyesen, szükségesnek tartja, hogy mielőtt Dózsát megtámadjuk, Báthorival egyetértésbe tegyük magunkat; ha erre alkalom ajánlkozik, azt magától visszautasitani nem áll nagyságod hatalmában.

— Ha bátyámban egy csepp becsületérzés van, inkább azonnal seregestől Temesvár felé indul, hogysem magát így megszégyenittesse — sugá Zápolya György Petrovics fülébe.

A vajda a legnagyobb zavarban tekintett körül s csak azt jegyzé meg, hogy Ártándi hazafiságát teljes mértékben méltányolja, de ugy vélekedik, miszerint a szolgálat, melyre ajánlkozik, sokkal veszélyesebb, hogysem azt másra ne bízná inkább, kinek személyéhez kevesebb remények csatolvák.

— Ne aggódjék senki miattam — szólt Pál nyugodtan, — úgy vagyok meggyőződve, hogy kívülem senki nincs, ki a jelen körülmények között a temesi gróffal értekeződhetnék; de hiszem azt is, hogy mi csaknem kivihetetlennek látszik, nekem sikerülni fog; s szándékom változhatatlan. Csak egy kérésem van még. Tegnap este a lázadók egyike fogságunkba került. Történetesen ismerem az embert, s czélom kivitelére szükségem lesz rá; szabad-e őt magammal vinnem?

Zápolya megegyezését jelenté ki.

— Ugyszintén két vagy három nyilt levélre leend szükségem, melyek által azoknak, kiknek számára e leveleket kérem, nagyságod részéről teljes bűnbocsánat biztosíttatik — folytatá Pál, — s valamely jelre, mely, ha Báthorihoz magam valahogy nem juthatnék, annak, kit helyettem küldök, hitelességet szerezzen.

Zápolya teljes szívből késznek nyilatkoztatá magát e kivánatok teljesitésére s azonnal átadá pecsétgyürűjét.

— S most csak a temesi grófhoz szóló leveleket kérem — mondá Pál; — minél hamarább utnak szeretnék indulni.

Zápolya mondá, hogy legfölebb egy óra alatt minden készen lesz, — s Verbőczivel ismét a belső terembe vonult. — Ártándi apja s Perényi kiséretében sátorához sietett; a többiek, nemes elszántságát magasztalva, a táborban elszéledtek.

XXIV.

Zápolya tábora mintegy nyolcz mérföldnyire állott Temesvár fölött. A vajda, igérete szerint, másnap Lugosig akart előnyomulni seregeivel, s a szükséges készületek megtételére Perényi Ferencz s az öreg Ártándi Tamás ajánlkoztak, kik ez ürügy alatt Pált legalább eddig kisérheték.

Alkonyatig Pál Lugoson e leghivebb barátai társaságában maradt. Midőn sötétedni kezdett, András tanácsára nagy vörös kereszttel ékesített parasztruhába öltözött s rövid bucsú után lóra ülve, uj követőjével Temesvár felé nyargalt.

A visszamaradottak szorult kebellel néztek sokáig utána. Miután a lovasok alakja a sötét erdőség között eltünt s a távozó dobogás rég nem vala hallható többé: az öreg Tamás, föleszmélve gondolataiból, egyszerre megragadta Perényi kezét s görcsösen megszoritá azt.

— Ezt nem látjuk többé — szólt mély, reszkető hangon.

— Dehogy nem — vigasztalá Perényi; — uj babérokkal koszoruzva fogjuk meglátni, mint mindig, valahányszor pár napra távozott.

— Babérral, meglehet, — sóhajtá az előbbi, — de e babér fiam szemfödele lesz, s a zöld ággal, mely homlokát köriteni fogja, éltem végreményét fogják eltemetni.

Perényi felelni akart, de visszatartott könyei elfojták a vigasztaló szót, s egy meleg kézszoritás vala minden, miben részvéte nyilatkozott.

Szomoruan tértek vissza Lugosra.

Pál azalatt társával vágtatva haladott Temesvár felé. Az út, mely Lugost s általa Erdélynek egy részét Temesvárral összeköté, a tulsó parton emelkedő halmokon rengeteg erdőségen vezetett keresztül. Krassónak és Temesnek sík tájait a Béga s Temes kiöntései sok helyt állandó mocsárrá változtaták, s így e távolabb vonalt kellett választani, mely csak tizenkét öl szélességü, mindenütt zöld pázsittal takart irtásból állott. Sok helyütt a kivágott fák tuskói elrohadtan, vagy uj hajtásokkal takarva, még most is kiállottak s igy az ösvény, melyen Pál társával haladt, korunk fogalmai szerint országutnak nevét nem érdemlené; de az akkor létező közlekedés fentartására elég kényelmesnek tartatott, s lovasainknak semmi akadályt sem görditett elébe.

Sietniök kellett. Lugos Temesvártól ez úton jó hat mérföldnyi távolságra fekszik. Már alkonyodott, mikor elindultak, s Pál még ez éjjel akart Klárival találkozni. Vágtatva s száguldva mentek tovább jó másfél óráig a nélkül, hogy egy szót váltottak volna egymással.

— Nemzetes uram — kiálta egyszerre András, — jó volna talán, ha a lovak kissé kinyugodnának.

— Igazságod van — válaszolt Pál, kinek, mély gondolatokba levén elmerülve, eddig még eszébe sem jutott, hogy a nemes erdélyi mén, melyen ült, elfáradhat, s ki most lépve kezdett fölmenni a dombon, hova épen értek. — Mennyire lehetünk még Temesvártól?

— Fele utjánál jóval tovább vagyunk — válaszolt amaz; — életemben sohasem mentem így. De ló is ez, melyet a nemzetes ur kölcsön adott.

— Meghiszem, Bánfiék nevelték — szólt Pál, s azon megelégedéssel, melyet fiatal lovas, kinek paripája érdeme szerint magasztaltatik, érezni szokott, kezdé elsorolni lovainak tulajdonságait. — András egy ideig nagy érdekkel folytatá e beszélgetést. De épen midőn Pál ménjének délczeg járását ujra dicsérni kezdé, rögtön félbeszakitá eddigi beszédét. — Lesz ám öröm a táborban — szólt érzékenyen, — ha Klári megtudja, hogy a nemzetes urfi eljött.

— Gondolod?

— Gondolom-e? — folytatá András melegen. — Volt-e valaha asszonyi teremtés, ki úgy szeretett, mint Klári? Szinte félek a pillanattól, midőn neki megmondom. A bajt megszokta szegény. Kóborlásaink közben oly helyzeteken mentünk keresztül, melyekben, még a parasztleány is elájult volna; ő legfölebb ha kissé elhalványodott, azt is csak eleinte, később mindig halavány volt, mint a liliomszál. De ha most egyszerre elébe lépek s mondom: itt vagyok, és Ártándi urfi is itt van, és az urfi a legszörnyebb veszedelemnek teszi ki magát, csakhogy a lányasszonyt lássa s ez átkozott táborból elvigye magával; meg hogy az urfi rászedte Zápolyát és a többi vezéreket, mintha csak azért jönne, hogy Báthorinak levelet hozzon, pedig azt rám is bizhatta volna, s csupa ürügy az egész, mert Pál urfi csak a lányasszonyt keresi, és a kevély Telegdi Frusina is meghalt. Lássa a nemzetes ur, ha mindezt Klárinak úgy elmondom, bizony megszakad szive örömében.

— A levélről, melyet Báthorinak viszek, — szólt rövid gondolkozás után Pál, — ne mondj semmit.

— S miért ne? — kérdé a másik bámulva.

— Ha Klári annyira szeret, mint mondod — válaszolt Pál, — talán szerfölött megijedne azon veszélyen, melynek magamat kiteszem.

— Dehogy ijedne meg — szólt András, — sőt úgy fogja elintézni a dolgot, hogy még csak veszély se legyen, mint a nemzetes urnak már a táborban mondtam; ez a világon a legkönnyebb dolog.

— Gondolod? — kérdé Pál érdekkel.

— Hogyne gondolnám? Temesvár s a keresztesek között számos összeköttetés volt már akkor is, mikor a tábort elhagytam. A polgárok, sőt a várserég egy része sem ért egyet Báthori ő nagyságával. Sokan vannak, kik, ha életük s vagyonuk biztosíttatik, Dózsát seregestől szivesen befogadnák, s levelek, sőt éjszakánként hirnökök jártak ide s tova, kik velünk e szándékot tudatták. Most még inkább szorult a temesváriak kapczája, s e titkos közlekedés még élénkebb lehet. S ha különben volna is, higye el a nemzetes ur, pénzért akármennyit találna seregeink között, kik a levelet szivesen Báthori kezébe szolgáltatnák, habár Dózsának s az összes seregeknek el kellene veszni miatta. Ocsmány nép az a paraszt. Mikor a Bégát a Temesbe akarták átvezetni — mert csak így foglalhatni el a várost biztosan, — hány találkozott az alávaló teremtések közül, kik egypár aranyért a töltéseket éjjel átfurták, pedig György vezér eleget akasztatott fel a gazságért.[88]) Mit használt; ha aranyat lát e pórnép, mindenre kész. S hát még, hol csak levélhordásról van szó?! Magamra merném vállalni az egész dolgot.

— Jerünk — monda Pál, s megszoritva lovát, ismét vágtatva kezdett haladni.

Egyike volt a legszebb nyári éjszakáknak. Fenn az égen tündöklő fényben ragyogtak a csillagok; a pázsiton az éji harmat milliónyi cseppjei csillogtak, s a hold, mely töltéséhez közel csak most emelkedett az erdő fölött, elönté sugarait a sötét lombozaton. Egyes helyeken, hol az erdő szélesebbre volt kivágva, az egész táj vilá-

gosnak látszott; máshol csak ezüst sugarak találák útjokat a sürü lombon keresztül, s itt egyes fénypontok látszottak a földön, nyugtalan lidérczekként ide s tova bolyongva, tánczolva s eltünve, a mint gyönge szellő a fák sudarait megingatá. Pál minderre nem ügyelt. Itt-ott a tölgyek egyes ágai messze kinyultak a nyilásra, mintha egy óriás, roppant kezét kinyujtva, őt fel akarná tartani futásában; majd a Béga partjain vezetett át útja, s a csendes folyónak tüköre, melyen a hold s a csillagok tündököltek, bájolón tünt fel, gyermek boldog álmaként lejtve át az éji vidéken, oly csendesen, oly ragyogón. Néha felijesztett szarvasok s dámvadak rohantak át lovasaink előtt, a fák sudarain a fölébredt madarak ide s tova szállongtak s a közel nádasokból a gém s a vízi szárnyasok panaszos szava hallatszott; Pál alig vette észre mindezt; nem jelen helyzete, a jövő foglalá el lelkét.

— Álljon meg a nemzetes úr — kiáltá most András — mindjárt a táborban volnánk; tovább ez úton nem mehetünk.

Pál megállott. — András az út jobb oldalán látszó gyalogösvényen az erdőbe mélyedett. — Pál közelről követé vezetőjét.

Lépve haladtak majdnem egy óranegyedig a sürüség között. Ezután Pál magas tölgyektől körülvett szűk erdőmezőn látá magát, melynek egyik oldalán romok látszottak.

— Várjon a nemzetes úr itt — monda András, — én elmegyek Kláriért. E vadászház egykor a temesi grófé volt. Elég csinos a maga idejében, s ha nappal volna, megláthatnók; de feldulták, s miután mindent, minek értéke volt, kiraboltak, nem hihető, hogy a keresztesek közül valaki ide vetődjék. A keresztes, mint a sáska, csak egyszer jár, tudja, hogy a hol már megfordult, ott másodszor semmit sem találhat.

Pál leszállott lováról s András kérdé: ne segítsen-e lekantározni?

— Bízd azt rám — mondá a lovag, — én és lovam rég megszoktuk egymásnak szolgálatát; jobban esik szegénynek, ha ura viseli gondját.

András, miután még egyszer szivére köté, hogy e helyről ne távozzék s valahogy lovát se szalaszsza el: megigéré, hogy legfölebb két óra alatt Klárival itt lesz, s az uton, melyen jöttek, távozott.

Pál, lovát kantáránál tartva, maga maradt. Egy ideig figyelmét a nemes állat foglalá el. Megereszté nyergét, körülvezeté, s miután meghült, levéve kantárát, hosszu féken fához köté. Maga keresett vizet. A vadászház feldulásánál az ágaskut épen maradt, s rövid idő mulva Pál teli veder vizet állított lova elébe. — Miután ezen, akkoridőben lovag által aljasoknak nem tartott szolgálatokat elvégzé s örült a gyönyörnek, melylyel a szomjas mén gyöngén nyeritve a vízveder felé fordult, Pál végre az illatos mezőn legelő állatot magára hagyva, jelen helyzetéről kezdett gondolkozni. Józanabb volt, hogysem annak veszélyességét át ne látná.

András becsületességén nem kétkedett. Azokból, miket ez emberrel a táborban szólt, átlátá, hogy őt, ha mindjárt meggyőződés vezette is a keresztesek zászlói alá, most csak Klári iránti szeretet tarja vissza. András — mint maga mondá — rég megunta a kószálást és hadakozásokat, visszavágyódott nyugodt boltjába; ő Pált, kiben élete megmentőjét látta, bizonyosan nem árulja el a vérengző Dózsának. Erről Pál meg vala győződve. De mit fog Klári tenni? Szerelmén nem kétkedhetett: de nem kétkedhetett szenvedélyességén sem. — Ha megcsaltál, megölsz; de ne feledd, hogy nem magam fogok elveszni — ezek voltak a hölgy végszavai,

midőn tőle elvált; s most e szavak ujra eszébe jutottak Pálnak, s annyival nagyobb hatással voltak rá, mennyivel inkább érzé, hogy Klári iránt rosszul viselte magát.

— Szerencsére, a hölgy nem ismeri egész vétkemet — így vigasztalá magát. — András mondá, hogy szerelmemen sohasem kétkedett, s viszonyomban Frusinához csak családi összeköttetések következését látá. De ha András csalódik? — szólt rövid gondolkozás után magában; — ha Klári büszkeségében sebének mélységét szolgája előtt nem akará feltárni, s épen mert halálosan sértve érezé magát, ennek bevallását akkorra halasztja, mikor a sértésért halálos boszút állhat? Pál előtt egy ideig e gondolat valószinűnek látszott. Azon éghajlatok alatt, hol a nap legforróbb sugarakat önt, a vész rontóbb hatalommal tör ki, s ő, ki Klári szerelmét ismeré, kételkedhetett-e, hogy azon esetre, ha a hölgy csalattatásáról meggyőződik, gyülölése lángoló leend, szenvedélye határtalan, mindent feláldozó, mint egykor szerelme vala.

Ártándi bánni kezdé, hogy eljött.

Körültekintett. A hold szelid sugarakat öntött a tájra. Köröskörül százados tölgyek. A rét illatot lehelve terül el a sötét fák árnyéka alatt. Fenn az ágak között néha gyönge fuvalmak lejtenek át, a közelgő koránynak első fohászai, melyek alatt a lomb időről-időre megcsörren, de lenn a sürüségtől megőrzött mezőn a fűszál sem ingadozik, csak a tücskök egyhangu éneke zeng fel a virágozó lóher s vadborsó között. Néma csend mindenfelől s szelid nyugalomnak képe, kivéve, hol a vadászház sötét falai arra intenek, hogy emberi szenvedélyek e magányos helyet sem kimélék meg küzdelmeikben.

— Mi csendes e táj — monda Ártándi magában

— csendes, mint a sír. S ki tudja, nem leend-e azzá? — Lelkét szomorú sejditések tölték el. Visszagondolt multjára. A sors csaknem csudálatosan pártolá eddig lépteit s most egy koczkára veté mindenét; nem volt-e ez vigyázatlanság? Vannak emberek, kik éltük legfontosabb pillanataiban egyes érzemények vagy általános szenvedélyesség által ragadtatják el magukat. Bizonyos irányban rohanva, melytől se tanács, se eszöknek jobb belátása által nem hagyják magukat visszatartóztatni, cselekvésök nem annyira szabadakarat, mint benső, majdnem ellenállhatlan szükségnek következése. De vannak mások, kiket nem érzemény, de épen az ronta meg, hogy magukat kizárólag az ész kormányának engedve át, önokoskodásaik fonalából szőtték a hálót, melyből nem lehet többé szabadulniok; kik büszkeségökben nézeteik helyességén nem kétkedve, elnyomva érzelmeik benső szózatát, következésről-következésre haladnak tovább, míg végre csalódásukat észreveszik s ezzel együtt azt is, hogy a követett irány megváltoztatása már nem áll hatalmukban. Mint az érzemény, úgy a tiszta ész emberének vannak elragadtatás-pillanatai, s Pál át kezdé látni, hogy mostani összes eljárása e pillanatok egyikének volt következménye.

Találkozása Andrással Klári emlékét ujra fölelevenité szivében. Megfosztva Frusinától, kit halottnak gondolt, ujra vonzalmat érzett a bájló polgárleány iránt. Még hiusága sem engedé, hogy az iránt, ki őt annyira szereté s szerelmének annyit áldozott, érzéketlen maradjon. De Pál ildomosabb volt, semhogy magát az érzemény által elragadtassa. A gondolat, hogy e hölgyet szerencsétlenné tette, bánattal tölté el lelkét; érzé, hogy hibázott, kivánná, hogy e hibát jóvá tehesse; s mert Frusina nem vala többé s mert Klári nemes lelkületében bízott, lehetségesnek gondolá azt. De mindez nem

birta volna őt arra, hogy elhagyott kedvesét ennyi veszélyekkel fölkeresse, ha helyzetét átgondolva saját biztosságára nem gondolja szükségesnek, hogy Klárival szóljon. Csak ha Klárit szerelme változatlanságáról meggyőzheté, csak azon esetre remélhette, hogy a viszony, melyben e leányhoz állott, titokban maradhat. De mily ürügy alatt keresheti fel Klárit? Hol és mikép találkozzék vele? Épen e gondolatokkal foglalkozott, midőn Perényitől megérté a viszonyt, melyben Báthori s Zápolya egymással állanak, s mely az utóbbit Temesvár megszabaditásától visszatartá. Pál találékony eszével azonnal átlátá mindazt, mi a dolgok ezen helyzetében önczéljának kivitelére kedvező. Ha Zápolya levelének kézhez szolgáltatását magára vállalja, fölkeresheti Klárit. Szerető leányt arról meggyőzni, hogy e veszélyes küldöttséget csak azért vállalta magára, hogy vele találkozzék, nem sok fáradságába kerülhet. Klári, ha kedvese szerelméről ily fényes tanuság által ujra meggyőződik, nemcsak hallgatni fog, sőt neki arra, hogy a levelet veszély nélkül Báthori kezébe juttassa, segédkezet nyujtand. S midőn Pál ezt teszi, tulajdonképen ismét csak szerelmes kalandját folytatja, s mily szolgálatot tesz hazájának?! Temesvár megszabaditását neki fogják tulajdonitani; tette a legnemesebb honfiui feláldozás szinében tűnik fel az egész világ előtt. Zápolya és Báthori egyaránt lekötelezetteivé válnak. Mennyi előnyök jövő előmenetelére! — — Pál áthatva e gondolatoktól, Andráshoz sietett, s miután ennek szavaiból Klári szerelméről s terve kivihetőségéből meggyőződött, nem késett ajánlkozásával, még mielőtt annak veszélyes oldalait átgondolta volna. — Ha Pál nem kizárólag eszére hallgat s ha eljárásában szivétől is tanácsot kér: ez, mely még nem vala végkép megromolva, ellenmondott volna szándékának. Még egyszer meg-

csalni azt, kit már szerencsétlenné tett, személyes előmenetelének eszközéül alázni a legszentebb érzeményt, ez olyannyira aljas tett vala, hogy Pál nem egykönnyen határozhatta volna el magát elkövetésére. Ha önző számitásai közben Klárira gondolt, e leánynak egész jelleme visszaijeszthette volna őt a merénytől. De lelkét nagyravágyó tervei tölték el; s csak most, csak az erdei magányban kezdé érezni, hogy óvatosabbnak kellett volna lennie. Ha András és Klári jöttét be nem várva azonnal lóra ül s Zápolya táborába siet, Klári boszuját elkerülheti; de nem koczkáztatja-e ez által hírét? Ajánlata bámulatot gerjesztett; de ha most lép vissza, mielőtt annak végrehajtását megkisértette volna: nem fog-e ő, az eddig mindenki által tiszteletben tartatott, mint szájhős méltán lenézetni társai által?

— Nyugodtan be kell várni végzetemet — szólt magában eltökélten; — vagy nem az-e épen a szerencse legnagyobb adománya, hogy bátorságot ad? s ha túlbíztam kedvezésében, s ha vesznem kell: nincs miért panaszkodnom ellene. Rövid vala pályám, de fényes s körülvéve ellenektől; egyenetlen, de dicső küzdelemben meghalni édesebb, mint kesergő barátok között.

Ily gondolatokkal foglalkozott, midőn léptek ébreszték föl. — Hol van, hol? — kiálta egy asszonyi hang; s néhány percz mulva Pál Klárit tartá karjai között. A szenvedélyes öröm, melylyel a hölgy őt magához szoritá, azonnal eloszlatta aggodalmait. Szivében feltámadt a régi érzemény, s feledve mindent, egészen a jelen pillanat élvezetének engedé át lelkét. — Pál nem tartozott azon emberek sorába, kik egy lény szerelmében teljes megelégedést képesek találni; neki tágabb kör, fényesebb pályabér kellett annál, melyet a szerelem nyujthat; de pillanatokra ez ifju szivet is elragad-

ták érzeményei, s az ildomos nagyravágyó, ki mindenek következményeit felszámitva haladott pályáján, néha átengedé magát szenvedélyeinek. Kebléhez szoritá bájoló kedvesét, s a lángoló csók, melyet ajkaira nyomott, szavaknál jobban mondá, hogy a hölgy szeméből könyeket facsart érzemény szivében visszhangra talált.

András, ki asszonyát idáig követte, a boldog párt magára hagyva távozott, s csak a hajnal ragyogó csillaga vala tanuja azon gyönyörnek, melyet emberi szó nem képes leirni.

* * *

— Nem fogsz elhagyni többé, nemde? — kérdé Klári, fejét kedvese vállán pihentetve, ki mellette, a vadászház romjainak közelében, egy fa alatt helyet foglalt.

Pál nem felelt; de ujra kebléhez szoritva kedvesét, lángoló csókot nyomott a hölgynek ajkaira. — Oh, te nem fogsz elhagyni többé — mondá Klári, a gyönyör mámorában uszó szemeit a deli ifjura függesztve, — hisz mindig mondám: lehetetlen, hogy csalfa légy. Csak én ismerem nemes lelkedet, csak én tudom, menynyire szerettél.

— Minek is tudja azt más? A szerelem önmagának elég. Fukarként elrejti kincseit az egész világ előtt; legfőbb boldogsága, hogy senki sem gyanitja gazdagságát. Minek ismerje a világ boldogságunkat? enyémnek tudlak, s nincs irigyekre szükségem, hogy e bizonyosság egész üdvét érezzem.

— Igazad van — szólt Klári, gyöngéd kézszoritását viszonozva. — S mégis vannak pillanatok, midőn e titkolódzás, melyre viszonyaink kényszerítenek, csaknem türhetetlennek látszik. El szeretném mondani mindenkinek s ki szeretném kiáltani a világba, hogy enszavamat hallva, magamat meggyőzhessem, hogy boldogsá-

gom nem puszta álom, melyet az első napsugár el fog széleszteni. Fukarként rejtem el kincsemet; de mint a fukar szivét: ugy lelkemet száz aggodalom tölti el. Ha látlak, ha velem vagy, boldognak érzem magamat; de alig távozol s eszembe jut: nem rabolják-e el kincsemet? De legyen a mint kivánod — folytatá sóhajtva; — szerelmem ne legyen akadályul semmiben. Emelkedjél a legmagasabb polczra, légy nagy és dicső, míg szived osztatlanul az enyém marad, a többivel nem gondolok.

— S kétkedhetel?

— Oh nem, kedvesem! — mondá a leány, s véghetetlen érzemény szólott hangjából; — nem fogok kétkedni soha többé. Voltak napok, midőn lelkemet e szörnyű gondolat gyötré. Borzadva gondolok vissza. De elmultak s nem fognak visszajönni többé. Hogy' is kétkedhetném még! Van-e férfi, ki szerelmében azt volna képes tenni, mit te cselekedtél? Ide jösz, éltedet, sőt éltednél többet koczkáztatsz.... mert ha a kegyetlenek kezébe kerülsz, nem puszta halál várna reád... s miért? csak hogy láthass, hogy karjaid közé szorits, hogy elmondhasd, hogy szived nem változott. Oh, ennyi szerelmet én nem érdemeltem; megőrülök boldogságomban! — S a szegény csalatott leány ujra karjai közé szoritá kedvesét s örömcseppek peregtek le arczán.

— Oh, vajha oly boldoggá tehetnélek, mint érdemlenéd! — mondá Pál, valóban meghatva, midőn a korány világa inkább elterjedvén, észrevevé a változást, melyet Klári arczán a bú okozott; — de nem valál-e szerencsétlen szerelmem által? e nyájas arczokon, melyeket az ég arra teremtett, hogy rajtok örök mosoly üsse fel tanyáját, most búnak nyoma látszik; meghalványultál, kedves.

— S megsoványodtam, nemde? — kérdé Klári szomoruan. — Én nem vagyok többé szép. Oh, de te szeretni fogsz igy is, nemde? — szólt, kedveséhez simulva és sötét szemeit könyörögve hozzá emelve. — Szeress, s Klárid ismét a piros, mosolygó leány lesz, kit annyiszor hajnalodnak neveztél s kinek a mult napokban rózsái helyett csak harmata maradt.

— Te szép vagy, angyalom — válaszolt Pál, őt kebléhez vonva, — még szebb talán, mint valál; de arczodon szenvedések nyomai látszanak; s a gondolat, hogy azokat én okoztam, fájdalommal tölti lelkemet.

— Ne szóljunk erről — mondá Klári, — a szerencsétlen, ki tőlem szivedet elrabolta —

Pál szólni akart; Klári félbeszakasztá. — Nem szivedet, tudom, az az enyém maradt; de ki szerelmünk között válaszfalként emelkedett, nincs többé. Isten jól tudá, hogy nem élhetek szerelmed nélkül s maga elvevé az akadályt; mit gondolunk a multtal? a jövő szebb leend! . . . Atyám kiűzött házából, nincs támaszom, nincs hely a világon, hol magamat otthonosnak érezhetném; a tied vagyok egészen, osztatlanul. Szolgálód leszek, ha ugy kivánod, csak szeress. Vígy magaddal jószágaid egyikére; adj egy kis házat erdő közepében, mint ez itt, hol senki nem gyanitja létemet s csak te ismered az ösvényt, mely e magányba vezet; csak szeress és én boldog vagyok, boldogabb, mint mikor irigyelve százaktól, az élet minden örömeit élvezém s még nem ismertelek.

A szeretőket itt András szakitá félbe, ki megrakott kosárral feléjük közelített. — A hív ember arczán öröm ragyogott, midőn asszonyát oly boldogan látá, s a zöld pázsitra rakva az élelmeket, melyeknek egy kancsó szerémi bor nem megvetendő részét tevé, a szerencsés párnak jó étvágyat kivánt.

— Nem oly jó ugyan, mintÁrtándi urfi nagyúri asztaluknál megszokta — mondá mosolyogva, míg Klári az ételekkel kedvesét megkinálta; — a mi ifjasszonyunk is jobb izüen főz talán, s adja Isten, hogy főztéhez minél előbb visszakerüljek; de Lugostól idáig jó lovaglás, s fogadom, a vitéz urnak jól esik, mit amúgy hamarjában a táborban összekaparítottam.

— S kend jóllakott már? — kérdé Pál jókedvüen, étvágya által legvilágosabban bebizonyitván, mennyire osztozik egyébiránt nézeteiben.

— Nem biz én — válaszolt amaz, sóvár tekintettel követve a falatozó ifju mozdulatait, — idő is van még rá; majd ha jóllaktak, rám kerül a sor.

— Dehogy kerül — mondá nevetve Pál, — ülj le hozzánk s fogj hozzá szaporán.

— Ha épen nem lenne ellenökre, magam sem bánnám — szólt, kérdő tekintetét Klárira vetve, az előbbi.

— Ülj le, András — mondá nyájasan Klári, — hisz többször megosztottuk kenyerünket egymással.

— Meg biz azt, ha magunk voltunk — válaszolt András, ki már a falatozáshoz hozzáfogott, — de most, hogy a nemzetes urfi is itt van — —

— Mit urfi — mondá Pál, — egy ruhában járunk; ha valami urfias volna rajtam, azt Zápolya táborában hagytuk.

— Azt se bánom — szólt az előbbi, midőn a kulacsot felnyitva Klárinak odanyujtá; — ha az emberre ily szerető vár, engem ugyse, magam is paraszttá válnék, pedig polgár szüléknek gyermeke vagyok és soha életemben parasztos munkával nem vesződtem.

A reggeli nem sok ételből állott, de étvágy fűszerezé az egyszerü étkeket s az ó szerémi bor, mely a csanádi püspök pinczéjéből került a keresztesek táborába, a lehető legjobb kedvbe hozta a vendégeket. Legboldo-

gabbnak Klári látszott. Érzelgős hölgyek, minőket századunkban találunk, nem képzelhetik a gyönyört, melylyel a szép polgárleány kedvesét oly jóizűen enni látta. Szivök választottjában ők halvány arczot, gyönge inakat, gyönge gyomrot, szóval a szenvedély s érzemény lángjaitól fölemésztett férfiromot kivánnak; Klári a legjobb falatokat kereste ki, s velük kinálta meg kedvesét, mondhatlan örömmel követve minden mozdulatát, melylyel az reggelijéhez látott.

Miután jóllaktak s András a maradványokat a kulacscsal együtt a vadászház romjai között elrejté, Pál elmondá jöttének czélját, vagy, állitása szerint, ürügyét. — Mióta megtudám, hogy itt vagy — mondá érzékenyen, — leirhatatlan vágyat érzék utánad. A rövid sorok, melyekben tőled búcsút vevék, nem fejezheték ki érzelmimet; látni akartalak, hogy változatlan szerelmemről meggyőzzelek, s ha szavaimnak nem hinnél, önmagamat adjam kezeid közé, hogy rajtam boszút állhass. De ennek eszközlésére ürügy kellett. Magamra vállalám, hogy Zápolya levelét a temesi gróf kezeibe juttatom, csak így menthettem meg András életét, csak így találkozhattam veled. Most becsületem kivánja, hogy szavamat beváltsam; ti, kik a táborban vagytok, legjobban fogtok segíthetni tanácscsal.

— Ne félj, be fogod válthatni szavadat — mondá Klári, kinek András Ártándi akaratának ellenére az egész viszonyt már elbeszélé. — Bízd leveledet rám, jövő éjjel én magam fogom azt Báthori kezébe adni.

Pál a lelkes leánynak ez ajánlatát természetesen nem akará elfogadni, s a szeretők között vita támadt. Pál azt, hogy a keresztesektől mindenfelől körülfogott városba juthat, maga sem tartá lehetségesnek; mondá ugyan, hogy a rábízott levelet önmaga akará Báthorinak átadni, de csak azért, mert a bámulás, melyet

vakmerő szándéka nyilvánitásával gerjesztett, hiuságának jól esék; az mindazáltal, hogy a veszélyes vállalat a kedves hölgy által vitessék véghez, nem volt szándékában. Nemcsak szerelem, még becsületérzése is visszatartóztatá őt a hölgy ajánlatának elfogadásától.

Klári elmonda mindent, hogy kedvese határozatát megváltoztassa.

A temesvári polgárok egy része, megunva a hosszu várvivást, a várost szivesen Dózsa kezére juttatta volna, s csak Báthori fenyegetései tartóztatták őt ettől vissza. A város — melyet a Hunyadi által épitett s külön falakkal körülvett vártól jól meg kell különböztetni — csak széles vizárok s palizádok által volt körülvéve; s miután a rendes katonaság, mely a temesi gróf zászlói alatt e helyet védelmezte, csak a kapukat őrzé s a többi szolgálatot a polgárokra bizá, természetes, ha a város s a tábor között a közlekedés soha egészen meg nem szünt. Majd a városból jött ki valaki, Dózsát a polgárok között az iránta létező barátságos indulatról tudósítani; majd a keresztes vezér küldött levelet a városba, mely által egyik vagy másik előkelő polgárnak tudtára adá, hogy azon esetre, ha a lakosok Báthorit nem fognák a hely átadására kényszeríteni, ugy bánik velök, mint a csanádiakkal. Még Klári is, hogy magának Frusináról biztosabb tudomást szerezzen, már kétszer benn volt a városban, s apjának egy kereskedő barátja által biztosan s minden bántalom nélkül ismét kibocsáttatott.

— Engem ne félts — monda Klári, midőn mindezeket elbeszélve, Pált még mindig bizonytalanságban látá, — nincs oly pillanat, midőn azok közül, kik atyám házánál megfordultak, valaki őrt ne állana, s az a városba beereszt. Csak azt nem tudom, mi módon juthatok Báthori elébe?

Pál Zápolya gyürűjét mutatá.

— Oly biztosan átadom leveledet, mintha teljes béke idejében élnénk — mondá Klári, a gyürűt elragadva; — András elmegy táborunkba s előre kiszemléli a helyet, melyen éjjel átmehessek. Sajka a Béga innenső partján akármennyi hever. Átmegyek, mihelyt a nap lenyugszik, s a vezérek dorbézolni, a seregek aludni mennek. Maga Lőrincz, ki század magával a többiek helyett is ügyel mindenre, a város ezen részén, melyet a Béga körülfoly, ritkán fordul meg. Ez oldalon nincs kapu, s igy éjjeli kirohanástól itt nincs mit félnie. Akármennyi eleséget vittek ez úton a városba. Kár egy perczig is aggódnod miattam.

— De nem vállalhatná-e az egész dolgot András magára? — kérdé Pál.

— Rá nézve a veszély nagyobb — válaszolt Klári. — Ha a városbeliek éjszaka férfit látnak közeliteni, s az éjjelek világosak, meglehet, valamelyik zajt üt, vagy ha felelettel visszajő s Lőrincz kezébe esik, megvizsgálják, s ha a választ nála találják, felakasztják. Mindettől nincs mit félnem. Lőrincz teljes bizodalmát birom. Ha visszajövet rajta kap, azt mondom neki, hogy mivel Temesváron éhség uralkodik, egy kosárka eleséget vittem ismerőseimnek, s legfölebb kissé megdorgál, más bajom nem lesz. Bizd rám az egészet kedvesem — folytatá. — Lám, ha a nehéz feladatot, melyet magadra vállaltál, bevégzed, ez egy uj lépés leend emelkedésedre; hadd boldogítson engem az öntudat, hogy segéded valék.

E végszavak oly könyörgő hangon mondattak, Klári oly kérőleg emelé szép szemeit kedveséhez, hogy ez, ha a dolog kivihetőségéről nem lett volna is annyira meggyőződve, alig állhatott volna ellen kivánatának. Keblére szoritá a bájoló leányt, s mélyen meghatva

szerelme által, csak azt mondhatá, hogy e nemes tettét sohasem fogja elfeledni. — Ne feledd el, Klári, hogy azon esetre, ha legkisebb bajod történnék — folytatá rövid szünet után, — a föld legboldogtalanabb emberévé tettél.

— Semmi boldogtalanság — válaszolt örömkönyei között mosolyogva a leány. — Adná az ég, hogy valamint te éltedet tevéd láthatásomért koczkára, én veszélyesebb dolgokat vihetnék végbe kedvedért. Menj te, András, most a táborba, — mondá hivéhez, ki az egész jelenet alatt meghatva a szeretők mellett állott. — Szürkületkor a Béga partján meglátjuk egymást. Addig nemde, együtt maradunk? — szólt szeliden kedveséhez simulva; — nem küldesz el magadtól?

Lángoló csók, melyet remegő ajkaira nyomott, volt Pál egyedüli válasza; s míg András Temesvár felé folytatá utját: a boldog szeretők ismét maguk maradtak.

* * *

Óra folyt óra után. A bájló korányt tikkasztó dél váltá fel, s az est sugáriban ismét hosszabbra nőttek az árnyak. A szeretők nem vevék észre az idő haladását. — Mennem kell — mondá végre Klári, midőn e végső sugarak is eltüntek s a sötétedő erdőt a nyugodni szállott madarak csiripelése tölté el, — mielőtt a hajnal hasad, nálad vagyok ismét. Várj reám. Itt biztosan vagy.

Pál visszatartóztatá a távozót. — Maradj nálam — mondá, — mit nekem emelkedés s az emberek dicsérete?! Egy óra, melyet karjaid között töltök, fölér a világ babéraival. Holnap hajnalban visszamegyek Zápolyához s megmondom, hogy levelét nem juttathattam Báthori kezéhez. Veszszen Temesvár, veszszen

akármi inkább, semhogy te veszélynek tegyed ki magadat.

Pál komolyan szólt. Fellázadt érzékei e pillanatban háttérbe szoritának minden egyéb gondolatot. Csak szerelmét érzé, az ellenállhatlant, mely soha egész valóját ily hatalommal meg nem ragadta. Neki úgy látszott, mintha életének boldogsága ez egytől függne, mintha megelégedésre, ezenkívül egyébre nem lenne szüksége.

Klári arczán mondhatatlan öröm ragyogott, midőn szelid erőszakkal kibontakozva lángoló öleléseiből, még-egyszer mondá, hogy mennie kell. — Oh, ha tudnád, mi véghetetlenül boldoggá tettél! — szólt meghatva és szemeiben könyek ragyogtak. — Van-e hölgy a világon, ki így szerettetnék; s szerettetve lenni általad, ki oly magasan állasz fölöttem! Nem, Pálom, neked a dicső ösvényen nem szabad megállanod. Mit magadra vállaltál, véghez fogod vinni. Nevedet hálával emlitendi a haza; a legdicsőbb, az első leendesz társaid között, s én bámulva, de örömmel fogok föltekinteni magasságodra; nekem elég lesz az öntudat, hogy kit annyian magasztalnak, az engem szeret; én e tudatban boldog leszek. Hisz a nap, ha a láthatáron dél felé emelkedik, nem vet hideg sugarakat a földre, melytől látszólag távozott; ragyogóbban, de melegebben néz le reá. S igy teendesz te, nemde Pálom? hisz Klári is segitett utadon.

A hölgy arczának kifejezésében leirhatatlan magasztaltság látszott; soha Pál ily szépnek kedvesét nem látta még. — Látva elhatározását, nem mondott többé ellent föltételének, s hallgatva kiséré őt a rét széléig, oda, hol az ösvény az erdőbe vezetett. — Itt Klári megállott s Pált kéré, hogy térjen vissza.

— Megláthatna valaki — mondá nyájasan, — maradj

te itt s légy nyugodt irántam. Nem vagyok én uri kisasszony, kinek lovagra s pártolóra van szüksége; elmegyek én magam is, s ha kell, szembeszállok a veszélylyel ájulás nélkül. — S ezzel még egyszer megölelve kedvesét, távozni akart.

— Takaródzzál be jól ködmönödbe — mondá, midőn még egy izben megállott s kedveséhez fordult; — az éjek hűsek, sok hideglelés jár a vidéken, — ezzel sebes léptekkel az ösvényen tovább ment. S Pál meghatva nézett utána. Végre a távozó eltünt szemei előtt, s ő, a vadászház romjaihoz visszatérve, leült küszöbén s átengedé magát gondolatainak.

Mélyen meg vala hatva. — Ennyi szerelem! S mit tett ő, hogy azt megérdemelje? Nem csalta-e meg e hölgyet, ki szivét tartalék nélkül neki adta, ki életét neki áldozná? Nem csalja-e őt most e pillanatban? Nagyravágyó tervei vezették őt ide, s ő elámitá a leányt, hogy szerelemből jött, s ez hitt szavainak, mert nemesebb, hogysem szavain kételkednék; s most talán a legnagyobb veszélyeknek teszi ki magát, csakhogy hiuságának szolgáljon. — Mily aljasnak, mily megvetésre méltónak érzé Pál magát e gondolatoknál! — Hányszor akartam lábaihoz borulni e nap alatt — szólt magában, — hogy egész aljasságomat megvallva, bocsánatot kérjek. De tehettem-e ezt? Nem mindene-e szerelmem? S ha e meggyőződést, mely által őt oly boldognak láttam, tőle elveszem, ki enyhitheti bánatát? És miért tettem volna ezt? — így gondolkozott tovább; nem érzem-e, hogy szivem megváltozott? hogy mától fogva uj életet kezdek, melynek fő czélja e nemes teremtés boldogitása leend? . . . Csak most szeretek! csak most ismerem ez érzeményt. Előbb érzékeim által vonzódva érzém magamat e hölgy felé: most ismerni tanultam egész becsét és semmi sem fog többé elválasz-

tani tőle. Maga az ég vezérlé lépteimet, midőn ide jövék, hogy egész értékében becsülni tanuljam a kincset, mely számomra jutott. Frusina nem elégíthette volna ki vágyaimat soha. Egy angyal vala ő, leszállva a földre, hogy imádtassék. Klári földi teremtés, mint mi többiek, teli vágyakkal s szenvedélylyel, de melyet a szerelem felmagasztalt; szeretni csak ily hölgyet lehet; boldoggá csak ilyennel válhatok. — S Ártándi Pál nemes terveket alkotott a jövőre nézve. — Klári csak szerelmet kiván: ő nevét, birtokát, mindenét meg fogja osztani vele. — Most nem teheti, de ha majd fölemelkedett, ha oly nevet s állást vívott ki magának, hogy azt, kivel létét megosztja, ha mindjárt polgárleány volna, e haza legfényesebb nőinek sorába állithatja: akkor Klárit fel fogja emelni magához s oly boldoggá teendi, mint soha asszony nem vala még. — S gondolatai ez úton visszatértek szokott ösvényükre, s ismét dicsőség, emelkedés s a bátor küzdelmek s a tekervényes út, melyen e czélhoz juthat, foglalák el lelkét, míg a mult álmatlan éj, a magány s az erdő egyhangu zugása szemeire álmot hoztak.

Zekéjébe takarva, a magas fűbe ereszkedett, s éber álmát nemsokára azon édesebbek válták fel, melyeket az éji nyugalom hoz s melyeknek bájló képeit éberségünk átka, az emlékezet, nem zavarja többé. — Midőn gyönge érintésre fölébredett, már szürkülni kezdett. Mellette Klári állott; kis távolságra András, a nyergelt lovakat tartva.

Klári az ébredőnek Zápolya gyürűjét s egy levelet ada kezébe. — Eljártam megbizásomban — mondá — s mint látod, baj nélkül. A városba azon uton jutottam, mint előre mondám. Mihelyt a gyürüt előmutattam, Báthorihoz eresztettek, s a gróf nem késett a felelettel.

— Hogy' fogadta a levelet? — kérdé Pál érdekkel.

— Első pillanatban úgy látszott örült; de később, főkép a felelet irása közben . . . mert az egész idő alatt a szobában maradtam . . . haragosnak látszott. Azt is kérdé: hogy' jutottam a levélhez? S akkor elmondtam, hogy életed veszélyeztetésével te hoztad. — Mennykő ember az az Ártándi! így szólt; mondd, hogy köszöntetem. — Képzelheted, mint dobogott szivem, midőn így dicsértetni hallottalak.

Pál megölelé kedvesét és szenvedélyes köszönetet mondott lelkes segédének. — S most, kedvesem, mennem kell — mondá nem szinlelt fájdalommal; — ha Isten úgy akarja, nemsokára meglátjuk egymást s nem válunk el többé.

— Egy darabig még elkisérlek — szólt Klári; — Dózsának tudtára esett, hogy Zápolya Lugosra jött, s tegnap este parancsot adott ki, hogy egy csapat lovasság a lugosi utra menjen ki, s ha az ellenség közelednék, azonnal hírt adjon. András az erdőn át más ösvényt ismer, mely távolabb szintén a lugosi útra vezet, s miután lóháton úgy sem igen mehettek, odáig még veled jövök.

— Jer hát velem, bátor kedvesem! — mondá Pál, midőn a lovakkal közeledő András a mondottakat ismétlé. — Adná az ég, hogy magammal vihetnélek a világ végéig!

András a lovakkal más ösvényen, nem azon, melyen jöttek, haladt az erdőbe. A szeretők karöltve követték őt, s rövid idő mulva az erdei mező s a feldult vadászlak hallgatva álltak a felkelő nap első sugaraiban. — A szerelem nem hagy nyomot maga után azon helyen, melyet legboldogitóbb örömei fölszentelének. Oh, ha nyomai minden szívben állandóbbak lehetnének!

XXV.

A feldult vadászháztól, melynek közelében Ártándi Pál a mult éjszakát tölté, egy mérföldnyire beljebb az erdőben, más hasonló vadászlakot találunk. Talán azon körülmény, hogy e ház minden más lakásoktól távol állott, talán a keresztes vezérek szigoru parancsa: hogy oly épületek, melyekben jobbágy-családok laknak, bántatlanul maradjanak, vagy a nagy vörös kereszt, melyet gazdája annak jeléül, hogy ő is a keresztesekhez tartozik, az ajtó fölébe festett, — e hajlékot, ha mindjárt egy gyülölt országnagy, somlyói Báthori István jószágához tartozott, eddig a pusztitók dühétől megmenté. E szerény lakásban tölté Frusina s Bebek Katalin azon két hónapot, melyek, mióta őket a Maros partján utolsó izben láttuk, lefolytak.

Míg Pál bájló kedvesével utját az erdőségen át folytatja, forduljunk mi e vadászházhoz.

A házat mindenfelől erdő veszi körül. Hátul s két oldalán sűrű rengeteg, melynek lombján a nap déli sugarai is alig hatnak át; elől, hol a fáknak egy része ki volt vágva, mindjárt a ház mellett az erdőnek helyét friss mező foglalja el, s az egyes meghagyott faóriások árnya alatt zöld pázsitszőnyeg terül el. Közel a házhoz erős patak tiszta habjai folynak. A rengetegből jő, s miután festői kerületekben a tisztáson átfutott, a sürü

erdő között ismét eltünik. A vadászlak maga egyszerüen, de izléssel és kényelmesen épült. Falát kivülről a tetőig felfont s most nehéz szőlőfürtökkel terhelt venyigék ékesitik. Kőkéményén, mintegy a nyugalom s a szerencse jeléül, a gólya fészket rakott. A faragatlan fakerités megett kis konyhahert látszik s benne a gyümölcsös fáknak egész sora. Minden oly csendes és hallgatag köröskörül. Ki magányban akarná tölteni napjait, nem választhatna jobb helyet, hová a világ zajától visszavonuljon; de Bebek Katalin, ki erre semmi hatást nem érzett magában, unni kezdé e magányt, s napról-napra türelmetlenebbül várá a pillanatot, midőn ismét emberek közé jöhet.

— Megőszülünk itt, meglátod, kedvesem, vének leszünk, mielőtt ismét hozzánk illő emberek társaságába jövünk, — igy panaszkodott sokszor Frusinának. — Orbán nem bánná, ha a világ végéig itt kellene is maradnunk; nővére, sógora s maga a czigány is vele tart; akárkit kérdezünk, mind azt mondja, hogy a lázadók közel vannak, s még nem hagyhatjuk el a házat; de én meg vagyok győződve, hogy minden rég békességben van, s Budán mulatnak, tornáznak és tánczolnak, míg mi itt e vadonban elhervadunk.

Katalin, mennyiben azt hivé, hogy Orbán Frusina ittlétét szivesen meghosszabbítaná, nem csalódott. Ez ifju józanabb vala ugyan, hogysem szerelmének reménytelenségét át nem látná, sőt mióta egész életét ez imádott hölgy közelében tölté, napról-napra inkább észrevevé a szerelmet, melylyel az Ártándi Pálhoz viseltetett; de épen e reménytelenség, épen tudása annak, hogy életének végső boldog pillanatait éli, kétszerte keserűbbé tevék az elválás gondolatát. Orbán nem szólt szerelméről, magaviseletében nem vala semmi, mi Frusinát arra emlékeztetheté; ő megszokta gyermeksége

óta magába fojtani legszentebb érzeményeit; megtanult lemondani férfiasan, keserüség nélkül; de e végső derültebb pillanatokat miért ne élvezné? Midőn Frusinát e szegény házban s egyszerü köntösében látá, miért ne festené ki képzetében a boldogságot, melyet, ha e hölgy ily körben született volna, karjai között találhatna? Miért ne népesitse e magányt bájló képzetekkel? A való tőle megtagadta áldásait, miért ne keressen vigasztalást ábrándjai között? hisz ő nem ámitja magát csalfa reményekkel, nem feledkezik meg helyzetéről. Tudja, hogy a nap, mely életének világot adott, nyugodni száll; csak az alkony szomoruan bájoló pillanatait, melyek hosszu éjét megelőzik, akarja meghoszszabbítani.

Orbán kivánáá, hogy Frusina minél tovább maradjon körében; de hogy e kivánat teljesitésére mellékes eszközökkel éljen, az nem fért nemes lelkéhez, s Frusina csak igazságos volt iránta, midőn nénje panaszaira mindég azzal felelt: hogy mihelyt Orbán távozásukat lehetségesnek fogja látni, annak bizonyosan nem gördítend akadályt elébe. Katalin rendesen rosszkedvüen elhallgatott e válaszra, de belső meggyőződése nem változott. Egész valóját leirhatatlan nyugtalanság ragadta meg. Jelen helyzete türhetetlennek látszott, s mindig visszatérő s szenvedélyesebb panaszai végre nem maradhatának hatás nélkül Frusinára sem. Meggyőződéseink nagy része megszokáson alapszik. Mi naponként ismételtetik, miről azok, kikkel élünk, meggyőződve látszanak lenni, végre valószinüvé válik, bármint mondjon is ellent nyugodtabb itéletünk. A hölgy nem kételkedett ugyan Orbán szándékainak tisztaságán, de nem csalódhatott-e az ifju a dolgok helyzetére nézve, midőn a még létező veszélyt a valónál nagyobbnak tartja?

Voltak dolgok, melyek az asszonyok türelmetlenségét

még inkább növelték. Kevés nappal ezelőtt a czigányvajda azon hírrel jött a házhoz, hogy Zápolya egész táborával már Lugos közelében áll; s e hír Katalin kisasszonyra nézve még érdekesebbé vált, midőn Polgár Zápolya pompás sátoráról, fényes tábori életéről s azon sok urakról s nemesekről kezdett szólani, kik a vajda körül összegyültek. Lugos oly közel vala, a menekülés a sürü erdőkön át, melyek jelen rejteköktől odáig terjedtek, oly könnyűnek látszott, hogy egykori vezetőjök nézete: — miszerint nem tanácsos e biztos helyet most elhagyni, midőn az ellenséges táborok ily közel állva egymáshoz, élénkebb mozgásban vannak, — reá nem lehetett hatással; s panaszai, mióta e hírt vevé, még szenvedélyesebbekké váltak. Frusinát Zápolya táborának fénye nem csábitá, de a czigányvajda beszédében volt valami, mi a minélelőbbi odajutást előtte is kivánatossá tevé. — Apjáról, kiről Frusina, még nem gyanitva szörnyü sorsát, mindenekelőtt kérdezősködött, a czigány, mint máskor, csak azt mondá, hogy a csanádi ütközet óta, honnan szerencsésen megmenekült, a király udvaránál van, s Bornemiszával együtt az ország azon részének védelmére seregeket gyüjt; — de annyival többet beszélt Ártándiról, kinek bihari hőstettei az egész országban a beszélgetés fő tárgyait tevék; s Katalin, kérdezve szüntelen, nem engedé, hogy ezekből valami elhallgattassék. Frusina, ki Pált annyira szereté s hozzá most oly közel vala, hogyan ne kivánta volna viszontlátni kedvesét? De a hölgy magába fojtá kivánatát, melynek nyilvánitása Orbánnak csak fájhatott. — Annyival többet szólt Katalin, s mióta a czigányvajda e hírekkel visszatért, beszélgetése nem szűnő zúgolódás vala Orbán kegyetlensége s fortélyos álnoksága ellen.

Igy találjuk őt most is.

— Kedvesem, — szólt Katalin, midőn fonókerekétől

fölkelt s a kis szobában türelmetlenül fel s alá járt, — ez nem tarthat igy tovább. Két álló hónapot töltöttünk itt e rossz házban, minden társaság nélkül; én nem maradok egy nappal sem tovább.

— Jó nénike, csak pár napig légy még türelemmel, — mondá nyájasan Frusina, ki most szintén felhagyott a fonással.

— Türelemmel? — szakitá félbe a szólót az előbbi csaknem szenvedélyesen; — nem leszek biz én soha. ... Bebek kisasszony sohasem lakott ily szobában két hónapig. S még hagyján, ha rászorultunk volna; ily esetben egypár órára vagy napra barlangban is megvonul az ember; de most Zápolya Lugosnál táboroz, vagy talán még közelebb hozzánk; valódi őrültség, egy órával is tovább itt maradni. Ez alacsony szoba egészen lenyomja kedélyemet.

A szoba, mely ellen Katalin oly keserü panaszt emelt, csakugyan nem vala hasonlitható a fényes termekhez, hol eddig életét tölté. Talaját márvány helyett vert agyag boritá, s ámbár a háznép e szoba fölékesitésére legjobb butorát s minden csak félig diszitményül szolgálható tárgyait összehordá: azon egypár szentkép s a somlyói Báthoriaknak festett czimere, mik a tisztán kifehérített falakat ékesiték, a két czitrommal együtt, mely ritkaság gyanánt a kemenczepárkányra állittatott, mind nem versenyezhetett Telegdi házának drága diszitményeivel; de épen ez egyszerüség kölcsönzött az egésznek külső bájt; s Frusina csak meggyőződését fejezé ki, midőn Katalint biztossá tevé, hogy a mi a lakást illeti, életében soha sem érzé magát sehol otthonosabbnak.

— Szeszély, csupa ellentmondási szeszély — perelt az előbbi csaknem haraggal; — jól érezni magát, otthonosnak lenni oly lakásban, hol még csak becsületes

tükör sincs. Mi rosszul mutat ez is itt — szólt rövid szünet után tovább, midőn a kis ezüstözött réztáblát, mely a tükör helyét pótolá, a falról levéve, magát egy ideig benne nézé, — lehetetlen, hogy így nézzek ki. E szerint csaknem zöld volnék.

— Néném rendkívül jól néz ki — vigasztalá Frusina.

— Azt találod, angyalom? — szólt a másik; — igazad lehet; a zöld szin, melyet arczomon látok, talán csak az ablakot félig eltakaró levelektől jön. A festők reflexnek nevezik; s most veszem észre, hogy a fehér fal is zöldnek látszik. De hallottál-e már valaha ily képtelenséget? Venyigéket nevelni az ablak előtt, s oly szobában, hol hölgyek laknak. Már a kifehéritett fal is rosszul hat tekintetünkre, a legszebb bőr is barnának látszik. Jól tudom, Beatrix királyné, mikor Budára jött, a fehér atlaszkárpitokat, melyekkel a király egyik szobáját bevonatta, ép ez oknál fogva azonnal leszedeté, s most a királyné egész szobasorában csak vörös damaszkot látsz. De fehér fal, s hozzá még venyige az ablak előtt, ez borzasztó gondolat; mintha kórházból jönnénk, ugy nézünk ki.

— Hagyd el, nénikém — mondá Frusina, ki Katalin panaszaira nem nyomhatott el egy gyönge mosolyt, — hisz úgy sem lát itt senki.

E vigasztalásul mondott szavak csak még inkább növelék Katalin rossz kedvét. — Nem lát senki — mondá szenvedélylyel, — elhiszem; s ha Orbán kivánata szerint mennek a dolgok, még fél esztendeig sem jövünk emberek közé. Mernék fogadni, Zápolya táborában vigan vannak. A vajda mindenben Mátyás példáját követi, s oly fényesen, mint e nagy király, soha senki sem táborozott. Hallottad, mi történt Boriszlónál? . . . sokkal fiatalabb vagyok, hogysem magam jelen lehettem volna . . . de apád számtalan-

szor beszélé. Mikor a várost a csehek és a lengyelek együtt ostromlák, mit tett Mátyás? A falakra szép sátorokat épittetett; benn reggeltől estig lakoma s tánez tartatott, hogy az ellenség csaknem megveszett mérgégében, midőn vitézeink vigságát látá. Támadásra támadás következett. Mihelyt az ellenség közeledett, a vitézek fölkeltek az asztaloktól, vagy elhagyták a tánczot, melylyel épen mulattak, s lóra ülve, a támadók elébe siettek. Az asszonyok a várfalról nézték a küzdelmet, s zöld koszorukat fontak a győzők számára; s ha a cseheket visszaverve, a magyar sereg víg trombitaszóval megtért, a mulatság tovább folyt; soha sem élt szebb napokat a lovag és urhölgy századok óta.[39]) Lám, igy táborozott Mátyás király. Későbbi időben Beatrix királynéval magam is többször voltam táborban; nem képzelhetsz kellemesebb életet magadnak. S mig Lugosnál Zápolya kétségkívül szintúgy táborozik, mi itt ülünk e magányos, elhagyott házban, s csak egyedül, mert egy szegény iródiáknak tetszik bennünket fogságában tartani.

— Igaztalan vagy Orbán iránt — szólt Frusina; — meglehet, csalatkozik s veszélyt lát, midőn az megszünt is; de ha biztosságunkkal megegyezhetőnek hinné, bizonyosan elvezetett volna innen. Ez ifju nemesebb lelkű, mint gondolod, szive nem ismer önzést.

— Orbán szeret — mondá Katalin — s ily pillanatban, valamint a leghidegebb asszony megszünik önző lenni: ugy a legnemeslelkübb férfi is egyszerre azzá válik. Hidd el, én tisztábban látok e dologban; de bízd rám, majd szólok én vele.

Frusina, látván nénje szenvedélyességét, mely beszéd között mindinkább növekedett, mindent elkövetett, hogy őt e föltételéről lebeszélje; de az szokatlan makacssággal ragaszkodott szándékához.

— Nem vagyok én gyermek — mondá csaknem neheztelve, — s jól tudom, mit kell tenni ily viszonyok között. Köszönettel tartozunk Orbánnak, azt nem tagadja senki, s bizonyosan apád sem fog adósa maradni; de ha egy kissé neheztel is reám, nem valami herczeg vagy tudja Isten mi, hogy előtte számat befogjam. Ily embereknek jó, ha néha helyzetükre emlékeztetjük. Az urfi nagyon is el van kényeztetve; úgy bántatok vele házatokban, mintha tudja az ég kivel volna dolgotok, pedig végre is csak jobbágyfiu s nem több.

Orbán, ki épen a szobába lépett, Frusina részéről minden további ellenvetést lehetetlenné tett, s Katalin első hevében azonnal hozzáfogott a beszélgetéshez.

— Épen arról beszélgettünk hugommal — mondá szárazan, midőn Orbán magát meghajtva jó reggelt kivánt, — hogy alkalmasint tovább tartózkodtunk itt, mint szükséges vala. Polgártól tudjuk, hogy Zápolya seregeivel csak néhány óranyira táborozik; föltett szándékunk, ha lehet, még ma, vagy legalább jövő éjszaka oda menni. Ha te magad nem, nénéd bizonyosan ismeri az utat, mely Lugosra vezet.

Orbán meg vala lepetve; különösen feltünt előtte azon parancsoló, majdnem megvető hang, melyen Katalin szólt s mely arra vala számitva, hogy minden ellenmondást megelőzzön; de nyugodtan csak azt válaszolá: hogy igen sajnálja ugyan, ha e szegény ház a kisasszonyoknak kellemetlenné vált, azonban kivánságukat teljesiteni nem áll hatalmában.

— Nem áll hatalmadban? — kérdé Katalin haraggal. — Nem áll hatalmadban?! Hallott-e ilyet a világ?! Diák uramnak nem áll hatalmában!

Gyönge emberek, oly pillanatokban, ha valamely föltételük kivitele szivükön fekszik, épen mert saját szilárdságukban nem biznak, szivesen erőltetik magu-

kat haragra; ezt tevé Katalin is. Orbánnak vére arczába tolult; nem szokott ily bánásmódhoz, s érzé, hogy azt nem érdemli; de mérsékelte magát s csak azt jegyzé meg, hogy ámbár kötelessége szerint minden alkalommal kész a kisasszonyok kivánatának engedelmeskedni, most kénytelen ellentmondani.

— De mikor én parancsolom! — szólt Katalin mindig hevesebben. — Hallod-e, mikor én, ki mint tudod, uradnak sógorasszonya vagyok s egész házát viszem, mikor én parancsolok valamit, neked nem szabad ellentmondani.

— Nagysád igen csalatkozik, ha akaratomnak tulajdonitja, mi hatalmamon kívül fekvő körülmények következménye — válaszolt Orbán; — miután az erdélyi vajda s a nemesség Lugosnál ütötte fel táborát s naponként ütközetre várhatunk: az egész vidék mozgásban van. Soha sem járt több veszélylyel e biztos menedék elhagyása. Csak még egy kis türelem; ha a lázadók, mint biztosan hiszem, rövid idő mulva szétűzettek, még az nap a temesi grófhoz vezetem nagyságtokat. Minél józanabb volt e tanács, minél általánosabban jelenté ki helybenhagyását Frusina is, annál ingerlékenyebb lett Katalin. — Ez mind igaz is lehet, nem is — mondá élesen; — te legalább e részben semmi bizonyost nem tudhatsz. Ugy tapasztalom, hogy mióta ide jöttél, rendkívüli vigyázattal őrzöd drága személyedet. Ha sógorod s czigányunk nem volna, teljes tudatlanságban élnénk. Te a házat is alig hagytad el.

A türelemnek is megvannak határai, s talán nincs ifju, ki szenvedélyeit fellázadni ne érezné, ha az előtt, kit évek óta imád, gyávasággal vádoltatott. Orbán indulattal válaszolt, indulatosabban, mint hölgy irányában általán véve s főleg mint helyzetéhez illett; de sértve érzé magát s nem birta magába fojtani fájdal-

mát. Ezt érdemlé-e ennyi áldozat, ennyi kiállott veszély után, hogy gyávának neveztessék, miután Katalin jól tudta, hogy vigyázatának is, melyet most szemére hány, csak az ő s Frusina biztossága vala oka? — Orbánt a keresztes háboruban sokan ismerék, tudták, hogy Katalint s Frusinát ő kiséré el Budáról, s ha most a lázadók közül valaki meglátja őt, ez okvetetlenül védetteinek nyomára fogná vezetni ellenségeiket.

— Csak hányd szemünkre, mit érettünk tevél — mondá Katalin, ki magasabb körökben születtek módjára, nem foghatá meg, ha alsóbb rendüekben néha emberi érzemények szólalnak fel, s ebben a szemtelenség legfőbb fokozatát látta; — csak számláld el olcsó vitézségedet; paraszttól mit is várhatnánk egyebet.

Orbán elhalványult, de hallgatott. Érzé, hogy nem mérsékelhetné magát.

— De majd meglátjuk, ki parancsol? — folytatá Katalin, megvető tekintettel Orbánra; — ha estig elutazásunkra minden készen nincs, lakolni fogsz. Majd találok én neked urat.

— A mint nagysád kivánja — mondá Orbán, indulatában remegő hangon; — a ló nyergelve lesz; sógorom, vagy ha ugy kivánja, én magam kalauz leszek; de Frusina kisasszony itt marad.

— Micsoda? — kérdé Katalin bámulva; — Frusina itt marad, s én ő nélküle menjek el?

— Ha nagysád teljességgel ugy kivánja — szólt Orbán, — nem tartóztathatom fel. Saját maga rendelkezik életéről; ha azt koczkára akarja tenni, legyen akarata szerint; de Telegdi István leánya itt marad e házban. Én nem fogom tűrni, hogy jótevőm gyermeke bármily asszonyi szeszély miatt veszélynek tegye ki magát.

— Hálátlan rossz fiu! — kiáltott Katalin, kinek indulata tetőfokára hágott, ámbár haragjának oka változott

s Orbán utolsó szavai előbbi föltételét elenyésztették, — most legalább kimutattad valódi színedet. Hát az én biztosságom nem fekszik sziveden? Fogjanak meg, üssenek agyon, konczoljanak fel: az neked mindegy; legkisebb gondod is nagyobb annál, mi történik Bebek Katalinnal, csak Frusinát ne bántsa senki, a te Frusinádat, nemde? hogy Telegdi István leánya, az mellékes dolog; de kedvesed ugy-e? szereted őt régóta, s azt hiszed, ha én a lázadók kezébe kerülök, könnyebben érheted czélodat. Pirulsz? oh, rég tudjuk titkodat! de rosszul számitottál. Én nem megyek el; én a lázadók kezébe kerülni nem fogok, s majd ha a háborunak vége lesz, tudósitom uradat, mily viperát nevelt keblén. Jobbágyfiu, és Telegdi István leányához merészli emelni szemeit. Szörnyüség!

Katalin e szavak után a legnagyobb indulatban elhagyá a szobát. — Frusina utána sietett, hogy őt megnyugtassa, s Orbán maga maradt.

Lelkét mondhatlan keserüség tölté el. Soha sem ragaszkodott valaki hívebben jótevőjéhez, soha senki nem érzé magát inkább hálára kötelezettnek. Ez volt élte vezérfonala. Ez adott erőt törekvéseinek; ez vala az egyetlen, mi fájdalmát, melylyel Frusináról lemondott, némikép enyhité. — És most — — Oh Lőrincz, Lőrincz, mi hamar teljesedett jóslatod! — mondá elkeseredve; — soha sem leszek körükben szolgánál egyéb, soha sem fogok találni házaikban keserüségnél egyebet; ezek voltak végszavaid, melyekkel elváltunk; érzem, hogy igazad volt. — S Orbán az ablakhoz állva, egészen fájdalmas gondolatainak engedé át magát.

Katalin a kemény szavakat, a melyeket Orbánnak mondott, azalatt rég megbánta. Mihelyt a szobát elhagyva, magát Frusinával magányosan látá, s ez őt Orbán eddigi magaviseletére emlékeztetve, igaztalan-

sággal vádolá. a jószívű hajadon átlátta hibáját, s hugát kérte, hogy Orbánnak ezt értésére adja. — Magam sem tudom, mi történt velem — mondá rosszkedvüen; nem vagyok zsémbes természetű, s évekig sem bántok senkit, de ma kitört belőlem. Az embernek egészen megváltozik természete, ha, mint mi, két hónapig lakik ily házban s nem talál senkit, kivel társalkodhatnék. Azonkívül ugy hiszem, tulajdonképen nekem van igazam; elmehetnénk Lugosra veszély nélkül; de Orbánnak szándéka mindenesetre jó. Mondd meg neki, hogy nem kétkedem rajta, s szivemből sajnálom, a mit mondtam. Többet nem kivánhat egy úri hölgytől. Hacsak egy csepp lovagiasság is van benne, meglátod, azonnal hozzám jön, s térden állva bocsánatot fog kérni, hogy rám csak egy perczig neheztelni merészelt, mint azt, majdnem hasonló esetben, Homonnai Bálint tevé a bécsi nagy torna után, melynél — —

Frusina sokkal inkább ismeré Orbánt, hogysem ne sejditené a fájdalmat, melyet Katalin vigyázatlan szavai szivének okoztak; s azért az érdekes elbeszélésnek végét nem várva be, hozzá sietett, hogy őt nénje sajnálkozásáról tudósitsa.

Az ifju nem vevé észre jöttét. Fejét kezére támasztva állt ott az ablak mellett.

— Orbán! — szólitá meg Frusina, hozzá közelítve s kezét vállára téve, — ne neheztelien nénémre.

Az ifju megfordult. Halvány arczán véghetetlen fájdalom kifejezése látszott. Frusinára függesztve szemeit, egy perczig határozatlanul állott, azután meghajtá magát s menni akart.

A hölgy szeliden visszatartóztatá őt. — Ne hagyjon el így, barátom — monda nyájasan; — nem közöltük-e egymással máskor is bánatunkat? Nem deritém-e fel sokszor e homlokot, mely most oly komor redőkbe

vonult? — Frusina hangja oly kérő vala, arcza kifejezésében annyi valódi részvét mutatkozott, hogy Orbán nem állhatott ellen.

— Hadd menjek el — szólt, átengedve kezét s megállva, — magányra van szükségem, mig kissé lecsillapulnak e szenvedélyek, melyek keblemet dulják.

— Épen mivel keblét szenvedélyek dulják, azért kell itt maradnia — mondá Frusina szeliden, míg süvegét kezéből kivevé; — a magány nem nyugtathatja meg úgy, mint én. Kezei hidegek, mint a jég. Üljünk le, barátom, s szóljunk józanan. Ha gyermekkoromban fájdalom gyötré szivemet, maga is azt tevé velem. Beszéltünk, néha sirtam, s végre nyugodt levék. Ha a sziv szorul, le kell rakni terhét, s kivel tehetné azt jobban, mint én velem? Nincs jobb barátja a világon.

A viszony, melyben Frusina egész életén át Orbánhoz állott, természetessé tevé e szivességet. Utolsó időben gyanitá ugyan a hölgy, hogy az érzemény, melylyel gyermeksége óta barátja iránta viseltetik, melegebb, semhogy azt viszonozhatná; de ha ez őt közönségesen Orbán jelenlétében tartózkodóbbá tette is, mint egykor volt: most, midőn ez ifjat szenvedni látá, részvéte előtt minden egyéb tekintet elhallgatott, annyival inkább, minthogy Orbán, bármik voltak is érzeményei, keble titkát eddig soha egy szóval sem árulta el.

— Fogadja köszönetemet részvétéért — mondá Orbán megindulva, — szivemnek ily nyájas szavakra sohasem volt inkább szüksége.

— S nemde, megbocsát nénémnek? — könyörgött a hölgy; — szegény, csaknem sirt, midőn meghagyá, hogy kegyelmedtől nevében engedelmet kérjek. Hígye el, nem rossz szándékból cselekedett. Unja magát, azért ingerlékenyebb, s vitatkozás közben a legjobb ember is elragadtatik.

— Bebek kisasszony tőlem bocsánatot kér? s miért? mivel helyzetemre emlékeztetett? mivel mint szolgával bánt velem? nem vagyok-e az? — E szavakat elfojtott hangon mondotta Orbán. Arczán véghetetlen keserűség volt kifejezve. Igy Frusina ez ifjut sohasem látta még. Bámulva függeszté rá szemeit.

— Orbán! — monda végre rövid hallgatás után, — miért e keserüen gúnyoló hang? Sértve érezi magát, s igaza van; néném szavai alig fájhattak inkább saját szivének, mint nekem, ki azokat hallám. Ha neheztel, ha indulata haragos szavakban tör ki, nem bámulhatom; néném meggondolatlanságában hálátlanná vált s én őt nem fogom menteni; de asszony által mondott indulatos szó ennyi keserüséget nem érdemel. Önmaga igen jól tudja, hogy szolgának soha senki által nem tartatott s házunkban barátoknál egyebet nem talál.

— Oh, bár találtam volna! — mondá Orbán fajdalmasan, — hogy jókor megbarátkozva aljasságommal, melyre születtem, soha magasabb érzemény keblemben ne támadott volna, hogy soha egy pillanatra sem feledkezve meg szolgaságomról, a fájdalomtól megkiméltetném, mely most lelkemet tölti.

— Ön rendkívül fölgerjedett — mondá Frusina nyugodtan, — különben nem szólna így.

— Ne higye, hogy indulatban szólok — válaszolt Orbán szomoruan, — sokszor gondolkoztam helyzetemről oly pillanatokban, midőn egészen nyugodt valék; de bármennyire érzém is boldogitva magamat a nyájas bánásmód által, melyet apja házában találtam: érzém mindég, hogy szerencsétlenné válom általa. A sors minden lénynek kijelölte természetes körét, legyen az aljas bár, ebben kell maradnia; ha viszonyai által ebből kiragadtatott, vesznie kell. A kóró, melyet a vész kira-

gadott földéből, nem emelkedik ég felé, elszáradva kergettetik körül mezőről-mezőre.

— De nem más-e az embernek helyzete? — vágott szavába Frusina; — nem emelkedhetik-e ő saját érdeme által; s átkoznia kell-e a kezet, mely őt ebben barátilag segité?

— Voltak idők, midőn én is így gondolkodám — mondá sóhajtva az előbbi. — Az ég oly nemes vágyakat teremtett sziveinkbe; az ifju, mielőtt a világot megismeré s önerejét megkisértette, oly bátran indul az életnek, hogy törekvéseinek sikerén kétkednie nem lehet. Oh, de a tapasztalás el nem marad! Előbb-utóbb átlátja mindenki, hogy a világ sorát egyesnek megváltoztatni nem áll hatalmában, s hogy e világon boldog csak az lehet, kit vágyai sohasem ragadnak túl körén.

— Ne beszéljen ilyeket — szólt Frusina nyájasan, — mi lenne így a fényes tervekből, melyeket barátai ön számára alkottak?

— Barátaim?! — kérdé Orbán keserüen.

— Igen, barátai; s nem volna-e legalább egy, kit annak nevezhetne? — Frusina e szavakat ellenállhatatlan szivességgel mondá; szemében könyek ragyogtak. Orbán megragadá a hölgynek feléje nyujtott kezét s szenvedélyesen ajkaihoz szoritá azt. Lelkét leirhatlan érzemények tölték el.

— Oh, Frusina, ha tudná, mi tölti el lelkemet. — A hang, melyen e szavak mondattak, a halvány arcz kifejezése, a tekintet, melylyel az ifju szemei rajta függöttek, elég világosan szóltak. Frusina szeliden vissza akará vonni kezét.

— Ne hagyjon el, csak most ne! — szólt Orbán, erősebben szoritva kezét; — ne vonja tőlem vissza nyájas kezét, hisz talán utolszor szoritom azt ajkaimhoz és én oly végtelenül szerettem.

Frusina rég tudta ezt, de e vallomásra nem volt elkészülve, s átengedve kezét, zavartan állt ott az ifju előtt.

— Kimondtam a szót — folytatá Orbán szenvedélylyel, — vessen meg, űzzön el magától, én kész vagyok mindenre; ha az örök kárhozat várna rám, tovább ez érzeményt nem zárhatám magamba.

Kaczérkodókat kivéve nincs hölgy a világon, ki, ha valódi szerelmet lát, legalább fájdalmas részvéttel ne nézne a férfiura, kinek szenvedélyét nem viszonozhatja. Frusina könytelt szemei sajnálattal függtek a szerencsétlenen.

— Oh ne, ne űzzön el magától — szólt ismét Orbán; — feledje, a mit mondék; engedje, hogy körében maradjak. Tekintsen szolgájának, utolsó szolgájának, csak szavát halljam, csak ez angyali arczot lássák szemeim. — S az ifju térdre borult s égő ajkaihoz szoritá a hölgy kezét.

— Keljen föl — monda Frusina, kit Orbán szenvedélyessége mindég nyugtalanabbá tett; — vegyen erőt magán, legyen férfiu.

A hölgy ki akará szabaditani kezét; Orbán görcsösen ajkaihoz szoritá azt. — Oh, miért nem halhatok meg e pillanatban!

— Az Istenért, keljen fel — mondá Frusina; — gondolja meg helyzetemet, ha néném jönne.

Orbán nem hallott semmit. Szenvedélye által elragadtatva szoritá ajkaihoz a hölgy remegő kezét s lángoló csókokkal boritá el.

— Ha szeret, ha valaha szeretett, hagyjon el, — mondá Frusina indulattal. — Gondoljon atyámra.

Ha a villám lecsap, hatása nem lehet nagyobb annál, melylyel e szavak Orbánra voltak. Elragadtatva szenvedélyétől, mindenről elfeledkezett. Most egyszerre jótevője

jutott eszébe; eszébe jutottak föltételei, melyeket annyiszor tett: hogy szerelme vallomása által Frusina nyugalmát megzavarni soha sem fogja; hálátlannak, aláválónak érzé magát, s lelkét mondhatlan fájdalom dulta. — Oh, Istenem! mit tevék? — szólt, midőn a hölgy kezét eleresztve, egy perczig arczát eltakará. Azután felugrott s szó nélkül kirohant a szobából.

— Uramfia! mi lelte Orbánt? — mondá Katalin, ki épen a szobába visszatérve, vele az ajtó előtt találkozott; — halvány, mintha sirjából kelt volna fel; nem lát, nem hall, csakhogy fel nem döntött, midőn mellettem elrohant: s vissza sem fordul, ha hivják; meglátod, még megőrül szerelmében. Tudok eseteket, például — —

Katalin csak most vette észre a változást, mely, mióta őt nem látá, Frusinán is történt. Félbeszakasztá beszédét s ijedten hugához sietett. — Uram, Jézusom! s veled mi történt? Halvány vagy, egész tested reszket; talán csak nem fog visszatérni a láz? vagy talán — —? Hamar vizet, cseppeket, czitromot! mi lesz belőlünk?!

Katalin lármájára Orbán nénje is a szobába sietett, s mindketten kérék Frusinát, hogy feküdjék le. Csak hosszu kérés s azon többször ismételt igéret után — hogy, mihelyt arra képes leend, mindent el fog beszélni — birhatá Frusina nénjét arra, hogy felhagyva szükségtelen orvosi szereivel, őt magára hagyja. Végre Katalin engedett s kiment. Frusina, bezárva az ajtót, székre veté magát és sirt.

* * *

Míg a magányos vadászlakban ezek történtek, Artándi Pál, Klári és András kiséretében, a lugosi útra ért; s miután kedvesét még egyszer megölelte s nem sokára viszonlátást igért, sietve vágtatott Lugos felé.

Klári sokáig nézett utána. Oly biztosnak érzé magát szerelmében, hogy lelkét még ez elválás pillanata sem tölté keservvel. — András teljes mértékben osztozott asszonya jó kedvében. Az amnestialis levelek, melyeket Ártándi, Klári és András számára, Zápolyától hozott, s mielőtt elment, ez utóbbinak átadott, megszünteté, saját személyét illetőleg, minden aggodalmait. Klárira nézve teljesen megnyugtatva érzé magát azon körülmény által, hogy Pál urfi szép pej lovát reá bízta, mit bizonyosan nem tett volna, ha nem lenne szándéka visszajönni.

— Csak most kezdődik az igazi élet — monda jókedvüen, míg a mellette ballagó nemes lónak nyakát veregeté; — ha e semmirevalókat Temesvártól szétkergetik, mi visszamegyünk Pestre; ezen irással kezünkben bajunk nem lehet. Pál urfi ismét a házhoz jön. Eleinte titkon, mint annakelőtte, később mindig többször s nyiltabban, míg utoljára elveszi. Mert, hogy ez lesz az egésznek vége, azt azonnal átlátja, a kinek egy mákszemnyi esze van. Az urfi rémségesen szereti a lányasszonyt, nem élhet nála nélkül.

Klári mondá, hogy miután Pál szerelméről biztos, nem is vágyódik nagyobb boldogság után; de András nem engedett s annyit beszélt Ártándi szerelméről, hogy végre a hölgy ellentmondás nélkül hallgatá társának fényes jóslatait; s a boldog mosoly, mely arczán időről-időre átvonult, mutatá, hogy pillanatokra legalább ő is osztozik e reményekben.

Mintegy félóráig haladhattak így Temesvár felé, midőn a beszélgetők figyelmét egy férfialak vonta magára. — Pál, mint olvasóim emlékeznek, nem azon ösvényen kisértetett vissza a lugosi útra, melyen a feldult vadászlakhoz jött. András tudta, hogy a keresztes táborból az nap reggelén, Márton vezérlete alatt, egy csapat

lovasság küldetett Lugos felé s nehogy Ártándi ezeknek kezébe essék, biztosabbnak tartá, ha a rövid s kényelmes ösvény helyett, mely e vadászlakot a főuttal összeköté, inkább hosszabbat választ, mely csak az erdőkerülők használatára szolgálván, Temesvártól egy órával messzebb egyesült az országuttal, mint az előbbi. Ez ösvénynyel jobbra s balra mások egyesültek, majd szénégető helyekhez, majd egyes vadászházakhoz, vagy csak leshelyekhez vezetők; s ezen ösvények egyikén András most egy férfiut vett észre, ki, mint látszott, mély gondolatokba merülve közelitett feléjök.

— Álljunk meg kissé — szólt András, — nem tudom, miféle ember lehet ez. Egyedül jár, vadászruhában, s mi legcsudálatosabb, fegyver nélkül.

Orbán — mert ő vala az, kivel a vándorok találkoztak — a nélkül, hogy jelenlétüket gyanitaná, folytatá utját. Futva Frusina előtt, a magányos erdőségben akará feltalálni nyugalmát, s elfoglalva száz ellenkező érzemény és szenvedély által, bizonyos czél nélkül sietett tovább a fák között.

— Furcsa dolog, de mintha Telegdi iródiákja lett volna — mondá András, miután Orbán tovább haladva, a fák között ismét eltünt. — Százszor láttam boltunkban s Budán ura házánál; de mit kereshet az itt?

Az ösvény, melyen Orbán haladt, éles szegletben egyesült azzal, hol András és Klári álltak, úgy, hogy Orbán vándorainkkal majdnem szemközt jött. Klári még Andrásnál is előbb ismert reá. — Legyek elátkozott — mondá, — ha nem az. Várj meg itt. — S miután Orbán a nélkül, hogy őket észrevenné, mellettük elment, Klári azon ösvényen, melyen Orbánt jönni látá, sebes léptekkel az erdőbe sietett. Társa a lovat féken tartva, bámészkodott utána.

Egy negyed óra mulhatott, midőn András Klárit

ismét visszatérni látta. A hölgy inkább szaladt, mint sietett. Halvány arczán indulat és elkeseredés vala kimondva.

— Itt vannak — szólt, alig vehetve lélegzetet, midőn Andráshoz ért; — jer hamar.

— Kik vannak itt? — kérdé emez bámulva.

— Csak siessünk — kéré az előbbi. — Márton barát, mint mondád, a lugosi uton van csapatjával. Nem juthatunk hamarább oda, mint ha egyenesen balra tartunk, ugyanazon ösvényen, melyen Orbánt láttuk.

— De az Istenért, mit látott? Egy ellenséges csapattal akadt össze? vagy ki más van hát itt? — kérdé András, kit Klári nyugtalansága szintén megragadott.

— Ne kérdezz; siessünk! — szólt Klári a legnagyobb fölgerjedésben. — Ők vannak itt! Ellenségeim. Saját szememmel láttam Bebek Katalint. Egy vadászházban laknak; ott a kertben állott s egy más asszonynyal beszélgetett. Csak siessünk!

András bámulva követé asszonyát, ki, nem felelve további kérdéseire, fékezhetlen sebességgel haladott a lugosi út felé.

XXVI.

Fölgerjedve, mint magát soha életében még nem érzé, hagyá el Orbán Frusinát. Lelkében elkeseredés és szerelem küzdöttek egymással, s kétségbeesve átkozá végzetét, átkozá önmagát. Nem tartozott azok közé, kiket a sors kedvezéseivel elkényeztetett. Már gyermekjátékai között sok kielégítetlen vágy és szomoru sejdités keserité el életét; az ifju jókor tapasztalá, hogy valamint a fa, minél tömöttebb lombot hajt, annál sötétebb árnyat vet: úgy ifju korunk reményei homályt vetnek későbbi életünkre. — Orbán megtanult türni, lemondani, de egy volt, mi lelkét eddig fentartá küzdelmei között: önérzete.

Vérző kebellel, de emelt fővel tért vissza az emberek közé; hisz lelkét híven teljesitett kötelességének érzete tartá fenn. — És most — — Óh én aláválo! — így szólt magában, midőn a fák között belső nyugtalanságát követve, tovább sietett. — Telegdi jótevőm volt; nem jótevőm! második apám volt ő nekem, s én háladatosság helyett legkedvesebb gyermekének nyugalmát dultam fel. Frusina sokkal jobb s nemesebb teremtés, hogysem boldogtalan szavaim reá a legnagyobb hatással ne lettek volna. Soha sem fogja viszonozni érzeményeimet, hisz szivét más, boldogabb birja; de a gon-

dolat, hogy engem boldogtalanná tett, fájni fog nemes lelkének, s elkeseríti azon örömet, melyet kedvese karjain találna s melynek, ha nem lennék önző s aljas, örülnöm kellene. Nem birtam-e ez angyali hölgy bizodalmát s barátságát? nem volt-e képem gyermeksége s első hölgykora legszebb emlékeivel összekötve? Szerető testvér gyanánt állt volna mellettem egész éltemen át, s én keblembe rejtve a tiszta lángot, mely gyötör s világot ad, mint nemtője állhattam volna mellette, megőrízve őt minden bántástól — s most vége mindennek. Futnom kell köréből, melyen kívül élni nem tudok, naponként százszor átkozva sorsomat, s érezve, hogy megérdemlém.

E szomoru gondolatok között Orbán észre sem vette, hogy a lugosi úthoz közel ért, midőn ábrándjaiból rögtön váratlan módon felébresztetett.

— Állj meg, a kinek élete van! — kiáltá három vagy négy durva hang, s midőn bámulva megállott, fegyveresektől körülvéve látá magát.

Olvasóim tudják, hogy a keresztesek táborából ez nap reggelén egy nagyobb csapat a végett küldetett ki, hogy Zápolya seregeit, ha közelitnének, legalább rövid időre, míg a Temesvárnál tanyázó főhad csatára elkészülhet, feltartsák. E csapat azon helynek közelében, hol a vadászházhoz vezető ösvény a lugosi uttal egyesült, telepedett le. Egyesek a keresztesek közül, a szabad időt vadászatra használva, az erdőben széledtek el, s ezek által támadtatott meg Orbán. — Első tekintetre ráismert megtámadóira. A nagy vörös kereszt, melyet mindeniküгалк durva zekéjén vagy ködmönén viselt, nem hagyott kétségnek helyet. Ellentállásról nem lehetett szó.

— Minek ez erőszak fegyvertelen utas ellen, ki senkit közületek nem bántott? — kérdé nyugodtan.

— Nem látod — mondá egy a megtámadók közül — keresztesek vagyunk, nekünk nem parancsol senki a világon.

— De mit akartok tőlem? — kérdé Orbán.

— Az majd megválik — szólt egy másik, — talán felakasztunk, talán csak töltéscsinálásra használunk, s akkor jaj neked, ha nem dolgozol; vagy a Temesbe is dobnak talán; mindez csak akkor válik meg, ha vezérünkkel szóltál. Jerünk a vezérhez. — S a keresztesek foglyukat maguk közé véve, a lugosi út felé siettek, hol pihenő társaikat elhagyták.

Orbán azalatt meggondolá helyzetét. A vadászházhoz, melyet ily vigyázatlanul elhagyott, visszatérnie többé nem lehetett. A keresztesek között annyian voltak, kik őt ismerték, s tudták, miszerint Frusina s Bebek Katalin Budát az ő kiséretében hagyták el, hogy megjelenése a táborban, kivált ha az ily kényszeritett módon történik, a hölgyekre nézve is veszélyessé válhatott. Legjobbnak látszott, ha úgy tetteti magát, mintha saját meggyőződésétől vezettetve akart volna a keresztesekhez szegődni, s épen midőn Temesvár felé sietett, jutott kezeik közé. A táborból sógora által, ki mindig ott tartózkodott, a hölgyeket helyzetéről tudósítani, nézete szerint, nem járhatott nehézséggel.

Néhány percz mulva Orbán a lugosi úton a keresztesek között találá magát, kik vezérük megegyezésével e helyet választák pihenésre.

Az út mellett álló magas tölgyek annak felére árnyékot vetének, a másik oldalra a nap önté el sugarait, s a még harmatos fű s a sima cserlevelek fényt vetve ingadoztak a könnyü szellőben, mely Lugosról Temesvár felé suhant. A keresztesek festői csoportozatokban heverésztek a gyepen, többnyire falatozva, miközben a vezér, rövid, mellén szétváló s fényes pánczélát láttató csuk-

lyában, kivágott fatörzs mellett, tőrével nagy darab borju-sültnek feldarabolásával fáradozott.

— Hát mily akasztófavirágot hoztok itt? — kérdé mély hangon a barát, midőn a közelgőket észrevéve, falatozását félbeszakasztá.

— Nem tudjuk biz azt — felelt egyike a kérdezetteknek; — vagy úr, vagy pap, vagy prókátor, vagy csak olyanféle mindenesetre, a kin meglátszik, hogy nem hozzánk tartozik. Oly finom bőrü keze van, esküdni merném, hogy soha az eke szarvához nem nyult.

— Fel kell akasztani. Ha nincs kötél, vegyetek kötőféket. — Ez volt a vezér rövid itélete, mely után ismét kényelmesen falatozni kezdett.

— Gondold meg, mit tészsz — mondá Orbán nyugodtan, midőn a vad örömrivalgások, melyeket Márton szavai a sereg között előidéztek, kissé csillapultak, — nehogy hirtelenkedésedet később megbánjad.

— Megbánni! s ezt te nekem mondod? nekem, Mártonnak, ki soha semmit meg nem bánt, ki a szent keresztes hadnak egyik fővezére, ki seregeivel száz kastélyt pörköltetett fel, s az összes világ guardiánjaira, apátjaira s püspökeire — a bibornok ő eminentiáját, kinek követe táborunkban van, mindig kivéve — anynyit sem tart, mint e saru talpára. Szemtelen, majd meglátjuk, egykori nemességed megőriz-e az akasztófától? Ficzkó, más világot élünk; a hatalom s dicsőség most a mienk, most mi akasztatunk.

A módból, melylyel e szavak mondattak, Orbán meggyőződött, hogy a barát, ki beszéd közben felugorva ülőhelyéről, fényes tőrével hadarászott körül, minden erőszakra kész; de érezve, hogy biztonsága nyugalmától függ, azon volt, hogy ezt megtartsa, s komolyan csak azt jegyzé meg: hogy önmaga is jobbágyszüléktől szár-

mazván, midőn azok közé jött, kik a nemesség ellen fegyvert fogtak, félnie nincsen oka.

— Majd meglátjuk — szólt az előbbi és széles száját kellemetlen mosoly voná szét; — mai időben mindenki mondja, hogy nem nemes. Valamint előbb száz polgárt ismertem, ki egész vagyonát ide adta volna egy darab kutyabőrért, melyből nemességét bebizonyíthassa: úgy most, nem kétlem, maga a nádor szivesen elfeledné, kiktől származik; de ily hazugságnak könnyen nyomára jövünk. Például, te oly uriasan nézesz ki, hogy minden szerénységed daczára, melylyel hozzánk leereszkedtél, kénytelennek érzem magamat, téged, akaratod ellen is azon polczra felhuzatni, mely ily nagyságos urfiakat illet.

A durva tréfát a seregek részéről vad hahota követte.

— Úr, úr! kiáltá több hang egyszerre; — fel kell akasztani!

— Nem úr biz a — szólt közbe erős hangon egy barna subába öltözött paraszt, ki e beszélgetés alatt vezére közelében állott, s baltára támaszkodva, szemeit Orbánra függeszté, — legyek akármi, ha ez nem Kardos Orbán; anyja s én testvérgyermekek voltunk, ha most nem ismer is reám.

— Kend itt Sipos? — szólt Orbán, ki a szólóban csakugyan bátyjára ismert.

— Én bizony — mondá a másik, — s bár más helyen találkoztunk volna. Ha szegény anyád tudná, mire jutottál; de mindig mondtam: nem jóhoz vezet, ha jobbágy gyermekét urak közé küldik.

E rövid jelenet a jelenlévőkre különböző hatással volt. A vad kifejezés, mely a körülállók arczain, midőn Orbán közikbe jött, látható vala, eltünt, mihelyt azon meggyőződéshez jutottak, hogy nem nemessel van dolguk; sokan a keresztesek közül feléje nyujták jobbukat, csak Márton barát nem engesztelődött ki, sőt arczának

kifejezése még mogorvábbá vált, midőn magát ily váratlan alkalomtól, kegyetlenségét gyakorolhatni, megfosztva látta. — Azt könnyű mondani, hogy ez ember rokonod — szólt rosszkedvüen, s törét az előtte álló fatörzsbe döfvén, — ennyit akármelyikünk tehetne; de hát ha én az egész meséınek nem adok hitelt?

— Isten ugy segéljen, mind igaz, a mit mondtam — mondá a legnagyobb élénkséggel az előbbi; — keresztelőjénél is ott voltam; a ház, melyben született, nincs egy kőhajtásra tüzhelyemtől; már minek is hazudnám?

— Azt nem tudom — válaszolt a barát; — de eszed nem jó dolgon jár, arra meg én esküdném meg; egész képed megváltozott, mióta e fiu közünkbe jött; bizz Isten, reszketsz.

— És ha reszketek — szólt az előbbi, — nem járok-e veled két hónap óta, s nem láttam-e, hogy senki, a ki kezeid közé került, nem szabadult meg többé; s midőn e szegény fiut látom, kit karjaimon hordoztam, ki százszor játszott udvaromban, s kit te most felakasztatni akarsz, ne reszkessek?

A rokonsági kötelékek, melyek a magyarnál még napjainkban is oly nagy tiszteletben tartatnak, ez időben még erősebbek voltak, s a körülállók teljesen méltányolák a szóló mentségét; de a barát kétkedve rázta fejét. — Tarts mást bolondnak, ne engem — mondá mérgesen, — ez urfias suhancz veled, bihari medve, egy fajból nem lehet.

— De mit tehet ő róla, hogy urfinak neveltók? — szólt könyörgő hangon az előbbi, ki mióta Orbánra ráismert, a legnagyobb részvéttel igyekezett megmentését kieszközölni. — Édes apja egy csatában megmentette urának életét s ott veszett. Az öreg Telegdi házához fogadta gyermekét s fölneveltette, hogy püspököt vagy mit tudom én mit csináljon belőle. Könyvek közt ült

lovasság küldetett Lugos felé s nehogy Ártándi ezeknek kezébe essék, biztosabbnak tartá, ha a rövid s kényelmes ösvény helyett, mely e vadászlakot a főuttal összeköté, inkább hosszabbat választ, mely csak az erdőkerülők használatára szolgálván, Temesvártól egy órával messzebb egyesült az országuttal, mint az előbbi. Ez ösvénynyel jobbra s balra mások egyesültek, majd szénégető helyekhez, majd egyes vadászházakhoz, vagy csak leshelyekhez vezetők; s ezen ösvények egyikén András most egy férfiut vett észre, ki, mint látszott, mély gondolatokba merülve közelitett feléjök.

— Álljunk meg kissé — szólt András, — nem tudom, miféle ember lehet ez. Egyedül jár, vadászruhában, s mi legcsudálatosabb, fegyver nélkül.

Orbán — mert ő vala az, kivel a vándorok találkoztak — a nélkül, hogy jelenlétüket gyanitaná, folytatá utját. Futva Frusina előtt, a magányos erdőségben akará feltalálni nyugalmát, s elfoglalva száz ellenkező érzemény és szenvedély által, bizonyos czél nélkül sietett tovább a fák között.

— Furcsa dolog, de mintha Telegdi iródiákja lett volna — mondá András, miután Orbán tovább haladva, a fák között ismét eltünt. — Százszor láttam boltunkban s Budán ura házánál; de mit kereshet az itt?

Az ösvény, melyen Orbán haladt, éles szegletben egyesült azzal, hol András és Klári álltak, úgy, hogy Orbán vándorainkkal majdnem szemközt jött. Klári még Andrásnál is előbb ismert reá. — Legyek elátkozott — mondá, — ha nem az. Várj meg itt. — S miután Orbán a nélkül, hogy őket észrevenné, mellettük elment, Klári azon ösvényen, melyen Orbánt jönni látá, sebes léptekkel az erdőbe sietett. Társa a lovat féken tartva, bámészkodott utána.

Egy negyed óra mulhatott, midőn András Klárit

ismét visszatérni látta. A hölgy inkább szaladt, mint sietett. Halvány arczán indulat és elkeseredés vala kimondva.

— Itt vannak — szólt, alig vehetve lélegzetet, midőn Andráshoz ért; — jer hamar.

— Kik vannak itt? — kérdé emez bámulva.

— Csak siessünk — kéré az előbbi. — Márton barát, mint mondád, a lugosi uton van csapatjával. Nem juthatunk hamarább oda, mint ha egyenesen balra tartunk, ugyanazon ösvényen, melyen Orbánt láttuk.

— De az Istenért, mit látott? Egy ellenséges csapattal akadt össze? vagy ki más van hát itt? — kérdé András, kit Klári nyugtalansága szintén megragadott.

— Ne kérdezz; siessünk! — szólt Klári a legnagyobb fölgerjedésben. — Ők vannak itt! Ellenségeim. Saját szememmel láttam Bebek Katalint. Egy vadászházban laknak; ott a kertben állott s egy más asszonynyal beszélgetett. Csak siessünk!

András bámulva követé asszonyát, ki, nem felelve további kérdéseire, fékezhetlen sebességgel haladott a lugosi út felé.

XXVI.

Fölgerjedve, mint magát soha életében még nem érzé, hagyá el Orbán Frusinát. Lelkében elkeseredés és szerelem küzdöttek egymással, s kétségbeesve átkozá végzetét, átkozá önmagát. Nem tartozott azok közé, kiket a sors kedvezéseivel elkényeztetett. Már gyermekjátékai között sok kielégítetlen vágy és szomoru sejdités keserité el életét; az ifju jókor tapasztalá, hogy valamint a fa, minél tömöttebb lombot hajt, annál sötétebb árnyat vet: úgy ifju korunk reményei homályt vetnek későbbi életünkre. — Orbán megtanult türni, lemondani, de egy volt, mi lelkét eddig fentartá küzdelmei között: önérzete.

Vérző kebellel, de emelt fővel tért vissza az emberek közé; hisz lelkét híven teljesitett kötelességének érzete tartá fenn. — És most — — Óh én aláváló! — így szólt magában, midőn a fák között belső nyugtalanságát követve, tovább sietett. — Telegdi jótevőm volt; nem jótevőm! második apám volt ő nekem, s én háladatosság helyett legkedvesebb gyermekének nyugalmát dultam fel. Frusina sokkal jobb s nemesebb teremtés, hogysem boldogtalan szavaim reá a legnagyobb hatással ne lettek volna. Soha sem fogja viszonozni érzeményeimet, hisz szivét más, boldogabb birja; de a gon-

dolat, hogy engem boldogtalanná tett, fájni fog nemes lelkének, s elkeseríti azon örömet, melyet kedvese karjain találna s melynek, ha nem lennék önző s aljas, örülnöm kellene. Nem birtam-e ez angyali hölgy bizodalmát s barátságát? nem volt-e képem gyermeksége s első hölgykora legszebb emlékeivel összekötve? Szerető testvér gyanánt állt volna mellettem egész éltemen át, s én keblembe rejtve a tiszta lángot, mely gyötör s világot ad, mint nemtője állhattam volna mellette, megőrízve őt minden bántástól — s most vége mindennek. Futnom kell köréből, melyen kívül élni nem tudok, naponként százszor átkozva sorsomat, s érezve, hogy megérdemlém.

E szomoru gondolatok között Orbán észre sem vette, hogy a lugosi úthoz közel ért, midőn ábrándjaiból rögtön váratlan módon felébresztetett.

— Állj meg, a kinek élete van! — kiáltá három vagy négy durva hang, s midőn bámulva megállott, fegyveresektől körülvéve látá magát.

Olvasóim tudják, hogy a keresztesek táborából ez nap reggelén egy nagyobb csapat a végett küldetett ki, hogy Zápolya seregeit, ha közelitnének, legalább rövid időre, míg a Temesvárnál tanyázó főhad csatára elkészülhet, feltartsák. E csapat azon helynek közelében, hol a vadászházhoz vezető ösvény a lugosi uttal egyesült, telepedett le. Egyesek a keresztesek közül, a szabad időt vadászatra használva, az erdőben széledtek el, s ezek által támadtatott meg Orbán. — Első tekintetre ráismert megtámadóira. A nagy vörös kereszt, melyet mindeniküknek durva zekéjén vagy ködmönén viselt, nem hagyott kétségnek helyet. Ellentállásról nem lehetett szó.

— Minek ez erőszak fegyvertelen utas ellen, ki senkit közületek nem bántott? — kérdé nyugodtan.

— Nem látod — mondá egy a megtámadók közül — keresztesek vagyunk, nekünk nem parancsol senki a világon.

— De mit akartok tőlem? — kérdé Orbán.

— Az majd megválik — szólt egy másik, — talán felakasztunk, talán csak töltéscsinálásra használunk, s akkor jaj neked, ha nem dolgozol; vagy a Temesbe is dobnak talán; mindez csak akkor válik meg, ha vezérünkkel szóltál. Jerünk a vezérhez. — S a keresztesek foglyukat maguk közé véve, a lugosi út felé siettek, hol pihenő társaikat elhagyták.

Orbán azalatt meggondolá helyzetét. A vadászházhoz, melyet ily vigyázatlanul elhagyott, visszatérnie többé nem lehetett. A keresztesek között annyian voltak, kik őt ismerték, s tudták, miszerint Frusina s Bebek Katalin Budát az ő kiséretében hagyták el, hogy megjelenése a táborban, kivált ha az ily kényszeritett módon történik, a hölgyekre nézve is veszélyessé válhatott. Legjobbnak látszott, ha úgy tetteti magát, mintha saját meggyőződésétől vezettetve akart volna a keresztesekhez szegődni, s épen midőn Temesvár felé sietett, jutott kezeik közé. A táborból sógora által, ki mindig ott tartózkodott, a hölgyeket helyzetéről tudósitani, nézete szerint, nem járhatott nehézséggel.

Néhány percz mulva Orbán a lugosi úton a keresztesek között találá magát, kik vezérük megegyezésével e helyet választák pihenésre.

Az út mellett álló magas tölgyek annak felére árnyékot vetének, a másik oldalra a nap önté el sugarait, s a még harmatos fű s a sima cserlevelek fényt vetve ingadoztak a könnyü szellőben, mely Lugosról Temesvár felé suhant. A keresztesek festői csoportozatokban heverészteк a gyepen, többnyire falatozva, miközben a vezér, rövid, mellén szétváló s fényes pánczélát láttató csuk-

lyában, kivágott fatörzs mellett, tőrével nagy darab borju-sültnek feldarabolásával fáradozott.

— Hát mily akasztófavirágot hoztok itt? — kérdé mély hangon a barát, midőn a közelgőket észrevéve, falatozását félbeszakasztá.

— Nem tudjuk biz azt — felelt egyike a kérdezetteknek; — vagy úr, vagy pap, vagy prókátor, vagy csak olyanféle mindenesetre, a kin meglátszik, hogy nem hozzánk tartozik. Oly finom bőrü keze van, esküdni mernék, hogy soha az eke szarvához nem nyult.

— Fel kell akasztani. Ha nincs kötél, vegyetek kötőféket. — Ez volt a vezér rövid itélete, mely után ismét kényelmesen falatozni kezdett.

— Gondold meg, mit tészsz — mondá Orbán nyugodtan, midőn a vad örömrivalgások, melyeket Márton szavai a sereg között előidéztek, kissé csillapultak, — nehogy hirtelenkedésedet később megbánjad.

— Megbánni! s ezt te nekem mondod? nekem, Mártonnak, ki soha semmit meg nem bánt, ki a szent keresztes hadnak egyik fővezére, ki seregeivel száz kastélyt pörköltetett fel, s az összes világ guardiánjaira, apátjaira s püspökeire — a bibornok ő eminentiáját, kinek követe táborunkban van, mindig kivéve — anynyit sem tart, mint e saru talpára. Szemtelen, majd meglátjuk, egykori nemességed megőriz-e az akasztófától? Ficzkó, más világot élünk; a hatalom s dicsőség most a mienk, most mi akasztatunk.

A módból, melylyel e szavak mondattak, Orbán meggyőződött, hogy a barát, ki beszéd közben felugorva ülőhelyéről, fényes tőrével hadarászott körül, minden erőszakra kész; de érezve, hogy biztonsága nyugalmától függ, azon volt, hogy ezt megtartsa, s komolyan csak azt jegyzé meg: hogy önmaga is jobbágyszüléktől szár-

mazván, midőn azok közé jött, kik a nemesség ellen fegyvert fogtak, félnie nincsen oka.

— Majd meglátjuk — szólt az előbbi és széles száját kellemetlen mosoly voná szét; — mai időben mindenki mondja, hogy nem nemes. Valamint előbb száz polgárt ismertem, ki egész vagyonát ide adta volna egy darab kutyabőrért, melyből nemességét bebizonyíthassa: úgy most, nem kétlem, maga a nádor szivesen elfeledné, kiktől származik; de ily hazugságnak könnyen nyomára jövünk. Például, te oly uriasan nézesz ki, hogy minden szerénységed daczára, melylyel hozzánk leereszkedtél, kénytelennek érzem magamat, téged, akaratod ellen is azon polczra felhuzatni, mely ily nagyságos urfiakat illet.

A durva tréfát a seregek részéről vad hahota követte.

— Úr, úr! kiáltá több hang egyszerre; — fel kell akasztani!

— Nem úr biz a — szólt közbe erős hangon egy barna subába öltözött paraszt, ki e beszélgetés alatt vezére közelében állott, s baltára támaszkodva, szemeit Orbánra függeszté, — legyek akármi, ha ez nem Kardos Orbán; anyja s én testvérgyermekek voltunk, ha most nem ismer is reám.

— Kend itt Sipos? — szólt Orbán, ki a szólóban csakugyan bátyjára ismert.

— Én bizony — mondá a másik, — s bár más helyen találkoztunk volna. Ha szegény anyád tudná, mire jutottál; de mindig mondtam: nem jóhoz vezet, ha jobbágy gyermekét urak közé küldik.

E rövid jelenet a jelenlévőkre különböző hatással volt. A vad kifejezés, mely a körülállók arczain, midőn Orbán közikbe jött, látható vala, eltünt, mihelyt azon meggyőződéshez jutottak, hogy nem nemessel van dolguk; sokan a keresztesek közül feléje nyujták jobbukat, csak Márton barát nem engesztelődött ki, sőt arczának

kifejezése még mogorvábbá vált, midőn magát ily váratlan alkalomtól, kegyetlenségét gyakorolhatni, megfosztva látta. — Azt könnyű mondani, hogy ez ember rokonod — szólt rosszkedvüen, s tőrét az előtte álló fatörzsbe döfvén, — ennyit akármelyikünk tehetne; de hát ha én az egész mesének nem adok hitelt?

— Isten ugy segéljen, mind igaz, a mit mondtam — mondá a legnagyobb élénkséggel az előbbi; — keresztelőjénél is ott voltam; a ház, melyben született, nincs egy kőhajtásra tüzhelyemtől; már minek is hazudnám?

— Azt nem tudom — válaszolt a barát; — de eszed nem jó dolgon jár, arra meg én esküdném meg; egész képed megváltozott, mióta e fiu közünkbe jött; biz Isten, reszketsz.

— És ha reszketek — szólt az előbbi, — nem járok-e veled két hónap óta, s nem láttam-e, hogy senki, a ki kezeid közé került, nem szabadult meg többé; s midőn e szegény fiut látom, kit karjaimon hordoztam, ki százszor játszott udvaromban, s kit te most felakasztatni akarsz, ne reszkessek?

A rokonsági kötelékek, melyek a magyarnál még napjainkban is oly nagy tiszteletben tartatnak, ez időben még erősebbek voltak, s a körülállók teljesen méltánylák a szóló mentségét; de a barát kétkedve rázta fejét. — Tarts mást bolondnak, ne engem — mondá mérgesen, — ez urfias suhancz veled, bihari medve, egy fajból nem lehet.

— De mit tehet ő róla, hogy urfinak nevelték? — szólt könyörgő hangon az előbbi, ki mióta Orbánra ráismert, a legnagyobb részvéttel igyekezett megmentését kieszközölni. — Édes apja egy csatában megmentette urának életét s ott veszett. Az öreg Telegdi házához fogadta gyermekét s fölneveltette, hogy püspököt vagy mit tudom én mit csináljon belőle. Könyvek közt ült

egész életén át, azért oly sápadt. Hisz egész Bihar tudja e dolgokat, mindenki Orbán diáknak nevezte a szegény fiut, s oly uriasan járt, hogy midőn most e paraszt-ruhában láttam, sokáig rá sem ismertem. Üstökbe fonta haját s elbarnult; maga anyja nem ismerne rá.

E szavak elvétették hatásukat. Az iródiákok, prokátorok, szóval, azoknak egész serege, kik mint gazdasági tisztek s törvénytudók a földesurak elnyomásainak eszközül szolgáltak, még inkább utáltatott a jobbágyok által, mint az urak, [40]) s midőn Márton, Sipos szavait végig hallgatva, gúnyosan mondá, hogy a mondottak szerint Orbán a halált még inkább megérdemli, miután jobbágynak születve, saját vérei ellen az urakhoz szegődött: nem vala senki, ki a szerencsétlen ifju iránt rokonszenvet nyilvánitott.

— Igazság — szólt egy öreg paraszt, — ez az országnak mételye. Az urak durvák, kegyetlenek, de egyneknásnak közülük mégis szive van; s ha őket tulzó követeléseikben senki közülünk nem segitené, hamar fel kellene hagyniok kevélységükkel. De azok, kik aljas bérért szolgáikul esküdnek és saját véreik ellen emelik fegyvereiket, kik diákul tanulnak s kegyes pártfogóik hasznára minden alkalommal törvényt csavarnak nyakunkra: ezeket irtsuk ki. Ha saját fiam volna, nyakába vetném a kötelet.

— Kend jóravaló ember — mondá Márton, teljes helybenhagyása jeléül a szólónak vállát veregetve, — ki kell irtani e gazt mind az utolsóig; ha Dózsa és Lőrincz tanácsomat követnék, jobban állanánk. Nincs semmi a kiméletnél veszélyesebb. Te pedig, diák uram — folytatá, Orbánhoz fordulva, gunyoló hangon, — ha imádkozni tanultál, láss hozzá, s örülj, hogy oly emberek kezébe kerültél, kik szükség idejében az absolutiót is rád adhatják.

Az öreg Sipos könyörgéshez fogott s a vezérnek s körülötte álló társainak öcscse életéért rimánkodott. — Orbánnak kevés reménye maradt, mit jelen helyzetében csak azért fájlalt, mert átlátá, hogy halála az üldözőket Frusina nyomába hozhatja. — Márton szavainál, midőn az Dózsa s főkép Lőrincz tulságos kegyessége ellen panaszkodott, a czeglédi plebános jutott eszébe, s végmenedékül reá hivatkozott; nem, mert ezáltal életét remélé megmenthetni, — erre azon nem barátságos mód után, melylyel Lőrincztől utolsó izben megvált, kevés kilátás mutatkozott, — hanem azért, mert azon esetre, ha a főtáborba vezettetik és sógorával szólhat, Frusinát a közelgő veszélyről tudósíthatja.

Lőrincz nevének emlitése azonnal megváltoztatá helyzetét. A tisztelet, melyben a hatalmas pap a keresztesek előtt állott, oly általános vala, hogy mihelyt Orbán azt mondá, hogy Lőrincztől hivatva jött s hogy halála előtt csak vele akarna szólani: a zaj, melylyel előbb kivégeztetését kivánták, azonnal megszünt, s maga Márton kinyilatkoztatá: hogy ez esetben őt a táborba fogja vezettetni, de természet szerint jól megkötözve s becsületes kisérőkkel — folytatá gúnyosan; — mert én ily diák uraknak nem sokat hiszek; s fejemet tenném rá, hogy Lőrincz atyóval soha éltedben sem szóltál. De legyen akaratod szerint; ha hazudtál, még keményebb büntetés vár reád, s igen csalódol, ha azt hiszed, hogy az egykori czeglédi plebános ilyféle embereket, kik püspököknek neveltettek, igen kimélni szokott. Mondom, tégy amit akarsz. Ha akasztóhelyül Temesvárt e szép erdőségnél jobban szereted, ám legyen, nem kell senkinek megrontani örömét, s csak magadnak tulajdonithatod, ha fáradtan jösz a másvilágra. Innen sokkal kényelmesebben küldtünk volna oda.

Hasonló beszédek között, melyek a körülállók által

kaczagással fogadtattak s Márton népszerüségének főalapját tevék: Orbán kezei megkötöztetvén, a fogoly négy oláh őrzésére bizatott, s Sipos bátyjától követve, Temesvár felé indult; Márton pedig ismét a gyepre hevert s belsőkép átkozá a felsőbbséget, melyet Lőrincz magának a kereszteseken kivívott, s melyet most is annyira akarata ellen elismerni kénytelenittetett.

A katonás barátot rövid idő mulva Klári verte fel nyugalmából; s a hír, hogy Telegdi leánya ily közel van, a vezért és seregeit uj mozgásba hozá. De hagyjuk őket a rendetlenség s lárma között, melylyel a hölgyek elfogására készültek, magukra, s kövessük Orbánt a keresztesek táborába.

Utközben az ifju átgondolá helyzetét s oly határozathoz jutott, hogy azon esetre, ha élete megkiméltetik, a táborban marad; s mire Lőrincz által egykor felszólíttatott, a nép ügyében szintén fegyvert fog. — Mit tehetnék egyebet — gondolá magában; — Frusinához vissza nem mehetek többé, csak veszélyt hozhatnék reá; s jelenlétem az után, mi köztünk történt, csak lelke nyugalmát zavarhatná fel. A keresztesek táborában talán még hasznára lehetek. Ha ellenségeihez állok, talán el fogom háritani a veszélyeket, melyek őt fenyegetik; legalább többet tehetek érte, mint most. Ki tudja, talán a végzet azért juttatott elleneim kezei közé, hogy életem feladatának, mely abban áll, hogy magamat ez angyalért feláldozzam, megfeleljek . . . Az nem lehet, hogy ember egészen hasztalan éljen e világon; a kegyes ég nem engedte volna, hogy ennyit türjek, ha számomra nem volna fentartva egy pillanat, melyben én is hasznosnak, melyben szükségesnek érezhetem magamat.

Az ifju gondolatait több ízben az öreg Sipos szakitá félbe, ki, nem értve oláh kisérőitől, a táborban létező

állapotokról szabadon tárta ki szivét öcsese előtt. A rendetlenség, az egyes csapatok között létező viszálykodások, a mindig növekedő kegyetlenség s a vezérek képtelensége, a Temesvár körül összegyült tábort rég felbomlással fenyegeték, és Sipos, ki életében ura zászlója alatt, melyet a törökök ellen több izben követett, rendes hadi szolgálatot is látott, hív tolmácsa vala azon elégedetlenségnek, mely a keresztesek között véglegyőzetésük előtt általánossá vált. — De végre — így szólt Orbán ismét magában, midőn bátyjának ez előadása után előbbi föltételét még egy izben átgondolá, — ha azok, kikre e sokaság vezetése bízatott, nem felelnek is meg feladatuknak, s ha a nép elkábitva szenvedély s természetes vadság által, melyet százados elnyomás szült s nevelt, az emberiség korlátain túlcsapong, maga az ügy, melyért fegyverhez fogok nyúlni, nem szent-e mindamellett? nem azon ügy-e, melyhez születésemnél fogva hivatva vagyok? . . . . Lőrincznek igaza volt: keblem csak akkor fogja feltalálni nyugalmát, ha a pályára, melyből szerencsétlen viszonyok kiragadtak, visszatérek.

E gondolatok között Orbán követőivel végre az erdőn kívül Temesvár közelében látá magát, hol a várost minden oldalról körülfogó sátorok tüntek fel szemei előtt. — Az erdő s a tábor között szabad tér terült el, mely a keresztesek által vásárhelyül használtatott, s hol, midőn Orbán kisérőivel odaért, Lőrincz épen a szomszéd falukból a táborba hozott eleséget osztá ki néhány száz férfi- s asszonyból álló zajgó tömeg között.

A fogoly jöttére csillapult a zaj; a tolongók szétoszlottak, s Orbán a hatalmas pappal szemközt állott. Lőrincz azonnal ráismert a jövevényre, s miután kézrekerülésének körülményeit megtudá, feloldatá kezeit, az

oláh őröket visszaküldé, s Orbánt várakozásra kérve, ismét az osztáshoz fogott.

A zaj ujra elkezdődött, s az élelmiszerek, melyek fegyveresektől őriztetve, Lőrincz által kiosztattak, annyira magukra vonták az egész tömegnek figyelmét, hogy Orbán a tolongók között sógorát meglátva, vele félrevonulhatott, anélkül, hogy ez Lőrinczen kívül másvalakinek feltünt volna.

Mihelyt magát másoknak halláskörén kívül látta, röviden elmondá a történteket és sógorát azon meghagyással küldé el, hogy a hölgyeket saját helyzetéről tudósitva, velük eddigi tanyájokat azonnal hagyja el s mellékutakon Lugos felé siessen.

Miután sógorát sebes léptekkel távozni látta, megszabadulva legfőbb gondjától, visszament előbbi helyére s érdekkel nézé a mozgékony jelenetet. — A férfiak közé, kik Lőrinczet lármás követeléseikkel ostromlák, sok asszony vegyült, s a rimánkodás s a panaszok, melyekkel igényeiket előadák, nem kissé növelék a zavart. Minden kenyérért s darab husért, mely Lőrincz parancsára a fegyveresektől körülvett eleségből valakinek jutott, uj lárma, néha verekedés támadt, s a legyőzöttek káromkodással s panaszaikkal nevelék az általános rendetlenséget, mely talán vérontássá fajul, ha Lőrincz intő szava s tekintélye az őrjöngőket némileg féken nem tartaná.

Végre az elosztás bevégeztetett; a sokaság részint rosszkedvüen, amennyiben a neki jutott osztalék várakozásainak meg nem felelt, — részint örömrivalgások között oszlott el, s Orbán Lőrinczczel maga maradt. — Az utóbbi mély gondolatokba merülve nézett a távozók után. Érdekes arcza gondtól s emberfölötti fáradozásoktól azon pár hónap alatt, melyek óta Orbán őt nem látá, szembetünőleg megsoványodott, s egész

kifejezésében mondhatlan csüggedtség vala szemlélhető.

Végre erőszakkal ragadván ki magát szomoru gondolataiból, Orbánhoz fordult s ekként szólt: Ne hidd, hogy szavaid által elámittatám magamat; jól tudom, téged nem szabad akarat, hanem kényszerités vezetett táborunkba. Tanu nélkül vagyunk. Menj Isten hírével, a honnan jöttél.

— Csalódol — válaszolt Orbán nyugodtan; — szándékom itt maradni táborotokban.

Lőrincz bámulva nézett az ifjura. — Értelek — mondá rövid szünet után, — nincs hozzám bizodalmad, s nem csodálom. Országszerte hangzik kegyetlenségem híre. Nagybotu Lőrincznek, vérszomjazónak, Isten ostorának neveznek, s mert az emberek, kik közül senki sem képes a középszerüségen túl emelkedni, természetes hiuságukat legalább az által szokták kielégiteni, hogy azokból, kik nagy mozgalmaikban elől állanak, óriásokat alkotnak: azért, kik e táborban tartózkodnak, félistent, s kikkel te éltél, ördögöt látnak bennem. Nem bámulom, ha te is osztozol véleményökben s azt hiszed, hogy ajánlatom csak csel vala, melyet ha elfogadsz, az igért szabadság helyett reád kínos halál vár. De nyugtasd meg magadat. Hitemre esküszöm: szabadon elmehetsz, hová menni akarsz; Lőrinczet soha sem lészen okod csellel vádolni.

— Mondám már: föltett szándékom veletek maradni — szólt Orbán elhatározottan; — ha nem volna az, eléggé ismersz, hogy engem félelem azon pálya követésétől, melyet meggyőződésem kijelölt, nem fogna visszatartóztatni.

— S gondolod — monda Lőrincz, sötét szemeit a szólóra függesztve, — hogy nem ismerem az okokat, melyek téged e határozatra birtak?

Orbán hallgatott.

— Urad leánya közelünkben van — folytatá az előbbi; — észrevettem, hogy imént sógoroddal titkon szólottál, s hogy az sietve távozott; s hidd el, ha Telegdi leányát keresném, nincs vezetésedre szükségem, hogy rejtekét feltaláljam. Véletlenül kerültél társaink kezei közé, s meggondolád, hogy azon esetre, ha mint fogoly jelensz meg táborunkban, hol a nagyobb rész tudja, hogy a hölgyeket te mentetted meg budai házuk ostrománál, az összeköttetés, melyben sógoroddal állsz, másoknak is eszébe juthatna, s hogy néhányan a szerény vadászlakban keresnék s találnák a kincset, melyet annyi szorgalommal őriztél eddig. Azt kelle tehát mondanod, hogy jó szándékból szegődél hozzánk, s épen akkor kerültél Márton kezei közé, midőn e táborhoz sietél, hogy harczainkban részt vehess. — Másokat megcsalhatsz, de, látod, én ismerem titkodat.

Orbán nem titkolhatá el a zavart, mely Lőrincz szavainál lelkét eltölté.

— Nincs okod pirulni — folytatá emez; — állandóság illik a férfiuhoz; nem a czél, melyet magának kitűzött: hanem az, hogy tántorithatlanul hív maradt czéljához, adja meg becsét; s habár saját lelkületem szerint itélve, alig foghatom meg a hűséget, melylyel nem nagyszerű ügyhöz, hanem egyes emberhez ragaszkodol: hidd el, én mégis becsülni tudom önmegtagadásod egész érdemét, s ép azért nyugodt lehetsz, hogy annak egyedüli jutalmát nem fogom meghiusítani. Telegdi leányát miért üldözném? Feláldozám apját, mert megmentése az ügy kára nélkül nem vala lehetséges; a hölgy halála nem használhat senkinek.

— S bízhatom-e szavadban — szólt Orbán fölgerjedve, — midőn magad mondod, hogy Telegdit te áldozád fel, őt, a legjobb, a legnemesebb férfiut?

— Meglehet, hogy az vala — monda Lőrincz nyugodtan, — s mégis ismétlem: én valék az, ki őt a nép boszujának feláldozám. Midőn urad a csanádi ütközet után a püspökökkel s más főnemesekkel együtt kezünkbe került, Dózsa őt meg akará menteni. A királyi udvarnál Telegdi barátságosan viselé magát Dózsa iránt; midőn mások által sértetett, pártját fogta. György meg akarta hálálni e szivességet. A nép egy hanggal Telegdi halálát kivánná, s ismerve Dózsa makacsságát, látva a mindig növekedő szenvedélyt, melylyel seregeink boszújok kielégitését követelék, zavartól, sőt felbomlástól kelle félnünk, s pedig azon pillanatban, hol összetartásra legfőbb szükségünk vala. Ekkor én valék az, ki midőn Dózsa egy napra a fő tábort odahagyá, Telegdi kivégeztetését elrendelém; habár magam is elmenvén s annak végrehajtását Mártonra bizván, az iszonyu módról, melylyel az történt, nem volt tudomásom s azt helyben sem hagyhatom. S hidd el, Orbán, ha Telegdi mégegyszer kerül kezembe, s ha a viszonyok úgy állanak, mint akkor, s ügyünk győzelméhez oly erős bizodalmam van, mint akkor vala, még egyszer teszem, mit akkor cselekedtem. Ki munkásságát nagy czélnak szentelé, azt egyesek szenvedései nem tarthatják fel ösvényén. Meggondolja-e az utas, hogy midőn előre siet, lábával száz és ezer élő teremtésnek létét tiporja el? s kinek útja olyas, hogy midőn halad, hangyák helyett embereket kell legázolnia: megállhat-e az, mert szivét irgalom ragadta meg?

— Borzasztó! — mondá Orbán mintegy akaratlanul.

— Igen, borzasztó — folytatá Lőrincz komolyan, — borzasztó, ha a végzet czéljainak eszközéül gyönge embert választott; s te nem gyanítod a szenvedéseket, melyeken e szív keresztülment, mióta e pályára lép-

tem. Ismertél éltem előbbi korszakában; talán nincsen ember, kinek a természettől érzékenyebb szív jutott volna, mint nekem. A szenvedés, melyet magam körül látok, kínnal tölti lelkemet, s az ég tanúm, hogy csak emberszeretet, csak az, mert ennyi elnyomásnak más orvosságát nem láttam, adá kezembe a fegyvert. Lelkem fájt, de nem változott a küzdelmek ideje alatt. Mint a harmatcsepp, melyet a nap forró sugara felszí, hogy az égen átvonuló sötét fellegnek része legyen: ilyen vagyok én. A cseppet nem saját akarata vezette magasra, s hidd el, ha mint a vészszel fenyegető fellegnek egy része vonul is el most fejed fölött, régi tisztaságában fog leesni egykor ismét viharos magasságából. Én nem valék vérengző, nem vagyok az, s Telegdi leányának nincs mit félni tőlem.

Orbán meghatva nézett a szólóra, kinek arczán mély fájdalom kifejezése látszott. — Hiszek szavaidnak — mondá végre; — de engem nem egyedül Telegdi Frusinának biztossága birt arra, hogy e táborban maradjak.

— Nem az?! hát mi birhatott e kétségbeesett elhatározásra, most, midőn azok is, kik eddig zászlóink alatt küzdének, tőlünk egymásután elpártolnak?

— Nem mondád-e, midőn néhány hónap előtt utolszor találkozánk, hogy nem lesz nyugtom, míg azok sorába nem állok, kikhez hasonlónak születtem? — válaszolt Orbán nem minden zavar nélkül. — Követni akarom tanácsodat. Telegdi István nincs többé, s vele a kötelék, mely előbb válhatlanul elleneitekhez lánczolt, megszakadt.

— Értelek — mondá Lőrincz, — mit akkor jósolék, beteljesedett. A nép fia fölemelte szemét a magas uri hölgyhöz, kinek körében növekedett; a szív, mely elég nemes vala mindenét feláldozni kedveséért, elfeledé lelkesedésében, hogy a földi istenek elfogadják az

áldozatot, de a porból emelkedő imádókhoz nem képesek leereszkedni, s viszontszerelem helyett megvetés vala jutalmad. Szegény Orbán, én előre tudtam ezt! De ne ragadtasd el magadat elkeseredésed által. E lépés fontosabb, hogysem egy leány kegye vagy kegyetlensége arra indokul szolgálhatna.

Nincs talán semmi fiatal korunkban, mi által magunkat fájdalmasabban érintve éreznők, mint ha az, mit egész életünkre elhatározó befolyásúnak gondolánk, mások által nem tartatik fontosnak. Orbán megalázva, sértve érezé magát Lőrincz szavai által. — S ha igaz volna, mit mondál — szólt indulattal, — ha e szívnek érzeményei nem voltak befolyás nélkül határozatomra: megitélheted-e, mennyire hathat az én reám, mit te oly csekélynek tartasz, reám, kinek az ég hatalmasabb érzeményeket, vagy talán gyöngébb lelket adott? Ha téged jéghideg kebellel áldott vagy átkozott meg az ég, ne hidd, hogy e miatt az élet minden viszonyai világosak előtted, hogy létünk titkait beláthatod, s megitélheted azt, mit, mert nem érzed, érteni nem vagy képes. Valamint a forró, ugy a jéggel takart vízben semmi sem tükröződik tisztán; s kit a szív legszentebb érzeményei hidegen hagynak, mások megitélésére ugy nem képes, mint nem az, kit forró indulatok elragadnak.

— Szóljunk nyugodtan — mondá Lőrincz. — A lépés, melyre magadat határozád, fontosabb, hogysem ezuttal csak szenvedélyeidet követni szabad volna. Az ügy, melyhez szegődni akarsz, reménytelen. Minek áldoznád fel éltedet oly küzdelemben, melyről előre látod, hogy győznöd nem lehet.

— És ezt te mondod nekem? — szólt Orbán bámulva. — Nem hívtál-e? nem kértél-e mindenre, mi szent előttem, hogy a nép ügyétől el ne vonjam tehetségimet?

— Az idők megváltoztak — mondá Lőrincz komoran; — akkor fellengző remények tölték lelkemet; nem kétkedém a győzelmen; már látni véltem a szebb napnak hajnalát, mely e szegény, annyit szenvedett népnek láthatárán végre fel fog jönni. Csak vétessenek le a terhek, melyek a nép vállait igazságtalanul nyomják, s e hon virulni fog, s áldott földünk boldog embereknek leend tanyája — így gondolkozám. Oh, de a tapasztalás megmutatta, hogy keserüen csalódtam! . . . Ha téli vihar a havat, mely a földön fekszik, elseperte: a fagyos mező azért még nem virul; a földnek meleg kell, hogy termékenynyé váljék; s ha minden láncz széttöretett, minden teher lehányatott, mégis mindaddig, míg oly valamit nem találhatánk fel, mi valamennyi keblet melegen áthatva, önössége jégkérgét felolvaszsza: az emberi nem nyomorult fog maradni. Nem elég, ha törvénykönyveinkből a százados igazságtalanságok nyomai kitörültettek, s ha mindenik rendelése emberszerető szellemben készült: szükséges, hogy az emberek váljanak igazságosakká, máskülönben egyéb formák alatt mindig szenvedni fog a világ, s ez ivadéktól, mely mint zsarnok vagy mint szolga elaljasodott, nem várhatjuk ezt.

Ezen elkeseredéssel mondott szavak mélyen hatottak Orbánra. — Oh, miért kellett ily későn e meggyőződéshez jutnod! — mondá érzékenyen.

— Ne sajnálj — folytatá az előbbi, — lelkem nehéz szenvedéseken ment keresztül. Ha legbiztosabb terveimet tudatlanság, rosszakarat, egyesek hiusága, vagy a tömeg ellenszegülése meghiusitá; ha majd Dózsa makacsságával, majd a seregek féktelenségével kellett küzdenem, s ha azok között, kiknek egész éltemet szentelém, még csak bizodalmat sem találhaték: szivemet leirhatlan fájdalom dulta fel. Hogy szabadságáért küzdjön, hívtam fel

e népet, s az vadságában felülmulta egykori zsarnokait. Egy jobb lét alapjait akarám lerakni, s csak ingoványt láték körülöttem, melyre épiteni nem lehet. Mint a hajós, ki szélvész között tudja, hogy a vitorlák, ha feszülten maradnak, el fogják meríteni sajkáját, de kinek szavára társai nem hallgatnak; ki a sziklát, mely felé irányuk szükségkép vezet, ismeri, de kinek a kormányt senki sem akarja átengedni: ilyen valék. Átkozám sorsomat, átkozám a pillanatot, melyben először e pályára léptem. De ha visszatekintek s a mondhatlan boldogságra gondolok, mely e szenvedéseket megelőzte: átlátom, hogy azoktól, kiknek a végzet kevésbbé viharos napokat engedett, nincs mit irígylenem. Csalódtam; de nem volt-e csalódásom nagyszerű? A szivtelen, kit neméneк szenvedései hidegen hagynak, képzelheti-e az élvezetet, melylyel lépésről-lépésre közelitve czélomhoz, a diadalt végre kivíva gondolám. Igen! s most, midőn lelkemet csalódások nem ringatják többé, midőn sorsomat önámitás nélkül látom magam előtt, s tudom, hogy vesznünk kell: nem nézek e reménynyel a jövőbe, mert érzem, hogy annak, miért küzdve elesni fogok, síromon túl győzni kell. A harcz, melyet kezdénk, nagyobb, hogysem azt egy ivadék bevégezné. Az anyagi szabadság, melyért a nép fegyverhez fogott, mindaddig el nem érethetik, míg szellemi szabadsága ki nem vivatott, s talán századok mulnak, mielőtt ez megtörténik. De, ha későn is, az idő jönni fog, s a késő utód megáldja a névtelen bajnokok hamvait, kik e jövő előkészitéséért véröket onták. Igen, fiatal barátom — igy szólt tovább, Orbán kezét megragadva, — én bízom a jövőben; a magok, melyeket elhinték, eltaposva most, fel fognak nőni szebb napokban; de ép azért szükség, hogy maradjanak, kik a megkezdett munkát folytassák. Én bevégeztem napszámomat; mint a bajnok,

ki a csata kezdetén ontja vérét, én a diadalt nem fogom látni. Neked talán szebb sors jutott. Itt a táborban csak az áldozatok számát növelheted; tartsd meg magadat a jövőnek, melynek reád talán szüksége lesz.

— Barátom! — mondá Orbán, mélyen meghatva e mindig növekedő lelkesedés láttára, — te tulbecsülöd tehetségimet, nem vagyok azoknak egyike, kik ily magas czélokat tűznek ki munkásságuknak. Ha eszméidre győzelem vár, erősebb kezek kellenek, hogy azt előmozditsák, s a jövő nem veszt semmit, ha nem veszek részt küzdelmeiben. Hidd el, teljes öntudattal választám ösvényemet. Nem, hogy győzelmet vivjak ki, jöttem e táborba; s azt, a mit én keresek, fel fogom találni soraitokban.

Lőrincz szemei részvéttel függtek az ifjun; de oly egyéniség, ki munkásságát nagyszerű czélok kivivására szentelé, miként értse, hogy oly csekély tárgy, minőnek a szerelem csalódásai magasabb szempontból látszanak, a sziven orvosolhatatlan sebeket ejthet? S Lőrincz teljesen meggyőződve, hogy Orbánt kétségbeesett határozatára csak pillanatnyi fölgerjedés birá, elkövetett mindent, mi által őt attól visszatartóztathatá. Hasztalan. A kötelékek, melyek őt az élethez lánczolák, megszakadtak. Jótevője nem vala többé; Frusinának nincs többé szüksége reá; sőt, miután őt többen látták a táborban, ugy hivé, jobban gondoskodhatik biztosságáról, ha a keresztoseknél marad; s ha e vész majdan átvonult e hon fölött, mit tegyen? A történtek után a baráti viszony, melyben eddig Frusinához állott, nem létezhetett többé. Kerülnie kellene őt, nehogy jelenléte napjait elkeseritse. S hova forduljon a világon, ha azon körből, hol boldognak érzé magát, kizáratott?

— Elveszett ügy, melyhez szegődöm — így szólt, miután Lőrincz mindent, mi őt föltételétől visszaijeszt-

heté, elmondott; — de épen ez oknál fogva ily bajnokokra van szüksége, minő én vagyok. Ki az életen csügg, az felszámitja a siker lehetőségeit; én föltétlenül állok soraitokba. S vajon e kar, melyet magadtól elutasítasz, nem lehet-e hasznára ügyednek? nem, hogy győzelemhez vezessen, de hogy példájával bátorságra intse társait.

— Nem ellenzem többé kivánatodat — mondá Lőrincz, miután tanácsának sikeretlenségét tapasztalta; — megfoghatlanok az utak, melyeken Isten azokat, kiket eszközül kiván használni, munkásságuk köréhez vezeti; s talán felsőbb hatalom az, mi téged ily váratlanul előbbi szándékaid megmásitására birt. Mielőtt azonban megérkezésedet Dózsával s a többiekkel közlöm, jer velem a táborba s nézd meg azokat, kikhez társul szegődöl. — S ezzel Lőrincz, Orbántól követve, a tábor felé vevé utját.

S csakugyan, ha lett volna valami, mi Orbánt szándékának megmásitására birhatá, az, mit Lőrincztől vezettetve a táborban látott, e végre bizonyosan legalkalmasabb fogott volna lenni.

Hazánkban az ujabb kor művelődése kevesebb változást vont maga után, mint más országokban; azonban az idő s a népességgel szaporodó szükség itt is megtette hatását; s elődeink, ha visszatérnének, sok helyen nem ismernének többé a vidékre, hol egész életük lefolyt. Főkép Temesvár környékéről mondhatjuk ezt. Az akkori vár magas falakkal s széles vízárokkal keritve, csak azon egy épületet környezé, melyet az utasnak mai nap a Hunyadiak lakháza gyanánt mutatnak s mely az időknek és számos ostromoknak ellentállva, fegyvertárul s katonai laktanyául szolgál. — A várost, mint föntebb mondók, csak hármas fapalánkolat, melyet egymástól vízárkok választának el, s a

Béga, mely az egész várost körülfolyá, védelmezék. Temesvár fő erőssége nem falakban s árkokban, hanem inkább az egész vidék akkori állapotában vala keresendő.

Hol most, mióta a Temes és Béga csatornák által félig szabályoztattak, hazánk legtermékenyebb vidéke terül el: a szabadon kiáradó folyók akkor egész Csanádig mindent elboritva, óriási mocsárt képezének, s a számos ingoványok között, azoknak kivételével, kik e vidéket tökéletesen ismerték, az év legnagyobb részében egy lélek sem találhatá fel útját. Csak a város azon oldalán, mely Lugos felé néz, állott félszigetként, nem széles, de az erdőségig nyuló térség a mocsár között, s ez is sokszor áradásoknak volt kitéve, mint azt a rajta termő füvek nemei s az itt-ott soha egészen ki nem száradó mocsáros helyek bizonyiták. Most e szűk tér szárazan állott s ez az a hely, melyen a keresztesek tábort ütöttek.

Nem lehet fogalma senkinek azon állapotról, melyben Orbán e tábort találta. A hosszú ellentállásra, melylyel Temesvár előtt találkoztak, se Dózsa, se seregei nem voltak elkészülve, s ez oknál fogva semmit sem szereztek meg, mi egy vár rendes ostromához szükséges. A keresztesek még csak sátorokat sem hoztak magukkal, s velük ide is eljött családaikkal együtt a szabad ég vagy faágakból készült kis kunyhók s ereszek alatt tengődtek. A rend, melyet Dózsa a had kezdetén seregei között szigoruan fentartott, már rég a legnagyobb féktelenségnek adott helyet. A csanádi ütközet óta Dózsa oly megvetéssel tekintett elleneire, hogy vezéri kötelességeit nem teljesité többé. Az alvezérek példáját követék, s a sereg mindig inkább elvadulva, napról-napra kevésbbé hajlott Lőrincz s Dózsa Gergely parancsaira, kik e táborban kötelességeikhez hívek maradtak,

habár nagyrészben hasztalan, mert senki sem támogatá törekvéseiket. Néha, főkép az utolsó időben, midőn Temesvár megszállásának lassu sikerét észrevevé, Dózsa pillanatokra kiragadta magát tétlenségéből; egyes kicsapongások szigoru büntetése napokra a megzavart rendet helyreállitá ismét; de a nyugalom, melyre magát e város falai előtt kényszeritve látá, ujra visszasülyeszté őt tétlenségébe. Dorbézolva tölté napjait vezértársaival, s a nép ujra folytatá kicsapongásait, nem gondolva a jövővel, mely mindig ijesztőbb alakban közelített feléje. [41])

A környékben lakó nép ily számos sereget élelmiszerekkel rendesen nem láthatván el, a tábor nagyrészt zsákmányokból élt, s mint az ilyenre szorult seregek általában, majd inség, majd hallatlan pazarlás közt folytatá napjait. Ha azon csapatok, melyek élelmiszerek beszerzésére mindenfelé kiküldettek, gazdag zsákmánynyal tértek vissza, egypár napig vad lakomához láttak, ha a bőség elfogyott, sokszor majdnem éhség uralkodott, s hangos panaszok emelkedtek Dózsa ellen, ki a helyett, hogy seregeit csatákba vezetné, e mocsárok között tartja őket, míg az uralkodó betegségekben elvesztek, vagy az urak által utolsóig felkonczoltattak. [42])

— Nem változott meg határozatod most sem? — mondá végre Lőrincz, miután Orbánt soká körülvezetve megállott. — Láttad állapotunkat; vesztünk kikerülhetetlen. Ha Zápolya nem vezetné is ellenünk seregeit, a mirigy, melynek naponként száz áldozat hull, s belső viszálykodásaink semmivé tesznek. Szólj, s kivezetlek e szerencsétlen körből. Az erdőségen át biztosan érhetsz Lugosra.

— Vezess Dózsához s adj fegyvereket, — volt Orbán válasza.

— Jer velem, — mondá Lőrincz, s egy nagy sátor felé, mely a tábor közepén zászlókkal ékesítve emelkedett, vezeté társát, midőn a tábor másik oldalán rendkívüli lárma vonta magára figyelmét.

— Ujra zaj, s pedig a lugosi oldalról. Talán az ellenség közelít! — mondá Lőrincz, s a helyett, hogy Orbánt Dózsa sátorába vezetné, sietve arra vevé utját.

XXVII.

Legtöbb emberre nem annyira maga a hatalom gyakorol hatást, mint az azt környező külső fény; s midőn a hatalomnak ellenei támadnak, kik azt sarkaiból kiforgatják, bukásának oka többnyire nem abban kereshető, mivel sokaknak érdekeit, hanem abban, mert sokaknak hiuságát sérté. Innen van, hogy a forradalmak vezetői, miután a hatalomnak birtokába jutottak, mindenekelőtt annak külső jeleit ragadják meg. Nemcsak lenni, hanem látszani is akarnak erőseknek; s a világ nagy szinjátékában a rövid zaj után többnyire csak azon változást veszszük észre, hogy a régi szerepek uj szinészek által vállaltatnak fel; s a közönség, szokása szerint, nagyobb tapssal fogadja az először föllépőket.

Dózsa nem tartozott azon egyének közé, kik e részben kivételt képezhetnek. Háttérbe szoritva egész életén át olyanok által, kiknél magát jobbnak gondolá; reménytelen nagyravágyás kinjait hordva keblében; évekig nyögve a hadi fegyelem vaspálczája alatt; élvezetek után vágyódva, melyeket szegénysége miatt ki nem elégíthetett; érezve s emlékében tartva minden sértést, melyet megboszulnia oly soká nem lehetett; Dózsának nem eszmék, nem azon lelkesitő gondolat adá kezébe a fegyvert, hogy a népnek szabaditója legyen: személyes sértéseknek emléke, saját szenvedéseinek megbo-

szulása, személyes gyülölség kielégitése volt az, mi őt harczra ingerlé. Nem szabadságért, — emelkedésért s azért küzdött ő, hogy a szolga ne ő legyen. Bámulhatjuk-e ekkép, ha a győzelem után magát a hatalom külső jeleivel környezé, melyek után egész életén át hasztalan sóvárgott? — György az ország leghatalmasabb embere vala; a királyon kívül nem ismert senkit felsőbbjének; miért ne utánozhatná azokat, kik előtte foglalták el e helyet? Eljött végre az ő napja is, miért ne üritené ki a hatalom és élvezetek kelyhét utolsó cseppig?

Roppant sátort késztittetett magának, hasonlót ahhoz, melyet hadaiban Zápolya használt. Elől magas rúdon a keresztesek fő zászlója emelkedik, melyet Bakács Rómából hozott; a sátor tetején széles lobogón saját czímere diszlik s a bemenetelnél számos őrök járnak fel s alá. A sátor belseje függönyök által két részre osztva. Egyik rész előszoba gyanánt szolgál, hol szintén őrök állanak; a második sokkal nagyobb osztály György vezér által használtatik. Ezt nagyságánál fogva teremnek mondhatjuk; közepét hosszu asztal foglalja el, rajta ezüst kupák s billikomok, körüle rendetlenül, mint a felkelt vendégek odahagyják, székek állanak. A terem egyik oldalán fényes fegyverek halmaza, aranynyal s ezüsttel kivert páncZélok, sisakok, gyöngyös kardok, drágakövekkel kirakott pajzs, buzogányok s több széttépett zászlók hevernek minden rend nélkül. A másik oldalon egy nagy, biborral boritott karszék áll, egykor a csanádi püspök tulajdona, melyet most hadi tanács alkalmával, vagy midőn valamely kézrekerült nemes fölött halálos itéletet mond, Dózsa foglal el. A többi két oldalon pamlagokat s pohárszékeket látunk. A falakat különböző szinű s szövetű kárpitok és szőnyegek takarják, mint minden egyéb, mit e terem-

ben látunk, maradványok a csanádi püspök s más feldult uri s nemes lakok zsákmányaiból. Itt találjuk Dózsát. A székely vitéz aranynyal szélesen hímzett bibor köntösbe öltözött; derekát gyöngyökkel kirakott öv szoritja s oldalán Zólyomi legszebb kardja függ. Nagy léptekkel jár fel s alá, s arczának vad kifejezésében a legnagyobb indulat látszik. A pamlagok egyikén Dózsa Gergely ül; szemei szomoru kifejezéssel követik bátyja mozdulatait, halvány arczán részvét s csaknem sajnálkozás látszik.

— Mind felakasztatom őket, — szólt végre hosszabb hallgatás után kitörő indulattal György, midőn testvére előtt megállott s tekintetét reá függeszté. — Pártütők valamennyien. Azt hiszik, Ulászlóval van dolguk. Majd meglátjuk, ki úr e táborban: én-e, vagy ők?

— Ne engedd magad elragadtatni indulatod által, bátyám — monda Gergely megnyugtatólag, — már is elég elégedetlenség van ellenünk; mi történnék, ha ama szőnyegek mellett álló őrök hallanák az ily kitöréseket.

— Bánom is én! — kiáltott György még inkább felindulva; — Dózsa György nem fél ily pulya teremtésektől; jöjjenek, s szemökbe mondom, hogy árulók, valamennyien árulók; engem nem csalhatnak meg.

Gergely ujra igyekezett bátyját megnyugtatni.

— Nem árulók-e — mondá emez, földhöz csapva az ezüst billikomot, miután egyhuzomban kiürité, — kik nekem azt merik tanácsolni, hogy a város ostromával hagyjak fel, kik nekem most merik tanácsolni ezt, most, midőn a tél nyakunkon van, s ha valamely város birtokába nem jövünk, vesznünk kell, most, miután hónapokig itt heverünk s seregünk a hasztalan erőlködés között felényire olvadt? Azt akarják-e, hogy Dózsa György az egész ország előtt kudarczot valljon,

hogy ügyetlen, gyáva vezérnek mondassék, s neve az egész székelységnek gyalázatára legyen? Nem érzed-e ezt te is? Egy vérből születtünk, téged is Dózsának hivnak, s világ csufjává váljék e név, mely előtt most egy ország remeg?

— De mit tegyünk, ha a várost nem keríthetjük hatalmunkba? — válaszolá Gergely; — Zápolya seregeivel Lugos mellett áll; az őrsereg, segédét várva, kétségen kívül még makacsabbul fogja magát védelmezni, s hadaink ereje és bátorsága csökkent; ha megtámadtatunk —

— Temesvár az enyém lesz — kiálta György még nagyobb indulatban, mint rendesen szokása volt, ha valamely tanács nézeteivel meg nem egyezett; — ha a világ minden hatalma ellenem támadna is, fenn fog lobogni zászlóm a várfalon. — Holnap, — de nem! még ma ostromoltatok, s meglátjuk, nem függ-e holnap a büszke Báthori nemeseivel együtt a kapuk előtt?!

— S nem hallottad, hogy a seregeket nem lehet új ostromra vezetni? — mondá Gergely szomoruan. — A vezérek egyhangulag mondák ezt. Oh, bátyám, az Istenre kérlek, gondolj biztosságodra. A kibékülés talán még lehetséges. Seregeink megfogytak, de ki belső feloszlásukat nem ismeri, a harcznak kimenetelét még bizonytalannak gondolhatja, s Zápolya talán elfogadható föltételeket teend. Minek tovább folytatni ez irtózatos vérengzést, mely mellett a győzelem lehetetlen?

— Hát kimutatod végre fogad fehérét — mondá György gúnyosan; — Gergely öcsém a többiekkel egyetért s az urakkal szerződni akar. Ha engem Zápolya kezébe adtok, a fegyvert lerakjátok s térdenállva bocsánatért rimánkodtok: a szepesi gróf talán megigéri, hogy nyomorult élteteket meg fogja hagyni. Takarodjál szemeim elől, aláváló! állj ellenségeimhez; hisz úgy

sem vártam tőled egyebet. Nem egy anya szült bennünket.

Gergely ismeré bátyját. Az örökös ingerültség, melyben utolsó időben élt, hevitő italok s azon körülmény, hogy eddig fékezett indulatainak vezéri állásában szabad tért engedhetett, még inkább növelék szenvedélyességét, s csendesebb kedélyű testvére eddig nyugodtan tűré legvadabb kitöréseit; de ez aljas vádra a székely vér felforrt ereiben is. Lángoló arczczal ugrott fel pamlagáról, s keze mintegy akaratlanul kardja markolatához nyult, — S ezt nekem mondod?! — szólt indulatában remegő hangon, — nekem, ki érted anynyit áldoztam?

Sohasem látta még György Gergelyt ily állapotban; a vad férfiu csaknem ijedten vonult vissza sértett testvére előtt. De mihelyt első fellobbanása elmult, Gergely mérséklé magát; arczán mondhatlan fájdalom kifezése foglalá el a harag helyét, s szemei csaknem könyörülettel függtek bátyján. — Isten veled, György — mondá meghatva, s minden további szó nélkül az ajtó felé indult.

A legvadabb kebelben is rést talál a szeretet gyöngéd hatása. Ha igaz, mit mondanak, hogy senki sem száll sirjába, ki e földön legalább egy szivet ne talált volna, mely iránta melegebben érzett, s még Néro halála után is találkozott egy szolga, ki urának véres tetemeire virágokat hintett: még bizonyosabb az, hogy nem volt e világon soha senki, ki a szeretet boldogitó érzeményét életében legalább egyszer, legalább egy ember iránt ne érezte volna. Ez ember Györgyre nézve Gergely testvére vala. Megfosztva apjától csaknem gyermekkorában, György elhagyatva érzé magát a világon. Nem szeretve mostoháját, kit apja maga után hagyott, s kinek csak kénytelenségből engedelmeskedett; utálva

a szolgai munkát, melyre magát, mint egy szegény székely család legidősb figyermeke, kényszerítve látá, az apai ház a fiúnak türhetetlenné vált. Vad, magába-zárkózó volt már akkor, s a falu gyermekei félve vonultak vissza e pajtásuk előtt, ki, ha játékaik közé vegyült, a tréfából komoly verekedésre ment mindig át, s mint legerősebb, mindig győzve hagyá el a küzdhelyet. Ha munkáját bevégzé György, magányosan járt körül az erdőségben, mely Dálnokot környezé; s mihelyt kara izmosodott, s apja nehéz ívét felvonhatá: medvék és szarvasok vadászata volt csaknem egyedüli öröme.

Lelkét sötét gondolatok üldözék. Apja, a székely nemzet jogait védelmezve, a csatamezőn vérzett el. Sokszor hallá ezt. Mostohája éji estéken órákig beszélt e történetről. A falu templomában évenként isteni szolgálat tartatott azokért, kik apjával együtt estek el; s minél boldogtalanabbnak érzé magát árvaságában, annál hatalmasabb, annál határozottabb lőn keblében a meggyőződés, hogy apjáért boszut állani legfőbb feladata életének. Erről ábrándozott, midőn a vadak ellen apja ívével lesben állott; erre gondolt, midőn apja ekéjével kis földét szántogatta; erről álmodott éjszakákon át, mintha apjának véres árnya fel s alá járna házában s boszura hívná fel gyermekét; s György mindig vadabb, mindig zárkózottabb lőn mindenki előtt, minél inkább közelgeni vélte a pillanatot, hol föltételét kiviheti, s minél többször tapasztalá, hogy ha szándékáról szólott, gyermekies előadására csak kétkedő, félig könyörületes mosoly volt az egyetlen válasz. Csak a kis Gergely vala az, ki előtt szivét kitárhatá. A nála hét vagy nyolcz évvel fiatalabb gyermek nem kétkedett szavain, neki elmondhatá véres föltételeit; ő vala az egyetlen, kinek társaságában magát jól érezte. Mihelyt kis öcscse vele járhatott, magával vitte őt az erdőbe s mezőre,

vele töltötte egész idejét, s büszkeségének, mely még egyéb táplálékot nem talált, mondhatlanul jól esett a gondolat, hogy testvérének pártfogója lehet.

Miután György felnőtt s fegyvert köthetett, elhagyá apai házát; bánat nélkül távozott. A hegy, mely fölött a napot annyiszor látta fölkelni; a rengeteg, hol annyi órákat töltött, s a zugó patak, mely tanúja vala első játékainak, mind nem tartóztaták vissza a távozót; mostohájától örömmel, rokonitól s ismerőseitől könnyű szívvel hallá a végbucsu szavait; csak akkor indult meg a vaskebel, midőn a Sajgóhoz érve, elválni készült tőle Gergely, ki őt eddig kiséré. Karjai közé szoritá testvérét és szemeiből könyek áradtak, mintha most egyszerre érzené az elválás minden keserveit. A testvérek ritkán találkoztak azóta; György napjai a határszélen csaták között folytak el; Gergely honn maradt, s ősi telkét mívelve, csak akkor fogott fegyvert, ha általános fölkelés hirdettetett, s az egész székelység lóra ült; de a viszony, mely köztük létezett, nem gyöngült. György élte legszebb, sőt csaknem egyedüli nyájas emléke e testvéri szeretet vala. Miután meggyőződött, hogy gyermeksége föltételeit teljesítnie nem lehet, s azok, kiknek áldozatául esett el apja, hatalmasabbak, hogysem rajtuk boszut állhatna; midőn száz reményében csalatva, büszkeségében sértve, nem méltányoltatva eléggé vitéz tetteiért, lelkét az egész világ ellen keserüség tölté el: Gergely emléke volt azon fénypont, mely egy kis világot vetett sötét életére. Véres csatamezőn s ostrom között reá gondolt; zsákmánya legjobb részét számára tartá meg, s alig hirdettek fegyverszünetet, ő visszatért Dálnokra, hogy ismét találkozhassék öcscsével. Hisz e nagy világon Gergelyen kivül úgy sincs senki, ki Györgyöt szeretné.

Gergely teljes mértékben viszonzá ez érzeményeket.

Midőn a székely földre eljutott híre György hős tettének, s hogy megjutalmazás végett a király elébe hívatott: Gergely odahagyta házát s Budára indult, hogy bátyja dicsőségének szemtanúja lehessen. Midőn a dolgok nem várt kifejlődése úgy hozta magával, hogy a keresztesek vezérének György választatott, Gergely megizené nejének, hogy ő is a keresztesek közé állott. A lázadás akarata ellen kezdetett meg; elkövetett mindent, hogy Györgyöt szerencsétlen föltételétől visszatartóztassa; előrelátá következményeit; tudta, hogy vesznie kell, ha bátyját követi; de vele maradt híven, tántoríthatlanul. Szive jelölte ki a helyzetet, melyet a világon el kell foglalnia, s ő, előrelátva végzetét, nyugodtan elvárá azt.

Ez vala a viszony, mely a testvérek között létezett, s Gergelynek először jutott talán eszébe most, hogy az valaha megváltozhatik.

— Hová akarsz menni, öcsém? — mondá György a távozó után sietve s őt kezénél visszatartóztatva.

— Hadd távozzam — szólt emez, — s adja az ég, hogy oly embereket láss magad körül, kikhez több bizalmad lehet, mint hozzám.

— És hová akarsz menni? Az Istenért, Gergely, mi jut eszedbe? — kérdé ismét az előbbi, még erősebben visszatartva öcscse kezét.

— Ne aggódjál miattam.

— Gondold meg, Zápolya Lugosnál áll; az egész út innen Erdélyig teli ellenséggel, nem juthatsz Dálnokig, s a gyáva erdélyiek között ott sincs számodra biztosság.

— S mit keresnék én Dálnokon? — mondá Gergely, kit, midőn születése helyének nevét hallá emliteni, mondhatlan fájdalom fogott el. — Nem enyém többé a ház, hol szüleim laktak. Dózsa Gergelynek nincs tűzhelye, hol fáradt fejét lehajthatná.

— Öcsém — szólt György meghatva, — hogyan beszélhetsz ilyeket? vissza fogunk térni Dálnokra, s nem mint szegény székelyek, mint mikor távozánk, de dicsőséggel, nagyúri módon.

— Ne szóljunk erről, bátyám — jegyzé meg szomoruan Gergely, — csak Dálnokról ne szóljunk, szivem nem birja meg ez emlékeket. Oh, ha láttad volna házamat, mikor azt elhagyám! Nagyobbik fiam, ha szánték, már az eke mellett járt s a legelőn a marhára vigyázott; a kisebbik a Gyertyán oldalán s a faluban futkározott körül, s nem győzték eléggé dicsérni eszét. Minap a favágókkal egész a Csijáros csúcsára ment fel. A nap, udvarunkról nézve, e hegy mögött nyugszik le, s a pajkos fiu látni akarta szép nyoszolyáját, melyről nagyanyja mesélt. Nőm csecsemőt ringatott karjai között. Midőn a háztól elindultam, a Sajgóig kisért el, s a gyermek utánam nyujtá kezét, s összecsapta, mintha kérne, és mosolygott . . . angyal nem mosolyoghat szebben . . . s szemem könyekbe lábbadt, mert az öröm nem fért meg szivemben. És most, házam feldulva, nőm s gyermekeim, mint földönfutók, kóborolva a világon; és az átkozott Dózsa Gergely gyermekeit ki meri felfogadni házába! A Sajgó partjain fognak ülni, hol őket elhagyám, bú és nyomor miatt halvány arczokkal, s a koldus család könyeit a patak hideg habjai nyelik el; ki gondol bánatával?!

Gergely szemei könybe lábbadtak; György mélyen meghatva szoritá kezét. — Ne gondolj ilyesekre — mondá remegő hangon, melyből megindulása vala észrevehető, — ki bántaná gyermekeidet?

— Nem vagyok-e felségsértő? — kérdé keserüen a másik, — s ennek büntetése nem terjed-e ki ártatlan gyermekeire?

— Jaj annak, ki gyermekeidnek csak egy hajaszálát

merné bántani — kiáltott György indulattal; — ne félj, a Dózsa név nem olyan, hogy sérteni merészlené valaki azt, ki e nevet viseli. Családodat nem bántja senki. Fiaidra dicsőség vár. Az Ujlakiak, Zápolyák, az egész világ jószágait nekik adom, főispánokat, grófokat csinálunk belőlük, csak maradj nálam, ne hagyj el, öcsém! Hisz hova is mehetnél? legfölebb Törökországban találnál menedéket, s csak nem hagyod el bátyádat, hogy pogányok között töltsd éltedet.

Gergely hallgatott.

— Lám, Gergely, tudod, hogyan szeretlek — folytatá az előbbi, — első gyermekséged óta én neveltelek fel, és te egy meggondolatlan szó miatt el akarod hagyni testvéredet. Heves vagyok, indulatos, vadállat; szidj össze, verj meg, de ne hagyj el: mit tegyek nélküled. Hisz igérted, hogy velem maradsz, bármint forduljon sorsunk.

— S én beváltottam volna szavamat — mondá Gergely szomoruan. — Tudod, csak kedvedért vettem részt e hadban, melynek előre látám következéseit. Nekem úgy látszott, hogy szükséged van rám, s feláldoztam mindent, hogy nehéz napjaidban segéded, vagy legalább vigasztalód legyek. Mit keressek még tovább körödben? Gyanud mutatja, hogy sohasem szerettél, másképp nem támadhatott volna kebledben ily gondolat.

— Nem szerettelek! és hát kit szerettem e világon, ha téged nem? — kérdé György szenvedélylyel; — vagy fenevad vagyok-e, ki senkit nem tud szeretni? Nem voltál-e táborunkban az első én utánam? nem engedelmeskedik-e szavaidnak az egész sereg?

— Oh, bár csak egyszer követted volna tanácsomat!

— Azért neheztelsz, mert tanácsaidat nem követték? — folytatá az előbbi. — Ez is másképp lesz. Mindenben nézeted szerint fogok eljárni. Mondjanak bármit

a többiek. Mi nekem Lőrincz!? te testvérem vagy, én a te szavad után indulok. Nemde, Gergely, igy nálam maradsz?

György egész magaviselete annyi bánatra, annyi szeretetre mutatott, hogy Gergely nem állhatott ellent kéréseinek. Mielőtt azonban felelhetett, egy őr rohant a szobába s hírül hozá, hogy épen Márton barát csapatának egy részével tért vissza a táborba s hogy nemeseket hoz magával, kiket a lugosi úton fogott el.

— Menj pokolba! — kiáltá György türelmetlenül, bosszankodva az idegen közbejöttén, midőn észrevette a hatást, melyet kéréseivel Gergelyre tett; — mi közöm ehhez?

— Csak kérdeni akartam: ne hozzuk-e a foglyokat ide nagyságodhoz? — válaszolt az őr ijedten.

— Mondd, hogy akaszszák fel! — kiálta György még indulatosabban; — lódulj!

— Igy követed tanácsimat? — mondá Gergely, midőn e parancsot hallá, panaszló tekintetet vetve bátyjára.

— Azt akarod, kogy ne akasztassam fel? — kiáltott György, midőn öcsese arczán a változást észrevevé. — Jól van, élni fognak. — S ezzel az őr után sietett s a már távozót visszahivá. — A foglyokat ne bántsa senki, érted-e? — szólt a legnagyobb indulattal. — Életeddel állasz jót értük. Jaj annak, ki csak egy hajszálukat bántja. Menj! siess! vezettesd hozzám őket. Gergely nem akarja, hogy bántalmuk legyen.

Míg az őr bámulva távozott, György ismét Gergelyhez fordult. — Lám, ezeknek is te mentéd meg életüket. Ha leghalálosabb ellenségeim lennének, sem fogja senki bántani. Kegyelmet fogsz árasztani magad körül, mint a jó angyal; csak egy szavadba kerül, s én nem leszek többé vérengző. De nem hagysz el, ugy-e öcsém?

Gergely mélyen meg volt hatva; érzé a hasznot,

melyet a táborban maradásával hasonló pillanatokban tehet, s hallgatva nyujtá jobbját bátyjának.

— Megelégszel velem, nemde? — mondá emez örömragyogó arczczal; — ne félj, mától fogva uj élet kezdődik táborunkban. Mondjanak akármit, én többé máshol, mint becsületes ütközetben nem bántok senkit.

— Oh, tedd azt, bátyám! — mondá Gergely, megszoritva testvére kezét, — saját dicsőséged kivánja tőled, s az ég meg fog áldani.

— Megbocsátasz badar, esztelen beszédimért, melyekről, Isten ugyse, szivem mitsem tudott, s nálam maradsz, nemde? Jer karjaim közé.

S a testvérek egymás karjai közé borultak. Ki Dózsa Györgyöt e pillanatban látta volna, ajkain a szeretet meleg szavával, megindulás könyével szemében, lehetetlennek gondolta volna mindazt, mit a hír e férfi kegyetlenségeiről beszélt. Mint mikor a vihar ketté hasítja a felleget s a sötét tömegek között néha egy-egy darab kék eget látunk, melyen át meleg napsugár ragyog le reánk: úgy tünnek fel az emberi kebelben a szenvedély és bűn fátyola alatt is nemesebb érzelmek; s a legnagyobb gonosztevőnek is vannak pillanatai, midőn természetének jobb része áttör a szennyes boritékon, melylyel azt az élet eltakarta. Dózsa tetteitől a jobb ember borzadva fordul el, de e pillanatban csak a szeretet meleg érzésivel áthatva, könytelt szemekkel szoritá keblére testvérét.

E meghatás pillanatait ugyanazon őr szakitá félbe, kit Dózsa előbb elküldött. — Jöjjön nagysád — szólt ez ijedten, a nép a foglyokat szét akarja tépni. Midőn mondám, hogy senki ne bántsa, magam is alig menekülhettem meg. Nem akarnak engedelmeskedni.

— Nem akarnak engedelmeskedni — kiálta Dózsa, — mikor én parancsolok? Magadon kívül vagy ficzkó?!

— Nem biz én! Nem hallja nagysád a zúgást? Azt mondják, hogy nekik senki sem parancsol, s nem azért fogtak fegyvert, hogy előbbi uraik helyett még szigoruabbat emeljenek nyakukra. Ha el nem futok, halál fia volnék. Vért akarnak, vért.

— Azt megkaphatják — szólt Dózsa, s arcza ismét közönséges vad kifejezését vette fel, midőn a falhoz támasztott nehéz bárdját fölemelé. — Ne félj semmitől, — mondá Gergelyhez fordulva, — teljesiteni fogom igéretemet. A raboknak nem lesz bántódásuk. A lázadóknak vér kell? Megsokallják, úgy fogom teljesiteni kivánatukat.

Dózsa e szavak után az ajtó felé indult, midőn ezen Ollósi rohant a sátorba. — Az Istenért, jöjjön nagyságod hamar! — mondá a szabó, kivel most, mint a bibornok követével, sokkal magasabb méltóságban, de, mivel szokott kenőcseit nélkülöző, ősz hajakkal és kevésbbé választékos öltözetben ujra találkozunk. — Bebek Katalin és Telegdi kisasszony került a nép kezei közé s megakarják ölni.

— Mindenható Isten! — kiálta Gergely.

— Ne félj semmit — mondá György, — itt én parancsolok.

— A nép iszonyuan felbőszült — folytatá Ollósi, mi közben arcza a legnagyobb rémülést fejezte ki, így nem láttam még soha. — Lőrincz is közöttük van és — —

— Lőrincz! — kiálta György, ki e vezértársa befolyását rég nehezen türé, s e pillanatban megemlékezett, hogy az ő akarata ellenére Telegdi István is e pap által áldoztatott fel; majd meglátjuk, ki itt az úr: ő-e, vagy én? Ő gyilkoltatta meg apját, de leányának egy hajszálát sem bántja, ha százszor czeglédi plebános és táborunk főpapja volna is. — S e szavakkal Dózsa, fölemelve bárdját, társaival a sátor elébe sietett.

Dózsának vasakarata egész szilárdságára vala szüksége, hogy a látmány, mely itt várt reá, föltételétől el ne tántoritsa.

Midőn Márton foglyaival a táborhoz közelített, a lovas csapat, mely Frusinát s nénjét kisérte, azonnal nagyobb tömeg által vétetett körül. Részint puszta kiváncsiság, részint a hír, hogy a rabok Telegdi családjához tartoznak, csalta oda a sokaságot, s egyes szavak, melyek az általános zajból kihallatszottak, eléggé mutaták, hogy a nép gyülölsége Telegdi István ellen az iszonyú boszú által még nem elégittetett ki. Frusina s Bebek Katalin borzadva hallák a fenyegetéseket, melyeket főkép a tömeg közé vegyült asszonyok mondtak ellenük; de, ámbár kisérőik száma mindig növekedett, a rend eddig még nem zavartatott meg, s a fegyveres csapat, melytől magukat körülvéve láták, akadály nélkül haladt a fővezér sátora felé. A nép maga előtt látá martélaikait, s mint midőn a végső vonaglásban fekvő dámvad fölött sasok gyülekeznek, nyugodtan várta a pillanatot, melyben azok hatalmába adatnak.

Dózsának váratlan parancsa, melylyel az őr a közelgő elébe sietett, csakhamar a legvadabb zajjá változtatá a látszó nyugalmat.

— Mit mondasz? György azt parancsolá, hogy a foglyokat szabadon bocsássuk? — kérdé Márton, megállitva lovát. — Hazudsz! vagy megrészegedtél?

Az őr elmondá Dózsa szavait.

— Telegdi leányát bocsássuk szabadon? a vérengző zsarnok, a nép legnagyobb ellenségének leányát — kiálta az előbbi, — hogy e viperafaj tovább sarjadzzék köztünk, s ez átkozott teremtés emlőin egy egész sereg uj zsarnokot neveljen a népnek? György talán csak nem bódult meg!

— Hazudsz, hazudsz! — kiálták egyszerre több felől. — Üssétek le! — S néhányan a tömeg közül az őrt ruháinál megragadták.

Az őr ismétlé a mondottakat, s hogy midőn a fővezértől e parancscsal elküldetett, Gergely is a sátorban volt.

— Gergely! — kiáltá Márton. — Mi nekem Dózsa Gergely; ő nem fővezér; s jaj neki, ha a népet igazságos boszújában gátolni akarná.

— Csak Dózsa György vezérünk! hozzá megyünk! — kiáltott néhány hang.

— Ha György egyszer azt mondta, hogy a foglyokat szabadon bocsássuk: Isten engem, megteszi — mondá egy a tömeg közül, — már csak azért is.

— Nem teszi biz a! — válaszoltak többen idulattal.

— De bizony megteszi — ismétlé az előbbi. — A vas lágyabb, mint a feje; legalább, ha tűzbe jön, meglágyul, ő még inkább megkeményedik.

— Hát ne vezessük oda, s üssük agyon itt — kiáltá éles hangon valaki. — S alig mondattak ki e szavak, midőn azok a tömeg egy része által iszonyú zajjal ismételtettek. — Üssétek agyon! tépjétek szét! — hangzott mindenfelől; s Bebek Katalin, ki szemeit az ég felé emelve, már végső pillanatát várá, hihetőkép nem csalatkozék vala, ha Lőrincz közbejötte az őrjöngőket egy pillanatra vissza nem tartja szándékukban.

Lőrincz, mint tudjuk, Orbán kiséretében jött; még távol vala a lárma színhelyétől, midőn a szintén oda sietőktől megtudá a zaj okát. Lehetetlen leirni az érzeményt, mely Orbán lelkét e pillanatban eltölté. Félig magánkívül rohant a tömeg közé; Lőrincz alig követheté lépteit.

— Mit jelent e lárma? — kiáltá erős hangon, melyre a sokaság helyt engedve, elhallgatott.

Márton röviden elmondá a zaj okát.

— S nem vezéretek-e Dózsa György? ki az, ki parancsainak ellentállani merészlene? — mondá Lőrincz. A körülötte állók hallgattak; de távolabbról mindig több ellenkező szózat hallatszott. — Telegdi leányát nem bocsátjuk szabadon. Nem engedelmeskedünk. Nekünk vér kell, vér. Üssétek agyon! Le az urakkal s minden ivadékaikkal! — S a zaj mindig erősebb lőn, mindig több fenyegető kar emelé bárdját.

Lőrincz szavai azonban nem maradtak egészen sikertelenül. Márton előljárója ily világos parancsának nem mert ellentállani, s így azon fegyveresekkel, kikkel az asszonyokat ide kiséré, a foglyok felé nyomuló tömeget visszatartóztatá.

Egyesek a sokaság között, kik előtt a czeglédi pap különös tiszteletben állott, szintén elkövettek mindent, hogy a felbőszülteket lecsillapitsák, s Orbán, a körülállók egyikének baltáját kezéből kiragadva, Frusina lova mellé állott, elhatározva, hogyha kedvesét nem mentheti meg, legalább oldalánál fog meghalni.

A védelmezők erős kört képeztek a hölgyek körül, melyen megtámadói eddig keresztül nem törhettek. De a sokaság mindig növekedett, a zaj és tolongás mindig nagyobbodott, s Lőrincz látá, hogy e tömeget lecsillapítani s a hölgyeket Dózsa parancsa szerint szabadon bocsátani teljes lehetetlen.

— Vezessük a foglyokat György vezérhez — mondá végre, miután nagynehezen szóhoz jutott; — talán az őr félreérté parancsát; ő maga határozza el: mi történjék e szerencsétlenekkel.

— Igen! vezessük György vezérhez! A vezérhez vezessük! — orditott a sokaság, s az egész tömeg tolongva Dózsa sátora felé vonult, melyből ez, Gergelytől és Ollósitól követve, épen akkor lépett ki.

Mihelyt a tömeg Dózsát meglátá, csend lőn. A tekintély, melyben a vezér seregei előtt állott, elnémitá a legbátrabbakat is. Márton és azok, kik vele a foglyokat ide kisérék, leszálltak lovaikról, s miután a hölgyeket szintén leszállásra inték, velük Dózsához közelitének. A nép nagy félkört képezve állá körül e fő csoportozatot. Közötte első sorban, fejszéjére támaszkodva, Orbán, ki Lőrincz tanácsa szerint, szó nélkül, de azon elhatározással követé a történteket, hogy ha Frusina megszabaditása nem sikerül, meg fogja boszúlni halálát. Néhány lépésnyire tőle Klárit látjuk. Hallgat ő is, de halvány arczán a kétségbeesés kifejezése látszik, míg András, kinek karjára támaszkodik, halk vigasztalásokat súg fülébe.

Mindenfelől csend; a felbőszült sereg s vezére hallgatva állanak egymás átellenében, elhatározva mindenik, nem engedni, bármi történjék.

— Mit jelent e zaj? — kérdezé végre György, átható tekintetét a tömegre szegezve. — Tudni akarom, kik e rendetlenség kezdői.

A tömeg hallgatott.

— Hát nem felel senki? — mondá Dózsa, midőn szemeit diadalmi büszkeséggel jártatá körül a sokaságon, mely őt remegő tiszteletben környezé. — Mondom, tudni akarom a rendetlenség kezdőit; jaj annak, ki táboromban ilyenre vetemedett.

Rövid hallgatás után Márton lépett előre, kit, mint a foglyok kiséretében jött csapatnak vezérét, a felelés tiszte illetett. — Nagyságos uram — mondá, — miután parancsod szerint seregemmel a lugosi úton oly helyet kerestem ki, hol Zápolya seregeit, ha azok a keresztesek győzhetetlen táborát megtámadni merészlenék, bevárhassam, s míg innen segély küldetik, feltartóztathassam: egyszerre Szaleresi Klári, kit vala-

mennyien ismerünk, jön hozzám, s tudtomra adja, hogy Telegdi leánya s vele egy más vén banya, ki szintén családjához tartozik, egy közel fekvő vadászházban lappang.

Minden szem Klárira fordult.

— Ej, de derék leány ez a Klári — mormogtak sokan. — Ki kéne tekerni nyakát — sugtak szomszédaik fülébe egyesek; — ily fiatal s már is szívtelen. Boszorkány lesz belőle.

Klári maga görcsösen szorítá András kezeit. — Én vagyok gyilkosa! — sóhajtott.

— Talán Isten megsegit még — vigasztalá András.

— A mint mondám — folytatá Márton, — ott ültünk s falatoztunk, midőn Klári e fontos hírrel hozzánk jön; máskor talán nem hittem volna szavainak, de miután Telegdi egykori iródiákja .... nem tudom, hogy' hívják az ördögadtát .... csak épen akkor ment el tőlem, s tudtam, hogy e ficzkó Telegdi leányával szökött meg Budáról, azonnal talpon voltam s legényeim egy részével a vadászház felé indultam.

Orbán lelkét e szavakra kétségbeesés tölté el. — Nem volt-e az egész szerencsétlenségnek egyik fő oka ő maga? Szeme Frusina szemrehányó tekintetével találkozott.

— Még kenyerünket s szalonnánkat is ott hagytuk — folytatá, a hallgatók látszó helybenhagyásától kisértetve, az előbbi. — Ha a nép falatairól van szó, mi nem falatozunk. Oda siettünk a vadászházhoz. Ellenállás nélkül megfogtuk az egész társaságot s ide hoztuk a táborba, hogy fölöttük te, nagyságos vezérünk, mondd ki itéletedet.

— S nem hallottátok-e testőröm által, kit előtökbe küldék, hogy a foglyok szabadon bocsátását parancsolám? — mondá Dózsa, csillogó szemeit körüljártatva a tömegen.

Nem lehet leirni e szavak hatását. Harag és meglepetés, a legvadabb indulatok minden nemei valának kifejezve a körülállók arczain; de Dózsa szava s tekintete, melytől e sokaság hónapokig remegni tanult, visszatartóztatá még az indulatok kitörését.

— Nem hittünk őrödnek — mondá erős hangon Márton; — miként is hinnénk mi, hogy tisztelt vezérünk a nép legnagyobb ellene rokonait szabadon fogja bocsátani. Telegdi Istvánon Isten és emberek átka fekszik, mert e népet nemcsak földi javaitól, hanem még azon mennyei kincsektől is meg akarta fosztani, melyeket az egyház neki szánt; Telegdi István gyermekét Dózsa György miért védené a nép méltó boszúja ellen? Őröd hazudott.

Dózsa arczán különös kifejezés vala észrevehető. Megvető gúny, melylyel e mentséget végig hallgatá, s iszonyu elhatározottság volt kifejezve rajta. Márton maga, ámbár talán a legmerészebb az egész táborban, zavarodtan lesüté szemeit vezére előtt. — Nem hittetek őrömnek — mondá ez, — jól van; halljátok tehát magamtól. Oszoljatok szét azonnal, s hogy senki ne merészelje bántani a hölgyeket, akár a táborban maradnak, akár más valahová akarnak menni.

A sokaság egy ideig bizonytalanul habozott. Kik a vezérhez közelebb álltak, megszokott engedelmességből vissza kezdének vonulni; a távolabbiak megtarták helyeiket. Halk morgás, gyönge ingadozás volt észrevehető a tömegben, mint az erdő sürüjében, midőn fölötte a közelgő fergeteget megelőző fuvalmak lejtenek át. — Az nem lehet — mondá most hátulról egy hang. — Nem, nem lehet — ismétlék többen. — A vezér ellenségeinket nem bocsáthatja szabadon — kiáltának egyesek. — Nem oszlunk szét! nem vagyunk szolgái senkinek! — S mindig közelebb s közelebb

vonult a lárma. Minden egyes a sokaságban találá bátorságát. Végre a fergeteg kitört egész hatalmában, s Dózsa, midőn körültekintve, még a legközebb állók között is nyilt ellenszegülést látott: érzeni kezdé a tömegek fölött gyakorolt hatalomnak természetét, mely ellenállhatlan, de csak addig, míg ellentmondásra nem talál, s melyet a leggyöngébb, néha ismeretlen ellenség is semmivé tehet, ki rajta először kétkedni mert.

De Dózsa nem volt azon egyének közül, kik ily viszonyok között engedni szoktak. Nem egy előre kiszámitott terv, nem a körülmények ildomos megfontolása volt az, mi őt arra birá, hogy a nép kivánatainak ellentálljon. Ha Gergelyt nem sérti meg, s a hölgyek nem azon pillanatban hozatnak a táborba, midőn lelkét csak az foglalá el: hogyan béküljön ki testvérével? ha nem igéri, hogy a hatalmába került foglyokat, bárkik legyenek, szabadon fogja bocsátani: reájok hihetőleg más sors vár. Adott szava után azonban Dózsa lekötelezve érzé magát, s még elhatározottabban ragaszkodott föltételéhez, midőn megtudá, hogy a foglyok Telegdi István rokonai, kinek akarata ellen történt meggyilkoltatását Lőrincznek s Mártonnak még mindig nem bocsáthatá meg. — Meglátjuk, ki az úr e táborban: a pap-e, vagy én? — mondá Gergelyhez, midőn vele a sátorból kiment. — Telegdi István emberségesen viselte magát irántam; csak pár nyájas szóval tartozom neki: de ne üdvözüljek, ha gyermekét csak egy ujjal is bántja valaki.

Mint a felbőszült tömeget, úgy Dózsát is indulat vezérlé. A népet vérszomj s erejének érzete, a vezért azon meggyőződés lelkesité, hogy ha most enged, hatalmáról lemondva, szolgája leend a népnek, mely fölött eddig úr vala; s ki a mindig növekedő zaj között szemeit Dózsára függeszté, meggyőződhetett, hogy ez

óriás küzdelemben, hol egyrészről ezerek, másfelől egy ember áll: ez utóbbi engedni nem fog. A vad elhatározottság, melyet arcza kifejezett, eléggé mutatá, hogy benne egy azon férfiak közül áll előttünk, kiket felindult tömegek megdönthetnek, de nem mozdithatnak ki helyükből; s Lőrincz talán először életében, bámuló tisztelettel nézett a férfiura, kiben most hasonlójára ismert. Mint a sajka, melyet a fergeteg által felkorbácsolt hullámok szédelgő magasságra emelnek, mielőtt azt a mélységbe rántják: ugy Dózsának, mint látszott, e vészre vala szüksége, hogy lelkülete egész vad nagyszerüségében tűnjék föl.

De bármi nagy legyen azon hatalom, melyet egyes lelki erő a legbárdolatlanabb tömeg fölött gyakorol: fellázadt indulatoknak soká nem állhat az ellen; és a zaj mindig vadabb és fenyegetőbb lőn.

— Mit nekünk a vezér parancsolata? Azért vertük-e le az urakat, hogy e székelynek engedelmeskedjünk? Mi emeltük vezérünkké: tegyük le s válasszunk mást helyébe. — Ily szózatok hallatszottak az általános lárma között.

— Rimájának akarja választani a leányt, azért védelmezi annyira — kiáltának mások. — A vén megigézte; dobjátok vízbe; üssétek agyon a boszorkányokat.

A tömeg fölemelt dorongokkal s fejszékkel tódult a foglyok felé. A körülötte álló őrök alig szorithatták vissza a támadókat. Orbán fölemelt fejszével állott Frusina előtt.

— Vissza, pártütők! — kiálta Dózsa, midőn bárdját fölemelve, a foglyok és a nép közé veté magát. — Halál fia, ki csak egy lépéssel közelít. A keresztesek igaz hívei jöjjenek mellém.

A támadók megdöbbenve hátráltak. Egy rész a tömegen áttörve, Dózsához sietett, s vezérének védelmére

emelé fegyvereit; a nagyobb szám az első meglepetés után, ujra és mindig fenyegetőbben ismétlé követeléseit. Lőrincz elkövetett mindent, hogy lecsillapítsa e vészt, de máskor oly hatalmas szava nyom nélkül hangzott most el a sokaság fölött, mely, ha keblében valamely érzemény rejlik, mint Capistran példája mutatja, ha a szónok idegen nyelven mondja is el beszédét, lelkesedésre fakad, s egy Demosthenesnek ellentáll, ha szónoklatában nem saját érzelmeinek igazolását találja. Vészek között a szó messze hat, de csak azon irányban, melyben azt a vihar magával viszi, ellene nem.

— Ne hallgassatok a papra, csalni akar. Püspökséget igértek neki. Árulók valamennyien — kiálták több oldalról. Főkép az asszonyok látszának kérlelhetetleneknek. A keresztes had alatt, melyben férjeiket követve részt vevének, senki sem szenvedett többet, mint ők. Az uralkodó betegségekben sok gyermek halt meg, s e szerencsétlen anyák itt e tábor közelében temették el kisdedeiket. Kevesen voltak e nők közül, kik a multra visszatekintve, feledhetlen sértésekre ne találtak volna. Ők boszút akarnak állani: hogyan engedheték kiragadni martalékukat? Ugy látszott nekik, az ég maga adá hatalmukba ez úri hölgyeket, hogy éreztessék velük, mit és mennyit szenvedhet egy női kebel. Ezekhez fordult Ollósi, ki az egész jelenet alatt Dózsa közelében állva, miután Lőrincz szavai semmi hatást nem gyakoroltak, most először akarta megkisérteni hatalmát, melylyel, mint Bakács követének, birnia kellett volna.

Dózsa s a többi vezérek ismerék Ollósi állását; minthogy azonban érdekük úgy kivánta, hogy a nép azon hiedelemben tartassék, mintha Bakács a keresztesek eljárását helyeselné, sőt követe által azoknak vezérle-

tében is részt venne: a fővezér után nem volt senki a táborban, ki iránt mindenki látszólag több tisztelettel viseltetnék, mint szabónk. Nem tartatott haditanács a nélkül, hogy Ollósi benne részt ne venne; midőn a temesvári polgárok Dózsához követséget küldtek, a szabó fényes öltözetben ült a vezér mellett; ha isteni szolgálat tartatott, az első hely a vezér után őt illeté, s a misemondó pap Dózsa után csak neki nyujtá külön a szentelt vizet; sátora előtt két őr járt fel s alá; szóval a nép megszokta benne egyikét látni főembereinek s minden más alkalommal kétségenkívül ellenmondás nélkül engedett volna szavainak. Ollósi maga annyira meg vala győződve hatalmáról, hogy midőn szólni kezdett, s a tömeg, mint mindig, valahányszor előtte uj szónok lép föl, rövid időre hallgatott: megelégedett mosolylyal jártatá körül szemeit hallgatóin; de alig tűnt ki beszédének szándéka, midőn a zaj is uj erővel tört ki.

— Azért kiméljük őket, mert asszonyok? — kiáltá egy vad kinézésü parasztnő; — nem vagyunk-e asszonyok mi is? s ki kimélt minket valaha? Bőrük fehérebb, kezeik gyöngédek, de nem uri munka között barnultunk-e el mi? Kezeink nem azért durvábbak-e, mert mi kapáljuk a szőlőt, hogy ilyféle kisasszonyok lakodalmánál a bor ne fogyjon el? Minket is szépeknek teremtett Isten, belénk is gyöngéd érzelmeket adott, mi is szeretetreméltók lehetnénk; de ha a virágot eltiporják, hogyan illatoznék az?

— Az Istenért, legyetek könyörületesek — kiáltá Ollósi, kinek beszédét a legszebb helyén ez asszony szakasztá félbe; — nem vagytok-e keresztyének?

— Könyörületesek legyünk?! — szólt az asszony vadul felkaczagva. — Nézz reám, te bibornok követe! harmincz esztendős vagyok s ötvennek látszom. A leg-

vénebb banya arczán sem találsz több ránczot. Hajam őszülni kezd, s miért? Volt idő, mikor szép valék, annyira szép, hogy az egész környék legényei sóhajtoztak szerelmem után. Kikerestem a legderekabbat, s mátkája levék. Mikor esküvőre készültünk, földesuram visszajött Budáról. Meglátott, elragadtatott csatlósai által s rimája lettem. Jegyesem kért, rimánkodott, elüzték kutyákkal. Hisz ha ura mulat, hogy' mer alkalmatlankodni a paraszt legény?!

— Szégyen, gyalázat! — kiáltának többen.

— A bú, gyalázatomnak érzete, kegyetlenkedés, mert uram szerelmét viszonozni nem akarám, hamar megronták szépségemet. Hervadtam, s a kegyes földesúr elűzött várából.

— Hány ily aláválóságot követtek el az urak!

— Oh, ha elmondhatnám, mi nyomorulttá lettem! — folytatá az előbbi. — Jegyesem elhagyott; hisz örökre elveszett minden, mi által őt boldoggá tehetém vala: szépség, vidor kedv, maga a becsület is ott maradt a zsarnok kastélyában. A koldus gazdag vala hozzám képest. El kelle hagynom szüleim házát. Mindenki újjal mutatott rám; rokonaim sóhajtva emliték nevemet. Megvalék becstelenitve; vétkem nélkül, igaz; de mit ér, ha valakinek házára villám csapott le? így is elveszté mindenét. Szegény lánynak nem szerzi vissza senki elrabolt becsületét.

— Szegény asszony! — szóltak többen.

— Oh, ki mérheti fel eszével, mit én szenvedék! — folytatá emez. — Hontalanul kóboroltam helyről-helyre, s nem volt senki, ki magához fogadna. Ha történetemet elmondám, a legirgalmasabb kéz is visszavonult előttem. Ki nyujtsa kezét a becstelennek? Elmentem Budára; elpanaszlám esetemet azoknak, kikre az igazság bizatott, s kinevettek. Nem volt senki, ki pártomat

fogná, pedig nem valék oka szerencsétlenségemnek; lelkemet semmi vétek nem terhelé még.

Az asszony egy perczig hallgatott. A körülállók sajnálkozással néztek reá.

— Akkor lelkemben tiszta és szeplőtlen valék még. De maradhattam-e az? Isten maga elhagyott. Az emberek elűztek házaiktól. A bűn örvényébe sülyedtem. Elaljasodva, megvetve mindenkitől, fetrengtem a vétek mocska között. S én könyörületes legyek hóhéraim iránt? — kiáltá kezét ég felé emelve, csaknem dühösségig növekedő szenvedélylyel; — könyörületes azok iránt, kik ily nyomorulttá tettek?! Nekem vér kell, hogy vele becsületem foltját mossam le; vér, mindazon szenvedésekért, melyeket annyi év alatt tűrtem; vér üdvösségemért, melytől azok fosztottak meg, kik lelkemet kétségbeesésig kinozták. Ez asszonyokat Isten adta kezünkbe, hogy boszút álljak.

A szenvedélyek ez elbeszélés alatt még magasabb fokra hágtak, s ámbár nem volt csekély azoknak száma, kik Dózsa parancsait teljesíteni készeknek mutatkoztak: átlátá mindenki, hogy a tömeget féken tartani többé nem lehet, s ha a vezér határozatától el nem áll, végre alig lehetne kikerülni a véres összeütközéseket. Márton, Imre és mások engedékenységet ajánlottak, de György hajthatlan vala. — Ha a kardot egyszer eltörték, dobjátok pokolba — mondá, — összekovácsolni többé azt nem lehet; s ha a vezér seregeinek egyszer engedni kénytelen: jobb magát megöletnie. — S ha a körülötte állóknak egy része e nézet helyességét nem látá is át: érzé mindenki, hogy Dózsát lehetetlen ellenkezőre birni.

— Már ha igy van — mondá végre Márton Lőrinczhez, — azon kell lennünk, hogy a dolgot kiegyenlítsük, máskép, Isten egem, még vérontás lesz vége, s szép volna, ha magunk között csatáznánk, épen mikor

Zápolya készül ellenünk. Megpróbálom, mennyire mehetek velük. — S ezzel előre lépve, jelt adott, hogy szólni akar.

Márton, főkép a keresztesek legvadabb része előtt, nagy tekintélyben állott. Az aljas tréfák, melyekkel legkegyetlenebb beszédeit, sőt tetteit vegyíté, a tömeg kedvenczévé tevék őt; s most is, mi talán senkinek nem sikerült volna, alig vevé észre a tömeg, hogy szólni akar, s a csend helyreállott.

— Hát ez egyszer nem vagyunk egy értelemben — szólt jókedvüen, — kissé összevesztünk. No, se baj rendbe hozok én mindent.

— Légy te, Márton vezérünk! csak rád hallgatunk! — kiáltott több hang.

— Csak hallgassatok hát s ne ordítsatok úgy — folytatá emez jókedvüen, — most én papolok.

Egyesek mosolygani kezdének.

— Hát, a mint mondám, nem vagyunk egy értelemben. György vezér szabadon akarja bocsátani foglyainkat, s ő vezér, neki engedelmeskedni kell.

— Nem engedelmeskedünk! — kiáltá sok hang.

— Vagy legalább engedelmeskedni kellene — igazitá ki magát a szóló; — ti boszút akartok állani, s abban meg nektek van igazságtok.

A nép zajos tetszéssel szakitá félbe a szónokot, midőn tőle magaviseletének ezen igazolását hallá.

— Csak várjatok, míg mondókámat elmondtam — szólt ismét az előbbi; — egészen különös dolgokat fogtok hallani. Ha a vezérnek is engedelmeskedni kell . . . mert máskép bizony, ha Zápolya megtámad, ebül járunk . . . s nektek is igazságtok van: mit tegyünk ez igen nehéz állapotban?

A tömeg hallgatott. Márton mosolyogva jártatá körül szemeit. — Lássátok, ezt nem tudja senki köztetek;

még a követ úr sem tudná megmondani, kit Bakács Támás küldött táborunkba, pedig az csak okos ember lehet. De én megmondom.

A sokaság mindig növekedő érdekkel hallgatott.

— Ez Telegdi István leánya — folytatá, midőn a foglyokhoz fordult, — Telegdié, ki a kereszteseknek legnagyobb ellensége volt és kit szerencsésen oda küldöttünk, hová való, azaz, a másvilágra, hogy itt senkinek utjában ne álljon. S mit akartok csinálni e leánynyal? megölni? azt se bánom. Kár, ha másra hasznát vehetni. De nem bánom, csakhogy ez által, biz Isten, nagy boszút nem álltatok. A nagy úr, nagy asszonyság is csak egyszer hal meg, s ha pedig meghalt, vége mindennek. Ez nem elég. Kissé fájdalmasabb vagy könynyebb halál, de mindössze is csak pár percz különbség, s ha utolsó pillanataiban Istenhez fohászkodott, végre még mennyországba küldjük ellenségünket. A halálban nincs semmi megszégyenitő, semmi uj, semmi, mire már születésünk óta nem volnánk elkészülve; az nem igazi boszú.

— Kínozni fogjuk! — kiáltott több hang.

— Mind semmi — válaszolt az előbbi; — ily gyenge asszonyok végre is mit tarthatnának ki; alig fognánk hozzá, már végük volna. Én más, szebb, hosszabban tartó boszút kivánnék.

A nép kiváncsisága legmagasb fokra emelkedett. — Mit tegyünk? — kérdének egyesek.

— Ugy-e bár, szeretnétek tudni? — mondá a barát, megelégedett mosolylyal jártatva körül szemeit a tömeg fölött. — Megmondom hát, s meglássátok, ez senkinek nem jutott eszébe.

Halotti csend lőn.

— Hallottátok, miket az asszony, ki csak imént szólt, szerencsétlen sorsáról elbeszélt? Nézzetek rá; ha csak-

ugyan nem több harmincz évesnél, s ha csakugyan szép volt, minek egyikét sem állithatom bizonyossággal, minthogy asszony szavának ilyenekben hinni egészen nem lehet; mondom, ha ez asszony csakugyan szép volt, és csak harmincz esztendős — folytatá, midőn megszünt a nevetés, mely szavait félbeszakasztá, — nincs senki közöttünk, ki nála többet szenvedhetett; olyan az arcza, mintha tíz évig haszonbérben birta volna a fájdalom; könyei egész vízmosásokat szakitottak pofáiba. S miért szenvedett ez asszony annyit? Jegyese volt. Erről is azt mondja, hogy az egész vidék legderekabb legényének tartatott. Szerelmeséről minden asszonyi állat igy beszél; s talán nem igaz; én legalább úgy hiszem, hogy e táborban száz derekabbat találhatni; de akár derék, akár nem derék, neki tetszett és az ő jegyese volt, s vele, úgy hivé, boldog lehet. Ekkor jött a földesúr s várába czepelteté a paraszt leányt, s a szép menyegző füstbe ment. Előbb kutyákkal űzték el a jegyest, később maga sem akart hallani a dologról, a leány pedig bújában az ördögnek adta magát. És mi e történet tanusága?

— Halljuk, halljuk!

— Ez Telegdi István leánya — folytatá a barát, kinek arczán gúny és káröröm vala kifejezve, — el van jegyezve ő is, jegyese Ártándi Pál, a népnek ellensége, mint Telegdi vala, csakhogy még gonoszabb, még vérengzőbb. A kisasszony kétségen kívül halálig szerelmes kedvesébe. Nézzétek csak, hogy pirul; nem is hinné az ember, hogy kisasszony így tudjon elpirulni.

Minden szem Frusinára fordult. A hölgy, ki az egész idő alatt halványan, de látszólag nyugodtan állott őrei között, eliszonyodva tekintett körül.

— Menjen füstbe e menyegző is — folytatá az előbbi, — ha a nép leánya szenvedett, miért ne szenvedjen az

úri hölgy? ha a paraszt legényt kutyákkal űzték el, midőn mátkáját visszakéré: miért legyen az urfi boldogabb?... Álljon ki egy közületek, ha lehet a legcsunyább s kitől a lány leginkább undorodik, s mondja, hogy Telegdi leányát elveszi feleségül. Neki adjuk. Ha rá unt, elkergetheti magától, s akkor nemzetes Ártándi Pál felszedheti azt, mit a paraszt magától ellökött. Igy teljesitjük vezérünk parancsát, ki e lány halálát nem akarja, s mégis boszút állunk rajta, minőt puszta halála által nem érhetnénk el.

Nagy volt a meglepetés, melyet e szavak okoztak, de Márton inditványa nem talált oly általános helybenhagyásra, mint máskor minden tanácsai. Dózsa helybenhagyólag integete fejével; a körülötte álló vezérek megegyezésüket jelenték ki, s a tömeg egy része, mely a hölgyek iránt könyörületességet érzett, szintúgy tőn; de a nagyobb rész, mely, a barát kegyetlenségét ismerve, tőle egészen más tanácsot várt, kedvetlenül hallgatott, vagy fejét rázva, rosszalását jelenté ki. Főkép az asszonyok nyugtalankodtak.

— Az átkozott barát bolondnak tart — mondák néhányan. — Ő is egyetért a többiekkel — szóltak mások. — Legjobb, ha senkire sem hallgatunk — dörmögött a többség.

— Szivtelen! — kiáltá az asszony, kinek Márton beszéde alatt visszatartóztatott haragja most egész erejében kitört, midőn elébe lépve, száraz markát fenyegetve emelé ellene. — Űzd tréfádat szerencsétlenségemen, de ne hidd, hogy a népet meg fogod csalni. Nekünk vér kell, vér, nem menyegző; érted-e barát?

A tömeg egy része helybenhagyása jeléül ujra fölemelé fegyvereit. De Márton nem tartozott azok közé, kik ily pillanatban megijedve, föltételüktől elállanak. A világért sem akarta volna elveszteni népszerüségét; de tudta,

hogy ki a nép kegyét az által veszté el, mert véleménye a sokaság kivánataival ellenkezett, azt nem engedékenységgel, hanem csak az által nyerheti vissza, ha saját nézetét kiviszi. Rokonabbnak érezé magát e tömeghez, hogysem előtte meghajlani szükségesnek tartaná. Az oroszlán nem ijed meg társai orditásától.

— Vér kell neked, őrült asszony! — kiáltá dörgő hangon, mely előtt a tömeg elhallgatott. — S mivel neked vér kell, én társaimnak mást ne merészeljek tanácsolni? Neked vér kell, hogy boszút állhass. S miért akarsz boszut állani? mert uradnak rimája voltál; mert ide s tova kóboroltál ház és nyughely nélkül, mint a söpredék, melyet szelek hajtanak az utczán végig; mert gyalázatos ölelések között egy férfi a másik karjai közé dobott, míg egynek sem kellettél többé, s mint kiélt váz, a szégyen bélyegével arczádon jutottál közénk? s mivel neked vér kell, mi teljesítsük kivánatidat? mivel te tíz hosszu év után végre gyalázatod öntudatára jutottál, ez egész had fegyvert fogjon veszett erényed megboszulására? Meglátjuk, kinek szava bir több hatalommal közöttünk: Mártoné-e, kit a nép régtől ismer, vagy egy jött-ment kóboré?

Azon rossz tulajdonok között, melyek a néptömegekben lázas pillanatokban, mint a vésztől felkorbácsolt víznek mocska, fölmerülnek, legközönségesebb talán a káröröm. Mint nagy anyagi erővel biró emberek, úgy a nép is szivesen gyakorolja hatalmát; vannak pillanatok, midőn mintegy szükségét érzi, hogy valamit széttörjön kezei között. Mártonnak szavai látszólag jó hatást gyakoroltak a sokaságra.

— Igazság, jött-ment kóborló! rossz asszony! és még ő mer szólni. Hallgassunk Mártonra. — Igy vélekedtek sokan és a szónok azonnal ügyesen fel tudta használni e véleményt, mely ismét feléje fordult.

— Lássa az ember — szólt szinlelt haraggal, — talán nincs ház az országban, honnan csufosan el ne kergették volna, s most ide jön s parancsolgatni akar, mintha bizony a szentegyház vitézei más valakinek szavára hallgatnának, mint legfölebb vezéreikre. Neked boszú kell, szerencsétlen; nekünk is; boszú, nem pillanatnyi szenvedésekért; nem, mivel a harczban egy vagy más rokonunk elveszett; boszúnknak egyszerű halál nem elég. Hosszú évekig, nem évekig, ivadékról-ivadékra szenvedünk elnyomást, megvetést, gyalázatot. Nemzetiségünk fáján nincs egy ág, nincs egy levél, mely külön szenvedések nyomát ne hordaná magán; életünkben nincs egy nap, mely alatt zsarnokaink lábát ne éreztük volna nyakunkon. Nekünk ily boszú kell. Végtelen, mint szenvedéseink; napról-napra visszatérő, mint gyalázatunk. Boszú, mely nemcsak a testet, de a lelket is gyötörje, mely által ellenünket porig alázhatjuk, míg elaljasodásában maga kétkedni kezd: őt is képmására teremté-e az Isten, vagy a csúszó-mászó férgek sorába tartozik, kiket az átmenő lábával eltipor? Nekem ily boszú kell. Gondoljátok magatoknak a büszke Telegdi István leányát zsellér házában. Menyegzőre készült, a menyegző meglesz, de a kevély Ártándi Pál helyett béna napszámos vezeti oltárhoz a kisasszonyt. Ura kiküldi az erdőre, hogy száraz galyakat szedjen; az elkényeztetett teremtés nem birja, s lesülyed terhe alatt, de közületek senki sem fogja segíteni őt, hisz urhölgy, mi közötök hozzá? E gyengéd kezek tüzet raknak és főznek; e piczike lábacskák kün állnak a patakban s dideregni fognak, ha őszi napokban a többi asszonyokkal mosni megy; s mindezen idő alatt az egész falu neveti ügyetlenségét, az egész környék ujjakkal mutat rá: nézzétek csak, a szép kisasszony mily barna lett, a lágy kezek mily durvákká váltak.

Márton arczán vad káröröm vala kifejezve. Frusinára függeszté szemeit, s látva kínját, kegyetlen mosoly játszék ajkai körül. A népnek egy része harsogón jelenté helybenhagyását.

— Vagy nem tetszik tervem? más boszút kivántok? — folytatá az előbbi; — mondok mást is. A drágalátos kisasszony a halált csak úgy kerülheti ki, ha rajta köztetek valaki könyörül s őt nőül veszi. Ne tegyétek. Hadd kérjen, hadd rimánkodjék földre borulva előttetek. Hadd igérje, hogy kedveteket fogja tölteni éltetek végnapjáig; hadd sirjon s könyörögjön térdein csúszva egyiktől a másikig s legyetek kérlelhetetlenek; mondjátok neki, hogy nem kell; taszitsátok el lábaitokkal, hisz veletek is az történt. Nem szebb kín-e ez, mint ha őt a hóhér kezébe adjátok? Telegdi István leánya, ki térden állva egykori jobbágyát arra kéri, hogy őt nőül vegye, s kit ez magától eltaszit. Volt-e valaha szebb tréfa?

Márton kaczagott. A tömeget borzasztó jókedv ragadta meg. — Ugy legyen, úgy, mint Márton mondá. Márton a mi barátunk! — orditá száz hang s vad hahota hangzott a sokaság között.

— Ugy legyen, mint Márton mondá — szólt Dózsa, ki észrevéve a fordulatot, melyet a dolgok vőnek, örült, hogy Márton közbenjárása által minden erőszakos összeütközést kikerülhet, anélkül, hogy parancsát egyenesen visszavenni kénytelenittetnék. — Kinek köztetek kedve van, jelentse magát, s Telegdi István leányát neki adjuk. Holnap lakodalmat tartunk; én adom az áldomást.

A vezér e szavait hangos örömrivalgások követték.

— No kisasszony, most keress férjet magadnak — szólt jókedvüen Márton, — meglátjuk, tudsz-e kérni? Csak szépen, alázatos légy, mint a parasztasszonyok,

midőn hajdanában Telegden udvarotokba jöttek, s csirkét vagy tojást hozva, közbenjárásodért folyamodtak. Frusina az egész idő alatt hallgatott, borzadva tekintett körül, bizonytalan: nem egy szörnyű álom-e mindez, mit maga körül lát. Márton szavai felrázák őt mélaságából. — Soha! — mondá erős hangon, s a hölgy indulatban lángoló arczczal tekintett körül; — apám ellenségtek volt, jegyesem véres diadalt vitt ki társaitok fölött. Öljetek meg!

Frusina oly szép vala, a büszke megvetés, melylyel szemeit ellenein jártatá, a méltóság, melylyel szólt, oly jól illett nemes külsejéhez, hogy még e vad csoport is akaratlanul meghatva érezé magát. A nevetés megszűnt, a tömeg bámulva, csaknem tisztelettel nézett áldozatára. Márton ajkai körűl gúnyos mosoly játszék.

— Inkább meg akar halni — mondá keserűen, — hogysem más becsületes nők módjára dolgozzék; lássátok az igaz nemes vért! De nem fogunk kérdeni, szép kisasszony; az történik veled, mit mi akarunk. Jobb, ha nyájasan viseled magadat, galambom, másként megeshetik, hogy férjed mindjárt lakodalom után megver. Nosza, fiuk! — kiáltá a tömeghez fordulva, — kinek kell kisasszony? Nem sokat ér, de kinek más szeretője nincs, beérheti ezzel, okkal-móddal megtanul főzni ő is.

A barát durva tréfái ismét megsemmisíték a hatást, melyet Frusina szépsége s nemes viselete egy pillanatig sokakra gyakorolt. A tömeget vad jókedv ragadta meg ujra. Illetlen kifejezések, elménczségek helyett mondott durvaságok hangzottak mindenfelől; minden szót hangos kaczagás és taps követett, úgy látszott, mintha e sokaság sohasem örült volna ennyire, mint midőn e szerencsétlenek kínain gyönyörködött. Kiknek arczán előbb részvét mutatkozott, most kegyetlenségben vetélkedtek

társaikkal. Van hypochrisis az aljasságban is, s elvadult tömegek között, mint e pillanatban, vetélkedés tárgyává válik: ki mocskolhatja be magát leginkább, ki vetkőzhetik ki emberi érzelmeiből minden társainál legtökéletesebben.

Márton mondhatlan megelégedéssel követé e jelenetet, hangos hahotája kihallatszott az általános zajból s tréfás beszédei uj meg uj kaczagásra készték a tömeget.

— Bizony, úgy látszik, jószágomnak nem akad vevője — mondá nevetve; — hát nincs köztetek, ki a szegény párát könyörületességből elvenné? csak nézzétek, mily pityeregve tekint körül, annyira szeretne férjhez menni, szinte megesik szivem.

— Nekem csak Kata kell — szólt félig részegen egy suhancz a körülállók közül, megölelve egy mellette álló vaskos leányt. — A körülállók nevettek. — S én mit csináljak oly asszonynyal, ki még talán kenyeret sem tud sütni — szólt egy másik.

— Majd megtanul, ha jól megvered — volt a válasz, mely uj kaczagást idézett elő.

— S mikor még egy tehene sincs — gúnyolá a harmadik. — Ha haza viszem, a szomszédok azt mondják, hogy mátkámat az akasztófáról szedtem le — mondá a negyedik; s így tovább, minden szót uj nevetés, a pajzán öröm uj kitörései követtek.

— Már látom — szólt ismét Márton jókedvüen, — így nem megyünk semmire. A kisasszonynak kérni kell, vagy ha így sem talál férjet, olyat kell keresnünk, ki valamely csint követett el, s kit elitélhetünk, hogy vegye el büntetésül.

Miket szenvedett Orbán az egész idő alatt, lehetetlen leirni. Ujjai görcsösen szoriták a fejszét, melyet kezében tartott, s nem állhatott boszút ez aláválókon. Minden csepp vér felforrt ereiben, s hallgatnia kelle, nehogy

haragjának kitörése Frusina életét uj veszélybe hozza. Az, kiért életét adta volna, kiállítva pellengérre, e vad tömeg gúnyjainak tárgya. S neki itt kell állani nyugodtan, hallgatnia az alávaló tréfát s vad kaczagásokat, s ő nem márthatja fejszéjét senki vérébe. S lelkét még más gondolatok tölték el. Birni Frusinát, ez volt életének legfőbb, ez egyetlen vágya s most teljesitése tőle függ. Egy szavába kerül, s a hölgy az övé. Szivét iszonyú bizonytalanság tölté. Egyrészről jobb érzete fellázadt a gondolatokra, hogy élete kincsét ily kezekből fogadja el; hogy Frusina előtt, hacsak egy pillanatra is, ez alávalók czinkosa gyanánt tünjék föl; másfelől érzé, hogy kedvesének csak így mentheti meg életét, hogy őt csak így ragadhatja ki e vad csoport kezeiből. Halványan, reszketve álla ott, százszor elhatározva, hogy szól, s ismét elnémulva, valahányszor Frusinára nézett.

— Hát végre el fogja-e magát valaki határozni? — kiáltá Márton; — napestig nem ácsoroghatunk itt; szinte megéheztem a sok ajánlás között, s ha vevő nem találkozik, végre is a bakónak kell adnunk a leányzót.

E fenyegetés véget vetett Orbán kételyeinek. — Adjátok nekem e hölgyet — mondá előrelépve, erős, elhatározott hangon; — én nőül kérem őt.

— Ki ez? — kérdék sokan a tömeg közül, kiknek figyelmét Orbán csak most vonta magára. — Frusina megvető tekintetet vetett a szólóra. — Midőn a vadászház, melyben eddig laktak, a keresztesektől körülvétetett, Bebek Katalin azonnal Orbánt vádolá. Minden ez ifju ellen látszék bizonyítani. Az, mi közte s Frusina között reggel történt; a fölgerjedés, melyben a háztól távozott, s hogy őt most ellenei között és nem mint foglyot, hanem fegyveresen találá; egyes szavak, melyek

Márton által mondattak; Orbánnak egész magaviselete igazolni látszék a gyanút. De Frusina nemes lelke fellázadt e gondolat ellen; ily aljasságot ő nem birt fölteni senkiről. E pillanatban a kételyek, melyeket előbb visszautasitott, igazolva látszának, s a hölgy undorral fordult el.

— Hát még nem akasztottak fel, ficzkó? — mondá Márton, megismerve Orbánt. — Lőrincz csakugyan ismer?

A czeglédi plébános, ki, míg a nép figyelme Orbánra fordult, Dózsának s a vezéreknek beszélé, minő helyzetben állott ez ifju egykor Telegdi István házánál, e megszólitásra előadá a viszonyt, melyben Orbánnal régóta áll, s mily hasznára lehet az ügynek, hogy ez ifju, felszólitásait követve, végre a keresztesekhez állott.

— Annálfogva Telegdi leányát neki adjuk — mondá Dózsa, — ugyis régóta szereti, s csak azért nem kaphatta meg, mert jobbágy fia. Hadd érezze mindjárt első pillanatban a szabadság áldását.

A népre e szavak jó hatást gyakoroltak; az asszonyok részvéttel néztek az ifjura, ki halványan állott mátkája mellett s nem meré hozzá fölemelni szemét.

— És a másik kisasszonynyal mi történik? — szólt itt közbe Ollósi, kinek résztvevő tekintete, noha nem viszonozva, mert Bebek Katalin félig magánkívül vala félelmében, az egész jelenet alatt inkább ezen, mint Frusinán függtek. — Én régóta oly szerencsés vagyok e jeles hölgyet ismerni, és ha napjainak biztositására az kivántatnék, hogy — —

— Ha követ urnak kedve van — mondá Márton kaczagva, — vegye el; egyébiránt nem szükséges; e vén banyát az uraknak hagyjuk.

E szavak s a nevetés, mely azokat követte, fölébreszté Katalint mélázásából. A halál sem lehetett volna kíno-

sabb e durva tréfánál; de vigasztalásául szolgált, hogy legalább csak parasztok jelenlétében mondotta el, s egy megvető tekintet vala egyetlen válasza.

— S most vigadjatok — szólt Dózsa, megelégedve a történtekkel, — holnap lakodalmat és áldomást tartunk, addig menjetek dolgotokra. Nem mondtam-e, hogy a foglyoknak nem lesz bántódásuk? — mondá halkabban Gergelyhez, midőn vele sátorába visszament. Gergely sóhajtva megszoritá kezét.

A nép lassanként elszéledett.

Orbán egy ideig bizonytalanul állott, azután Frusinához közelitett. A hölgy megvetéssel taszitá vissza kezét. Bebek Katalin aljas árulónak nevezte, ki, hogy czéljait elérje, mindezt fortélyosan előrekészité. — S ezzel az asszonyok Ollósival, ki nekik ideiglenes lakásul saját kényelmesebb sátorát ajánlá, eltávoztak.

Orbán az erdő felé sietett. Fellázadt keblének magányra vala szüksége.

XXVIII.

Jaj annak, kinek szíve csak egy tárgyban keresi egész boldogságát. Lelke csak egy ponton sérthető, s ez egyen kívül, mint Achilles, biztos a sors csapásai ellen; de ha itt sértetett, sebe halálos. Ez vala Orbán helyzete. A természet ez ifjut nagy adományokkal ajándékozta meg. Elmével, mely nem annyira ragyogó, mint világos, minden tárgyat tisztán felfog, s ha működései által kevesebb bámulatot gerjeszt, annyival hasznosabb; szivvel, mely minden nemes érzeményért hevülni tud; lelkülettel, mely a legnagyobb feladat kivitelére képes, mert tűrni tud, de cselekedni is, s czélját kijelölve, a veszélylyel nemcsak bátran szembeszáll, de vele megküzd, nemcsak magát feláldozni, de győzni képes. Más viszonyok között születve, hol nemzete dicsőitését tűzhette volna ki élete czéljául, a jövő talán tisztelettel hajlanék meg emléke előtt. Egyike vala azoknak, kik bármily pályára léptek, végig futják azt anélkül, hogy magukat visszaijesztetnék; kik, mint a tölgy, a hol gyökeret vertek, megállanak; ha végzetük által háladatlan térre vettettek, törpéknek látszanak talán, mig más helyen messze terjesztenék óriási ágaikat, de kik helyöket megállják jó és rossz viszonyok között, s kiket a vész kidönt, de nem mozdit. Orbán érezé tulajdonait s első ifjuságában, midőn erőnknek érzetében

csak a legmagasabb tetőkre vágyódunk fel, nem egyszer átkozá helyzetét, mely őt azon boldogabbak sorából, kik dicsőségért pályázhatnak, kizárá. — Mint kinek szeme csillagon függ, ilyen vala ő élete e korában; emelt fővel áll, s a föld porához le nem hajlik, de tudja, hogy a fényes czél örökre elérhetetlen, s nem keseredik el talán, mert hisz lelke lehetetlen kivánatokon függött, de elszomorodik. E dicsőségi álmak nem tartottak sokáig. Orbán jókor elszánta magát az áldozatra, mely ez életben a legnehezebb, feláldozta álmait s nyugodt lőn, vagy legalább hivé, hogy azzá lett. — Az élet nagy pusztaként terült el körülötte, levert kedélylyel, de nyugodtan haladott ösvényén, hisz tudta, hogy nem tévedhet el, mert nincsen czélja, mely felé lépteit irányoznia kellene. — Ekkor támada rögtön a szerelem lángja e kebelben, s élete nem vala puszta többé. Szeretett. Szív, elme, lélek, azon érzelemkincs, melyet keblében hordozott, lelkesedésének hatalma, szivének nem értett vágyai feltalálták tárgyukat. — E határtalan rónaságon, mely tengerként terült el körülötte, fölmerült a part. Nem kikötőt remélt találni, de tudta, hogy itt fog szenvedni hajótörést, s felvonta vitorláit, arra irányzá futását. — Senki sem gyanítá érzeményeit. Az embereknek ritkán jut eszökbe, hogy valamint a tükör, midőn a nap sugárait egész fényökben visszaveti, hideg marad, mig a föld annál inkább melegszik, minél sötétebb: ugy a szenvedély többnyire a legkomolyabb lelkületeket hatja át legforróbb lángjaival; s a nyugodtnak látszó ifjut nem tartá senki ily szerelemre képesnek. Csak ő maga ismeré a kimeríthetlen kincset, melyet keblében hordozott, melyet minden érintéstől őrzött, nehogy surlódásközben valamit veszítsen becséből. Orbán nem ámitá önmagát csalódásokkal, jól tudta, hogy érzelmei nem fognak viszo-

egész tájon az estnek ünnepélyes csendje terül el, melyet csak a nádasokból áthallatszó verebek csevegése szakít félbe. Végre a nap is leszállt, a vörös fény, mely egy pillanatig a fél eget takarta, kis világvonallá apadott, s a sötét égen a csillagok bájló világitása terjedt el. A madarak csiripelése megszünt, s csak egy magányos sas. vagy keselyü éles hangjai, melyekkel, messze ívekben az erdő fölött szárnyalva, párját közeledésére inté, hallatszottak néha le a magasból.

Orbán mély gondolatokba merülve nézé e változásokat. Miután az alkony vég színei eltüntek, szeme fölemelkedett a csillagokhoz s lelke nyugodtabbá lőn. — Mi szép ez éj! — mondá végre meghatva, — elterité fátyolát a föld fölött, s álomba szenderülve millió lény megfeledkezik gondjairól. Maga a fájdalom enyhül szelid hatása alatt, mintha a csillagok — melyeknek ragyogásán talán azért gyönyörködünk oly nagy mértékben, mert fényüknél a föld nyomoruságát nem látják szemeink, — vigasztalást öntenének sziveinkbe. S nem azért bájoló-e az éj, nem azért vigasztalja-e bánatunkat, mert a halálra int, mert eszünkbe juttatja, hogy ha a tikkasztó nap, melynek hevében elfáradánk, elmult, reánk is nyugalom vár? hogy e hosszú küzdés után, mely alatt még a győzőnek keblét is annyi seb éri, pihenni fogunk?... Légy nyugodt, szív! hisz a pálya, mely reád vár, nem hosszú többé; életed kelyhében néhány csepp maradt hátra, üritsd ki bátran; a legkeserüebbek talán, de a végsők.

Orbán tisztában vala magával. Meg kell hallnia, de nem most. Élete még szükséges Frusinának. De ha majd az oltár előtt férjévé vált, s ha névnejét a keresztesek között veszély nem fenyegeti többé, akkor a kötelékek, melyek őt az élethez lánczolák, megszakadnak. Zápolya hadai közelgenek. A csata pillanata nem

kezet nyujtván, bocsánatot kérjen tőle. Voltak pillanatok, midőn Orbán e gondolatot bizonyosnak tartá. Nyugtalanul keresé az irányt, mely őt Temesvár felé vezeti, és sietett, mintha minden percz, melylyel késik, a kedves hölgynek gyötrelmeit hosszabbítaná. — Útközben eszébe jutott helyzete. Átgondolá az egyes körülményeket s borzadva meggyőződött, hogy azok mind ellene szólnak. Csak jellemét, csak szerelmét, melylyel Frusina iránt viseltetett, hozhatá fel ártatlanságának bizonyságául, s nem kétkedett-e ezeken Frusina? Ha őt ily aljasságra képesnek gondolhatá, meg fogja-e hallgatni mentségét? fog-e hinni szavának? s ő ujra meggyalázva álljon e hölgy előtt?! — Lelkében feltámadt férfibüszkesége, s elkeseredve fordult vissza az erdő széléről. Néha azon gondolat támad lelkében, hogy örökre el fog távozni, s a menyegzőhöz, melytől Frusina annyira borzad, vissza nem térend. Akkor legalább még Bebek Katalin is meggyőződik ártatlanságáról. Vagy, hogy napjainak véget vet; hisz minden, mi ez életet türhetővé tevé, elveszett; mit keressen többé e világon? — — De mi lesz akkor Frusinából? E vad csoport, mely vért lihegve, kegyetlen szándékától oly nehezen tartóztathatott vissza, mit teend, ha megfosztatik a boszú azon nemétől, melyet magának választott? Nem lesz-e Frusina ez esetben a nép haragjának áldozata? vagy, ha Orbán a táborba vissza nem tér, nem fog-e más valaki találkozni, ki helyét elfoglalja? Orbán érzé, hogy ezt tennie nem szabad, s lelkét ujra határozatlanság fogta el.

A hosszú járástól fáradtan végre egy fa alá veté magát. Az erdő szélén látá magát. Előtte a határtalan rónaság, melynek zöldjét itt-ott az esti szellőben ingadozó nádasok, vagy kisebb kiterjedésü mocsarak válták fel. Hátul végetlen rengeteg. Az alkonyodó nap a láthatárhoz közelgett. A fák hosszú árnyékot vetnek, s az

egész tájon az estnek ünnepélyes csendje terül el, melyet csak a nádasokból áthallatszó verebek csevegése szakít félbe. Végre a nap is leszállt, a vörös fény, mely egy pillanatig a fél eget takarta, kis világvonallá apadott, s a sötét égen a csillagok bájló világitása terjedt el. A madarak csiripelése megszünt, s csak egy magányos sas vagy keselyü éles hangjai, melyekkel, messze ívekben az erdő fölött szárnyalva, párját közeledésére inté, hallatszottak néha le a magasból.

Orbán mély gondolatokba merülve nézé e változásokat. Miután az alkony vég színei eltüntek, szeme fölemelkedett a csillagokhoz s lelke nyugodtabbá lőn. — Mi szép ez éj! — mondá végre meghatva, — elterité fátyolát a föld fölött, s álomba szenderülve millió lény megfeledkezik gondjairól. Maga a fájdalom enyhül szelid hatása alatt, mintha a csillagok — melyeknek ragyogásán talán azért gyönyörködünk oly nagy mértékben, mert fényüknél a föld nyomoruságát nem látják szemeink, — vigasztalást öntenének sziveinkbe. S nem azért bájoló-e az éj, nem azért vigasztalja-e bánatunkat, mert a halálra int, mert eszünkbe juttatja, hogy ha a tikkasztó nap, melynek hevében elfáradánk, elmult, reánk is nyugalom vár? hogy e hosszú küzdés után, mely alatt még a győzőnek keblét is annyi seb éri, pihenni fogunk?... Légy nyugodt, szív! hisz a pálya, mely reád vár, nem hosszú többé; életed kelyhében néhány csepp maradt hátra, üritsd ki bátran; a legkeserüebbek talán, de a végsők.

Orbán tisztában vala magával. Meg kell hallnia, de nem most. Élete még szükséges Frusinának. De ha majd az oltár előtt férjévé vált, s ha névnejét a keresztesek között veszély nem fenyegeti többé, akkor a kötelékek, melyek őt az élethez lánczolák, megszakadnak. Zápolya hadai közelgenek. A csata pillanata nem

lehet távol többé; ott a véres mezőn, egy szent s csak egyesek bűnei által legyalázott ügy mellett küzdve fogja végezni kínjait. — S panaszkodhatom-e sorsom ellen? — mondá ismét, miután tervét átgondolá. — Nem volt-e életem legfőbb kivánata, hogy véremet Frusináért onthassam? s nem fogom-e ezt most tehetni? Halálom feloldja az esküt, mely őt holnaptól hozzám fogja kötni; szabadon követheti szivét. Mióta ismerem, neki szentelém éltem minden pillanatát; most midőn nem tehetek egyebet s létem boldogságának akadálya lett, odadobom éltemet s helyet csinálok. Nem feleltem-e meg végzetemnek? tehettem-e többet? Oh, de hogy mind ennek így kelle történni! Mi volt életem szenvedések hosszú sorozatánál egyéb? Még a gyermekkor boldogságát sem élvezhetém. Mint a fa, mely földéből kivéve más éghajlat alatt ültettetett el, nő, de nem virágozik s nem hoz gyümölcsöket: ilyen vala létem, puszta, örömtelen. S én nem panaszkodtam sorsom ellen. E föld, hol örömet nem találunk, melyet a vesztés félelme ne zavarna, s hol mégis annyi fájdalmat látunk, melyre az ég nem adott vigasztalást, nem arra való, hogy rajta bárki boldognak hígye magát. A szerelem rózsái helyett fejemre tevém töviskoronáját, s gazdagnak érezém magamat fájdalmaimban. Frusina, nem gyanitva bánatom okát, részt vesz szomoruságomban; ha tőle függne, levenné szívem terhét, ismeri ragaszkodásomat, tudja, hogy e földön nincsen áldozat, melyre érte nem volnék kész; s ha majdan nem leszek többé, sóhajtva visszaemlékezik barátjára, s elmondja sírja fölött: e gödörben egy hív kebel hamvadott el. Éltemnek ez vala egyetlen vigasztalása, az egyetlen fénypont, mely e sötét létet földeríté .... s hogy még ennek is el kelle tünni, s elérnem, hogy Frusina rajtam kétkedjék, hogy aljasnak, semmirevalónak gondoljon; s ha majd

halálom híre a táborba jutott, s társaim véresen Frusina sátorához hoznak, ő, kinek életemet áldozám, kinek neve utolsó lehelletemmel fog lebegni ajkimon, kiért üdvösségemről mondanék le, örülni fog, s élte legforróbb kivánatát látja teljesülve, midőn halva fekszem lábai előtt!

Orbánt elragadták fájdalmas érzelmei. Eltakarta arczát s keservesen sirt. E könyek enyhiték fájdalmát, legalább nyugodtabbá tevék azt. Szivében feltámadtak a mult napok emlékei, közöttük azon gyér örömek, melyeket életében talált, azon kevés derültebb óra, melyeket visszakivánna; s az elkeseredés, melylyel Frusina igaztalansága lelkét tölté, ennyi édes emlék hatása alatt lassanként enyészvén, Orbán ismét szeretve gondolt kedvesére.

Mikor a nap feljött, a tábor felé indult. Még egyszer látni akarta Frusinát, hogy neki, mielőtt vele az oltárhoz lép, a dolgok összefüggését megmagyarázhassa.

— Ő át fogja látni ártatlanságomat — így vigasztalá magát, — kibékülve felém nyujtja kezét, s akkor nyugodtan halhatok. És ha nem? Ám legyen! Önkénytelen eszközök valánk a végzet kezében: én, hogy neki jót tegyek; ő, hogy gyötörjön; én szeretni fogom őt akkor is.

Frusina s Bebek Katalin ez időt a táborban tölték. Ollósi, mint tudjuk, a hölgyeknek saját sátorát ajánlá lakásul, hová őket szokott udvariasságával maga vezette. Útközben különös önmegelégedéssel figyelmezteté Bebek Katalint azon tiszteletre, melylyel a keresztesek iránta viseltetnek, s mely őket is, míg sátorában lesznek, minden megtámadás ellen biztositja. Midőn a hölgyek egyedül Ollósitól kisérve a sátorba értek, szabadon engedék át magukat fájdalmuknak, szótalan szoriták egymást karjaik közé és sirtak.

Miután bánatuknak e szenvedélyes kitörése, mely közben Ollósi szemei is könyekbe lábadtak, kissé csillapodott, a szabó, ki, elvonatkozva hiuságától, valóban jószívű ember vala, s ki főkép ily magas származásu kisasszonyok szenvedéseit meghatás nelkül nem láthatá, elkövetett mindent, hogy őket vigasztalja, de hasztalan! Frusina nyugodtan, de a nélkül, hogy bánatából felüdülne, hallá végig okoskodásait. Katalinban Ollósi szavai csak uj indulatot idéztek elő. — Mióta magát életveszélyen kívül látá, eszébe jutottak a sértések, melyeken keresztülment, s a büszke Bebek-vér fellázadt ereiben.

— Igy bánni kisasszonyokkal — mondá csaknem magán kívül haragjában, — Telegdi István leányával, velem pelsőczi Bebek Katalinnal! Boszorkányoknak, vén banyáknak nevezni minket, kiknek egy tekintetéért az ország minden lovagja vérét ontaná! Ez hallatlan, ez borzasztó! minden, mit a parasztok eddig elkövettek, ehhez képest semmi. Hogy várainkat feldulták, jószágainkat elpusztitották, Isten neki, mindezt megbocsáthatnám; de ezt nem, ezért lakolniok kell.

Ollósi megjegyzé, hogy a műveletlen nép nem tudja, mily tisztelettel tartozik minden férfi hölgyek, főkép uri hölgyek iránt viseltetni; de Katalin nem fogadott el semmi mentséget. — Miként kell bánni uri kisasszonyokkal, azt maga a természetes ész mutatja mindenkinek — szólt még indulatosabban, — azt a falun s pusztán is megtanulhatták; nekik lakolniok kell. Nincs oly büntetés, melyet nem érdemlettek volna; száz halál még kevés azért, mit rajtam elkövettek; hát még szegény húgomon! Férjhez adni őt Orbánhoz. Saját testvérem leányának egy telegdi jobbágyot választani férjül! Engem sógorságba hozni parasztokkal! . . . borzasztó!

— Legyen ez iránt nyugodt nagyságod — mondá Ollósi, — a házasság kényszerített. Én magam, mihelyt e zavaroknak vége lesz, elmegyek Rómába, s befolyásom által kiviszem, hogy az a pápa ő szentsége által azonnal érvénytelennek nyilváníttassék.

— Gondolok is én a házassággal — vágott szavába Katalin, — hisz az magában semmi. Házasság, jobbágy s a tárnok leánya között! én sógorságban parasztokkal! hisz ki nem látja, hogy ez lehetetlen? De maga a gondolat borzasztó; én sógorságban parasztokkal!

— Hidd el, néném, nem ez gyötri szivemet e pillanatban leginkább — szólt közbe Frusina; — de ha meggondolom, hogy mindezt Orbán tehette — —

— Orbán, s mi Orbán? — kiáltott Katalin haraggal; — paraszt, aláváló paraszt; mit várhatni ilyentől mást? A mi nemesnek nem született, nem válhatik nemessé. Mindig mondtam atyádnak, de nem hivé, s ezért szenvedünk. Ki farkast fogad házába, s azt hiszi, hogy, mert fölnevelte, megszelídité, csalódik. Néha évekig szelidnek látszik, leghivebb házi ebednek gondolnád, de végre kitör vad természete, s izmokra tépi urát. Ne higy a parasztnak soha.

— De Orbán, kit oly nemesnek, oly jónak gondolék — sóhajtott az előbbi, — kit testvérként szerettem.

Ollósi a szerelem hatalmáról kezde beszélni, melynek semmi sem állhat ellent, s mely alsóbb körökben született férfival sokszor elfeledteti helyzetét, mint számtalan példa mutatja. — Az érzékeny pillantások, melyekkel a szabó beszédközben Katalinhoz fordult, világosan mutaták szavainak czélzását; de Katalin nem vala oly hangulatban, hogy azokat megértse, s csak azt jegyzé meg: hogy igen is, sok eset van, midőn a legnemesebb lovagok, kötelességökről megfeledkezve, valamely höl-

gyet, a helyett, hogy szerelmét hosszu szolgálat által keresnék, erőszakkal elragadtak s váraikban zárva tartották, mindaddig, míg az magát férjhezmenésre elhatározá, s hogy ily rablásoknak néha a legboldogabb házasság lett legyen következése; de ily merényre mindenekelőtt szükséges, hogy a rablónak vára legyen, mit Orbán nem hozhat fel mentségére.

— Ha ez szerelemnek jele — mondá Frusina sóhajtva, — mit tegyen akkor a gyűlölség? — S a hölgy leült a sátor egyik szögletébe, s elmélyedve bús gondolataiba, nem vett több részt a beszélgetésben, melyet nénje s Ollósi még sokáig folytatának.

Végre Bebek Katalin is fáradtnak érzé magát, s miután Ollósinak mindent elmondott, mi velük elválásuk óta történt; miután Zápolyáról s hatalmas seregeiről, melyek már Lugosnál állanak, szólt, előre leirván a győzelmet, melyet azok a keresztesek fölött kivívandnak; miután elmondá, mit tett volna hasonló esetben Kinizsi Pál s Mátyás király, s mit teendenek kétségkívül az urak, ha a rend ismét helyreállittatott: eszébe jutott, hogy nyugodni kell, s Ollósi távoztával ágyára veté magát, Frusina pedig a sátor másik oldalán egy pamlagot foglalt el.

Katalint hamar elnyomá az álom. Frusina soká ébren maradt, s szomoru jövőjére gondolva tölté az éjszakát. Végre a testi fáradtság meghozá neki is nyugalmát. Bájló képek nem deriték álmait, de feledé jelen bánatát; s mi egyéb kell a szenvedőnek?

A zaj, mely a tábort eltölté, mihelyt a nap szürkülni kezde, nem engedé, hogy ez álom hosszú legyen. A sátor közelében irtózatos lármával felhangzó trombiták jókor fölverék még Katalint is szép álmából, melyben magát Mátyás udvarában fényes tornánál képzelé, s Frusina akkor már felöltözve ült ágya mellett; de

e rövid álom mindkettőnek visszaszerzé erejét. Katalin szokott optimismusával közel megszabadulásukról beszélt; Frusina azon nyugalommal tekintett a jövőbe, mely szerencsétlen viszonyok között csak szép lelkek tulajdona lehet, mert azon meggyőződésből veszi eredetét, hogy bármi körbe vagy helyzetbe állitva, nemesen s magukhoz méltóan fogják viselni sorsukat.

Miután Katalin életének egyik fő szükségét, a beszédet némileg kielégitette, Frusinánál kevés részvétre találva, fölkelt s öltözködéshez látott. Ollósi, sátorának egy részét szőnyegek által külön választva, ezt főleg e czélra rendezé el. Itt tartá ruhatárát, itt volt tüköre, gombostűk, illatos kenőcsök, szóval mindaz, mit öltözködésre szükségesnek tartott, s mit magának nem kis fáradsággal megszerezhetett. Ide vonult most Bebek Katalin, busulva s gyönyörködve egyszersmind, midőn magát ismét tükörben láthatá, s a sápadtságot, melyet a kiállott veszélyek arczán visszahagytak, de azon bájakat is ujra szemlélé, melyeket még ily szenvedések sem ronthatának meg, s melyeket ő annyi éven át ujra és ujra megnézni el nem fáradott.

Frusina azalatt egy, a sátorban függő kereszt elébe térdelt s imádkozott. — Le kell mondania élete legfőbb reményéről. Ha a házasság, melyre Orbánnal kényszeríttetik, később érvénytelennek nyilatkoztatnék is, Ártándinak neje mégsem lehet többé s csak a kolostorban kereshet menedéket; de szivét a közelebb mult időben annyi bánat érte, mióta apja halálát a táborban meghallá, a világ oly sötét színben tünt fel képzete előtt, hogy e gondolatban nem vala semmi visszaijesztő. Ifju lelke oly fáradtnak érzé magát, hogy csak nyugalom után vágyódott, s csak arra kéré Istenét, hogy a pillanat, melyben oltáránál menedéket kereshet, minél előbb megérkezzék. — Midőn Frusina fölkelt s

megfordult, Orbánt látá maga előtt, ki azalatt észrevétlenűl a sátorba lépett s hallgatva várá a pillanatot, melyben a hölgy imádságát bevégzi. — Frusina oly boldogtalannak érzé magát e pillanatban; annyira meg vala győződve, miszerint Orbán által hozatott jelen helyzetébe, hogy az ifju látására csaknem undorral fordult el tőle.

Orbán megérté mozdulatát. Hallgatott, de halvány arczán oly fájdalom vala kifejezve, melynek festésére a nyelvnek nincsen szava. Végre erőt vett magán. — Frusina! — szólt remegő hangon, — hát elitéltettem a nélkül, hogy védelmemet meghallgatná?

Kit nagy szerencsétlenség ért, az nem igazságos soha. Ha mindjárt az, hogy szenvedett, tisztán a véletlennek eredménye, az ember mégis bánatában mindig embertársai között keres valakit, kit vádolhasson. Nem végzetét, embert keres ellenségül magának, mintha az vesztét enyhítené, ha szerencsétlenségéért legalább valakit gyülölhet. — Frusina inkább fel vala gerjedve, hogysem Orbán szavai elkeseredésnél egyebet szülhettek volna. — Minek ez álnokoskodás? — mondá haraggal; — nem vagyok-e hatalmában? nem fogja-e elérni czélját? Vagy még több kell? Gyönyörködni akar fájdalmamon, hogy azon élvezetből, melyet magának választott, egy percz se veszszen el; hogy egy kín se vonuljon át keblemen, melynek ne lenne tanuja?

Frusina szokatlan szenvedélyességgel szólt. Orbán reá függeszté szomoru tekintetét s egy ideig hallgatott. — Frusina — mondá végre, — ha tudná, mily fájdalmat okoz nekem, nem szólna így.

A szenvedélyesség nem vala Frusina természetében. Midőn szavainak fájdalmas benyomását észrevevé, szivét sajnálkozás tölté el.

— S mi vala vétkem? — folytatá az előbbi; —

hogy szerettem? de ennek én vagyok-e oka? Ha a mag, melynek természete szerint a völgyben kell vala csirázni, szélvésztől felkapatva magas tetőre jutott s ott vert gyökeret: mit tehet ő róla? Jókor elszárad, nem fog hajtani virágokat; végzete: elveszni az idegen földben. S nem elég büntetés-e ez? . . . S mit tettem én e magnál egyebet? Nevezze őrültségnek, nevezze éltem átkának; de oly megbocsáthatatlan bűn vala-e az, hogy szerettem, hogy szenvedélyeimtől elragadtatva, ez érzeményt kimondani merészlém?

— A valódi szeretet nem önző — mondá Frusina szomoruan, — kedvese boldogságát nem áldozza fel kivánatainak. Ki a virágot letöri, hogy keblére tűzze, nem szerette azt.

— Frusina! — kiálta Orbán a legnagyobb szenvedélylyel, — s ön hitelt adhat azon aljasságnak, melyet nénje rólam föltesz?

Frusina hallgatott.

— Mindenható Isten!

— Oh, higye el, Orbán, ez az, mi szivemnek leginkább fáj — mondá Frusina. — Jött volna e csapás bárkitől, nyugodtan tűrném. De hogy épen ön tette ezt, ön, ki iránt oly határtalan bizalommal viseltetém, kit legjobb barátomnak gondoltam — —

— És ön hiszi? — sóhajtott Orbán.

— Lehetséges-e nem hinnem? — folytatá az előbbi; — nem világos-e minden? Senki rejtekünket nem ismeré. Ön a legnagyobb fölgerjedésben elhagyja házunkat, s egy órával később a keresztesek megrohanják azt s erőszakkal ide hoznak. Midőn e táborba jövünk, önt itt találjuk, nem mint foglyot, de fölfegyverkezve, az iszonyu czeglédi pap társaságában. A csapatnak vezére, ki által a táborba kisértetének, nyilván mondja, hogy az erdőben önnel már találkozott. Lőrincz Dózsának

elbeszéli, hogy ön vele régóta összeköttetésben áll, s felszólitására jött a táborba. Mondja maga: nem világos-e mindez?

Orbán hallgatott.

— A nép véremet kivánta — folytatá Frusina növekedő indulattal, — s vajon a vérengző vezér megtagadta volna-e a nép e kivánatát, ha előre meg nem határozzák, hogy tőlem más áldozatot fognak kivánni? S ki az, kinek ez áldozat érdekében feküdt? Találkozott-e egyetlenegy az egész csoport között, ki Telegdi István leányát nőül kivánta volna? Ön lépett fel, ön maga; nem világos-e mindez? lehet-e kételkednem?

A sajnálkozás, melyet előbb Orbán iránt egy pillanatig érzett, most, midőn aljasságának ezen bizonyítványait felszámolá, ismét eltünt, s haragban lángoló arczczal állott Orbán előtt.

— Világos, egészen világos! — mondá emez, s keserű mosoly lebege ajkai körül. — Ha a fáról, mely évekig kertünkben állott, melyet felnőni láttunk, melynek gyümölcseit régtől fogva ismerjük, egyszerre az mondatnék, hogy ágai mérges növényeket teremnek, — nem hiszi senki; ha a kutyáról, mely urát évekig híven követé, azt mesélnék, hogy gazdája ellen fordult s jótevőjének keblét tépte szét, — nem hiszi senki. Hisz a világon ily csuda nem történik; ki ilyeneket beszélt, annak hazudni vagy csalódnia kelle. De mondjunk hasonlót emberről, s minden valószinűvé válik. Legyen a tett bármi ocsmány, legyen az, kiről hallottuk, ifjuságunk barátja, ha értünk áldozta életét, mindegy, elhiszszük; hisz mi volna oly aljas, mi embernek lehetetlen! Orbán egy pillanatig hallgatott.

— Oh, Frusina! — mondá e rövid szünet után fájdalmasan, — midőn nénje engem vádolt, midőn minden jel látszólag ellenem mutatott: nem szólalt-e fel

akkor lelkében egy szó, mely arra inté, hogy ily aljasság gyermeksége barátjában lehetetlen?

Frusina mélyen meg vala hatva, érzé, hogy bár szörnyű a tett, melylyel Orbánt vádolá, az szerelemből vette eredetét; s mily nő lenne kérlelhetlen ily viszonyok alatt? De meggyőződése nem változott: Orbán nem lehet ártatlan. — Hagyjuk e vitatkozásokat, melyek önnek s nekem csak kellemetlenek lehetnek — mondá; — a mi történt, azt nem történtnek tennünk nem áll hatalmunkban. Én önnek szivemből megbocsátok.

E szelid szavak, melyből Orbán látá, hogy Frusina meggyőződése nem változott, szivének inkább fájtak a legszenvedélyesebb szemrehányásnál. S tettem-e valamit egész életemben, mi önt ily gyanúra jogosítaná? — mondá szenvedélylyel.

— S az nap, midőn budai kerti lakunkban megtámadtattunk, nem ismeré-e ön órákkal előbb a veszélyt, s miért nem tudósított? — kérdé Frusina, kit Orbán állhatatos tettetése ujra fölingerelt; — Ollósitól tudjuk, hogy a lázadók szándéka a városban már reggel nem volt ismeretlen. Minden rendelések megtétettek, s Bornemisza által tétettek meg, s így, kétségen kívül, ön tudtával; miért nem tudósított?

Orbán az igazsággal védé magát. Mondá, hogy az egész napot nagyrészint ura dolgában Bornemiszánál tölté, s csak este tudta meg, hogy az asszonyok Ártándi Pál által, ki azt magára vállalá, a veszélyről nem tudósíttattak.

Orbán még nem végezte be a mentséget, midőn Frusina a legnagyobb indulattal szavába vágott. — — Ez czélja, nemde? — mondá szenvedélylyel; — éltem boldogságától fosztott meg; nyomorulttá tett, hogy e világon talán nincs teremtés, kinek sorsa szememben

irigyletreméltónak nem látszanék, s most meg akar fosztani azon egy emléktől is, mely nyomoruságom közepett tisztán s ragyogva emelkedik lelkem előtt. Pál szerelmén kételkedjem? mintha e szerelemnek emléke nem volna mindenem, az egyetlen kincs, melyet kegyetlen czimboráiddal el nem rabolhatsz e szívtől.

— Adja az ég, hogy e biztosságában ne csalódjék soha! — mondá Orbán szomoruan.

— Csalódni Pálban?! — kiálta Frusina, kinek szenvedélye a legmagasabb fokra hágott. — Rágalmazó, csak most ismerlek egész aljasságodban! Nem pirulsz-e, midőn nevét kimondod, s midőn a különbség eszedbe jut, mely közted s ő közötte létezik? Ne reméld, hogy a hitet, mely e kebelben iránta létezik, valaha megingathatnád. Az oltárhoz hurczolhatsz, de Pál képe itt marad szivemben, tépd ki e szivet, s ott fogod találni. Bebek Katalin, ki a szólóktól csak szőnyeg által elválasztva az egész beszélgetést hallá, most a szobába rohant s Frusinát nyugalomra inté. — Az Istenért, gondold meg, hogy hatalmában vagyunk — mondá félhalkan, — mérsékeld magadat.

— Hatalmában! Ez alávalónak hatalmában?! — mondá Frusina; — mártsa szivembe tőrét, de hadd mondjam ki egész megvetésemet. — S ezzel a hölgy, a szokatlan fölgerjedéstől ellankadtan, nénje karjai közé veté magát.

Orbán, szemét kezével takarva, egy ideig némán állott. A fájdalmakat, melyek lelkét e pillanatokban átdúlták, nem fogja senki leirni. Neki ugy látszott, a szívnek meg kell törni e kínok között. Végre erőt vőn magán. — Frusina — mondá remegő hangon, — hogy megvetését nem érdemlém, azt a jövő meg fogja mutatni. Mielőtt a nap a láthatáron lenyugszik, boldogságának gyűlölt akadálya nem fog útjában állani többé. Adja

az ég, hogy a csalódás, melylyel őt ellenségének hivé, éltének végső s legkeserüebb csalódása legyen. — S ezzel az ifju a sátort sietve elhagyá.

Frusina szenvedélyes bánatában nem hallá e szavakat. De mihelyt észrevevé, hogy Orbán távozott, tartózkodás nélkül engedé át magát fájdalmának. Zokogva szoritá kebléhez nénjét, s csak miután könyei kitörtek, érzé magát ismét nyugodtabban.

Egy órával később danolva és zeneszó mellett nagy nászkiséret jöve Ollósi sátora elébe. Frusina látszólag nyugodtan lépe ki nénje kiséretében, s a körülötte tolongó sokaság örömrivalgásai között követé jegyesét. A templomsátornál Lőrincz s a többi vezérek vártak a násznépre.

A jegyesek nem szóltak, nem néztek egymásra. Halvány arczaikon egy érzemény vala kifejezve, — de az nem szerelem volt.

XXIX.

Mihelyt a házassági szertartások a templomsátorban bevégeztettek, s Lőrincz e boldogtalan párra áldását ráadta, Frusina, ki magát betegnek mondá s annak is látszott, nénjével együtt ismét Ollósi sátorába vonult. Orbán, miután őt a nélkül, hogy közöttük egy szó váltatnék, ide kisérte, Dózsa sátorába ment, hol a hadnak vezérei György körül összegyültek. A nép lármázva s kurjongatva szintén a sátor felé tolongott, melynek közelében az igért lakoma várt reá. Az egész tábort örömzaj tölté el. A jelenet, melynek a nép csak imént volt tanúja, legjobb kedvbe hozá azt. Ugy látszott, mintha most, miután a tárnok leányát arra kényszerítheté, hogy saját jobbágya nejévé legyen, és szeszélyei az egyház által is mintegy szentesíttettek, semmi sem állhatna többé ellent akaratának. Még nagyobb örömmel látá mindenki a készületeket, melyek az igért vendégségre a vezér sátora előtt már órák óta tétettek; s a nem szünő éljenek, melyekkel Dózsa neve üdvözöltetett, mutaták, hogy ha a vezér és seregei között Frusina miatt egyenetlenség létezett is, az, legalább a jelen pillanatban, a sokaság részéről ismét el vala feledve.

Lőrincz, Dózsa Gergely, Imre, szóval a vezérek azon része, kik e vad seregek között a rend mellett küzdöttek, átlátták a veszélyt, mely a lakomázásból e jelen

pillanatban a táborra támadhat. Kémek hírei szerint Zápolya seregei csak két órányi távolságra álltak már Temesvártól; valószinűnek látszott, hogy a vajda, hadait a Temesen átvezetve, a tábort talán még ma megtámadja; s mi vala várható, ha e fegyverben gyakorlatlan sokaság Zápolya gyakorlott seregeivel oly pillanatban ütközik meg, midőn a lakoma mámorában még azon kevés rend- s hadi fékről is megfeledkezett, melyhez hosszú táborozása alatt szokott? Mindezen okok azonban sem Dózsára, sem seregeire a legkisebb hatással sem valának. Ezek között talán lázadás ütött volna ki, ha tudomásukra jut vala, hogy Lőrincz Dózsának a lakomát elhalasztatni tanácsolá akkorra, midőn már az erdélyi vajda legyőzetett; a vezér maga csak megvető mosolylyal fogadá ildomosabb társainak tanácsait. — A nemesek ismerik karomat, nem mernek megtámadni, de ha mernének, s egész seregem lerészegedett volna, sem félnék a felpiperézett urfiaktól. — Ez volt válasza. — S a tábor biztosságára nem történt egyéb, mint hogy Imre, körülbelől száz lovassal, kiknek másnapra kettős adag bor igértetett, mintegy órányi távolságra a tábortól, a Temes partját foglalá el, azon helyen várva az ellenséget, hol az a folyón átmenetelt valószinűleg megkisérti. A visszamaradók kaczagták vezéreik félénkségét s gond nélkül készültek lakomájukhoz, mely annyival több élvezetet igért, miután egy tegnap visszaérkezett keresztes csapat verseczi borból s mindennemü marhából álló tetemes szállitmányt hozott martalék gyanánt a táborba, mely a kalocsai érsek jószágairól Zápolya seregeinek küldetett.

Dózsa sátora előtt tágas tér terjedett el, mely azt a többi sátoroktól elkülönzé s a seregeknek közönségesen gyülhelyéül szolgált; itt találjuk őket most is. A tér közepén roppant tűz fölött nagy ökör sütteték, körülte

a táborhoz tartozó gyermekek lármáznak; nem messze tőle magas faálláson egy nagy hordó emelkedik. Mindezek azonban inkább ünnepélyesség kedvéért állittattak fel. Dózsa nem akart hátrább maradni másoknál, s az egészben sütött ökör s a nagy hordó, melyek a nagy urak által adott népünnepek főkellékei közé tartoznak, nem hiányozhattak, midőn a keresztes vezér seregeit vendégelé meg. Hogy a vendégeknek bőség tekintetében panaszra okuk nem leend, eziránt eléggé kezeskedett a vezér sátora körül felállitott hordók nagysága, s a számos laczikonyha, mely a tér minden oldalán füstölgött. A szabadon hagyott helyet vegyült sokaság tölté be. A tér szűknek látszott. Főleg Dózsa sátora közelében, hol a nagy tűz különösebben magára voná a tömeg kiváncsiságát, a tolakodás kiállhatlanná vált. Az asszonyi és gyermeki sikoltások mutaták, hogy az általános jókedvben mindenki nem osztozik. Márton, a nép kedvencze, ki, mint főrendező, a nagy hordó mellett foglalt helyet, alig fékezheté a türelmetlenséget, melylyel e vad csoport a félig sült ökörnek nekiesni s a hordót feltörni készült, még mielőtt erre engedelmet nyert volna.

Végre Dózsa a többi vezérek kiséretében kilépett sátorából. A sokaság éljenek között engede helyet, s várva szavára, elhallgatott. Miután György vendégeinek fenhangon kivánta, hogy a lakoma egészségökre váljék, s nagy lőfegyverét a felállitott hordóra kisütve, az oly szomjuan várt forrást golyóval megnyitá, — mennyire tőle kitelt, mindenben utánozva Zápolyát, mit tőle hasonló alkalommal egykor látott, — a tapsnak s örömrivalgásoknak nem volt határa. — Maga Dózsa alig menekülhetett a tolongásból, mely a megeredt borsugár körül támadott.

A vezérek közül csak Márton maradt a nép között,

ki az álláson a hordó mellett foglalva helyet, látszó gyönyörrel jártatá szemeit a tolongó embertömeg fölött, mely lábai alatt a tűzről leemelt ökörnek egyes konczaiért, vagy a kalapokban s más e czélra hozott edényekben felfogott borért küzködött. Alig vágott le egyik egy darab húst kardjával, midőn azt mások kezéből kiragadták; minden konczért élénk küzdés támadt, míg egy kézből a másikba rántva, végre földre esett s eltapostatott. Alig telt meg egynek süvege vagy edénye, midőn az kezéből kitaszittatott, s a kedves ital ajkai helyett haját s egész testét nedvesité. Káromkodás, hahota, fenyegetések s durva tréfa, asszonyok és gyermekek rimánkodásai, eltünve itt-ott a verekedések zajában, vad egészszé olvadtak, melynek leirása lehetetlen, s melynek vége csak akkor szakadt, midőn a sült ökörből egyedül csontváz maradt, s a hordónak vég cseppjei is kifolytak.

E hosszú küzdelem még inkább nevelé az általános étvágyat, s a sokaság most jókedvüen sietett a laczikonyhák felé, hogy magának táplálóbb mulatságot szerezzen. Ujra lárma támadt. A főzőasszonyok ily számos követelők türelmetlenségét csak lassanként elégitheték ki. Végre azonban e zaj is megszűnt. Kisebb csoportokra oszolva telepedett le a sokaság a földön, asztalul nagyrészt bundák szolgáltak, melyeken nagy darabokban sült vagy főtt hús tálaltatott fel. A bor faedényekben keringett a lakomázók között s hosszabb ideig alig hallatszott egy szó, annyira el vala mindenki foglalva ebédével. Hasztalan fujták a czigányok Dózsa sátora előtt s a térnek több helyein a vendégek mulattatására legszebb nótáikat, nem volt senki, ki ez élvezetteljes pillanatokban rájok hallgasson. — De miután a lakomázók étvágya kielégittetett, a duda és síp megtevék szokott hatásukat. — Hallgatva ült a

tömeg. A kupák és kulacsok megszüntek keringeni. Minden fül a keserves nótán függött, melynek ismert hangjai oly búsan, oly szívrázólag szólaltak fel a csendben. — Történetiróink szerint eldődeink lakomáinál énekek mondattak, melyekben az ősök nagy tettei dicsőíttettek. Ez énekek s velük hős történetünk legszebb emlékei elvesztek, de helyettük régi zenészetünk megmaradt, s fajunk nem szavakban, de a keserves hangokban hagyta ránk történetét. Mit az ajk kimondani nem tudott vagy nem mert, azt az eldődök kőemlék helyett fohászokban hagyták a jövőre, s a késő ivadék, ha vigalmai között a régi dal felhangozik, mintegy megujulni érzi a fájdalmat, melylyel apái sirjukba szálltak. — Némán ültek itt a vad bajnokok lakomájok fölött, mintha minden, mit szenvedtek, megujulna, mintha a rég behegedt sebek ujra felszakadva ismét vérzenének; csak nehéz fohászok szakiták félbe az ünnepélyes csendet, vagy a balta csendült meg, melyet néha egyik vagy másik elkeseredve csapott a földhöz. De mint midőn hosszú bánat után a szivet egyszerre szenvedély szállja meg, s kit fájdalom nyom, kiragadva magát nehéz bánatából, indulatosan kitör, felzajog, átkozódik s szembeszáll üldöző végzetével: így változtak a hangok. A szomoru ének friss magyarrá változott; zugva, csengve, zajongva küzdött duda, síp s czimbalom egymással. Felharsogott a trombita erős szava; mintha minden hang túl akarná kiáltani társait, mintha a dal, érezve, hogy bánatát fohászokban nem fejezheté ki, most felkaczagna kínjában, mintha feloldhatatlan csomóvá szorulnának mind e hangok, hogy az általuk körülfont szív ne szabadulhasson kötelékeiből. Igy rohant gyorsan s mindig gyorsabban a zene; s mintha a néma tömeg fölött forgószél süvöltene végig, fölkerekedtek a hallgatók s fölemelt baltával és

fokossal, összecsapva bokáit, fogott egyik a másik után bajnoki tánczához. Vadul, rendetlenül, minők nem az öröm, de a szenvedély kitörései. A férfiak közé asszonyok vegyültek, körülforgatva, felkapva tánczosaiktól, járva a hármas tánczot, míg a felnőtt párok között gyermekek ugráltak, félig szüleik példáját követve, félig elragadtatva a zene ellenállhatlan hatalma által. — Mindenfelől lárma, tombolás, rivalgások, s ha a a zene egy perczre elhallgatott, a perczny csend után uj lárma és táncz, ujra s mindég ujra, mintha az egész tömeg érzené, hogy végső napját éli s zajos öröm között akarná bevárni utolsó pillanatát.

Míg künn a nép között ily lármásan folyt a vigalom, Dózsa sátorában a szerémi borral telt kupák a vezérek nyelveit is megoldák. Zajos lármát, időről-időre valamely vendég által kezdett s a többiek által hahotával félbeszakasztott éneket, örömrivalgásokat találunk itt is. Első pillanatra úgy látszik, mintha a jelen élvezet a jövőnek gondjait elűzte volna a vezérek köréből is. De ha figyelemmel tekintünk körül, könnyen feltűnik, hogy ez örömzaj alatt komor gondolatok lappanganak. A nyugodt elkeseredés, mely Lőrincz arczán látható, midőn szemei e gondatlan csoporton végigfutnak, Orbán néma fájdalma, a látszó nyugtalanság, melylyel Gergely időről-időre székéről fölkel s bátyjához vonul, hogy őt suttogva mérsékletre intse, eléggé mutatják, hogy a lakomázók egy része nem osztozik társai vigságában, sőt úgy látszott, maga Dózsa György is ezekhez tartozott.

Senki nem vala lármásabb, mint ő. Erős szava, melylyel vendégeit jó kedvre inté, vagy Lőrinczet, Orbánt és testvérét szótlanságukért korholá, tulhangzott az általános zajongáson. Felköszöntve üríte egy kupát a másik után, felszólítá társait, hogy köves-

sék példáját; ha valakinek billikoma csak egy perczig üresen állott, káromkodva kérdé az asztal körül keringő szolgáktól: miért nem teljesítik kötelességüket, holott, ha a sátor két szegletében álló hordók kiürittettek, Dózsa Györgynek elég szerémi bora marad, melylyel vendégeit jól tarthatja. Minden tréfánál senki sem fakadt hangosabb hahotára, a kívülről behangzó dalokra senki nem mutatott több lelkesedést: de ki Dózsát ismeré, épen e tulságokból vehette észre, hogy e vígság csak szerep, melyre magát helyzetében kényszerítve gondolá.

Dózsa hosszabb idő óta nem ámitá magát a jövő iránt. Egész életét hadi szolgálatban töltvén a székely, mint régi katona, sokkal inkább meg volt győződve egy minden hadi fegyelemhez szokott sereg felsőbbségéről, hogysem nagy bizalommal lehetne a sokasághoz, melynek vezére ő vala. Mint Lőrincz és Gergely előtt megvallá már a háboru kezdetekor is, nem annyira a király iránti tisztelet, mint inkább a pórhad iránti bizalmatlanságában volt kereshető az ok, minélfogva Budát meg nem támadá. Nem bízott az ostrom sikerében, bármi csekély volt is a főváros védelmezőinek száma; s igazolá előrelátását, mit később Szegednél tapasztalt, hol az egész keresztes had e síkon fekvő s csak vízárkok s földtöltések által védelmezett város előtt halászok és hajóslegények által visszaveretve, kudarczot vallott. Ha Dózsa önbelátását követi, s akként cselekszik, miként azt nyugodt pillanatokban tanácsosnak látá, a lázadás zászlója sohasem emelteték vala fel a nemesség ellen. A régi katona majdnem mindig átlátá önmaga a harcz reménytelenségét, s midőn mindenkép törekvék magát Temesvár birtokába helyezni, honnan, ha azt védelmezni nem tudná, könnyebb leend a törökökhöz menekülnie: e hadi terv eléggé bizo-

nyítja, hogy Dózsában a harcz kezdetétől fogva mindvégig hiányzott az a bizalom, mely minden valóban nagy eredmény elérésére annyira szükséges. Rábirva hiuság által, hogy a keresztes hadnak vezérletét magára vállalja; részint gyengeségből, részint a nemesség iránti gyülölségből, eltürve seregeinek első kicsapongásait, engedve Lőrincz befolyásának, ki a korlátlan nagyravágyást, mely keblében lappangott, arra használta, hogy a férfiut, ki csak hatalom után sovárgott, a szabadság bajnokává emelje: Dózsa lépésről-lépésre tovább haladott a nem maga által választott pályán, míg azon ponthoz ért, hol minden visszalépés lehetetlenné vált, s a szerencsétlennek nem maradt egyéb hátra, mint hogy helyzete iránt önmagát is ámítani iparkodjék. Mit nagy népmozgalmaknál sokszor látunk, azt látjuk itt is: a vezér nem osztja seregeinek lelkesedését; míg mások eszmékért, ő csak saját emelkedéseért küzd; mig hadait minden szenvedések között dicső jövőnek reménye tartja fel, őt csak nyomorult boszúvágy, törpe emberi indulatok lelkesítik; nem annyira vezére, mint zászlója pártjának, mely öntudatlanul egy bizonyos irányban ragadtatik, s széttépve csatákban, a győzelem dicsőségét élvezi, de nem örömét, mert a miért győzött, lelkét érzéketlenül hagyja. — A csanádi ütközet után Dózsa előtt egy perczre fényesebb kilátás nyilt. A győzelem, melyet a nemességnek egy nagy része s a hires Báthori István fölött kivívott, Zápolyának tétlensége, a nagyszámú uj seregek, melyek a szerencsés ütközet hirére táborához csatlakoztak, őt látszólag a legfényesebb reményekre jogositák. Nyiltan kezdett szólani terveiről. Mondá, hogy a nemesektől s püspököktől elvett jószágokat fel fogja osztani seregei között, hogy az országba azon alkotmányt hozandja be, mely állitólag egykor a székelyek között divatozott, s mely

szerint úr és jobbágy nem leend, s a közös egyenlőség egyetlen kivétele a király. Mondá, hogy tizennégy püspökséget eltörülvén, az egész ország egyházi kormányát egy főnökre fogja bízni; sőt voltak pillanatok, midőn, ha hizelgői — kik a csak pillanatig hatalmas körében sem hiányzanak — kimondák: hogy a nemesség legyőzése után a gyenge Ulászlót királyi székén hagyni nem lehet, s hogy ez esetben a korona kívüle senkit sem illethet, Dózsa nem mondott ellent, s a kevély mosoly, mely ajkai körül látszott, eléggé mutatá, hogy e gondolatban semmi sincs, mitől elijedne. De az örömittasság, mely által magát diadala után elragadtatá, nem tartott sokáig. Seregeinek féktelensége, Telegdi kegyetlen halála, melyet egész hatalmával sem birt megakadályoztatni, a hír, hogy a keresztesek Pest mellett Bornemisza által megverettek, s hogy táboruk feloszlott — ujra eszébe juttaták állását. Temesvár ostromában tanusított kitürése csak annak volt jele, miként fényes győzelme után is nem annyira annak használásáról, mint inkább saját biztosságáról gondolkozik. — Hogy Dózsa, ki létét válhatatlanul a lázadás ügyéhez látá kötve, kételyeit senkivel nem közlé, — hogy vezértársai, sőt testvére Gergely előtt is tetteté magát, mintha a vállalat szerencsés kimeneteléről meg lenne győződve, az természetes, ha büszkeségét s hajthatatlan jellemét tekintjük; de ő maga nem ámitá magát soha, s a bor, melybe komor gondolatait elfojtani iparkodott, csak pillanatokra némithatá el szomorú sejditéseit. — Aggodalmai, főkép az utolsó napokban, növekedtek. Zápolya közelgő hadai; az engedetlenség, melyet seregeinél tapasztalt; a gyávaság, melylyel azok, ha Báthori Temesvárból kirohanást tett, utolsó időben mindig visszavonultak; a mindig növekedő szökések, melyek miatt a betegségek által tizedelt tábor naponkint nép-

telenebbé vált, szóval minden mutatá, hogy közel áll az előrelátott katastroph; s Györgynek egyetlen kívánata csak az vala, hogy, mint bajnokhoz illik, dicsően veszszen el a küzdelemben.

Ily gondolatokkal ült le a lakomához, melynek elhalasztásába ép azért nem akart beleegyezni, mert ügyét vesztettnek s azért minden orvosságot fölöslegesnek gondola.

— De hát most is kolostorban vagytok? — kiálta Dózsa, midőn a lármát, mint a legnagyobb társaságban néha történik, pillanatnyi csend követte; — vagy borom rossz? A csanádi püspök pinczéjéből való, s holmi jöttment barát még jókedvű sem tud lenni mellette.

— Dehogy vagyunk kolostorban, — nevetett Márton, — s ha valaha visszamegyünk, guardiánnak választunk; te tudod, hogy' kell bánni a poculum charitatissal. Éljen guardiánunk! éljen Dózsa! Engedelmesség esküjét tettük le, azaz, nem engedelmeskedünk másnak; szegénység esküjét .... hisz Isten és világ látja, most is máséból élünk; és a harmadik eskü — — — Mások között, mért ülsz oly keservesen ott Orbán diák? halvány vagy, mint a fancsali feszület, mintha torodat, nem menyegződet ünnepelnők.

— Ugy néz ki, mintha úri munkára kergetnék, — szólt egy másik nevetve.

— Pedig Isten engem, mindamellett, hogy tárnok leánya, nem csunya, — mondá egy harmadik; — ily diákos embernek mindenesetre elég jó.

— Csakhogy kissé sovány és szintelen, — jegyzé meg a negyedik.

— Mit, sovány! — kiálta Márton, — azért mégis bármi vastag könyvnél többet ér, ugy-e bár, diák uram?

Az aljas tréfákra, melyek e szavakat követék, s melye-

ket csak általános hahota szakitott félbe, Orbán arcza lángba borult; megvetéssel járatá szemeit a vad csoport fölött, de hallgatott. Érzé a veszélyt, mely Frusinát érhetné, ha magát méltó haragjának átengedi, s erőt vőn magán, s közönyösnek akart látszani.

— De hát igyál már te is jótevődért, — kiálta Márton, fölemelve kupáját; — György vezér nélkül sohasem kaptad volna meg a tárnok leányát... s zárva tartod ajkaidat... se szóval, se egy csepp borral nem mutatsz köszönetet. Éljen Dózsa György!

— Éljen Dózsa György! — harsogtak valamennyien felugorva székeikről, s az összecsapott kupákból vörös bor ömlött el az asztalon. — Orbán hallgatva ivott és leült.

Most Ollósi kelt fel. Az érdemdús szabó, vagy, mint itt a táborban neveztetett, Bakács követe, szokása ellen eddig nem vett semmi részt a beszélgetésben. Arczának szokatlan halványsága, s a szórakozás, melylyel körültekintett, eléggé mutatták, hogy habár más oknál fogva, reá is nagy gondok nehezültek. — Titkos megszökése Budáról, a szerep, melyet azóta a keresztesek táborában játszott, egy véletlenül kezébe jutott proclamatio, melyben Bakács a népet e magát követének nevező aláválónak ámitásaitól inti, Zápolya fenyegetései, melyek szerint a hatalmas vajda neki s urának a legpéldásabb büntetést igéri .... mind e körülmények olyasok valának, hogy azon pillanatban jutván eszébe, hol a vajda seregeivel a táborhoz közelitett, a legbátrabb kebelben is méltó aggodalmat gerjeszthetének, főkép ha az, mint hiú szabónk, akként volna meggyőződve, hogy saját megrontására az ország leghatalmasabb férfiai között régóta összeesküvés van. — Mióta Frusina és Bebek Katalin a táborba jöttek, Ollósi némiként nyugodtabban érzé magát ... hisz e hölgyek tanusága által legjobban

bebizonyítható, hogy a keresztesekkel találkozás szándékában nem volt. Sokat remélt Báthori Istvántól is, ki, mint tudjuk, az ő lován menekült meg a csanádi csatamezőről, s iránta hálával tartozik, sőt néha azt is igen természetesnek tartá, hogy az ifju főbb nemesség nagyobb része is fel fog kelni védelmére; de mindemellett Ollósi nem akart elmulasztani semmi alkalmat, mely által a nemesség s általában a közrend iránt érdemeket szerezhessen, s valahányszor egyes nemesek a táborba hozattak, mint pártfogójok lépett fel, s közülük többeket megmentett a haláltól, s most is azért emelt poharat, hogy azt a törvényes királyért, II. Ulászló ő felségeért, köszöntse fel.

De a vendégek rég túlmentek azon határon, hol az ivót ildomosság visszatartóztathatja. Egy rész az asztalra csapta fölemelt kupáját. — Mit nekünk Ulászló! — kiáltának mások. — Megtudta-e védeni népét elnyomói ellen? fel tudja-e tartani a törvényeket? ő vezeti-e csatára a nemzetet? Nekünk ily király nem kell! le vele! György a mi királyunk! György fejére teszszük a koronát!

Dózsa hallgatott; de a láng, mely arczát elborítá, mutatta, hogy szive e szavakra nem marad érzéketlen. Midőn fényes terveit már csak Temesvár bevételére alapitá, s e város is két hónapnál tovább daczolt egész hatalmával, ily körülmények között a szavak, melyekkel királynak köszöntetett, csaknem gunyképen hangozának. Dózsa minden más pillanatban érezte volna ezt, vagy, ha teljes öntudattal bir, mint egyébkor, valahányszor e tárgy többek előtt szőnyegre került, fenhangon ellentmond vezértársai felségsértő kifakadásainak; de az erős bor, melyből senki sem ivott nála többet, fejébe szállott; úgy tetszett előtte mámorában, mintha baráti kivánatában nem volna semmi valószinűtlen.

— Ugy van; György, te légy királyunk! — szólt egy vén székely, ki a csanádi ütközet hirére nem régóta a keresztesekhez szegődött, s mint Dózsa távol rokona, az alvezérek sorába vétetvén fel, most az asztal végén fölkelt, s a részegség minden jeleivel emelé poharát; — te légy királyunk. Székely király! csak Attila vérének ivadékát illeti ez ország. Hisz már mint gyermeknek megjövendölték.

— Megjövendölték!? — kiáltának többen bámulva.

— Meg biz a! — szólt az előbbi, az asztalba fogódzva, hogy el ne essék. — Anyja megálmodta egyszer, hogy fiát nagy királyi széken látja, s fején korona ragyogott, kezében királyi pálcza, oly fényes, hogy szeme kábult tőle, mintha izzó vasra nézne. Körülötte az erdélyi vajda s nagy urak és tömérdek nép, mely üdvözlésére egybegyült. Dálnokon egy hétig sem szóltak másról, mint Dózsáné álmáról, s egy vén czigányné megjövendölte, hogy királyi széken fog meghalni.

— Király lesz; megjövendölték. Le Ulászlóval! Éljen Dózsa! — E kiáltások, melyekben, csengő kupáikat összecsapva, a vendégek vad lelkesedéssel kitörtek, kábitó zajjal tölték be a sátort. — Künn a sátor előtt a nép épen pihent, tánczosok és zenészek a rövid szünet alatt kancsóikban kerestek uj erőt uj műtéteikre, s aránylagos csend között a vezérrel lakomázók rivalgásai kihallatszottak a nép közé. — A tömeget lelkesedés ragadta meg. — Éljen Dózsa! — orditott ezer meg ezer hang egyszerre, mintha a nép mennydörgő szózatával igazolni akarná az igéretet, melyet vezérei tettek.

Oly valami váratlan, oly meglepő vala e hangokban, mire a sátorban összegyült vezérek elnémultak. Bámulva néztek egymásra, míg György, ki kupáját épen ajkához emelé, azt reszketve állitá vissza az asztalra s hallgatott.

— Hallottad a nép szavát? — kiálta Márton, miután az éljenrivalgások megszüntek, s a czigányok uj tánczra fujtak. — A nép szava Isten szava. Te király lészsz.

— Az Istenre kérlek, — sugá Gergely, ki bátyja fölgerjedését észrevette, György fülébe, — vess véget e lakomának: látod, magukon kívül vannak; ki tudja, még mire vetemednek.

— Nem hallottad-e, — mondá emez halkan testvéréhez, — a mit bátyánk mondott? Anyám megálmodta, hogy koronát fogok viselni.

— Már hogy' gondolhatsz ilyenekre? — suttogá emez nyugtalanul. — Küldd sátoraikba vendégeidet. Ha Báthori kirohan s ily állapotban megtámad, ki tudja, mi lesz belőlünk.

— Anyám sokszor elmondta álmát, — szólt ismét emez, mély gondolatokba merülve.

— Gergelynek igaza van, — mondá Lőrincz, ki a testvérek között tartott halk beszédeket meghallá, — eleget lakomáztunk; egész táborunkra csak veszélyt hozhat, ha e pillanatban, midőn az ellenség előttünk áll, időnket dorbézolással vesztegetjük.

— Ki parancsol itt? — kiálta Dózsa szenvedélylyel. — Ki az, a ki vendégeimet el meri küldeni sátoromból?

Lőrincz józanabb vala, s jobban ismeré Dózsát, hogysem őt e pillanatban ellentállás által ingerelni akarná. Bortól és szenvedélytől lángoló arczczal állt ott, s szeme vad örömmel járt körül társain, kik szavait örömrivalgásokkal fogadták; míg Lőrincz nem vesztve nyugalmát, György felszólitására csak azt válaszolá: hogy a mit mondott, tanácsképen mondá, s most is czélszerübbnek tartja, ha lakomázás helyett mindenki Zápolya ellen készül, ki, nem tudni, mi hamar jönni fog.

— Jöjjön, jöjjön minél előbb! — kiálta Dózsa; — vagy azt hiszed: György fél a csatától? E bajnokok

dat követni merészlenék. Nincs szükségem senkire, seregeim nem hagynak el, s ha tennék, tized magammal kiállok Zápolya ellen. Küzdeni akarok, küzdenem kell, ma vagy soha.

Dózsában a küzdelmi vágy oly fokra hágott, hogy minden ellenmondás haszontalanná vált. Arcza lángolt, szeme szikrákat szórt, s indulattal rántá ki kardját, mintha mindenkit át akarna döfni, ki őt föltételében akadályoztatná.

— Várj csak holnapig — monda kérő hangon Gergely.

— Egy perczig sem — szólt György határozottan. — Nem untátok-e meg százados szolgaságtokat? A boszú órája eljött, s ti holnapra akarjátok hagyni kielégitését? Nincs bennetek lélek; a nép közé megyek, az meg fogja hallani szavamat. — S Dózsa indulattal kirohant sátorából.

— Mintha megőrült volna! — mondá Gergely sóhajtva.

— Holt részeg — adá hozzá Imre haraggal; — s ily vezér alatt küzdjünk? Isten neki, jobb, ha mind e haszontalanság[illegible] vége szakad, jó vége úgy sem lehetett volna.

— Talán [illegible] tartóztathat[illegible] még — szólt Márton, [illegible] nyugodt magaviselete [illegible] közellétének hírére [illegible] részeg — — [illegible] Lőrincz komolyan. [illegible], mely őt föltételé[illegible] egyéb, mint hogy [illegible] — tevé hozzá [illegible] a kedvetlensé[illegible] szavait hallá, — [illegible], mi Györgyöt [illegible] azon sereg

dégeinket — felelt amaz. — Hej, ha a helyett, hogy itt iddogáltok, ott lettetek volna, a vajda ma a tulsó parton ütné fel táborát; de száz ember egész had ellen — —

— Lóra! lóra! — kiáltott Dózsa szenvedélylyel. — Adjatok pánczélt és sisakot, hogy a lenyugvó nap ne lássa többé a vakmerőket, kik Isten szent hadát megtámadni merészlik.

— Nem szükség sietnünk — szólt Imre, — a vajda ma nem fog megtámadni. Seregei fáradtak, s mint észrevevém, a Temes partján tábort akar ütni.

— Nem fog tábort ütni! — kiálta Dózsa, kinek természetes vadságát e pillanatban a bor még nevelé. — Fáradt seregei nem táborban, hanem a hűs földön fognak megpihenni.

— Jobb ha a csatát holnapra halasztjuk — szólt közbe Lőrincz; — készületek szükségesek és — —

— Nem időzünk, nem okoskodunk — vágott szavába az előbbi; — ma ütközünk meg, s ma győzünk. Készüljetek! parancsolom!

— De félig, vagy egészen részeg sereggel — jegyzé meg rosszkedvűen Imre; — a lovasok leesnek, még mielőtt a Temeshez érnek. A gyalogság magától halomra dől.

— Félsz? — kiálta Dózsa, megvető tekintetét a szólóra függesztve. — Szabad az út, fuss, a hova tetszik.

— Menydörgette! — kiáltott az előbbi, kardjához nyulva, — s ezt nekem mondod?

Csak nehezen sikerült Lőrincz közbenjárásának, hogy a felbőszült vitéz e sértésért véres boszút ne álljon.— Dózsa megvetéssel nézte haragját.

— Igen, ezt neked mondom — szólt, — én, Dózsa György, e hadak vezére, neked, ki parancsomnak ellent mertél mondani; és mondom mindazoknak, kik példá-

dat követni merészlenék. Nincs szükségem senkire, seregeim nem hagynak el, s ha tennék, tized magammal kiállok Zápolya ellen. Küzdeni akarok, küzdenem kell, ma vagy soha.

Dózsában a küzdelmi vágy oly fokra hágott, hogy minden ellenmondás haszontalanná vált. Arcza lángolt, szeme szikrákat szórt, s indulattal rántá ki kardját, mintha mindenkit át akarna döfni, ki őt föltételében akadályoztatná.

— Várj csak holnapig — monda kérő hangon Gergely.

— Egy perczig sem — szólt György határozottan. — Nem untátok-e meg százados szolgaságtokat? A boszú órája eljött, s ti holnapra akarjátok hagyni kielégitését? Nincs bennetek lélek; a nép közé megyek, az meg fogja hallani szavamat. — S Dózsa indulattal kirohant sátorából.

— Mintha megőrült volna! — mondá Gergely sóhajtva.

— Holt részeg — adá hozzá Imre haraggal; — s ily vezér alatt küzdjünk? Isten neki, jobb, ha mind e haszontalanságnak vége szakad, jó vége úgy sem lehetett volna.

— Talán visszatartóztathatjuk még — szólt Márton, kinek rendkívül halvány arcza s nyugodt magaviselete arra látszék mutatni, hogy Zápolya közellétének hírére kijózanodott. — A seregek nagy része részeg — —

— S ki oka, hogy az? — mondá Lőrincz komolyan. — Ismerem Dózsát. Nincs földi erő, mely őt föltételétől visszatartóztathatná. Nincs hátra egyéb, mint hogy mi is a csatához készüljünk. Ki tudja — tevé hozzá rövid hallgatás után, midőn észrevevé a kedvetlenséget, melylyel a jelenlevők nagy része szavait hallá, — talán egy felsőbb hatalom sugallása az, mi Györgyöt vezeti. Isten kezében vagyunk, s az nem azon sereg-

nek, mely legtöbb világi okossággal vezettetik, de annak, mely szent ügyért küzd, szokta adni győzelmét.

— Adja az ég, hogy úgy legyen! — szóltak többen.

— A bolond is eljut mennyek országába, nincs semmi kétség — mondá rosszkedvüen Imre, — csakhogy előbb e földön jól megverik; de Lőrincznek igazsága van; készüljünk a csatához. Jertek!

S ezzel Imre megfordult s távozott. Lőrincz s a többiek példáját követték, s a hallgataggá vált sátorban csak Orbán és Ollósi maradtak vissza.

— Kigyelmed a táborban marad? — monda az előbbi.

— Volnék bár akárhol! — sóhajtott a másik; — tudja az ég, mi vár reánk?!

— Tartózkodjék a hölgyekkel sátorában; ne hagyja azt el semmi föltétel alatt; ha az ütközetnek vége lesz s Zápolya seregei e táborhoz közelítenek, vonjon fel fehér lobogót sátora fölött, nagyot, a mennyire lehet, s magasat, hogy távolról megláttassék.

— Tekintetbe sem veszik — monda Ollósi, — ha Zápolya meglát, nyársra huzat, azt előre tudom.

— Az ütközet alatt tudósítani fogok valakit Frusina ittlétéről, ha lehet, Ártándit, vagy bárki mást ellenségeink közül.

— De hát kigyelmed szintén a csatához készül? — kérdezé Ollósi bámulva. — Hisz e vadállatok sorában csak nem fog küzdeni a király seregei ellen?

— Megigértem.

— Mit ér ily igéret? kényszerítették. Gondolja meg a jövőt. A keresztesek le fognak győzetni, s mit várhat, ha fegyveresen a vajda kezébe kerül?

— Meggondoltam mindent. Isten kegyelmeddel.

— Ön nem gondolt meg mindent — szólt az előbbi, a távozni akarót visszatartóztatva. — Meggondolta-e, hogy Telegdi Frusinának férje? Az esküvő kissé zajos

volt, de pap előtt történt, s jól vigyáztam, Frusina az oltárnál igent mondott. A család egy ideig talán neheztelni fog, de később, ha meghallja mindazt, mit a kisasszonyért tett. beleegyezik a házasságba. A király nemességet ad, — és — —

— És Frusina hogyan váljék szabaddá, ha én élek? — szólt Orbán, s arczán mondhatlan keserűség nyomai látszottak.

Ollósi egy perczig bámulva nézett a szólóra; meghatva ragadta meg kezét, s szemében köny ragyogott.

— Azért éljek-e, hogy létem közte s a szerencse között áthághatlan akadály legyen? — szólt az ifju, elragadtatva érzelmeitől. — Szenvedni lássam őt, elhervadni virágként, melyet leszakitva keblemre tűztem, hogy minden perczben eszembe jusson: ezt én tettem boldogtalanná?

— Értem — szólt Ollósi mélyen meghatva. — Oh, ha Frusina az ön szerelmének egész nagyságát ismerné!

— Ne ismerje soha — mondá Orbán lelkesedve; — ne gyanítsa, hogy miként érte éltem, úgy boldogságáért haltam meg. Frusina jó s nemeslelkű; a gondolat, hogy éltemet neki áldozám, el fogná keseríteni életét. Igérje meg nekem kigyelmed, hogy őt tévedéséből sohasem fogja kiragadni.

Ollósi hallgatott.

— Igérje meg nekem ezt — kérte még egyszer; — Frusina nyugalma kivánja, hogy alávalónak tartson. Hagyja e hitében. Százszor imádkozám Istenemhez, hogy ez angyalért onthassam véremet. A sors még többet kiván. Fel kell áldozni emlékemet. Hagyján! legyen meghozva ez áldozat is. A gondolat, hogy Frusina boldog lesz, s hogy azt, habár öntudatlanul, nekem köszöni, fel fogja deríteni végső pillanatimat. Hadd haljak meg e reményben.

— Hallgatni fogok — szólt Ollósi könyezve, — ámbár, Isten látja lelkemet, a gondolat, hogy ennyi erény, ennyi szeretet ismeretlenül vesz el, halálomig fogja gyötreni lelkemet.

A lárma és éljenrivalgások, melyek a sátor előtt hallatszottak, mutaták, hogy Dózsa seregei között több készségre talált, mint midőn vezéreit szólitá meg.

— Hallod bajtársaimat? — mondá Orbán. — Ütközetre hívnak. Isten veled! S ha néha nevem eszedbe jut, gondolj igéretedre. Kevés örömet találtam e világon. El kellene átkozni születésemet, ha nem vigasztalna a gondolat, hogy létem Frusina boldogságára szükséges vala. Egyetlen örökségem ez, éltem egyetlen díja, rád bízom. Gondolj igéretedre s ne rontsd meg ezt.

Orbán még egyszer megszoritva Ollósi kezét, elsietett, hogy a csatához fölfegyverkezzék. A szabó mély gondolatokba merülten indult sátora felé.

— Orbán parasztfiu — szólt gondolkozva magában; — ha az ütközetben elesik, pártütőnek, a föld legalávalóbb emberének fog neveztetni. Én egymagam ismerem erényét. Mi nemes hát a világon, ha ez nem az? Mi a dicsőség, ha ily emberekre szégyen vár?!

XXX.

Imrének igaza volt. Zápolya az ütközetet más napra akará halasztani. Alvezérei ugyan máskép vélekedtek, de a seregek fáradtsága s a férfias bátorság, melylyel Imre oly kevés követővel a folyón való átmenetnek ellentállott, s mely azt látszék bizonyítani, hogy a keresztesek a megtámadásra készek s elhatározottak — a vajda nézetei mellett szóltak, s a seregek táborütéshez fogtak. A lovak lenyergeltettek, czövekek verettek a földbe, melyekre a vezérek számára szükséges sátorok vonattak fel; a közel erdőben szedett száraz galyból nagy tüzek rakattak, hogy körülöttük minden csapatból néhányan a főzéshez láthassanak, míg a többiek a sátorok körül dolgoztak, vagy a szálakon hozott ágyuk partra szállitásával foglalkoztak. Mindenfelől mozgás s azon zajos vígság, melylyel táborokban, főkép ütközet előtt találkozunk, s mely annál általánosabb, mivel azok is, kik aggodalommal néznek a jövő elébe, csakhogy bátorságukon senki se kétkedjék, részt vesznek benne.

Egy óra mulhatott így, midőn a dolgok komolyabb fordulatot vőnek. A csapat, melyet Zápolya Temesvár felé küldött, hogy a keresztesek táborának fekvéséről s mibenlétéről tudomást szerezzen, visszatért, s Ártándi Pál, ki szokott serénységével e csapatot vezeté, azon

hírt hozá, hogy az ellenség csatára készül. — Az ütközetre szükséges előkészületekhez kellett most látni. Harsogó trombiták szavára az elszéledett csapatok ismét összegyültek dandáraik körül; a lovak ujra fölnyergeltettek, az ágyúk s mozsarak megtöltettek, a sereg hallgatva vává vezéreinek parancsait, kik az alatt Zápolya körül a teendőkről tanácskoztak.

Egyszerü s mesterség nélkül vala a terv, melyet elfogadtak, olyas, minőt e korban, hol minden inkább személyes bátorságtól, mint a vezér tudományos készültségétől függött, várhatunk s minőt az egészen sík tér engede.

A sereg, egyenes közepét kivéve, nem nagy mélységü vonalban állittatott fel. Két szárnyát s közepét a sokkal számosabb lovasság képezé. A vasasok Ártándi s a nagyváradi püspök parancsa alatt az egész vonal közepében, a könnyebb lovasok a szárnyakon helyeztettek el. A lovasság között az aránytalanul csekély számu s majdnem kirekesztőleg erdélyi szászokból álló gyalogságot látjuk, hosszú láncsákkal s itt-ott nehéz lőfegyverekkel ellátva, inkább a végett, hogy a lovasság közötti hézagot pótolja, mintsem hogy a győzelmet kivívja, melyet magyar hadak eddig lovasságoktól vártak. — A csatavonal két végén négy-négy nehéz ágyu s két mozsár vala felállitva; háta megett mintegy ezerötszáz nehéz lovas, a végett, hogy az előtte álló sereget szükség esetében közbejöttével segítse. —Petrovics, nyolczszáz székelylyel, a csatamező baloldalán fekvő erdőbe küldetett, hogy onnan rejtekből az ellenséget ütközet közben hátulról támadja meg, nem mintha a nemesség vezérei e hadi cselt győzelemre szükségesnek tartanák, hanem hogy a büntetés, melyet fellázadott jobbágyaikon állani fognak, annál vérengzőbb legyen. Az egésznek vezérletét Zápolya önmagának tartá fenn;

oldalán Artándi Pál s a bihari püspök fogtak helyet a középen álló vasasok előtt. A balszárny Zápolya György, a jobbik Kismarjási vezérletére bízatott.

E rendelések alig tétettek meg, s Petrovics alig tünt el székelyeivel az erdő fái között, midőn a roppant porfelleg, mely Temesvár táján emelkedett, a seregeket az ellenség közeledésére inté. — Zápolya s a többi vezérek röviden megszólíták a hadakat, s az örömrivalgás, melylyel szavaikra feleltek, eléggé mutatá, hogy részükről a legnagyobb lelkesedésre számolhatnak. Hisz nem állott-e nagyrészt nemesekből e sereg, s nem érzé-e minden nemes, hogy e csatában saját létéért fog küzdeni? Hány nem vala e sorokban, kinek feldult vagyonáért, egy meggyilkolt rokonért vagy testvérért kelle boszút állani! S ki bámulhatja, ha, midőn az elhatározó pillanat közelg, vad vérszomj tölti a sziveket? — Egyeseknek talán eszébe jutott, hogy ismét magyar fog küzdeni magyar ellen, s lelkük elszomorodott e gondolattól; voltak a székelyek s egyes uraknak nem-nemes hívei között olyanok is, kik nem látták által, hogyan válhatik hasznukra, ha közös zsarnokaik ellenei a csatában legyőzetnek? — de mindenki magába rejté ez érzeményeket, s Dózsa közelgő hadai csak a vad kiáltozásokat hallák, melyekkel elleneik által csatára hivattak.

Zápolya seregei mozdulatlanul várák be elleneiket. Az első megtámadásnál a lázadók azonnal futásnak fognak eredni, — ezt gondolá mindenki; időt kelle tehát nekik adni, hogy minél inkább, közelíthessenek, s hogy annál nagyobb vérontás tétethessék közöttük. Dózsa háborítatlanul állitá fel seregeit, majdnem hasonló rendben, mint ellenei, csakhogy a kereszteshad nagyrészt gyalogságból állván, az egész vonalt ezek képezék, — a kevés lovasság a két szárnyra helyeztetett el. Azon ágyúk, melyeket a pórhad részint Csanádon,

részint egyes urak váraiban elfoglalt, miután senki sem értett rendes kezelésükhez, inkább ijesztésül, mintsem hogy az ellenségnek ártsanak, állíttattak fel. A bal szárny vezetése Lőrincznek, a jobbik Dózsa Gergelynek adatott által; a fővezér s Orbán, kit Dózsa maga mellé vett, középen fogtak helyet.

Nagyobb különbséget, mint a mely a két egymás ellenében felállitott had között létezett, nehéz volna csak képzelni is. — Bibor köntösök, aczél s ezüst, vagy aranynyal kivert pánczélok a nemeseknél, — a keresztteseket rongyos szűr vagy gyolcsing takarja, lábaikat bocskor födi. Ott ragyogó éles fegyverek: itt kaszák, rudakra tűzött sarlók, fokosok s szegekkel erősített dorongok. Ott délczeg ménék nyeritenek; itt Dózsa lovassága a boronából fogta ki paripáit, melyeket nyereg nélkül kötőféken vezet. Ott pazar fénynek, itt a nyomornak képe, — mintha e két had külseje által egyszersmind a harcznak okát akarná eszébe juttatni mindenkinek. Csak egy van, mi közös: az égő gyülölség, melylyel egymásra tekintenek.

Miután Dózsa seregeinek rendezését bevégzé, a hadak egy pillanatig hallgatva álltak egymással szemközt. A nap ragyogva tündöklött fegyvereiken.

— Mit mondasz, Pál! — szólt Zápolya a mellette álló Ártándihoz; — ez a Dózsa mégsem rossz katona; nem hittem volna, hogy gyülevész népét csak ennyi rendhez is tudja szoktatni.

— Meglátod, meleg napunk lesz — mondá a váradi püspök, ki szintén Zápolya mellett állt s az ellenség mozdulatait figyelemmel követé, — e nép gyülölsége fölér legjobb fegyvereinkkel.

— Nem nagy ellentállást várok — szólt Zápolya megvetőleg; — nézd csak a két sereget, nem olyan-e, mintha napot s éjszakát látnál?

— Igaz — válaszolt Perényi azon vígságból s komorságból vegyült különös modorban, mely tulajdona vala, — csakhogy, ha ideje eljött, az éjszaka legyőzi a legfényesebb napot; s ha nap s éj találkozik, a határ mindég vérpirosan áll; s úgy hiszem, erre ma is elkészülhetünk.

Alig mondá el e szavakat, midőn Dózsa intésére a keresztesek megindultak. — Krisztusért s a szabadságért! — e szavak hangoztak végig soraikon, s a megdördült ágyuk jelölék az ütközet kezdetét.

E lövések, melyekre Zápolya részéről azonnal hasonló módon feleltek, a nemesség sorai közül senkit sem sértének. Az idő távol vala még, midőn csaták sorsa ágyuk által határoztatik el; s valamint a mély belátásu Macchiavell, úgy hazánk akkori bajnokai a lőpornak inkább elijesztő, mint valóságos hatást tulajdonitának.

— Rajta legények! le a parasztokkal! — kiálta Zápolya, kardját fölemelve.

— Zápolya s a nemesség! — ordított a sereg; — s a két had fölemelt fegyverekkel, jelszavát kiáltva rohant egymás ellen. — Mintha ellenkező szelek, melyeknek mindegyike porfelleget hajt maga előtt, találkozva összecsapnak, egy perczig az egyik legyőzi ellenét s előre nyomul, de ismét visszaszorittatik, s ujra előre tör, míg a porfelhők összekeverve magas oszlopban emelkednek ég felé: ilyen vala e hadak első összeütközése. Óriási zavar, mely között a diadal minden perczben másfelé hajolt. A vezérek szava elhangozott, a sorok vegyültek, mintha mindenki nem győzelemért, de boszúért küzdene; mintha az ellenségek tömege között személyes ellenét akarná fölkeresni mindenki. Hosszú küzdés után mindkét rész fáradtan visszavonult, s a hátrahagyott holttestek mutaták, hogy mindkettőnek vesztesége körülbelől egyforma vala.

— Atkozott parasztok — szólt Zápolya, miután seregei között a rend nem kis fáradság után ismét helyreállittatott, — ezt soha sem hittem volna. Rendet kell tartanunk s nyugodtan bevárni megtámadásukat, különben még pórul járunk.

Ártándi s a többi vezérek végig nyargaltak a seregen, hogy a vezér parancsát az egyes csapatokkal tudassák, s alig foglalhatták el előbbi helyeiket, midőn a keresztes had ujra támadáshoz látott. Bortól s a küzdelemtől fölhevülve, Dózsa nem hagyá pihenni seregeit; keblét a győzelem előérzete lelkesité, s ez érzemény áthatá követőit, kik vad kurjongatással rohantak vezérök után.

Zápolya ágyui s a gyalogság lőfegyverei megdördültek, s most több sikerrel, mint először, s a megtámadók közül sokan estek el a golyók alatt, de ez a többieknek csak elkeseredését növelé, s a dolog ujra kardélre került.

A nemesség fenntartá a rendet s híréhez méltón küzdött; a vezérek híven teljesiték kötelességöket; Zápolya György s Ártándi Pál csudákat míveltek. De úgy látszik, a sors ez egyszer kivételképen nem az elnyomóknak akart kedvezni. A szokatlan fegyverek, melyek a parasztok által használtattak, a szeges cséplők, melyek alatt a pánczélok behorpadtak, a kasza, melylyel a lovas lerántatott, a sarlók, melyekkel lovának inai lemetszettek, mindenek fölött a dühösség, melylyel a megtámadás történt, zavart hoztak a nemesek sorai közé. Főkép a gyalogság nem birt ellentállani megtámadóinak, ingadozott, futott, s Zápolya rendei áttörettek. A vasasok pillanatokra visszaüzték elleneiket, de ott vala Orbán, a vitéz Imre, ott Dózsa György maga, s a keresztesek egy perczre megzavart rendei ismét helyreálltak s uj lelkesedéssel rohantak

megtámadóik ellen. — Főkép ez utóbbinak vitézsége vala az, mi még az ellenséget is bámulásra ragadta. Már öltözete is reá vonta mindenkinek figyelmét. Miután magát az ütközetre elhatározá, Dózsa teljességgel nem vala arra birható, hogy saját fegyverét öltse fel. Neki e napra fényesebb kelle. Széthányatá a sátorában fekvő fegyverhalmot, s kikeresé azt, melyet legpompásabbnak talált. Kék aczélvért vala az, arany szegekkel kiverve, hasonló sisak, s gyöngyökkel kirakott buzogány, mind a parasztok által megölt Zólyominak egykori tulajdona, mint a fegyvereken bevésett czímer mutatá. Gergely csaknem térden állva kéré bátyját, hogy e szeszélylyel hagyjon fel, miután a nem szokott fegyver s a vért, mely testére nem illik, őt a csatában veszélybe hozhatják; de a félig részeğ férfiu nem engedett ebben sem. Magára veté bibor köntösét, melyet a csanádi püspök ruhatárában talált, s így ült lovára azon büszke öntudattal, hogy Zápolyát még fényes öltözetben s fegyvereiben is felül fogja mulni. A keresztes vezér, megrakva zsákmányával, mintegy felhívá ellenségeinek boszuját,[43]) — fehér forgója zászlóként lobogott az ütközet tömkelegében, s jaj annak, ki hozzá közelitett.

Bátorság, mely a bennünket váró diadal meggyőződésén alapszik, ellenállhatlan hatalommal bir az emberek fölött; így küzdött Dózsa. Mintha a kardot, melyet a hadak istene a hun nemzetnek ajándékozott, forgatná kezében,[44]) úgy járt e székely villogó vasával ellenségei között, halált s átkokat szórva, harsogó szavával rémülést és bátorságot terjesztve maga körül dicsőn, győzhetetlenül. A keresztesek ügye reménytelennek látszott. Egy részről a nemesség szine, harczok között felnőtt vezérek és seregek, s minden hadi készület, mely a győzelmet biztosíthatja; a másikról az ország minden

részeiből összegyült parasztcsoport, rendes fegyverek nélkül, mely vezéreit nem ismeré, soha rendes ütközetet nem látott, melyet hosszú megszokás azoktól, kik ellen most küzdenie kellett, remegni tanított. Részegnek kellett lenni a vezérnek, ki ily seregeket vezetve, győzelmén nem kétkedett. Dózsa az vala. Bortól előbb, most vértől; s mi minden józan felfogás szerint lehetetlennek látszott, az a szenvedélyeit követő vezérnek s példája által őrültségig lelkesített seregeinek csaknem sikerült. A nemesség hadai lankadtak, Zápolya maga kétkedni kezde győzelmén. — Győztünk! győztünk! — harsoga Dózsa s diadalmi rivalgással nyomultak utána hadai.

A végzet máskép határozá. Míg a had közepén Dózsa a győzelmet már biztosnak gondolá, s Lőrincz a balszárnyon hasonló szerencsével küzdött s Bánfi Jakabot csaknem a Temes partjáig szoritá vissza, — azalatt a jobb szárnynak helyzete, hol Dózsa Gergely parancsnokolt, mindig veszélyesebbé vált. Gergely híven teljesité vezéri kötelességeit. Ha személyes bátorsága, melylyel seregeit küzdésre inté, a győzelem kivívására elegendők lennének, Györgynek nem volna oka, hogy öcscse ellen panaszt emeljen; de a jelen pillanatban szenvedélyre vala szükség, mely a seregeket magával ragadja, s ez Gergelyben hiányzott. Lőrinczet vallásos buzgóság, Györgyöt dühös gyülölség csudatettekre lelkesiték, — de Gergelyt csak kötelességérzet, csak azon óhajtás vezeté, hogy e reménytelen csatában katonához méltó halált találjon, s Imre vitéznek bajnok heve a vezérben hiányzó lelkesedést nem pótolhatá ki. — A keresztesek jobb szárnya hátrálni kezdett, lassan, fenntartva, s időről-időre uj rohamra birva vezérei által, de hátrált mindig, s Kismarjási huszárjai, biztatva a siker által, mindig növekedő hatalommal vágtak be soraik közé.

Ha a keresztesek a csata elrendezésében tartalékseregről gondoskodtak volna, mely veszélyezett jobb szárnyuknak e pillanatban segitségére jöhet, — vagy, ha Gergely csak addig állhatna ellent, míg a csapat, mely Orbán vezérlete alatt a középpontról sietve közelít, megérkezett: e pillanatnyi veszély el vala hárítható. De a szerencse, mely a kereszteseknek eddig kedvezni látszott, megfordult. A sorok mindinkább összezavarodtak, mindig növekedő sebességgel vonultak vissza elleneik előtt, s Imre és Gergely minden iparkodásaikkal alig birtak csak annyit eszközleni, hogy e visszavonulás némi renddel történjék. Ekkor tört ki Petrovics székelyeivel az erdőből, melyhez a visszavonuló keresztesek közelitének, s a bátorságvesztett sereg alig látá meg ez uj, váratlan ellenséget, midőn nagyrészt eldobva fegyvereit, futásnak indult. Gergely az Istenre kért, Imre káromkodott, de hasztalan. Nem vala földi erő, mely a megrémülteket visszatartóztathatá. A vezérek s azon kevés bátrabbak, kik a megtámadásnak ellent akartak volna állani, csaknem legázolva társaik által, a közös rohammal ragadtattak el.

E csapás az ütközetre nézve határozó vala. A megfutamodott sereg magával ragadva azon csapatokat is, melyeket Orbán épen segitségére vezetett, Dózsa György hadaira veték magukat s azokat hozták zavarba. Petrovics s Kismarjási lovasai nyomban követék őket, s a keresztesek központját hátulról támadák meg, míg Ártándi Pál a tartalék-sereggel Zápolyának segitségére sietve, előbbről kettőzött erővel kezdé meg ujra az ütközetet. — El vagyunk árulva, Báthori nyakunkon van, fussatok! — e szavakat hallá Dózsa mindenfelől, s midőn, alig bízva fülében, visszanéz, győzelmes seregei helyett, melyeket csak imént diadalra vezetett, csak rémülést lát maga körül.

Fegyverben gyakorlatlan tömegek néha csudákat mivelnek; de van valami, mi rendes seregeknek ily tömegek fölött mindig felsőbbséget ad, az: hogy ez utóbbiaknál minden közbejött zavar orvosolhatlan, s hogy ekkép a győzelem csak egy közbejött véletlen esettől függ. — Ez történt itt is. Egy percz alatt minden változott. A keresztesek győztek, elleneik maguk sem kétkedtek ezen többé, s Zápolya már visszavonulásra gondolt, de alig hangzottak fel az első veszélykiáltások, alig mondatott ki a szó »Fussatok!« először, midőn a rémülés már az egész sereget megragadta, s a vezéreket kivéve, mindenki csak menekvésről gondolkozott. Tűz nem terjed el sebesebben, mint a félelem e szerencsétlenek között, s Lőrincz a bal szárnyon még alig vevé észre a történt zavart, midőn magát már elhagyatva látá, s egy percz előtt győzelmes seregei Temesvár felé futottak.

Orbánt a tömeg magával ragadta. Hősként küzdött Dózsa oldala mellett, hallatlan bátorsággal, minőt csak attól várhatni, ki az ütközetben halálnál egyebet nem keres. György bámulva látá vitézségét, s midőn a jobb szárny veszélyéről értesült, őt küldé Gergely segitségére, de mielőtt e parancsnak eleget tehetett, a megfutamodott sereg magával ragadta az ő csapatját is, s minden erőlködés, melylyel a tömegből kibontakozni s az ütközet helyére visszajutni iparkodott, hasztalan vala. Az egész tömeg Temesvár felé szaladt, s megriadt lova elragadta őt is a többiekkel.

Végre visszatartá lovát s megfordult. Iszonyú látvány terült el szemei előtt. A tért a Temesvár felé szaladó keresztesek takarták. Majd egyenként, majd kisebb s nagyobb csapatokban futottak a város felé, többnyire fegyver nélkül, melyet, részint hogy üldözőiket könyörületre birják, részint, hogy sebesebben szaladhassanak

eldobtak, — de Petrovics és Kismarjási lovasai könnyen utolérték a szerencsétleneket, s boszújuk elől, melyet az ütközet dühösségig növelt, lehetetlen volt a menekülés. Az utolérettek földre borulva könyörögtek éltükért, hasztalan! felkonczolva hulltak el a véres mezőn, s az üldözők holt testeken át uj mészárláshoz nyargaltak. Ott, hol Dózsa állott, az ütközet még tartott. Csekélylyé olvadt a sereg, mely, mindenfelől ellenségektől körülvéve, vezére mellett még küzdött; lobogójuk elveszett, s minden pillanatban szükebbre szorult a kör, mely között a bátrak utolsó csatájokat vívák; de a tolongás, mely e helyen látszott, a zaj, mely onnan hallatszott, mutatá, hogy a nép ügye még nem hagyatott el minden bajnokai által. Orbán ide akart sietni. Már sarkantyúba vevé lovát, midőn nevét hallá. Megfordult s Lőrinczet látá maga előtt.

— Jer velem — mondá a pap, kinek sápadt arczán most is azon elhatározottság vala látható, mely azt mindig jellemzé, — itt többé nincs dolgunk; minek vesztegetni az életet, míg annyi nemes ügy van e világon, melyért azt feláldozhatjuk?

— S hová menjünk? — kérdé Orbán meglepve.

— Le Bácsba, hol Hosszas seregei állanak; ha ügyünk ott is legyőzetett, Veszprémbe, hol Sós körül még ezerek állanak; ne félj, elég hasznát veheted még életednek. Jer hamar, mielőtt a kedvező pillanat elrepült.

— S hát nem elég vér folyt-e már mostanig? még tovább akarod folytatni a reménytelen harczot, mely e hazát romokkal boritá?

— A harcz, melyért ennyi ember ontá vérét, nem reménytelen. A halottnak arczán meglátszik a végső gondolat, melylyel az élettől megvált; s hol ezerek a szabadságért küzdve vesztek el, a hatalmas eszme, mely kebleiket a végső pillanatig áthatá, nem tünhet el

sírjaik fölött. Ha mi elnémultunk, e mező, melyen küzdénk, eszökbe fogja juttatni utódainknak, hogy a diadal még kivíva nincs, s hogy fegyvert kössenek ők is. A szabadság küzdelme hosszú, de győzelme biztos.

— Isten veled hát, s adja az ég, hogy bizodalmadban meg ne csalatkozzál — mondá Orbán, kit a rendíthetlen szilárdság, melylyel Lőrincz még e pillanatban is ügyéhez hív maradt, bámulattal töltött, — keress erősebb társat magadnak. — S ezzel Orbán, meginditva lovát, egyenesen az ütközet felé száguldott.

— Nincs hite! szegény ifju! — sóhajtott Lőrincz, midőn a távozó után nézett, s megsarkantyuzva lovát, a czeglédi plébános eltünt a csatamezőről.

Orbán az alatt Imre vitézzel találkozott, ki mintegy száz lovas kiséretében vele szemközt jött. E kis csapat, mely a keresztesek bátrabbjaiból állott, sebesen, de mégis bizonyos renddel eszközlé visszavonulását, eltökélve, hogy azon esetre, ha ellenséggel találkozik, fegyverrel tör magának utat.

— Hová, diák uram? — kiáltá Imre, midőn Orbánt meglátá.

— Vissza Dózsához.

— Mi a manó! — kiáltá emez, — ott véres pennával irnak.

— Hát azt mondják-e rólunk ellenségeink — kiálta emez, — hogy vezérünket gyáván elhagytuk? hogy inkább a hóhér kezébe vetettük magunkat, mintsem hogy férfiakhoz illő halállal veszszünk a csatamezőn?

— Diák uram, igazságod van; az is gazember, a ki nem követ! — orditott Imre, s megforditva lovát, Orbán mellett rohant az ütközet felé. A csapatnak egy része követé vezérét, a többiek elszéledve futottak, a merre mindenkinek a menekvés biztosabbnak látszott.

Az ok, melyért Orbán az ütközethez visszasietett, az

vala, hogy a győző ellenségek közül valakit Frusinának a táborban létéről tudósítson. Mindeddig nem teljesítheté e szándékát. Többször Ártándi közelében látá magát, de midőn megfeszitve minden erejét, feléje tört, közéje s Pál közé más ellenségek nyomultak s reménye ismét meghiusult. — Most a sors Orbánnak kedvezni látszék. Midőn a küzdelem helyéhez közelített, maga előtt látá Ártándit, ki a megfutamodott ellenség üldözését másokra hagyva, hogy a csata végperczeig semmi alkalmat ne mulaszszon el, hol dicsőséget arathatna, szintén visszatért, s most minden erejét megfeszité, hogy a tömött körön, melyet a győző sereg a kevés még küzdő ellenség körül képezett, áttörve, Dózsát közelíthesse meg. A zaj, melyet az Orbán s Imre vezérlete alatt közelítő lovas csapat okozott, magára voná figyelmét. Megfordult s bámulva látá a merészséget, melylyel e maroknyi nép, látszólag minden más czél nélkül, mint hogy vezére oldalán essék el, a győző hadat megtámadá, oly váratlanul, oly dühösen, hogy előtte első pillanatban a legbátrabbak is visszavonultak.

Ártándi oda sietett. A megtámadás által okozott tolongás között alig fért elleneihez; de Orbán elkészité utját. Kétségbeesett erőlködéssel tört egyenesen Ártándi felé; buzogánya előtt mindenki visszavonult, míg közte s Pál között senki sem vala, ki a küzdelemnek, melyre látszólag készült, útjában állhatott. Pál védelemre emelé fegyvereit. Nem ismeré meg Orbánt. Leeresztett sisakja alatt a vaspánczélban senki sem gyanította volna a szegény iródiákot, de csata közben többször észrevette, hogy ez idegen bajnok különösen őt látszik küzdésre fölkeresni, s Pál bátrabb volt, hogysem ily kivánatot bárkitől megtagadna.

— Úgy látszik, velem akarsz mérkőzni — kiáltá

Ártándi, kardját emelve, — nem a legbiztosabb munkát választád; de jer!

Orbán a csapást, mely e szavakat követé, pajzsával fogta fel. — Nem azért kerestelek fel, hogy véredet ontsam — kiáltá. — Siess a keresztesek táborába. Telegdi Frusina ott van. Ollósi sátorában fogod találni, jeléül nagy fehér lobogó vonatott fel tetején. Siess!

— Ki vagy? — kiáltá Ártándi bámulva; de mielőtt Orbán felelhetett, a körülállóknak egyike, midőn Ártándit megtámadva látá, a pánczélnyilásokon keresztül a boldogtalan ifju mellébe döfé kardját. Orbán feljajdulva visszahanyatlott lován.

— Siess, Ártándi Pál — mondá végső erejével, — s ha megmentéd, boldogitsd őt. — S e szavaknál leesett lováról.

— Viseljétek gondját — mondá Ártándi két mellette álló vasashoz, kik apja zászlóaljához tartoztak, s az ütközet alatt Pál közelében tarták magukat, — hogy senki se bántsa. Herczegi jutalomra számíthattok, ha életét megmentitek. — S e sietve mondott szavak után egy csapat lovast magával vive, Pál egyenesen a keresztesek tábora felé száguldott.

A vasasok, Ártándi parancsához képest, fölemelék Orbánt s a tolongás közül nyugodtabb helyre vivék.

— Herczegi jutalmat, ha életét megmentjük — mondá az egyik roszkedvüen, — Pál urfi könnyen igérheti. Az, ki, mint e szegény pára, két arasz vasat nyelt, nem igen ebédel többé jóizűen.

— Azért mégis meg kell tenni az urfi parancsolatát — mondá a másik, — annyival inkább, minthogy derék legényt bizott reánk. Ellenség, de becsületes ember módjára ismerkedett meg velünk. Ha e gaz parasztok között csak minden tizedik osztogatta volna oly bőkezüen csapásait, örök áron birhatnák e mezőt

s mi pengő buzogányütésekkel kifizetve, elkotródhatnánk.

A vasasok e beszélgetés közben néhány száz lépésnyire a helytől, hol Orbán lováról leesett, fűz árnyékában tevék le terhüket.

— Itt nem bántja senki — mondá ismét az előbbi, — akár végső feltámadásig itt maradhat; már is merevülnek tagjai.

— Ki tudja — mondá a másik, midőn bicskáját kivéve, a pánczél csatjait kezdé felvágni, — talán még él. Le kell őt vetkőztetnünk.

— Igen — szólt társát segítve az előbbi, — talán él, s akkor Pál urfitól herczegi jutalmat várhatunk; s ha nem él, hát akkor fizessen a jó pajtás maga fáradságunkért, melylyel idáig hoztuk. Ki tudja, mit találunk zsebében? A legsötétebb hegyoldal néha telve aranyerekkel. Felfordult világban élünk, most a paraszt zsákmányolta ki urait, miért ne lehetne a guba is aranynyal bélelve?

Álmélkodásait itt társa szakitá félbe, ki a nehéz sisakot Orbán fejéről leemelve, egyszerre reá ismert. — Uramfia! — kiáltott bámulva, — Telegdi ő nagysága tulajdon iródiákja, a ki Pál urfit meg akarta ölni!

— Mi az ördög! — kiáltá a másik, a halott fölébe hajolva; — igazságod van. A gazember most sem sokkal halaványabb, mint a mikor urával Ártándon járt. Hallott-e ilyet a világ! Ura mint saját gyermekét nevelteti fel, s ő gyilkosaihoz áll.

A vasasok egy ideig hallgatva álltak a holttest mellett, szemük borzadással függött a halvány vonásokon, melyeknek fájdalmas kifejezését a halál el nem takará fátyolával.

— Jó, hogy jutalmát kikapta — mondá végre az első.

— Kár biz a — szólt a másik, — nem adnám sokért, ha alávaló szivébe márthatnám tőrömet.

— Menjünk — mondá az előbbi, — e semmirevaló mellett csak nem fogunk őrt állani. Ha a lovak összetiporják, annál jobb, úgy sem érdemel egyebet.

— Megmondjuk Pál urfinak, kit bízott reánk — válaszolt társa, midőn szintén menni készült; — fel kell akasztani holttestét; ily embert csak hóhér temethet el. Kutyáknak kéne dobni csontjait.

S ezzel a vasasok Orbánt a véres pázsiton hagyák, s az ütközet helyére siettek vissza, hol, mint az onnan hallatszó zaj mutatá, az egyenetlen harcz még mindig folyt.

Nagy része azoknak, kik, midőn a szerencse a keresztesek ellen fordult, gyávább társaik példáját nem követték, s vezérük mellett a végső csepp vérig helyt akartak állani, rég nem vala többé. A tízszerte számosabb ellenség egyenként földre terité a bátrakat, s a csapat közül, mely Orbánnal segitségükre sietett, csak Imre vitéz vala az, ki magának hozzájuk kardjával utat tört. De élt Dózsa György még, öcscse Gergely, Imre vitéz, s körülöttük húsz vagy huszonöten híveik közül, s minél szűkebbre szorult a kör, melyben küzdének, annál dühösebbek, annál öldöklőbbek lőnek csapásaik. Mintha egy égő háznak lángjai eloltattak, s a tűzveszélyből csak kis darab marad még, mely, mert épen ott a leggyulékonyabb anyag halmoztatott fel, az oltók törekvéseinek mindig ellentáll, s félig eloltva ujra kitör s terjedni látszik s ismét mindent elboritani készül: — ilyen vala a küzdelem, mely Zápolya győző seregei s a keresztes had végső töredékei között folyt. Ugy látszott, mintha a halál, melyet keresni látszottak, e bátrakat kerülni akarná, mintha a hadak nemtője védve emelné pajzsát leghívebb gyermekei fölött.

társaidnak ellensége volt s tűzzel-vassal pusztitá házaidat; de gondold meg, hogy Gergely ártatlan. Igen, vajda, öcsém ártatlan, csak kedvemért vett részt a háborúban; nem volt nap, melyen nem intett békére; ha a számtalan nemes közül, kik kezembe kerültek, sokat szabadon bocsáték, Gergely kérelmére történt. Kérdezd hadi foglyaidat, kérdezd az egész országot, minden ember mondani fogja, Gergely ártatlan.[46])

György szavai mélyen hatottak a jelenlevőkre, kik közül többen állitásait tanuságokkal igazolák. Csak Zápolya maradt nyugodtan, sőt György bátor szavai látszólag rosszul hatottak reá. — Meglátjuk, mennyiben fogod igazolni hetyke igéreteidet — mondá keserüen. — Egyébiránt, ha az, mit mondál, igaz, öcsédnek büntetése szelidebb leend. Igazságot fogok szolgáltatni. Érted-e, szigoru igazságot; irgalmamra, úgy látszik, nem szorultál. — Vezessétek a foglyokat Temesvárra — mondá Petrovicshoz fordulva, — tartsd szoros őrizet alatt, mi addig a lázadók táborába nézünk. — S ezzel Zápolya, többektől követve, ellovagolt.

— János vajda, gondolj üdvösségedre! gondolj a jövő korra, mely fölötted itélni fog! — kiálta György kétségbeesetten a távozók után. — Gergely ártatlan; igérd, hogy őt szabadon fogod bocsátani. Állj rajtam boszút, öcsém ártatlan!

A lovasok sietve távoztak. Dózsa szavai elhangozának.

— Jerünk, György — mondá Petrovics, ki minden vadsága mellett a székely fájdalma által meghatva érezé magát, — most Zápolya nem hall, megkérheted Temesváron, magam is pártolni fogom kérésedet.

György kétségbeesetten égre emelé szemeit s útnak indult. Gergely mellette haladva, vigasztalni akará. Hasztalan. A szerencsétlent nem vigasztalhatá semmi.

terített többeket ellenei közül, de végre a szám győzött. Kezei megkötöztettek, s kihuzva lova alól, fogolyként kellett állania a büszke vajda előtt, ki a váradi püspökkel, az öreg Ártándival s Kismarjásival épen akkor jött a küzdelem helyére.[45])

— Hát szerencsésen megfogtad a haramiákat — mondá Zápolya jókedvüen, — s a mint látom, mindkettőjöket — folytatá, szemeit Gergelyre függesztve, ki ép akkor több sebtől véresen György mellé állittatott. — Hét faluért nem adnám, hogy e ficzkók elevenen kerültek kezembe. Meglátjátok, tudom, hogyan kell velük bánni.

Petrovics, homloka izzadságát törülve, kegyetlen megelégedéssel nézé rabjait. — Nézze csak nagysád — mondá mosolyogva Zápolyához, — a hatalmas vezér most mily halvány.

— Félsz, Dózsa? — szólt hasonló hangon Zápolya, — hadd el, nem illik katonához.

Dózsa csakugyan halavány volt. Néhány percz óta arczának kifejezése megváltozott. A megvető dacz helyett, melylyel elleneit előbb nézé, most mondhatlan nyugtalanság tölté egész valóját. Majd Gergelyre, majd Zápolyára forditá szemeit. Zápolya szavaira a székely arczát láng boritá el. — Kérdezd ezeket, féltem-e? — mondá büszkén körültekintve. — Nem, kevély vajda; ha arczom halványul s remegni látsz, nem ránczokba szedett homlokod okozta aggodalmamat. A székely hegyek csak a napsugaraktól pirulnak, nem a népek gyávasága miatt, s én mint székely halok meg. Gyötörd eszedet, gondolj ki kínzást, mely uj legyen s szokatlan, melyről századok után még borzadással beszél az utókor, én elvárom hatalmadat, s könnyebben elfáradsz kínjaim nézésén, mint én a szenvedés között. De légy igazságos, János vajda! büntesd azt, ki büntetést érdemel, ki uri

társaidnak ellensége volt s tűzzel-vassal pusztitá házaidat; de gondold meg, hogy Gergely ártatlan. Igen, vajda, öcsém ártatlan, csak kedvemért vett részt a háborúban; nem volt nap, melyen nem intett békére; ha a számtalan nemes közül, kik kezembe kerültek, sokat szabadon bocsáték, Gergely kérelmére történt. Kérdezd hadi foglyaidat, kérdezd az egész országot, minden ember mondani fogja, Gergely ártatlan.[46])

György szavai mélyen hatottak a jelenlevőkre, kik közül többen állitásait tanuságokkal igazolák. Csak Zápolya maradt nyugodtan, sőt György bátor szavai látszólag rosszul hatottak reá. — Meglátjuk, mennyiben fogod igazolni hetyke igéreteidet — mondá keserüen. — Egyébiránt, ha az, mit mondál, igaz, öcsédnek büntetése szelidebb leend. Igazságot fogok szolgáltatni. Érted-e, szigoru igazságot; irgalmamra, úgy látszik, nem szorultál. — Vezessétek a foglyokat Temesvárra — mondá Petrovicshoz fordulva, — tartsd szoros őrizet alatt, mi addig a lázadók táborába nézünk. — S ezzel Zápolya, többektől követve, ellovagolt.

— János vajda, gondolj üdvösségedre! gondolj a jövő korra, mely fölötted itélni fog! — kiálta György kétségbeesetten a távozók után. — Gergely ártatlan; igérd, hogy őt szabadon fogod bocsátani. Állj rajtam boszút, öcsém ártatlan!

A lovasok sietve távoztak. Dózsa szavai elhangozának.

— Jerünk, György — mondá Petrovics, ki minden vadsága mellett a székely fájdalma által meghatva érezé magát, — most Zápolya nem hall, megkérheted Temesváron, magam is pártolni fogom kérésedet.

György kétségbeesetten égre emelé szemeit s útnak indult. Gergely mellette haladva, vigasztalni akará. Hasztalan. A szerencsétlent nem vigasztalhatá semmi.

— Gyilkosod vagyok — mondá időről-időre, — igen, én vagyok gyilkosod, ne szólj, ne vigasztalj! ha százszor megbocsátasz, szavad nem takarja el az ártatlan gyermekek hangjait, kik apjok gyilkosa ellen átkot mondanak.

Míg a kiséret Petrovics vezérlete alatt Temesvár felé haladott, s a csatamezőn csak a halottak s itt-ott egyes, a nádasok felé vánszorgó sebesültek maradtak, kiket még e nyomorult állapotban is véletlenül a mezőn kószáló lovasok ujra űzőbe vettek s lekonczoltak, az alatt a vajda fényes kiséretével a keresztesek tábora felé vágtatott. Átlátá, mennyire fogja növelni győzelme a népszerüséget, melylyel a nemesség között már is birt, s ha volt, mi a diadalmi örömet, mely lelkét tölté, elkeseritette, ez azon aggodalom volt, melyet Ártándi Pál miatt érzett.

Félóra óta a bihari daliát senki sem látta többé, s valamennyien, főkép az öreg Ártándi, hasztalan kérdezősködtek felőle. De ezen aggodalom sem tartott sokáig. — A keresztes táborban, hol a körülheverő holt testek s a hátrakötött kezekkel Zápolya előtt földre boruló asszonyok eléggé bizonyíták, hogy itt is minden ellenállás legyőzetett, a vajda s társai nem kis bámulásukra hallák, hogy Telegdi Frusina s Bebek Katalin Ártándi Pál által a táborban találtattak, s az egész sereg örömrivalgások között sietett Dózsa sátora felé. Itt a győzelmes vezér Báthori István által, ki az alatt Temesvárról kitörve, a tábort elfoglalta, baráti öleléssel fogadtatott, s az öreg Ártándi halvány mátkája mellett talála boldog fiát.

Frusina megmentésének történetét körülményesen leirni fölösleges. Katalin, ki azt, midőn Zápolya s az öreg Ártándi a táborba jöttek, első hevében s később halála órájáig százszor előadá, maga sem mondhatott

egyebet annál, hogy Pál épen azon pillanatban jött, midőn Báthori a tábort elfoglalta, mi által a hölgyek minden veszélytől, mely őket parasztruhájokban a felbőszült temesi seregtől talán fenyegetheté, megőríztettek. Mindezt, valamint azt is, hogy Báthori, mihelyt rájok ismert, irántuk a legnagyobb udvariassággal viseltetett, olvasóink, ha nem mondjuk is, hihetőkép gyanítanák; a következtetés iránt, melyet Katalin a történtekből kivont, az olvasó talán más véleményben lehet, miután a jámbor hajadon Ártándi Pál közbejöttét kizárólag a szív helyes ösztönének tulajdonítá, mely a szerető ifjut egyenesen a táborba, s Ollósi magasan felvont fehér lobogójához vezette. — Hasonlókép elhallgatjuk a tulságos hálálkodásokat, melyekkel Báthori megmentését Zápolyának köszöné, s melyekre ez hasonló őszinteségekkel felelt, és a körülállók örömrivalgásokkal ünneplék a két hatalmas férfiunak kibékülését.

Miután rövid ideig a táborban tartózkodtak, Báthori a jelenlevőket Temesvárra hívá, hová rövid idő mulva az egész tömeg megindult. A győzelmes sereg örömrivalgások között, a foglyok kötözve, szomoruan lehajtott fővel, mint a nyáj, mely mészárszékre hajtatik. — Ollósi ugyan nem osztozott sorsukban. A hölgyek kérésére Báthori megengedé, hogy a szabó békó nélkül követhesse seregeit a városba; de Bakács ideiglenes követe, most levert kedélylyel, talán először életében, elkövetett mindent, hogy a tömeg között eltünve, minél kevesebbek által vétessék észre.

A tábor, hol néhány óra előtt annyi zaj vala, hallgataggá vált. A csatamezőn néma csend uralkodott. Mikoron éj lett, s csak a hold önté el halavány sugarait a halottak fölött, egyes asszonyok jöttek, kik üldözőik elől a nádasokba menekülve, most halk léptekkel

jártak körül a gyászos mezőn. Férjeiket vagy testvéreiket keresték. Lehajolva az egyes halottak fölébe, kiknek ruhái vagy termete őket egy perczig csalódásba hozták, szomoruan fölkelve, ha csalódásukat észrevevék s tovább haladva, így barangoltak körül, míg egyesek közülük a keresetteket feltalálák, s párjuk hideg keblére borulva, halk nyögéssel panaszlák szerencsétlenségüket.

Orbánt nem kereste senki. Hidegen, ég felé fordult arczczal, fekszik a fűz alatt. Meredt szemén a holdsugár tükrözik, s nincs meleg kéz, mely azt örök álomra bezárja. Éltének egyedüli díja, hogy annak folytatásától fölmentetett. Miért szeretett annyira!

XXXI.

Majdnem két hét mult, mióta a keresztesek legyőzetvén, Zápolya seregeivel Temesváron tanyázott. Ez egész idő alatt a kegyetlenségnek minden neme kimeríttetett a legyőzöttek ellen. A hóhérok kifáradtak a kínzásban s halálos büntetésekben, melyek Temesvár piaczait naponként vérrel boriták; a nézőkben, kik eleinte a vesztőhelyeket körülállták, eltompult a boszúvágy, s a hóhérok áldozataikkal csaknem magukra hagyva, játszák el borzasztó szerepeiket. [47])

A városban általános rémülés uralkodott. Ki a keresztesekkel legkisebb összeköttetésben volt, kiről ez csak gyaníttatott, biró elébe állittatott, s egy megbántott cselédnek vagy ellenségnek puszta vádja elég volt vesztére. Hol bűnjelek hiányoztak, a kínpadon kiragadott vallomás megszerzé a kivánt bizonyságot, s a polgárok érezni kezdék, hogy Dózsának ellentállva, csak még kegyetlenebb ellenség kezébe kerültek. — Felvilágosodott korunk, mely az anyagi érdekek cultusát csaknem vallásává emelé, s miután attól, mit mult századok szentnek tartának, megvetéssel fordult el, legalább a birtok szentségéhez ragaszkodik, nagyon téved, ha a multról szólva csak az egyházat vádolja kegyetlenséggel. Műveltség által megszelidült századunk elborzad a máglyák előtt, melyeken annyi ész, tudomány vagy

erkölcsi tisztaság által kitünő férfiu végzé életét; de ne gondolja senki, hogy az anyagi érdekeknek nem voltak martyrjai, hogy a birtoknak nem volt több szent-Bertalan-napja. — Eléggé bizonyítja ezt a negyven, vagy mások szerint hetvenezer jobbágy, ki e hazában Dózsa lázadásának következtében nem a csatamezőn, hanem nagyrészt a nemesség győzelme után veszté életét. [48])

Ollósi maga életét Frusina s Bebek Katalin közbenjárásán kívül csak azon körülménynek köszöné, hogy nem Zápolya, hanem Báthori kezébe került. Nem, mintha a vajda Báthorinál kegyetlenebb lett volna, sőt az utóbbit több indulatosság jellemzé, s azon temesvári polgárok közül, kik őt a város megszállása alatt annak átadására akarták kényszeriteni, többen estek épen Báthori boszúvágyának áldozatául; de miután a temesi gróf Ollósi történetét hallá, melynek valóságán nem kétkedhetett, miután ő maga volt az, ki lovát a csanádi ütközet után elvivé s így szerencsétlenségét nagy részben ő maga okozá, Báthori oly nevetségesnek tartá az egész dolgot, hogy a szabót Dózsa táborában viselt követi szerepéért minden büntetéstől fölmenté. Zápolya kegyetlensége hideg számitásnak vala következménye. [49]) Dühöngött a parasztok ellen, hogy magát a nemességnél ez által még kedveltebbé tegye; kínpadra akará vonatni Ollósit, hogy tőle Bakács ellenében vallomásokat csikarjon ki, s csak azért járhatott Ollósi remegve ugyan, de szabadon Temesvár utczáin, mivel Báthori e kivánatnak állandóan ellenszegült, mondván, hogy becsülete sértetik az által, ha valaki, kinek ő biztosságot igért, büntettetnék.

Míg a legyőzöttek ily szomoru sorsra jutának, s ugy látszott, mintha a nemesség inkább a jobbágyok kiirtását, mint egyes lázadók büntetését tűzte volna ki czélul, — addig a győzők között a viszongásnak min-

dig több s több csirái mutatkoztak. Egyezők csak akkor, ha a nép iránti kegyetlenkedés forgott kérdésben; nem vala nap s alkalom, mely minden egyebet illetőleg uj surlódásokra ne adott volna alkalmat. A föltétel, melyhez Zápolya segélyét köté, terhesebb vala, hogysem Báthori a jótétemény fölött megfeledkeznék áldozatáról, — s Zápolya sokkal inkább gyanítá vetélytársának valódi érzeményeit, hogysem gyöngítésére ne ragadott volna meg minden alkalmat, s anyagi hatalma felsőbbségében bízva, ne éreztetné azt vele. A vezéreknek ezen meleg barátsággal takart, de el nem rejtett érzeményei nem maradhattak titokban követőik előtt sem, s később itt is csaknem nyilt ellenségeskedések válták fel a látszó egyetértést, melylyel először találkoztak. Mindenki rosszul érzé magát Temesvárott, csak Ártándi Pált vehetjük ki az elégedetlenek sorából.

Ne gondolja senki, hogy Ártándi Pál elragadtatva szerelmétől, a körülötte történteket észre nem vevé. Más huszonegyéves ifjunál, ki a legbájlóbb hölgytől megfosztva, azt oly váratlanul feltalálta, talán így történt volna. Nem szerette-e Frusinát, nem látta-e elhárítva mindazon akadályokat, melyek boldogságának utjában állhattak? Ha Frusinának Orbánnal kötött házassága, mint kényszerített, egyházi törvények szerint nem lett volna már magában is érvénytelen, — a szerencsétlen ifjunak megtalált holtteste, mely Temesvárra hozatván, csak Ártándi közbenjárására mentetett meg attól, hogy a hóhér keze által négy részre szelve, a város falán ki ne tűzessék, — e részben minden kételynek véget vetett. — Frusina testvérei, kikre apja halála után a gondnokság szállott, s kik előbb Ártándi állását keveselve, a házasságot ellenzék, most, miután Pál e hadban annyi dicsőséget aratott, s mátkáját oly lovagiasan menté meg, nyiltan kivánták ez

összeköttetést; a hölgy maga, ha lehet, még több szeretettel csüggött megmentőjén, mint annakelőtte. Valóban, ha Pál ily viszonyok között boldogsága fölött minden egyébről megfeledkezik, nincs senki, ki ezt neki rossz néven vehetné. De Pál nem tartozott azon egyének közé, kiknek egész lelkét egyetlen érzemény töltheti el. Sokoldalu vágyainak sokféle kielégités kelle, s Frusina szerelme őt soha boldoggá nem tehette volna, ha e szerelmen kívül nem volna semmi egyéb, mi őt elfoglalja. Szivét nem annyira szerelem, mint nagyravágyás dobogtatá, s az általános becsülés, melyet minden pártnál talált, mondhatlan örömmel tölté lelkét, nem mintha honfitársainak becsülésében a legszebb bért látná, melyért fáradhatunk, hanem — mint nagyravágyó egyének szokása — mert benne lépcsőt látott, melyen emelkedése könnyebbé válik, s e tekintetből a vezérek között létező viszálykodások is Ártándi megelégedését tetemesen növelék.

Ifjusága, a lovagias nyiltság, melyet szép arcza kifejezett, fesztelen magaviselete, Pál iránt általános bizodalmat gerjesztett. Zápolya leghívebb követőjét látá benne, s Pál mindenki előtt annak nyilatkozott; de noha e ragaszkodását most még hangosabban hirdeté, noha Báthorinak magának többször mondá, hogy miután élete boldogságát Zápolyának köszöni, kinek közbenjötte nélkül Frusina a keresztesek kezéből meg nem mentetett volna, a világ legalávalóbb emberének kellene lennie, ha a vajdát valaha elhagyná, — a temesi gróf nem neheztelt ragaszkodásáért, s csak barátságot érzett a nemeslelkű ifju iránt.

Ezen állás Ártándi Pált a közbenjáró szerepére annyira alkalmassá tevé, hogy minden ifjusága mellett mindkét részről arra használtatott, s mint fortélyos emberek ügyességüket eleinte jó czélok elérésére for-

ditják, úgy, meg kell vallani, hogy Pál befolyását kizárólag a közjónak szentelé, és hogy sok esetben a fenyegető vész kitörése csak általa akadályoztatott meg. A tekintély, melyet magának ez úton szerzett, fensőbbségének érzete, s mindenekfölött a biztosság, melyet ügyességének köszönhetett: hogy bármiként forduljon a koczka, Zápolyában s Báthoriban egyaránt lekötelezett barátokra számíthat, — megelégedéssel tölték lelkét; s minél tovább haladott e tekervényes pályán, annál boldogabbnak látszék Frusina is. A dicsőség legédesebb részét nem a dicsőített maga, hanem azok élvezik, kik hozzá közel állanak; ők nem gyanítják, hogy a magasztalások nagy része nem érdemelt, s Frusina, ámbár még mélyen leverve apja halála által — melynek borzasztó körülményei azonban előtte eltitkoltattak, — Pálban, ki minden törekvéseit látszólag csak a hazának szentelé, csaknem felsőbb lényt látott és szabadon engedé át magát boldogságának.

Most azonban, midőn Ártándival ismét találkozunk, arczán hasztalan keressük azt a derültséget, mely által kifejezése máskor oly kellemessé vált. Rosszkedvüen jár egy délután fel s alá kis szobájában, mely neki a várpalota második emeletében lakásul adatott, látszólag fölgerjedve. A szoba közepén álló asztal mellett Farkast találjuk, ki, mint poros ruhái mutatják, épen hosszú útról jött, s majd az asztalon fekvő fegyvereket nézegeti, majd szomoruan urára tekint, mig az időről-időre egy kezében tartott levelet vesz elő, néhány sort olvas, s a papirt türelmetlenül összegyűrve, ismét nyugtalan sétálását folytatja.

— Nem tudom, Bornemisza őnagyságának mi jut eszébe, — szólt végre rosszkedvüen Ártándi, midőn a levelet ujra átfutá, — úgy ír, mintha az egész országban csak akaratomtól függene minden. Alig van ember,

kinek több befolyása volna, mint Bornemiszának; királyi tanácsos, a trónörökösnek nevelője, fővezér, s mit tudom mi még, s ha valamit keresztül nem vihet, hozzám folyamodik. Valóban, ha a dolog nem lenne annyira boszantó, nevethetnék.

— Az mind igaz — mondá Farkas; — ha Zápolyával nem lenne dolgunk, Bornemisza őnagysága jó szót sem adna senkinek. De közötte s a vajda között nem nagy egyetértés van. Ha ő maga ír Zápolyának, a szegény Szaleresit csak azért sem bocsátaná szabadon, holott a nemzetes urnak, mint mondják, a vajdánál nagy befolyása van, csak egy szavába kerül és — —

— Befolyás — vágott szavába az előbbi, — s Bornemisza, ki egész életét az udvarnál tölté, nem tudja-e, hogy mit nagy befolyásnak neveznek, közönségesen csak addig tart, míg vele élni akarunk? Vagy azt hiszi-e őnagysága, hogy a közte s Zápolya közti viszálykodásokba fogok elegyedni? s föltéve, hogy a vajdának barátságát szerencsés voltam megszerezni, ez állást veszélyeztetem, hogy Bornemisza szeszélyeinek eleget tegyek?

Farkas e szavaknál fájdalmas tekintetet vetett urára, melyben szemrehányás és fájdalom vegyültek. Pál arczán annyi érzéketlenség, oly hideg önzés volt kifejezve, hogy a becsületes szolga először életében sejditeni kezdé urának valódi jellemét s felsóhajtott. — Pál észrevevé szavainak hatását, s azok közé tartozván, kik, mivel senki sincs, kinek itélete a közvéleménynek ne szolgálhatna alapjául, senkinek itéletét meg nem vetik, más hangon kezde szólani. — Hidd el, Farkas — mondá, — nem lehetne semmi, mi által kellemetlenebb helyzetbe hozathattam volna. Az öreg Szaleresi megmentése szivemen fekszik. Bornemiszát is örömmel lekötelezném, s ha csak arról volna szó, hogy közben-

járásom által Zápolya jóakaratát veszélyeztessem, egy perczig sem késném. De ismered helyzetemet. A viszony, melyben e szerencsétlen emberhez álltam, még titokban van. De tegyük fel, hogy Zápolyát Szaleresi szabadságáért megszólitom. Nem hiszem, hogy a vajda kérésemre hajlanék. De engedjük meg, hogy czélt érünk s a szerencsétlen elbocsáttatik. Mindenesetre csak sok kérés, csak minden erőm megfeszitése után remélhetjük ez eredményt; s nem kérdezi-e akkor mindenki: miért fekszik oly különösen érdekemben Szaleresi megmentése? Ha a közkiváncsiság e tekintetben fölgerjesztetett, lehetetlen, hogy viszonyom titokban maradjon; s hogyan fogok állani a világ, hogyan fogok állani Frusina előtt? Minél többet gondolok rá, annál inkább látom, hogy Bornemisza kivánatát nem lehet, nem szabad teljesítenem. Szaleresin nem segítenék, csak magamat s Frusinát tenném szerencsétlenné; s kivánhatja-e valaki ezt tőlem?

Hogy az olvasó Ártándi nyugtalanságát megértse, szükséges történetünkben kissé visszamennünk, s őt Szaleresi Ambrus helyzetéről, mely Farkast Bornemisza levelével Temesvárra vezette, tudósítanunk.

Mióta őt a csonka-toronyban elhagytuk, egész az utolsó napokig, melyekben Zápolya győzelmének híre Budára érkezett, Szaleresi helyzetében nem változott semmi. Kik a pesti ütközet után, melyben a keresztesek legyőzettek, vele együtt mint foglyok Budára hozattak, rég hóhér keze által végeztettek ki, vagy orr s fül nélkül homlokukra sütött szégyenbélyeggel küldettek vissza lakhelyeikre, hogy ott régi szolgaságuk még súlyosbodott terhét viseljék. Csak a pesti vezér maga ült tömlöczében. Bornemiszának gondja volt, hogy a királyi szó, mely életének biztosságot igért, megtartassék, s közbenjárása által a lánczok is ismét levétettek, melyeket Perényi Szaleresi lábaira veretett. Többet Bornemisza

kinek több befolyása volna, mint Bornemiszának; királyi tanácsos, a trónörökösnek nevelője, fővezér, s mit tudom mi még, s ha valamit keresztül nem vihet, hozzám folyamodik. Valóban, ha a dolog nem lenne annyira boszantó, nevethetnék.

— Az mind igaz — mondá Farkas; — ha Zápolyával nem lenne dolgunk, Bornemisza őnagysága jó szót sem adna senkinek. De közötte s a vajda között nem nagy egyetértés van. Ha ő maga ír Zápolyának, a szegény Szaleresit csak azért sem bocsátaná szabadon, holott a nemzetes urnak, mint mondják, a vajdánál nagy befolyása van, csak egy szavába kerül és — —

— Befolyás — vágott szavába az előbbi, — s Bornemisza, ki egész életét az udvarnál tölté, nem tudja-e, hogy mit nagy befolyásnak neveznek, közönségesen csak addig tart, míg vele élni akarunk? Vagy azt hiszi-e őnagysága, hogy a közte s Zápolya közti viszálykodásokba fogok elegyedni? s föltéve, hogy a vajdának barátságát szerencsés voltam megszerezni, ez állást veszélyeztetem, hogy Bornemisza szeszélyeinek eleget tegyek?

Farkas e szavaknál fájdalmas tekintetet vetett urára, melyben szemrehányás és fájdalom vegyültek. Pál arczán annyi érzéketlenség, oly hideg önzés volt kifejezve, hogy a becsületes szolga először életében sejditeni kezdé urának valódi jellemét s felsóhajtott. — Pál észrevevé szavainak hatását, s azok közé tartozván, kik, mivel senki sincs, kinek itélete a közvéleménynek ne szolgálhatna alapjául, senkinek itéletét meg nem vetik, más hangon kezde szólani. — Hidd el, Farkas — mondá, — nem lehetne semmi, mi által kellemetlenebb helyzetbe hozathattam volna. Az öreg Szaleresi megmentése szivemen fekszik. Bornemiszát is örömmel lekötelezném, s ha csak arról volna szó, hogy közben-

járásom által Zápolya jóakaratát veszélyeztessem, egy perczig sem késném. De ismered helyzetemet. A viszony, melyben e szerencsétlen emberhez álltam, még titokban van. De tegyük fel, hogy Zápolyát Szaleresi szabadságáért megszólitom. Nem hiszem, hogy a vajda kérésemre hajlanék. De engedjük meg, hogy czélt érünk s a szerencsétlen elbocsáttatik. Mindenesetre csak sok kérés, csak minden erőm megfeszitése után remélhetjük ez eredményt; s nem kérdezi-e akkor mindenki: miért fekszik oly különösen érdekemben Szaleresi megmentése? Ha a közkiváncsiság e tekintetben fölgerjesztetett, lehetetlen, hogy viszonyom titokban maradjon; s hogyan fogok állani a világ, hogyan fogok állani Frusina előtt? Minél többet gondolok rá, annál inkább látom, hogy Bornemisza kivánatát nem lehet, nem szabad teljesítenem. Szaleresin nem segítenék, csak magamat s Frusinát tenném szerencsétlenné; s kivánhatja-e valaki ezt tőlem?

Hogy az olvasó Ártándi nyugtalanságát megértse, szükséges történetünkben kissé visszamennünk, s őt Szaleresi Ambrus helyzetéről, mely Farkast Bornemisza levelével Temesvárra vezette, tudósítanunk.

Mióta őt a csonka-toronyban elhagytuk, egész az utolsó napokig, melyekben Zápolya győzelmének híre Budára érkezett, Szaleresi helyzetében nem változott semmi. Kik a pesti ütközet után, melyben a keresztesek legyőzettek, vele együtt mint foglyok Budára hozattak, rég hóhér keze által végeztettek ki, vagy orr s fül nélkül homlokukra sütött szégyenbélyeggel küldettek vissza lakhelyeikre, hogy ott régi szolgaságuk még súlyosbodott terhét viseljék. Csak a pesti vezér maga ült tömlöczében. Bornemiszának gondja volt, hogy a királyi szó, mely életének biztosságot igért, megtartassék, s közbenjárása által a lánczok is ismét levétettek, melyeket Perényi Szaleresi lábaira veretett. Többet Bornemisza

nem eszközölhetett ki; s valahányszor Szaleresi szabadon bocsátása a tanácsban csak említtetett is, zaj támadt, mintha a haza veszte kivántatnék. Némelyeket az gerjesztett föl a polgár ellen, mert a lázadás a főváros környékén az ő neve alatt és seregei által kezdetett meg, s ez alkalommal kerti lakásaik felgyujtatván, maguk is kárt szenvedtek. Mások (legalább úgy hivé Bornemisza) azért mutatkoztak kérlelhetleneknek, mert Ambrusnak adósai levén, tartozásaikat ily módon gondolák legkönnyebben leróhatni. Valamennyien elvkérdést láttak Szaleresi szabadon bocsátásában. Felfogásuk szerint a király, midőn a lázadónak összes tanácsa helybenhagyása nélkül büntetlenséget igért, tulhágott törvényes korlátain; s míg a király s tanácsa között támadott összeütközés el nem határoztatik, a szerencsétlennek tömlöczben kelle maradnia.

Anyagilag Szaleresi keveset szenvedett. A szoba, melyben tartatott, nem volt tágas, de tiszta és egészséges. Kis ablakán keresztül a budai hegyekre bájos kilátás nyilt, s Hammel ur, a budai főplébános, ki őt néha meglátogatá, s Farkas, ki naponként kétszer is eljött, ellátták őt mindennel, mi helyzetét enyhítheté. Annyival nagyobbak voltak lelki kínjai. Ha ablakához ment s kinézett, szemei nem az előtte elterjedő bájvidéket látták. Tekintete a nehéz vasrostélyzaton akadott fenn, mely a szép tájképet szomoru rámaként beszegé, s felsóhajtva ágyára ült s átengedé magát bánatának. Megfosztva látá magát mindentől, mi ez életnek becset ad. Vagyona az okozott károk megtérítésére foglaltatott el; tanácsnoki czíme elvétetett; neve kitörültetett a polgárok sorából. Ha egykor Klárijára nézett, az apai szív büszkeséggel emelkedett, — hisz leánya valamint a legszebb, úgy a leggazdagabb polgárleány volt a városban; nem volt hasonlói között ifju,

ki magát e hölgy birtoka által boldognak ne érezte volna, — és most mi lett leányából?! tudja-e csak azt is, él-e még? s ha kóborlásaiból visszatérne, mit oszthat meg vele koldusbotjánál egyebet? — Ily szenvedések között Hammel uram legszebb vigasztalásai is elveszték hatalmukat s csaknem gúnyképen hangzott, ha a király gyóntatóatyja a foglyot, kinek Ulászló még szabadságát sem adhatá vissza, azzal biztatá, hogy minden vesztesége helyre fog pótoltatni.

Ennyi lelki fájdalom lenyomta volna a legerősebb jellemet, s mégsem ez vala legkínosabb része Szaleresi szenvedéseinek. Azon józan vagy balgatag emberek közé tartozott ő, kik az életet a kincsek legnagyobbikának tartják, s ha meggondoljuk, hogy napjai egész a pillanatig, melyben a keresztes hadhoz állott, oly nyugodtan folytak, alig bámulhatjuk a rettegést, melylyel halálára gondolt. Ha mindenét vesztette is, ha Klárit feltalálná, nem pótolhatja-e veszteségeit? Ujra fogja kezdeni a pályát, nagyobb szorgalommal, több tapasztalással, mint midőn reája mint ifju föllépett. Még vannak barátai, egész életén át mutatott becsületessége s szerencsétlen sorsa könyörületet fognak gerjeszteni másokban is, lépcsőnként ismét előbbi helyzetére emelkedhetik, vagy ha nem is, legalább türhető életmódot szerezhet magának. Csak éljen s gyermekét találja fel, ő nem kivánt egyebet. Sőt néha úgy látszott előtte, mintha az élet megbecsülhetetlen kincs lenne még akkor is, ha Klári veszte fölött kellene keseregnie. Nem volt-e maga e keserv édesebb az örök éj- s feledésnél, mely rá a sirban vár? — Fogsága magános óráiban átgondolá e helyzetet is. Szomoru volt, de nem ijesztő. Valamely kolostor kapui meg fognak nyilni előtte. Ott töltheti életét. A kis kert, melyet mívelni fog, a kék ég, melyhez föltekinthet, a zöld mező, mely

ablaka előtt elterül, az élvezetek egész seregével igérkezének. Dolgozni fog, imádkozni, siratni gyermekét, s így aggni el, míglen a halál, mint a böngésző az érett kalászt, mely elhalványulva földre hajlik, csendesen learatja. Ugy hivé, jól fogja magát érezni a kolostor falai között; csak halni nem, s tömlöczében minden e legszörnyebbre intett. A zaj, mely az udvarból s alsó emeletekből felhallatszott, szivtelen tömlöcztartóinak beszédei, s főleg a síri csend, mely őt éjjelenként körülfogá, ez egy gondolathoz vezeték vissza lelkét.

Élete egy hosszu borzadás, egy nem szünő halálos kín vala. Voltak pillanatok, midőn csaknem imádkozott a halálért, midőn a gondolat, hogy talán még ma fog a vérpadra vezettetni, majdnem reménynyel tölté lelkét; csak e szörnyű bizonytalanság ne tartson tovább. — Farkas, sőt Bornemisza, ki őt tömlöczében néha fölkereste, elkövettek mindent, hogy őt e tekintetben megnyugtathassák; de Ulászló szava azok után, miket eddig tapasztalt, hogyan öntsön lelkébe bizodalmat? s vigasztalói maguk is megvallák, hogy reményének más horgonya nem maradt.

Igy mult nap nap után. Szaleresi elaggott e kínok között. Haja, mely midőn e tömlöczbe záratott, alig kezde őszülni, elfehéredett, egykor derült gömbölyded arczán ránczok vonultak keresztül, ruhái, mintha idegentől kölcsönözte volna, bő redőkben függtek le megsoványodott testén, legjobb barátai alig ismerhetnének rá, — és még mindig nem változott helyzete. — A nádor s Bornemisza hasonló makacssággal maradtak meg föltételüknél; ez halálát, amaz szabadon bocsátását ellenzé, — Szaleresi helyzetében mindkettő saját becsületének kérdését látá, — s mint egy fa, melyet két hasonló ereju küzdő ellenkező oldalak felé akarna

mozditani, a küzdelem között a szerencsétlen fogoly örökké egy állásban maradt.

Midőn a temesvári győzelem híre Budára jött, Szaleresinek helyzete változott. Leirhatatlan az öröm, melyet e hír Budán okozott. A város ide menekült úri s nemes családokkal vala telve, minden ajkon Zápolya neve hangzott. A nemesség megmentőjének, a haza őrangyalának neveztetett, s kik ez általános lelkesedésben részt nem vettek is, mint a nádor, sőt maga a bibornok, a közvélemény árjának ellenállani nem voltak képesek, s a magasztalásban nem hagyák magukat felülmulni senki által. — A király sóhajtva látá ezt; Bornemisza a veszélyektől félt, melyekkel a vajda mindig növekedő befolyása a királyt fenyegeté. Zápolya már akkor trónköveteléssel vádoltatott, pártolóinak számát s merészségét maga a tulzó magasztalás is eléggé bizonyitá, melylyel ez utolsó tette emlittetett; s mennyire nem kelle még veszélyesbbé válni a férfiunak, ha a nemesség megmentésének egész dicsősége neki engedtetik által. Bornemisza jól tudta, hogy a királyi hatalmat alig fenyegetheti nagyobb veszély, mint ha fontos pillanatokban a dolgok élére nem áll, s nagy ügyek keresztülvitelét másokra bízza. Ulászlót tevékenységre birni nem állott senkinek hatalmában; Bornemisza tehát legalább azt akará megakadályoztatni, hogy Zápolya dicsősége ne legyen osztatlan. — Dózsával a lázadás nem volt egészen elnyomva, még Erdélyen kívül, hol az oláhok még mindig fegyverben álltak, a lázadás tovább tartott Bácsban, hol Hosszas Antal vezérlete alatt a keresztesek még pusztitva jártak; tartott a bányavárosokban, sőt a főváros közelében, Fehér s Veszprém vármegyékben Sós Domokos seregei még mindig nem győzettek le. Bornemisza nézete szerint a monarchia biztonsága kivánná, hogy a lázadás

elnyomása az ország ezen részeiben ne Zápolya által történjék, sőt, hogy a béke helyreállitásában itt, ha lehet, a király által az országba rendelt morva s cseh seregek legyenek munkások, s így a győzelem részben legalább a királynak legyen köszönhető. Bornemisza annyira meg vala győződve e nézetek fontosságáról, hogy a közelgő cseh sereg megérkezésének siettetésére önmaga Pozsony felé utazott. — Minő volt bámulása, haragja, midőn Budára visszatérve hallá, hogy míg ő távol volt, addig Szaleresi a nádor parancsára Temesvárra, Zápolyához küldetett, kire a király a lázadás elfogott vezéreinek büntetését bízta. A nádor, hozzá hasonló, inkább akaratos mint szilárd emberek módjára elfeledé, hogy vetélytársunk felsőbbségét alig ismerhetjük el jobban, mint ha ellene fortélyhoz nyulunk, — s Szaleresi e személyes hiuságnak lőn áldozatja.

Első indulatában Bornemisza egyenesen Perényihez akart menni, hogy neki szemrehányásokat tegyen. Felfogása szerint a nádor eljárása által nem annyira ő maga, mint a királyi méltóság sértetett; szükséges volt, hogy Ulászló hatályosan lépjen fel, s Zápolyát minden, Szaleresi ellen intézendő lépéstől mint király eltiltsa. Bővebb megfontolás után azonban Bornemisza felhagyott e szándékkal. Ismeré főkép a szomoru helyzetet, melyre a királyi hatalom hazánkban jutott, s nem akará azt kitenni egy uj megalázásnak. Biztosabbnak látszott, ha czélja elérésére mellékutat választ.

Ártándi Pál vitéz tetteinek híre eljutott Budára. Minden Temesvárból érkezett levél szerint, senkinek sem volt Zápolyára, Verbőczi után, több befolyása, mint neki. A vajda állítólag többször mondá, hogy nincs semmi, mit ez ifjutól megtagadna. Bornemisza hozzá fordult. — A viszony, melyben Pál Szaleresi leányához állott, s mely által szerencsétlenségének nagy részben

oka ő vala, Pált ez ügy iránt kétségen kívül buzgóvá teendi, s Zápolya bizonyosan nem fogja megtagadni kérését, miután sem Szaleresivel személyesen ellenségeskedésben nem állott, sem a pesti polgár életét elég fontosnak nem tarthatá, hogy miatta Ártándit megsértse.

Megirta tehát levelét s Farkast küldé vele Temesvárra, ki épen néhány óra előtt érkezett, s miután levelét átadá s az egész dolognak összefüggését elbeszélte, nem kis bámulattal látá most kedves urának magaviseletét.

Pál utolsó szavai után egy ideig ismét hallgatás következett, mi alatt Ártándi a szobában fel s alá járt; Farkas pedig időről-időre felsóhajtva, szemével urának lépteit kisérte.

— De Bornemisza ő nagysága azt mondta, hogy Pál urfi a királynak s mindazoknak, kik vele tartanak, alig tehet nagyobb szolgálatot, mint ha a szegény Szaleresit megmenti — szólt végre Farkas, látszólag elzavarodva. A becsületes cselédnek ugy látszott, hogy urát nem is sérthetné inkább, mint e szavak által. Hisz együgyü felfogása szerint megbecstelenités vala föltenni, hogy, miután Szaleresi melletti közbenjárását — melyhez őt minden nemes érzelmei készteték — előbb megtagadta, ha tudtára esik, hogy ez által a királynak s néhány hatalmas urnak kedves szolgálatot tehet, határozatát most meg fogja változtatni.

Pál megállt Farkas előtt, de arczán nem látszott harag. — Nem látom által, mi különös érdekében fekhetik a királynak Szaleresi élete.

— De az Istenért, hogyne feküdnék érdekében — szólt Farkas bámulva, — mikor az egész világ tudja, hogy Szaleresi a királyi szóban bízva tette le fegyvereit. Szegény cseléd vagyok, de engem ugyse, ha velem ily valami történik, nem tudom, mit cselekedném.

— Igaz, igaz, a király szavát adta — mondá Pál

szórakozással; — nem annyira Szaleresi élete, mint a király s tanácsa hatalmának összeütközése forog kérdésben. Sajnálom — tevé hozzá rövid gondolkozás után Pál, mialatt összehasonlitván Ulászló gyöngeségét s azok hatalmát, kiket, ha Szaleresi mellett közbenjárólag lép fel, megsérthetne, előbbi határozatában megerősödött, — igen sajnálom, hogy Bornemisza ő nagysága kivánatát nem teljesíthetem; de ismered állásomat. A szerencsétlen viszonynak, melyben egykor Klárival álltam, titokban kell maradnia és ha — —

— De épen azért — szólt közbe Farkas — nem jobb-e, ha a nemzetes úr Klárit lekötelezi; a szegény leány könnyelmű, de jószivű mindamellett; ha apja életét a nemzetes úrnak köszöni, hálából hallgatni fog; de ellenkező esetben nem állnék jót — —

— A szerencsétlen leány nincs többé — szólt Pál, s a valódi vagy szinlelt szomoruságot, melylyel e szavak mondattak, meghazudtolá arczának kifejezése, legalább Farkasnak úgy látszott. Az öreg szolga urára függeszté szemeit s keble nehéz fohásztól emelkedett.

— Szegény Klári! — mondá, — ha visszagondolok a deli piros leányra, alig képzelhetem, hogy meghalt.

— Fájdalom, nincs semmi kétségem — folytatá Pál. — Apja legénye, ki mindig vele járt, midőn Báthori seregei a keresztes tábort elfoglalák, elveszett. Jól ismertem őt, s magam láttam a halottak között. Klárinak eltünt minden nyoma. Mindenfelé kerestetém, de hasztalan; míg végre két rabtól, kik egykor a pesti sereghez tartoztak, s így mind Szaleresit, mind leányát jól ismerék, néhány nap előtt megtudtam, hogy Klári, midőn az ütközet után néhány társával a Temesen át akart menekülni, lovastól együtt ott veszett a habok között. Hidd el, — tevé hozzá érzékenyen, — e szegény leány sorsa mondhatatlanul fáj szivemnek.

— Elhiszem — sóhajtott Farkas, s úr és szolga elhallgattak. Pál, hogy az öreg huszár tekintetét kerülje, az ablakhoz állt s kinézett; emez hallgatva maradt előbbi helyén.

A kínos hallgatást gyönge nesz szakitá félbe. Pál és Farkas az ajtóra néztek; — s ki irja le a bámulást, az ijedtséget, midőn a parasztasszonyban, ki belépve nagy kendőjét visszaveté, mindketten Klárira ismertek.

— Klári! — kiáltának Pál és Farkas egyszerre, s az ijedtség, melylyel az előbbi e nevet kimondá, nem hagyott kétséget az érzemények iránt, melyekkel e váratlan találkozás lelkét tölté.

— Jó, hogy megismersz — mondá a hölgy, sötét szemeit Pálra függesztve; — csaknem három hete, hogy nem láttuk egymást, s három hét jegyesnek, ki menyegzőjét alig várhatja, hosszú idő lehet.

E szavak leirhatatlan keserűséggel mondattak, — Pál zavarodtan lesüté szemeit. A hatalom, melylyel érzeményeit máskor el birá rejteni, elhagyta őt, s érzé, hogy remegett.

— Rendkívül hidegen fogadod kedvesedet — szólt a hölgy gúnyolva, — úgy látszik, a váratlan öröm egészen elnémitá nyelvedet. Rám sem nézesz, pedig jól tudom, csak ha szemed rajtam függ, érzed egészen boldognak magadat. Hisz hányszor nem mondtad ezt és ily nemes lovag talán csak nem hazudott?

— Megvallom, jöttöd meglepett — rebegé Pál, — azonkívül a veszély, melynek magadat kiteszed, midőn a jelen pillanatban a városba jösz — —

— Nemes lélek! — szakitá félbe Klári a szólót az előbbi gúnyos hangon; — de elfeledéd-e Zápolya biztosság-levelét, melyet akkor adtál, midőn helyetted Báthorinak levelet vittem? Miként feledkezhetel meg ekként legnemesebb tetteidről? Vagy ki hallott valaha

lovagiasabb eljárást, mint irányomban a tied vala? Magadra vállalod, hogy Zápolya levelét Báthorinak fogod átadni. Temesvárt akkor a keresztesek környezék, s képzelhetem a bámulást, melylyel nemes ajánlatod társaid által fogadtatott. Tudtomra adatod jöttödet s azt, hogy csak azért jövél, hogy engem láthass; s midőn örömittasan karjaid közé borulok, csak úgy mellékesen említed leveledet is. Hisz magadra kellett vállalnod a veszélyes kiküldetést, hogy fölkeresésemre ürügyed legyen. A levél, melyet Báthorinak hoztál s melynek átadásáért az erdélyi vajda nem tudom mennyi jutalmat igért, mellékes dolog; a legfőbb, az egyetlen, mi sziveden fekszik, az, hogy engem láthass; hisz ki kétkednék ezen? Nem biztad-e, miután láttál, a levelet, melynek átadása annyi veszélylyel járt, reám, nyugodtan s teljes biztosságban elvárva, míg visszatérek s ismét láthatsz, s kebledhez szorítva csókokban előre kifizetheted a dicsőséget, mely tettedért Zápolya táborában reád vár? Soha lovag dicsőbben nem viselé magát.

— Ha tudtam, vagy csak gyaníthattam volna, hogy Zápolya levelének átadása reád nézve veszélylyel jár — mondá Pál még nagyobb zavarban, — sohasem egyeztem volna meg abban, hogy azt magadra vállald.

— És épen ebben fekszik nemeslelküséged legfényesebb bizonysága — vágott szavába az előbbi. — Ha más valakinek hasonló körülmények között kedvese ily ajánlatot tesz, mint én neked, gondolod, elfogadta volna? Ki ne tudná, hogy a hölgy, ha magát szerettetve véli, mindenre kész; hogy nincs veszély, melytől visszaijedne, ha kedvesének biztossága kivánná? Mely asszony ne hazudna ily körülmények között; melyik ne mondta volna: bízd rám leveledet, mi neked veszélyes, nekem könnyű. De kérdezd lovagtársaidtól: van-e közöttük, ki kedvesének ezt elhiszi? ily óriási bizalommal csak

te birsz. Kérdezz akárkit, s meg fogja vallani, hogy e tekintetben Ártándi Pálnak nincs párja az országban.

Pálnak vére arczába tolult, de hallgatott.

— De ne félj, a világ ezt meg fogja tudni — folytatá Klári rövid hallgatás után, mialatt szemeit az ifju zavarán legelteté. — Zápolya levelével szabadon járhatok körül a városban, s körül fogok járni utczáról-utczára, piaczról-piaczra, s elbeszélem mindenkinek e csodálatos történetet.

— Mi azt illeti, — mondá Pál, erőt véve magán, — tehetsz, mit legjobbnak fogsz látni. Hogy a levél nem általam jutott Báthori kezébe, azt szintúgy tudja Zápolya, mint Báthori maga, kinek azt átadtad. Sőt talán jól teszed, ha magadat Zápolyánál jelented; a vajda bőkezű, s kétségen kívül meg fogja jutalmazni tettedet.

— Nem szoktam kereskedni azzal, mit szerelemből tevék — mondá Klári, kinek halvány arczán gyönge pirosság futott át e szavakra; — mondd a vajdának, hogy itt vagyok, kérd számomra jutalmamat s tartsd meg magadnak.

— Klári! — kiáltá Pál s arcza lángolt.

— Igen, tartsd meg magadnak jutalmadat — folytatá emez. — Ha a vajdát nem lephetem meg híremmel, legalább Frusina bámulására számithatok. — S e szavaknál Klári egy levelet vont ki kebléből, melyben Pál saját irására ismert.

— Ez a szerencsétlen levél, mely minden bajnak oka — sóhajtott Farkas, ki az egész jelenet alatt hallgató bámulásban állt, míg Pál mintegy önkénytelenül a levél után nyujtotta kezét.

— Igen, ez azon levél — mondá Klári, midőn egy lépéssel hátrább vonulva, a levelet ismét keblébe rejté, — melyben Ártándi Pál tudtomra adja, hogy szive örökre az enyém marad; hogy csak apjának engedel-

meskedve, csak kénytelenségből nyujtja kezét Frusinának; s kiváncsi vagyok tudni, vajon a büszke kisasszony el fogja-e fogadni az áldozatot, melynek nagyságát a nemzetes úr kétségen kívül eddigelé eltitkolta mátkája előtt.

— Az Istenért, Klári, — mondá Pál ijedten, — tégy velem akármit, csak ezt ne!

— Csak ezt ne? — ismétlé gúnyolva a hölgy, — mondj valamit, mi által szivedet mélyebben sérthetem, s teljesiteni fogom kivánatodat.

— Állj rajtam boszút, — mondá Pál könyörgő hangon, — én okoztam szenvedéseidet, ronts meg engem, de Frusina nem bántott soha.

— S én bántottalak-e? — kérdé Klári keserüen; — vagy bántott-e apám, s nem dultad-e fel éltem boldogságát, nem tettél-e földönfutóvá?

Pál érzé e szavak igazságát s hallgatott. Mély gondolatokba merülve járt fel s alá szobájában. Klári némán állott előbbi helyén; szemében, melylyel Pál minden mozdulatait követé, gyülölség s kielégített boszú vala kifejezve, oly vad, oly engesztelhetetlen, hogy a hölgy szép vonásai csaknem ijesztőkké váltak. Végre hosszabb gondolkodás után Pál megállt s a hölgyet ujra megszólítá.

— Klári, — mondá érzékeny, csaknem remegő hangon, — ismerlek, szenvedélyeid pillanatokra elragadhatnak, de te jó, nemes lélek voltál mindig.

— Jó, nemes lélek! — vágott szavába a megszólított indulattal. — Nézd a tért, melyen a folyó árjai átfutottak, egykor zöldben állt, teli virágokkal, most terméketlen fövényt és iszapot találsz, zsombékok között csak kigyók tanyáznak. Ki oka, hogy e föld nem jó, nem nemes többé?

— Hidd el, Klári, értem fájdalmadat, s ámbár sok

volna, mit ha elmondanék, egész magamviselete talán kevésbbé vétkesnek tünnék föl még a te szemeid előtt is, nem fogom mentegetni magamat. De gondold meg saját jövődet. Bármily részt vettél e szerencsétlen zendülésben, Zápolya levele minden büntetéstől fölment, s ha kárt szenvedtél vagyonodban, gondolod-e, hogy barátságomra számot nem tarthatsz, s hogy veszteségeidet, mennyire rajtam áll, pótolni nem fogom? Reád szebb napok várnak. A fájdalmak, melyeket szerencsétlen szerelmem okozott, idővel enyhülni fognak, s talán nemsokára más, szerelmedre méltóbb férjnek karjai között elmult szenvedéseid álomként fognak feltünni lelked előtt, melynek keserüségét a szebb való elvevé.

Az ok, melynél fogva a legildomosabb emberek is az életben annyi ballépést követnek el, abban fekszik, hogy kevés kivétellel másokról magunk szerint itélünk, s midőn őket valamire birni akarjuk, csak oly indokokat használunk, melyek magunkra nézve meggyőző erővel birnának; ez történt Ártándival is. Szavai józanok lehettek. Ha Klári úgy érez, mint ő; ha cselekvéseiben számítani tud; ha szenvedély által soha nem engedi magát elragadtatni s tetteinek következéseit fontolóra veszi: az ildomos tanács megváltoztathatá határozatát; — így Ártándi szavai csak növelék szenvedélyét.

— S ezt nekem mered mondani? — szólt még nagyobb indulattal. — Feldúlod életemet, nincs kötelék oly szent a világon, melyet miattad szét nem szakiték, nincs érzemény e szivben, melyet kínná nem változtatál! . . . . De miért kesergek? Ha vagyonomban kárt szenvedtem, te nagylelküleg pótolni fogod veszteségemet! . . . . Szerettelek. Te viszontszeretettel, igéretekkel, esküvésekkel fizettél, s most, miután hamis

pénzedre ráismertek, kicseréled azt valódi aranynyal; s mi panaszom lehet ellened? hisz te becsületesen fizettél meg! Alávaló, ki azon dolgoknak, melyeket tőlem elraboltál, még becsét nem ismered, ki elég aljasan gondolkodol az emberekről, hogy másokat saját példád követésére föl merj szólitani.

— Félreértesz, — szólt Pál megnyugtatva; — nem természetes-e, ha jövőd iránt senki nálamnál több részvéttel nem viseltetik; ha, miután elég szerencsétlen valék szivednek bánatot okozni, mindent elkövetnék, hogy e bánatot legalább enyhitsem?

— Bízd ezt reám, — mondá megvetéssel a hölgy. — Megfosztottál mindentől; egy van, mi reményeim romjaiból fenmaradt: a boszú; csak ha ezt elértem, enyhülhet bánatom. Igen, nézz bámulva reám, — folytatá mindig növekedő indulattal, — ez czélja életemnek! Mondád, hogy rám derültebb napok várnak. Én is azt hiszem; de e derültebb napok azok leendenek, hol a te láthatárod elsötétedik. Sorsunk válhatatlanul összeforrt; nem más férjnek boldogságában, én a te kínjaidban fogom feltalálni kielégülésemet. Eltöltéd e szivet annyira, hogy belé más érzemény nem fér; mint egykor szerelmed, úgy gyülölésed most kizár minden egyebet; tied vagyok, s hív leszek hozzád végső lehelletemig; s ha porig alázva, ha megvetve, ha szerencsétlenül látlak, nem panaszkodom végzetem ellen, hisz betöltém hivattatásomat. Legyen áldva végzetem, hogy e levelet kezembe adá, mely büntetésed eszköze leend.

— Az Istenért, Klári, már hogy' beszélhet ilyeneket? — szólt most közbe Farkas, ki az egész jelenet alatt hallgatva állt, s szemeit majd urára, majd Klárira függesztve, csak nehéz fohászok által tanusitá részvétét. — A boszú, mint tisztelendő udvari káplánunk mondja, kard markolat nélkül, minél erősebben suj-

tunk vele, annál nehezebben sebezzük meg önmagunkat. Gondoljon inkább apjára, ki a leányasszony szenvedélyessége által került jelen bajába, s kérje a nemzetes urat, hogy mellette Zápolya előtt közbenjáró legyen. Ha ez nem történik, Ambrus gazda holnap reggel a vérpadon végzi napjait; s ki lesz szerencsétlen vesztének oka?

A hatás, melyet e szavak a jelenlevőkre tettek, leirhatatlan. Klári megsemmisülve mereszté szemeit a szólóra, a vad indulat, mely arczán lángolt, néha borzadásnak engedett helyet, — míg Pál egész magaviseletéből kitünt, hogy a sértett hölgy fenyegetéseitől nem fél többé.

— Apám Zápolya hatalmában! halálra itélve! apám a vérpadon végezze életét, ha ez nem könyörög érte! — rebegett a szerencsétlen félig magán kívül, mintha a szörnyü szavaknak, melyeket ajkai kimondanak, nem fogná fel értelmét.

Farkas röviden elmondá Szaleresi állását. Hogyan küldetett Temesvárra, hogyan függ élete, mely ellen a nádor s minden főurak összeesküdtek, kizárólag Zápolya kegyelmétől, melyre csak akkor számithat, ha Ártándi Pál a vajdával szól. — Igen, Klári, ne boszúról gondolkozzék. Könyörögjön a nemzetes urnál, mint én könyörögtem, hogy apja kegyelmét ő kérje Zápolyától. Adja vissza levelét, tegye, a mit kivánni fog, csak apja életét kérje tőle. Hisz a nemzetes ur átlátja, hogy hibázott, kész mindenre, hogy hibáját jóvá tegye, ő nem fogja megtagadni pártolását.

Klári felkaczagott. — Végre értelek, — szólt. — A levelet adjam vissza; nemde, hogy urad aljasságának bizonysága kezetekbe kerüljön, azért koholtad e mesét? Ki keresne ősz hajad alatt ennyi fortélyt, te méltó szolgája uradnak?! de azt hiszed, nem tudom, hogy apám

Budán van, hogy élete maga a király szava által biztosíttatott, hogy Zápolya kegyelmére, nemzetes Ártándi Pál közbenjárására szükség nincs?

— Vezesd őt a tömlöczbe, — mondá Pál nyugodtan, — hadd győződjék meg saját szemeivel. — S a jövő perczben Klári, Farkas által kisérve, sietö léptekkel elhagyá szobáját.

Pál maga maradt. Fel s alá járva, átengedé magát kínos gondolatainak. Klári boszújától nem volt többé mit félnie. Ha levele visszaadását Szaleresi kegyelmének föltételéül köti ki, Klári ezt nem tagadhatja meg. Ezen Pál ép oly kevéssé kételkedett, mint azon, hogy Zápolya a pesti vezér szabadonbocsátásába könnyen beleegyezik. Klári talán akkor sem fog felhagyni szándékával, s mindent elkövet, hogy rajta boszút álljon, de ha kezében semmi nincs, mi által a viszonyt bebizonyithatná, melyben vele állott, ki fog hinni szavának? Sőt csak egy szavába kerül, s Zápolya Szaleresi kegyelmét örök számkivetéssel fogja összekötni, mi által még Klári szemrehányásaitól is szabadulhat. Mennyivel tisztábban átlátá azonban mindezt, mennyivel inkább el vala határozva mindent elkövetni, mit saját biztossága megkiván: annál inkább érezé magaviseletének egész aljasságát. — Oh, bár e szerencsétlen szenvedély által magamat soha elragadtatni ne hagytam volna! — így szólt egy székre vetve magát. — Mit ér, ha tettem titokban marad, ha mindenki által tisztelettel emlittetik nevem, én magam nem feledhetem multamat, s ha állásom mások által irigyeltetik, én tudni fogom, mily áron vásárlám azt. — Pál lelkét leirhatatlan keserüség tölté el; neki úgy látszott, mintha önbecsülésével egész élte nyugalmát vesztette volna el. De ez ifju azok közé tartozott, kik magukat ily érzeményeknek soha egészen át nem engedik. Minél tovább gondolkozott, minél

inkább megfontolá helyzetét, annál több mentséget talált magaviseletére. Ocsmány tettnek látszott, hogy Szaleresi életét föltételekhez köté, de nem vala-e erre kénytelenítve s pedig oly viszonyok által, melyeknek első kutforrását még szigoru erkölcsbiró is alig nevezheté ifjui könnyelmüségnél egyébnek? Ki tenne helyzetében mást? s nem vala-e elhatározott szándéka mindent elkövetni, mi által Klárinak és szerencsétlen atyjának helyzetét kellemesbbé teheti? nem tevé-e fel magában, hogy ezentul életében mindent kerülni fog, mi által hasonló bonyodalmakba jöhetne? Ki nem tévedett egyszer életében; mely ifju nem ragadtatá el magát szenvedélyei által? de ő ismeri e ballépések következéseit, ő tudja, hogy a rossz, a mit tevénk, mint a vigyázatlanul tett adósság, kamatai által annyira növekedik, mig érte eleget tenni nem áll hatalmunkban, s jövőben tisztán s egyenesen fog haladni élete pályáján! — E föltételek által Pál csaknem megnyugtatva érezé lelkiismeretét, s midőn Klári, Farkastól követve, a szobába rohant s lábaihoz borulva kétségbeesetten apja életéért rimánkodott, senki nem gyaníthatta volna, hogy a kettő között Pál az, ki magát vétkesnek érezheti.

— Mentsd meg apámat s kívánj tőlem akármit — rebegett Klári. Pál nyájasan fölemelé a térdelőt, s miután Farkast kiküldé, szelid szavakkal vigasztalni kezdé őt.

— Az Istenért, menj Zápolyához. Kérd tőle apám életét. Tőled függ megmentése. S kérd éltemet, ha kell, itt van.

— Csak bocsánatodat kérem — szólt Pál nyájasan, — vagy ha azt is megtagadnád, legalább arról biztosits, hogy boszudat rajtam fogod állani s nem rontod meg annak boldogságát, ki fölött őrködni tőlem a becsület kivánja.

— Értelek — mondá Klári keserüen, s szeme meg-

vetéssel függött a szólón, — a levelet kivánod vissza, mely egész aljasságodat a világ előtt bebizonyíthatná. A hóhér kényszerítve végezi ki áldozatait, te a vérpaddal kereskedést üzöl; atyám élete előtted áru, melyet nem ajándékozol, de eladsz, ha érte megfizetnek. Nem bámulom! hozzád méltó ez is. Menj hát Zápolyához, szerezd meg apám szabadságát; de érted-e, teljes szabadságát, s azon perczben, midőn erről biztosítál, leveled kezedbe jut.

Pál megszégyenitve mentegeté magát, hogy apja életét minden föltétel nélkül megmentené, s a levél visszakérésére csak Klári szenvedélyessége s az által kényszeríttetik, mert e levéltől nem annyira saját, mint Frusina szerencséje függ. Klári alig hallgatott mentségeire. — Menj — monda megvetéssel, — mentsd meg apámat, fogadd érte díjadat, s adja az ég, hogy soha többé ne találkozzunk e világon. Miattad tettem szerencsétlenné apámat, ez élet ezentul neki leend szentelve. Inséget s nyomort fogunk szenvedni, koldulni talán ajtóról ajtóra, de a végső gyalázat, hogy tőled jótéteményeket fogadtunk el, nem fogja lesujtani lelkünket. Menj s térj meg mielőbb, hogy atyámmal e szörnyü helyet elhagyhassam; felejts, ha tudsz, de légy meggyőződve, hogy én nem felejtelek, s ha e világon a sors együvé vezetne, a gyülölséget, melylyel tőled bucsut veszek, itt találod e kebelben, örökre elevenen! Menj!

E szavakat Klári elkeseredve, szenvedélyesen mondá el. Miután Pál távozott, kitörtek könyei. Egy székre veté magát s zokogott. Itt találta őt Farkas, ki kevéssel ura után a szobába lépett, s a szerencsétlent látva, érzé, hogy minden vigasztalás fájdalmait csak még inkább elkeserítené.

XXXII.

Lőrinczen kivül, ki a temesvári ütközet után Bácsba menekült s e megyében Hosszas Antal vezértársával a pórhadat tovább folytatá, mindazok, kik a keresztes seket Zápolya ellen vezeték, nem valának többé. A nagyobb rész csatában veszté életét, kik hátra maradtak, azokat kegyetlen kínzások között a hóhér végezé ki, s közülük csak hármat találunk még Temesvár börtöneiben, kik társaik közös sorsát eddig kikerülték. Dózsa Györgyöt és Gergelyt Zápolya kegyetlensége tartá fenn. Szaleresi Ambrus, mint tudjuk, csak egy nappal előbb kisértetett ide Budáról, hogy a had fővezéreivel együtt itt szenvedje büntetését, melyet a király kegyelme neki elengedett, de melyet Zápolya táborában megakadályoztatni senkinek nem állott hatalmában. Mindhárman egy börtönbe zárattak, s most, miután néhány óra előtt maga Zápolya megjelent közöttük, s nekik a jövő napra határozott büntetésüket tudtokra adá, remény nélkül várák a pillanatot, mely nyomorult létüknek véget vet. Igy találjuk őket most.

A börtön, melybe Dózsa György s testvére az ütközet után zárattak, a vár nyugoti tornyának első emeletében fekszik. Inkább teremhez, mint tömlöczhöz hasonló, ha az erős vasrudak az ablak előtt, s a rabok lábaira vert nehéz lánczok nem mutatnák e hely mostani rendel-

tetését. A puszta falak egyikén feszület függ; három szalmaágy, néhány szék s egy kis gyalulatlan deszkákból összevert asztal egész butorzata.

Az ágyak egyikén Szaleresi ül. A szerencsétlen imakönyvét tartja kezében, a nyugtalanság, melylyel a legkisebb neszre körültekint s ismét könyvére forditja figyelmét, abban lapozni kezd, mintha azon imádságok, melyeket eddig talált, helyzetére nem illenének — eléggé mutatja, hogy a keresett vigasztalást nem találja könyvében. — Az asztal mellett egy széken Györgyöt látjuk. Arczát két kezével takarva, a székely vitéz a körülötte történtekre nem fordit semmi figyelmet. Mély gondolatokba merülve ül ott, s csak a fájdalmas tekintet, melyet néha testvérére vet, mutatja, hogy nem feledkezett meg helyzetéről. — Gergely azalatt az ablaknál áll, s nyugodtan néz ki a rónaságra, melyre a lemenő nap végsugarait önti el. Szelid arczán nem rémülés vagy szenvedélyes fájdalom, hanem csak azon meghatás vehető észre, melylyel jó ismerősöktől bucsút veszünk. Szeme utolszor függ az alkony bájos szinezetén, de lelke keserüség nélkül válik meg a világtól. Nem ő maga választá a pályát, mely őt jelen helyzetéhez vezette, csak bátyját követé, azt, kit elhagynia, meggyőződése szerint, szabad nem volt, s nyugodtan néz a halál, mint oly valaminek elébe, mit kikerülnie nem lehetett.

— Nem hiszed-e — szólt György, midőn egyszerre székéről felugorva, öcscséhez közelített, — ha a vajdának azt igérem, hogy halálom előtt megalázom magamat előtte, hogy térdre borulok s éltemért fogok rimánkodni: téged talán mégis szabadon bocsát?

— Hová gondolsz? — mondá Gergely bámulva.

— Meg vagyok győződve — szólt az előbbi hévvel, — így megmenthetem éltedet. A vajda büszke. Szemé-

ből is láttam, mennyire sértve érezé magát, hogy soha, mióta rabja vagyok, egy könyörgő szó sem hangzott ajkaimról. Oh, e földi istenek nem szeretik, ha néha egy emberre találnak, ki előttük térdet hajtani nem akar, kit porba dönthetnek, de ki önmagát porba nem alázza. Ha Zápolya térdeihez borulok, ha életemért könyörgök s megvetéssel ellökhet lábával, ő ennek még győzelménél is inkább fog örülni, s ily áron megmentelek.

— Nem ismered a vajdát — mondá Gergely; — a nemesség boszút kiván, s ő azt tőle nem fogja megtagadni. Nem is tehetné. Miután a lázadás büntetéséül annyi ezeren vesztek el, a vezéreket szabadon bocsátania nem lehet.

— Rosszul értesz — szólt ismét az előbbi, — nem rólam van szó; én bátran elvárom hóhéraimat, csak téged ne bántsanak. Hisz te ártatlanul szenvednél. Szerencsétlenségednek egyedüli oka én vagyok. Zápolya maga is tudja ezt, s talán csak azért fenyeget, hogy büszkeségemet megtörje.

Gergely mélyen meghatva ragadá meg bátyja kezét. Eléggé ismeré Györgyöt, hogy átlássa, hogy az önmegalázás, melyre ajanlkozott, büszke lelkének minden egyébnél inkább fájt volna, s ennyi szeretetnek bizonysága szeméből könyeket facsart. — Nem, bátyám — szólt érzékenyen, — ne tedd ezt. Élted bajnokhoz illő vala, ne gyalázd meg azt végső pillanataidban. A jövő kor talán szigoru itéletet fog mondani tetteid fölött; de ne forduljon el megvetéssel sirodtól. Gondold meg, hisz neved az én nevem is, s örülhetnék-e éltemnek, ha az meggyaláztatott.

— Igazad van — mondá György szomoruan, — de mit tegyek? Nem kell, nem szabad meghalnod; s mi más módon menthetlek meg?

— S miért ne legyen szabad veled meghalnom? — kérdé a másik lelkesülve; — nem küzdöttem-e oldaladnál, nem volt-e fegyverem széttörve, karom s mellem teli sebekkel, mikor az ellenség kezébe kerültem? Miért a különbség köztem és közötted éltünk végpillanataiban?

— Te hóhér által végezzed éltedet, Gergely!? — kiálta György fájdalmasan. — Oh, ha atyánk ezt megérte volna!

— Atyánk azt mondaná — szólt a másik lelkesülve, — híven álltatok egymás mellett mindhalálig, ne váljatok el a végső pillanatban. Atyám mondaná: haljatok meg bátran, mint fiaimhoz illik; hisz mi maradt egyéb a székelynek, mi által magát más népektől megkülönbözteti! Zsarnok vajdái rég nem engedik, hogy szabadon éljen; halálában tartsa meg a szabad férfiu méltóságát. A pillanat, melyben Istenünk előtt megjelenni készülünk, nem arra való, hogy felfuvalkodott emberek előtt hajtsuk meg fejünket.

— Ne félj, — mondá György, kinek arczán testvére szavainál vad lelkesülés látszott, — Dózsa György nem fog meghajlani senki előtt; s ha utolsó perczeimben gyöngeség szállná meg lelkemet, nem saját sorsom, hanem azon gondolat fogja okozni azt, hogy magammal rántottalak vesztembe.

— Ezen ne aggódjál — szólt nyájasan az előbbi; — magaddal rántottál vesztedbe, mint magadhoz emeltél volna dicsőségedben. Végzetünk vala, hogy együtt maradjunk; és — tevé hozzá rövid szünet után, mi alatt a lelkesedés, mely arczán lángolt, leirhatatlan szomorúságnak engedett helyet — én semmit sem vesztek életemmel. Tudod, mi történt Dálnokon.

— Oh, hogy a hóhérokat Isten átka sujtsa le! — szakitá félbe György a szólót.

— Házam elpusztult, nőm s gyermekeim nincsenek többé; a kegyetlenek, hogy rajtam boszút álljanak, hátrahagyott kedveseimet rontották meg. Mit keressek a világon? Kis földem más kezébe került, házhelyünkön más épitkezik, mit bánom én?! úgy sincs, kiért e földet felszántsam, kinek számára téli napokban a Gyertyán-oldalon fát vágjak. Ha minden ágai elszáradtak, eljött az idő, hol a csert is ki kell vágni.

— Igazad van, öcsém — mondá György fájdalmasan; — apád fiainak nincs mit keresniök e világon. Bocsásd meg nekem szenvedéseidet, melyek között a halál, mely reád vár, nem a legsulyosabb leend.

Gergely felelet helyett megszoritá bátyja kezét; egy perczig hallgatva álltak mindketten, végre, egy érzeménytől áthatva, egymásnak karjaiba borultak; úgy látszott előttük, mintha a halálban, mely őket örökre egyesíteni fogja, nem lenne semmi keserű, semmi, mitől vissza kellene ijedniök.

Szaleresi az egész beszélgetés alatt hallgatva ült ágyán. Szemeit majd az egyik, majd a másik szólóra függesztve, halvány arczán a legnagyobb fölgerjedés vala észrevehető. — Györgynek igaza van — szólt végre, midőn a testvérekhez közelített, remegő hangon; — legjobb, ha Zápolya előtt magát megalázza. A vajda talán csak azt várja. Talán csak azért halasztotta el a büntetést mostanig, azért jött ma önmaga tömlöczünkbe, azért tartott a többi raboknál jobban, hogy Györgynek kérésre időt s alkalmat adjon. Ne taszitsuk el magunktól e vég reményt puszta makacsságból.

Gergely sajnálkozva, György megvetéssel tekintett a szólóra.

— Látod, György — folytatá az előbbi, — egész szerencsétlenségünknek te vagy oka. Gergely s én elkövettünk mindent, hogy borzasztó határozatodtól vissza-

tartóztassunk, de hasztatan. Ezt meg kell mondanod Zápolyának. Ha tanácsunkat követted volna, most a törökök ellen küzdenénk, és a lázadás soha ki nem tört volna az országban. Mint becsületes ember, ezt nem tagadhatod.

— S tagadtam-e? — kérdé György indulattal.

— Annál szebb tőled, ha nem tagadtad; így Zápolya végre át fogja látni az igazságot. Nem ismeri még eddig a dolgok állását. Mert a pesti seregnek vezére valék, s midőn magamat sértve gondolám, egy ideig a főurak ellen kikeltem, azt hiszi, hogy e borzasztó lázadásnak fő inditói közé tartozom. Pedig ti legjobban tudjátok, hogy a dolog máskép áll. Legkisebb bizodalommal sem birtam táborotokban. Erről ti mind bizonyságot tehettek. Oh, ha csak szólhatnék Zápolyával, jót állok, meggyőzném ártatlanságomról. Lábaihoz borulnék, kérném, rimánkodnám, s megbocsátana. Hisz mi érdeke lehet halálomban? Oly nagy hatalmas úr ő, mit árt neki, ha én élek is? Nem fogok utjában állani. Zárasson a csonka-toronyba, vagy ide vagy bárhová. A legkisebb tömlöcz, egy üreg a föld alatt, nekem mindegy, csak élhessek.

A kétségbeesés, melylyel e szavak mondattak, az iszony, melyet Szaleresi halvány arcza kifejezett, mélyen hatott még Dózsa Györgyre is, ámbár az Szaleresit a had szerencsétlen kimenetele egyik fő okának tartván, gyűlölé. — Szegény ember — mondá, s szeme sajnálkozással függött a szerencsétlenen, — hogyan félhetsz ennyire a haláltól?

— S van-e iszonyúbb a halálnál? — mondá emez borzadva; — az élet, bármi szomorú legyen helyzetünk, soha sem reménytelen. A legmélyebb börtönbe naponkint lehat legalább egy sugár, s ez egy sugár eszünkbe juttatja a napot, a tiszta eget, melyen ragyogni

láttuk, a tájt, hol boldogabb napjaink folytak, házunkat, kedvesinket, mindent, mi által magunkat szerencséseknek éreztük s mit, míg szivünk dobog, még el nem vesztettük egészen. Jobb napok jöhetnek. Talán évek után, talán már holnap uj szerencse várhat reánk. Ha élünk, elvárhatjuk. Csak a sirban nincs remény, nincs vigasztalás. Oh, légy irgalmas, Dózsa! mentsd meg éltemet! Jer velem, s térdeljünk le előtte, talán megbocsát. Életem végső lehelletéig háladatos leszek jóságodért. Ha mást nem tehetek, imádkozni fogok érted, s Isten meg fogja hallgatni imádságomat.

Szaleresi György lábaihoz borult, s kétségbeesetten karolá át térdeit.

— Szerencsétlen — mondá emez, s arcza több sajnálatot, mint megvetést fejezett ki, — borulj le ott a feszület előtt. Isten segithet, én nem. Hidd el, ha jelen helyzetednek az volna oka, mert téged velünk egy sorba állitanak, nem lenne szükség, hogy Zápolyát csalódásáról én világositsam fel; reménylem, rég észrevevé a különbséget közöttünk.

— Istenem, Istenem! ha te nem segitesz, veszve vagyok — szólt az előbbi, s a földre borulva, kezével eltakará arczát s zokogott.

Gergely fölemelé a szerencsétlent, s őt ágyához vezetve azzal vigasztalá, hogy megmentése talán leánya kérésének sikerülend.

Klári, mint tudjuk, nem bízva Ártándi Pál szavaiban, hogy apja fogságáról magának bizonyosságát szerezzen, Farkas kiséretében fölkeresé apját. Midőn őt a tömlöczben találá, a boldogtalan hölgy lelkét csak azon határozat tölté el, hogy őt bármi áron meg fogja menteni. Egy vala, mi ifju élete vég reményéül fenmaradt: az, hogy szenvedéseiért Ártándi Pálon boszút álljon; csak ezt adhatá apja megmentéséért, s ő kétkedés nél-

kül elhatározá magát ez áldozatra is. Farkas meggyőződése szerint Szaleresi élete csak Pál közbenjárásától függ, ez, ha ennek dijául Klárihoz egyszer irt levele visszaadatik, nem fogja azt megtagadni; s a hölgy azon reménynyel és igérettel hagyá el apját, hogy szabadságát még ma vissza fogja szerezni. — Klári igéretében kevés vala, mi által Szaleresi magát jelen helyzetében megnyugtatva érezheté. Mit a hatalmas Bornemisza el nem érhetett, mit maga a király hasztalan akart, az egy elhagyott leánynak hogyan sikerüljön? De Szaleresinek szüksége vala reményre, s ő remélt minden alap nélkül, minden valószinűség daczára. A feszület elébe térdelt, s forró imája között rövid ideig azon meggyőződés vigasztalá lelkét, hogy Isten őt el nem fogja hagyni vég inségében. De szerencsétlenségére Ártándi, ki Klárit, mint tudjuk, szobájában hagyva, Zápolyához sietett, a vajdát nem találta ott. Órákig kellett várnia, mig az Báthorival a vadászatról visszatért, s azalatt ismét elenyésztek Szaleresi reményei, sőt helyükbe uj aggodalom lépett: nem fogja-e talán Klári, hogy apját megmentse, önmagát bevádolni a vajda előtt, és annak szabadsága helyett csak önvesztét idézni elő e lépés által? Ily gondolatok között hallá Szaleresi rabtársainak beszélgetését. — György szavai uj irányt adtak reményeinek. — Neki úgy látszott, mintha Zápolya egész magaviselete azt mutatná, hogy csak a büszke székely megaláztatását kivánja, s midőn ez erre késznek nyilatkozott, a gyönge férfi kétségbeesése között mintegy uj sugárt láta sötét jövője fölött. Most eltünt az is. S Gergely vigasztaló szavai, melyekkel a jószivű férfiu őt leánya igéretére emlékezteté, csak még inkább növelék szenvedélyes keserveit.

A nap leszállt. Végső sugarai eltüntek. Künn a rónaságon, melyen Dózsa György az ablakhoz támaszkodva

szemeit jártatá, minden sötét vala. Fenn az égen, szakadozott fellegek között, csak itt-ott tüntek fel egyes csillagok, mintha a kis fénypontok, melyek az ablak vasrudjain átragyogtak, csak még feltünőbbé akarnák tenni a sötétséget, mely a foglyokat mindenfelől környezé. Csend vala, melyet künn csak az őrök lépései, a tömlöczben néha a lánczok megcsörrenése és Szaleresi nehéz fohászai szakitának félbe. — Gergely, midőn észrevevé, hogy vigasztalásai rabtársa keservét csak növelik, magára hagyta őt, s bátyja mellé az ablakhoz állott.

Hosszabb hallgatás után egyszerre távol lépések vonták magukra a rabok figyelmét.

— Talán leányom! — szólt Szaleresi fölegyenesedve ágyán. — Talán ő, talán mégis ő! — mondá, visszatartva lélekzetét s egész figyelmét a közelgő neszre forditva. Csaknem hallani lehetett szive dobogását. Dózsa György s Gergely, ámbár nyugodtabban, szintén érdekkel követék a zajt, mely tömlöczükhöz, úgy látszott, mindinkább közelített.

— Ő! ő! — kiálta félig magánkívül örömében s felugorva ágyáról. — Oh Istenem! Klári! Klári!

— Itt vagyok — hangzott a hölgy szava az ajtó előtt. — Örülj, atyám, szabadságot hozok.

A nehéz lakat nyikorogva megnyilt, s Farkas, a tömlöcztartó s egy őr kiséretében, ki kezében égő fáklyát hozott, Klári rohant a tömlöczbe.

— Itt van Zápolya levele — mondá a hölgy, miután apját keblére szoritva, neki az irást átadá. — Szabad vagy. Jerünk hamar. Hagyjuk el mielőbb e szörnyű helyet.

Szaleresi félig magánkivül bámult leányára. A nem várt öröm gyönge lelkét csaknem megfosztá öntudatától.

— Szabad vagyok — ismétlé remegő hangon, — szabad s általad leányom. Oh, ez sok, igen is sok bol-

dogság nekem! nem birom el. — S az ősz férfiu térdre borult a feszület előtt s zokogása elfojtá szavait.

Klári halvány arczán kimondhatatlan öröm kifejezése ragyogott; a többiek meghatva álltak, csak a tömlöcztartó tekintett körül nyugodtan. Régi megszokás ily jelenetek iránt egészen érzéketlenné tevé őt.

— Menjünk, atyám — szólt Klári, Szaleresit kezénél fogva, — még ma el kell hagynunk e várost, Zápolya ugy rendelé.

— Csak kissé nyugodtan leányasszony — dörmögött a tömlöcztartó, — hadd vegyem le vasamat lábáról.

— Siess hát — mondá Klári türelmetlenül, midőn apját az ágyhoz vezeté, s előtte letérdelve, lábát kezében tartá, míg a tömlöcztartó egy derekán függő bőrzacskóban Szaleresi bilincsének kulcsát keresé.

— Isten engem, úgy parancsol, mintha ő lenne a háziasszony — szólt rosszkedvűen a tömlöcztartó, — úgy siet, mintha elfutna előlük az akasztófa, melyre az öreg kópé előbb-utóbb jutni fog.

— S jól teszi, ha siet — mondá Dózsa György, ki az egész idő alatt e jelenetnek néma tanuja volt, s látszó érdekkel, sőt meghatással követé Klári minden mozdulatait. — Jól teszi, ha siet. Szomjas uri emberekkel van dolga, kik, ha a vérkupát bárkinek kedvéért leteszik, könnyen megbánják engedékenységöket. Ha Ambrus sokáig itt marad, a vajda még ellenkező parancsot küldhetne.

— Hiszem, vannak emberek, kik, ha hatalmukban állana, még inkább sietnének — szólt a porkoláb, ki azalatt munkáját bevégzé, gunyoló tekintetet vetve Dózsára.

— Kiről szólsz, aláváló?! — kiálta emez indulattal.

— Nézze az ember, mennyire haragszik ő felsége — folytatá az előbbi gúnyolva; — várj csak holnapig,

majd megkoronáznak. Ha akarod, felhozom ékességeidet. Egészen uj koronád, kerékvasból csinálták a czigányok. Királyi pálczád jó tizenöt font. A karszék magas és kényelmes, mint királyhoz illik. Ha majd a korona s pálcza szép vörös lesz s izzó székedre ültettek, akkor szólj büszkén, ha férfi vagy.

A hallgatók borzadtak. Dózsa maga egy pillanatra elhalványult, érzé, hogy haja borzad.

— Félsz nemde? — folytatá az előbbi megvetéssel; — jól esik; a paraszt miért vágyódik korona után.

— El szemeim elől, gyáva szolga! — kiáltá Dózsa, ki a pillanatnyi borzadáson erőt véve, a gúnyoló szavakra egész büszkeségét érezé, — jer ki holnap, s ha a kínok között, melyek reám várnak, jajgatni hallasz, ha ajkaim egy könyörgésre nyilnak meg, legyen nevem örökre a gyalázat jelszava, mint a tied volna, ha róla az emberek nem feledkeznének meg, mielőtt még sirodba szálltál.

A méltóság, melylyel Dózsa szólt, elnémítá a gúnyolót. Szaleresi bámulva nézett a szólóra. Farkas, tiszteletre gerjesztve ennyi bátorság előtt, elmondá, hogy, teljes meggyőződése szerint, Zápolya itéletét nem fogja végrehajtatni. Dózsa, bármilyenek voltak is vétkei, sokkal vitézebbül viselte magát, hogysem egy hadvezér, a nélkül, hogy magát meggyalázná, vele ekkép bánhatna.

— Nem ismered Zápolyát — válaszolt az előbbi lelkesedve, — de Zápolya nem ismer engem. Az itélet végre fog hajtatni, de nem gyalázatom, melyet gyöngeségemtől vár: örök dicsőség leend következése. Lelkemet nehéz vétkek terhelik; tetteket követtem el, melyeket nyugodtabb órákban meggondolva, megbántam, s melyekért az emberek talán átkot mondanának fölöttem, de kínjaim eleget fognak tenni mindenért. Isten s a jövő kor itélőszéke előtt, hol egykor a hatal-

mas vajda is megjelen, utolsó pillanatom eltakarja multamat, s a megvetés nem az áldozatra, hanem hóhérjára vár. Mondjátok meg ezt Zápolyának. Mondjátok neki, hogy dühét megvetem. A népért emeltem fegyvert, a népnek élőképe gyanánt fogok ülni izzó királyi székemen, melyet számomra készíttetett, de az égő koronát, melyet fejemre tett, gyönge keze nem fogja levehetni homlokomról. A jövő ott találja azt s meg fog hajlani a férfi előtt, ki azt panasz nélkül el birta viselni.[50]) Menjetek.

Szaleresi leányával s Farkassal hallgató bámulás között menének el. A porkoláb lesüté szemeit s követte őket. Dózsa hallgatva állott előbbi helyén. — Mikor a távozók léptei a folyosón s lépcsőzeten elhangoztak s ismét csend lőn, Dózsa György visszanyeré előbbi komor nyugalmát.

— Feküdjünk le — mondá Gergelyhez, — erőre lesz szükségünk.

Gergely sohasem látta még így bátyját. Kinek eddig csak bátorságát bámulá, az most felmagasztalva, mint felsőbb lény, állott előtte. Szólni akart, de jobban fel vala gerjedve, hogysem szavakat találhatott, s hallgatag szorítá testvérét karjai közé.

György észrevevé megindulását. — Légy nyugodt — mondá, — az egész élet nem érdemes egyetlen fohászra. Minden, a mit kivántam, az vala, hogy ne dicsőség nélkül szálljak siromba, s azt elértem. Jobban szerettem volna, ha pályámat nyilt csatában végezhetém, de anyám megjövendölte, hogy megkoronáznak; nem kerülhetém el végzetemet. Szegény anyám! de jó, hogy álma teljesülését nem érte el. — Jó éjszakát.

S ezzel Dózsa György ágyára feküdt s rövid idő mulva elaludt, oly mélyen, oly nyugodtan, mint máskor csaták előtt szokása vala. — Gergely a feszület elébe térdelt s imádkozott.

XXXIII.

Egy hónapnál több mult, mióta a keresztes csapat, mely Sós Domokos vezérlete alatt Fejér s Veszprém vármegyében legtovább tartá fenn magát, a győri püspök és Sittkei Gotthard által vérontás nélkül szétüzetvén, a pórhad bevégezettnek vala tekinthető. — A király október 18-ikára a Rákoson országgyülést hirdetett; a nemesség szokatlan számmal jelent meg e helyen, s úgy látszott, mintha a had után minden előbbi helyzetébe fogna visszajutni. Igaz, a pusztitásnak nyomai megmaradtak; voltak megyék, hol egy uri lak sem állt feldulatlanul, s háromszáz nemes családnál több gyászolá a pór által meggyilkolt tagjait; de ez ország, melyet a tatár megjárt, s mely cseh s német szomszédaitól s néha belviszongások között annyit szenvedett, megszokta e pusztitásokat, s szüntelen hadaink között, hol majdnem kizárólag a nemesség küzdött, nem volt ritka eset, hogy a Rákoson még többen jelentek meg gyászruhában, mint jelenleg; s így nem lehet bámulni, ha a nagyobb rész az ország helyzetében semmit sem talált, mi különös aggodalmakra szolgálhatna okul. — Máskép vélekedtek, kik a dolgokat magasabb szempontból tekintve, távolabb láttak.

Jaj a hazának, melynek fiai egyszer egymás ellen forditák fegyvereiket. A polgári háború kegyetlenebb

minden másoknál, s a Dózsa által vezérlett lázadás, némely történetiró tanusága szerint, több mint hetvenezer ember életébe került, s mégis nem ez anyagi szenvedések, nem egyes városok és falvak füstölgő romjai, nem a veszteség, melyet egyesek e szomoru időkben szenvednek, teszi azoknak fő átkát. Az egyes küzdők sírhantjait elsimítja az idő, a városok fölépülnek, szorgalom s nyugodtabb napok uj jólétet teremtenek, — szóval, mit a polgári háboru elvett, az idővel elfelejtetik, de nem az, mit maga után hagyott. — A gyülölség, mely, mint a sértő nyilnak töredéke, a látszólag begyógyult sebben benmarad s szünetlenül fáj, s ha évek után is, végre mindig kigyul s uj veszélyeket okoz; a gőg a győzőben, a legyőzöttben titkos boszúvágy; gyanú s bizodalmatlanság minden oldalról, — ezek azok, miket a győzelem vagy békekötés eligazítani nem képesek, s a viszálykodásnak elhintett magvai előbb-utóbb megtermik átkozott gyümölcseiket. Mint a családi kötelékek feloldhatlanokká válnak, ha azokat hosszu egyetértés emlékei erősiték, s a megelégedés, melyet házi körünkben találunk, nem annyira egyes élvezetben dús pillanatokban, mint inkább azon biztosságban fekszik, hogy boldog s keserű napokban mieinktől elhagyatni nem fogunk, így van ez a nemzetek életében is. A haza és család hasonló alapokon nyugszanak. Szeretet nélkül se egyik, se másik nem állhat fenn. Vannak pillanatok, midőn a szeretet egész lelkesedése szükséges mindkettőjöknek, hogy a fölöttök átvonuló fergetegnek ellenálljanak; s a család és nemzet, mely e pillanatokban keblében a szeretet szikráját nem találja, — a család és nép, melynél a környező vihar e szikrát lángokra nem gyulasztja, veszni fog. A sors néha megkisérti emberi viszonyainkat, s miben semmi isteni nincs, azt, mint a létre érdemetlent,

elsodorja hatalmas karával. De e fellengző érzemények, melyekkel családok és népek az őket környező veszélyeknek ellenállanak, nem elégségesek arra, hogy fennállásukat biztositsák. Azon érzemény, mely bizonyos körülmények között szenvedélylyé nem válhatik, nem érdemli, hogy szeretetnek neveztessék, — s ez épen úgy áll a haza, mint minden másnak szeretetéről; de a szenvedélynek pillanatai rövidek — s valamint az épületnek, hogy fennálljon, a gráníton kívül, melyből falai rakattak, vakolatra van szüksége: úgy a szeretet látszólag gyönge s becstelen, de mindent betöltő ragaszszal köti össze az embereket; — s ha az emberi nem történetein végig tekintünk, látjuk, hogy nem annyira egyes nagy pillanatok emlékei, mint inkább ezen soha meg nem ingatott összefüggés az, mi a nemzeteket erősekké teszi. De ha ezen összefüggés egyszer megingattatott, ha az épületnek alapjai megrendültek s kő kőtől válik, a nyomás, melyet a felsőbbek az alsóbbakra gyakorolnak, egy ideig fentarthatja az egészet, — de a mi nem belső összefüggésnek, hanem csak egyensulynak köszöni fenállását: feldől az első csapás alatt. — Ilyen volt hazánk helyzete Dózsa lázadásának elnyomása után.

A magyar jobbágyok későbbi viszonyai nagy részben azon törvényekből fejlődtek ki, melyeket az 1514-iki országgyülés a lázadás büntetéseül alkotott; azonban csalódik az, ki azért a jobbágyok állapotát Ulászló kormánya előtt e hazában rendkívül kedvezőnek tartja. Mint minden oly országban, melynek belviszonyai rendezetlenek s a gyöngébb az erősebbnek önkényétől függ: úgy a középkornak vas századai alatt a földmivelőnek sorsa szomoru vala e hazában is. — Ha végig tekintünk törvényeinken — melyekre a római jognak kevesebb hatása vala, mint a középkorban más

nemzeteknél, a szolgaság eszméjét nem találjuk bennök ugy rendszeresitve, mint szomszédainknál, — azonkívül a viszony, mely úr és szolga között létezik, keleti népeknél sokkal emberiebb, — s miután a kegyetlenség a magyarnak hibái közé sohasem tartozott, eldődeink is hihetőkép szelidebben bántak jobbágyaikkal, mint akár német, akár szláv szomszédaik; — ha azonban a földmivelőnek állapota általán véve kedvezőbb vala, mint máshol, voltak számos kivételek is, — s a számos törvények, melyek a jobbágyok erőszakos elhajtása, a dézsmaszedők s vámosok kihágásai s egyéb zsarolások ellen hozattak, eléggé bizonyítják, hogy ily esetek a ritkaságok közé nem tartoztak.[51]) Azonban bármennyire súlyos volt is a jobbágyok helyzete Dózsa lázadása előtt, a bajnak általánosságát nem gyanitá senki. A nemesség fényüzésével évről-évre növekedtek a jobbágyok szenvedései, — de az egyes jobbágy legörnyedve terhe alatt, csak ura kegyetlenségének tulajdonítá szenvedéseit, s jobb idők reményében hallgatott, meggyőződve, hogy ha szólna is, panaszai, melyeknek okát mások nem ismerik, visszhang nélkül maradnának; — csak midőn a keresztes had a jobbágyokat az ország minden vidékeiről összegyüjté, akkor győződtek meg nyomoruk egész nagyságáról, — akkor láták, hogy mit eddig kivételes állapotnak tartottak, az általános, az a jobbágyok rendes helyzetét képezi, s a gyülölség, mely eddig egyes zsarnok ellen fordult, most fegyvert adott kezeikbe az egész nemesség ellen.

Ez az, mi által a pórhad e hazára oly károsan hatott. A gyülölség úr és jobbágy között előbb egyesekre szoritkozott, most egész osztályok álltak fegyverben egymás ellen, s a legnagyobb ildomosság és igazságszeretet alig lett volna képes a nemzetben történt nagy szakadást

ismét helyrehozni. S kitől várhatnók ezt honunk akkori viszonyai között?!

A trónt Ulászló foglalta el, de látszólag csak azért, hogy e hazában más királynak helye ne legyen. Gyönge kezei az ország különböző osztályai között a mérleget fentartani képesek nem valának, — s a nemesség győzelmét csak a jobbágyok még nagyobb elnyomására akará használni. A parasztok kevés vagyona kárpótlás fejében szedetett el. Azok is, kik a lázadásban semmi részt nem vettek, puszta gyanúból, sőt néha boszuvágyból, a legkegyetlenebb módokon kínoztattak. Mit a jobbágyok előbb csak szivtelen urak jószágain szenvedtek, az most törvény által általános szabályul állittatott fel. Meg kellett büntetni nemcsak azokat, kik a lázadást elkövették, de örök szolgaság által a jövő ivadékot is, — szóval, a nemesség elkövetett mindent, hogy a jobbágyok sorsa türhetetlenné váljék, s oda jussunk, hogy parasztjaink csaknem irigységgel tekintsenek azon tartományokra, melyek a török rabigájába jutottak. — Mit lehetett várnunk ily viszonyok között, ha e haza külső ellenség által megtámadtatik?! — Ki az ozmanok helyzetét figyelemmel tekinté, meggyőződött, hogy a pillanat közel áll, midőn a magyar létéért fog megküzdeni ellenével; s mi váljék nemzetünkből, mely magát épen e pillanatban hatalmának főtámaszától megfosztá, s hol egy osztály a néptől elvőn mindent, minek védelme a küzdelem eredményét rá nézve érdekessé tevé?

Ezen veszélyen kívül, melyet csak az nem gyanított, kit szenvedélyei elragadtak, voltak más viszonyok, melyek a mélyebben látók aggodalmait még inkább növelék.

A lázadás csaknem a király közbenjárása nélkül nyomatott el, — legalább a közvélemény kizárólag

Zápolyának tulajdonitá ez érdemet, — s természetes, ha ez által Ulászló még nagyobb megvetésbe sülyedett, a hatalmas vajdának befolyása pedig hasonló arányban nőtt, mi a király barátai előtt minden lehető veszélyek legnagyobbikának tartatott. — Zápolya ellenei által rég. óta trónköveteléssel vádoltatott. E vád mennyire volt igazságos Ulászló kormánya alatt, — mennyire állt az, hogy Zápolya maga — mint mondatott — minden törekvését a korona elérésére forditja, — azt nehéz volna meghatározni; hogy azonban ő, kit szülei e szerepre neveltek, kinek nővére a lengyel koronát viselé, s ki külső hatalma által a trónhoz oly közel látá magát, e gondolatoktól egészen idegen nem maradhatott, az nem szenved kétséget, — s természetes, ha, midőn Zápolya hívei nagyravágyó szándékaikat csaknem nyiltan hirdeték, a király barátai a vajda hatalmának növekedését látva, őt mindenre képesnek gondolák.

Maga Ulászló élete nem látszék biztosnak. Kevés nappal az országgyülés megnyitása előtt, hajnalkor az ablakon át a király szobájába lövés történt. A király épen a templomban volt s így nem sértetett, — de a golyók helye, mely ágya fölött megtaláltatott, mutatá, hogy a merény élete ellen irányoztatott, s kevesen voltak, kik annak titkos okozóját ne Zápolyában keresték volna. Hisz a nemesség csaknem nyiltan zúgolódott a király tehetetlensége ellen, — naponként elmondatott a Rákoson, hogy e haza csak .Zápolyához hasonló fejedelem alatt gyarapodhatik, — s Ulászló halála a vajdán kivül nem fekhetett senkinek érdekében. — A vád annyira bizonyosnak látszott, hogy a király, ámbár sokaktól felszólitva, az elkövetett merény iránt minden vizsgálódást elmellőzött, jobbnak tartva, ha annak elkövetője titokban marad, mint ha a bűnös

kinyomoztatván, büntetlensége által a királyi hatalom tehetetlenségének egy uj bizonyítványa adatik.

Mindazok, kiknek a haza s királyi családnak jövője szívükön feküdt, nehéz aggodalmakkal tekintének a jövő elébe, s úgy látszott, mintha a nemességet csak azon tizenkétezer fegyveresből álló cseh hadsereg tartóztatná vissza, melyet a münsterbergi herczeg Bakács felszólitására Buda felé vezetett.[52] Csak Ulászló tartá meg egykedvüségét, sőt úgy látszott, mintha veszélyes helyzete még inkább növelné tehetetlenségét. Azon pontra jutott, midőn dolgain saját meggyőződése szerint semmi sem segíthet többé, s csaknem jobban érzé magát kétségbeesett helyzetében, mely természetes tunyaságának mintegy mentségéül szolgált.

Igy találjuk őt most is, midőn történetünk végéhez közelítve, a szerencsétlen királyt még egyszer fölkeressük. — Ugyanazon szobában, hol őt történetünk kezdetén láttuk, ül most is szokott helyén, csakhogy házi ruháját bő bársony s elől arany boglárokkal ékesített zekével cserélte fel. Látszólag megvénült s meghízott, arczának kifejezése nem változott, csakhogy azon még több tehetetlenség volt kifejezve, mint mikor őt utolszor láttuk. — A király előtt Bakács és Bornemisza áll, látszólag fölgerjedve mindkettő. Ámbár hosszabb ideig hallgatnak, észrevehető, hogy a királyt valamire bírni igyekeztek s fáradságuk nem sikerült.

— Felséges uram — szólt végre Bakács, — legfölebb egy fél óra mulva a tanács itt lesz. Felségednek el kell magát valamire határozni, s ha a rendek kivánatainak enged, mindennek vége van. Miután a nemesség nagyobb része az erdélyi vajdával tart, a királyi hatalom támasza a népben van, s a rendek ennek megsemmisitését kivánják. Nemcsak Bornemisza őnagysága, hanem a pápai követ, a lengyel király,

kinek levelét tegnap átadtam, a münsterbergi herczeg, szóval mindazok, kiknek felséged jövője szivükön fekszik, velem e részben egy véleményben vannak. Felséged saját s gyermekeinek jövőjét tartja kezében.

— Mit tegyünk? — sóhajtott a király; — az összes ország határozatainak nem állhatunk ellent.

— De az, mire felséged helybenhagyása kéretik, nem az összes ország határozata — szólt közbe Bornemisza.

— Az ország nevében Zápolya pártja szól, s felséged nem egyes párt, hanem a nemzet királya.

— Mit ér, ha a nemzet eltűri, hogy egyes párt az egész nevében szóljon — mondá a király az előbbi hangon.

— Minden becsületes ember felségedhez áll — biztatá Bornemisza.

— Az összes egyház mélyen sértve érzi magát a rendek határozatai által, melyek függetlenségét megsemmisítik — jegyzé meg Bakács; — felséged minden püspök közremunkálására számithat; a nemesség egy része alig tűri a főurak zsarnokságát, s első jelre föllép ellenük; maguk a főurak sem értenek mindenben egyet Zápolyával, és sok van, közöttük még Báthori István is, kik, ha a király s vajda között összeütközés támadna, nem fognának megfeledkezni kötelességükről.

Ulászló minden felelet helyett felsóhajtott. — Ismét hosszabb hallgatás lőn. Bakács szeme megvetéssel függött a királyon.

— Felséges uram — mondá Bornemisza kérő hangon, — csak most lépjen fel határozottan.

— Csak ne lennének annyira fölgerjedve — szólt a király.

— Épen fölgerjedés pillanataiban szükséges a szilárdság; ki vészek között csak egy perczig enged, megdöntetik. A cseh sereg felséged rendelkezésére vár, tizenkétezer fegyveresből áll, s vezérük, a münsterbergi herczeg,

mindenre kész. A bibornok ő eminentiája szintén nagy hatalomról rendelkezik; minden csekélységem mellett, nem állok készületlenül magam sem. Báthori István csak alkalomra vár, hogy magát a lealázó kötelezés alól, melyre Zápolya által kényszerittetett, fölmenthesse. A királyi hatalom megállapitására több eszköz sohasem volt kezünkben. Zápolya pártja inkább gyanittatá végszándékait, hogysem számos ellenei ne támadtak volna. Azoknak, kik őt eddig felséged ellen pártolák, nem az vala szándékuk, hogy őt maguk fölébe emeljék. Bátran föllépbetünk.

A király csaknem borzadással hallá hatalma eszközeinek elszámolását. — Istenem — mondá, — hát ismét fegyvert fogjunk saját jobbágyaink ellen?

— Nem leend rá szükség — szólt megnyugtatólag az előbbi; — ha felséged királyi jogainak védelmére elhatározott szándékot mutat, a legbátrabbak is önként felhagynak követeléseikkel.

Ulászló hallgatott. Bornemisza szavai után arczán egy pillanatra több elhatározottság látszott, de a jövőben visszatért tehetetlenségének szokott kifejezése. — Hidd el, János — mondá végre felsóhajtva, — legjobb, ha nyugodtan eltűrjük, mit megváltoztatni hatalmunkban nem áll. Vénebb vagyok s betegebb, hogysem a rendekkel küzdelembe ereszkedjem. Tegye ezt fiam. Da nobis Domine pacem in diebus nostris.

Bornemisza szemei mondhatatlan fájdalommal függtek urán. Bakács, felindulva ennyi gyöngeségen, szólni akart, de Venczel lépett a szobába, ki a nádort s az összes tanácsot bejelentve, a király nem kis megelégedésére e kínos beszélgetésnek véget vetett.

A király késznek nyilatkozott elfogadásukra, s jövő pillanatban egymásután, mélyen meghajtva magukat a király előtt, a bejelentettek léptek a szobába. — Miután

a bibornok s Bornemisza szokott helyeiket a többi tanácsnokok között elfoglalták, s azok a király széke körül félkört képezve megálltak — egy perczig csend lőn.

Nem fogjuk az egyes tanácsosok nevét s czímeit elsorolni. Zápolyán s Báthori Istvánon kívül, kik utolsó időben a várostól távol voltak, s most szintén megjelentek, ugyanazok, kiket a királynál már egyszer láttunk, csakhogy föllépésökben a jelen pillanatban több méltóság, a király irányában több kevélység, sőt csaknem megvetés vehető észre. — A veszély, mely a pórlázadás kitörése után mind e hatalmasokat fenyegeté, elhárittatott, csak boszu, csak a jövő biztositása forog kérdésben, s ezekre nézve az annyi pártokra szakadt tanács teljesen egyetértve jelent meg királya előtt. — Ki e hatalmasok során végig nézett, arczuk kifejezéséből látá, hogy nem annyira tanácsokat, mint rendeléseket jöttek közleni, s a király maga legjobban érezve helyzetét, csaknem egykedvüséggel várta a nádor megszólitását.

— Felséges uram — mondá ez méltósággal, — harminczkét napja, hogy az országgyülés, felséged meghivására az ország jelen szomoru helyzete fölött tanácskozandó, összegyült; ideje, hogy annak eredményei közhirré tétetvén, a nemesség ismét eloszolhassék. Eléggé szenvedett a nemesség az utolsó gyászos történetek által, méltó, hogy legalább azon terhektől kiméltessék meg, melyek reá a jelen országgyülés által oly sulyosan háramolnak; s felséged, ki legjobban tudja, hogy a királyi trón biztossága a nemesség jólétével s gyarapodásával válhatatlan kapcsolatban áll, maga sem kivánhat egyebet.

— Ugy van, úgy — szólt fejét hajtogatva Ulászló, — mi magunk sem kivánunk egyebet. — Bakács ajkai körül csaknem észrevehető gúnymosoly lebegett.

— E nézetekből kiindulva — folytatá a nádor — felséged hív tanácsa, azon egyes kérelmeket s javaslatokat, melyek az ország rendei által felséged elébe egyenként terjesztettek, s általa, valamint hív tanácsa által is igazságosaknak s czélszerüeknek találtattak, a fölvett szokás szerint egy egészbe szedé össze, s azt azon kéréssel terjeszti felséged elébe, hogy az egészet szokott bölcseségével még egyszer megvizsgálván, helybenhagyni s annak a szokott formában ünnepélyes kiadására a kanczellárt utasitani méltóztassék. — Felséged engedelmével a kanczellár fel fogja olvasni javaslatunkat. Az irományon, melyet ezennel helybenhagyása alá terjesztünk, csak még a felséged parancsára reáfüggesztendő nagy pecsét hiányzik.

— Helyes — mondá a király az előbbi modorban. — Olvassuk el. — S miután a nádor Ulászló engedelmével széket foglalt s Bakács ugyanazt tevé, Szakmári azon decretum olvasásához fogott, mely Ulászló hetedik decretumának neve alatt törvénykönyvünkben maiglan fentartatott.

Nem fogjuk követni az olvasót. Ki e törvényt, melyet boszúvágy alkotott, s melynek rendeletei önzés által védelmezve századokig fennállottak, nem olvasta, — ki a tulzást, melyre egy felbőszült aristokratia követeléseiben vetemedhetik, nem ismeri, s ki csak a fellázadt pór kegyetlenségétől undorodik el: vegye kezébe törvénykönyvünket s olvassa végig e decretumot. Mi csak valószinű dolgokat akaránk irni, s az, mi e czikkekben áll, a valószinüség, sőt a hihetőség körén kívül fekszik.

Minden megyében az alispán s szolgabirák mellé tizenkét nemesnek választása rendeltetik, kikre az elnyomott lázadás alatt történtek megboszulása bízatik. E vérbiróság hatásköre csak ahhoz hasonlítható, melyet a franczia forradalom vértörvényszékei elébe szabott.

Ő itél az egyes nemesek kárai fölött, ő szerez nekik a parasztok vagyonából elégtételt. A vétkeseket ő állitja a törvényszék elébe, hogy, mint a törvény rendeli, halállal büntettessenek. Ő késziti lajstromokat mindazon nemesekről, kik a lázadás alatt a jobbágyok részéhez álltak, s kinek neve a birák kénye szerint ily lajstromba fölvétetett, az számüzött s jószága bárki által megszerezhető. E biróság határozataitól nincs felebbvitel. A törvénynek egy czélja van, az, hogy semmi bűnös büntetését ki ne kerülhesse; minden, mi ezt hátráltathatá, mellőztetett. És még a büntetés, habár a legkegyetlenebb, sem elégité ki a nemesség boszuvágyát. Némely esetekben nemcsak a gonosztevő maga, hanem annak utódai sujtatnak, s kimondatik, hogy bizonyos gonosztettek elkövetőinek gyermekei s minden ivadéka örök időkre nemcsak falusi birói s esküdti hivatalt nem viselhetnek, hanem még azon kedvezésből is kizáratnak, hogy valaha a királyi vagy más úri házban szolgálhassanak; ha pedig ily gonosztevőnek nem lennének gyermekei, hasonló büntetés mondatik a szülőkre, hogy a törvénynek semmi esetben ne hiányozzanak áldozatai; sőt a törvényhozó kimondja itéletét az egész osztály fölött, mely közül sokan a lázadásban részt sem vettek, s örök szolgaságra kárhoztatja az ország minden jobbágyát, mintha magát csak ugy érezhetné biztosnak e hazában, ha maga mellett mindent megsemmisített.

Ulászló nyugodtan végig hallgatá az olvasást. Egyes czikkelyeknél, melyek egyenesen hatalma korlátolását czélozák, — minő például az vala, hogy jövedelmeiről tanácsa megegyezése nélkül ne rendelkezhessék, vagy hogy azok közül, kik a lázadásban részt vettek, királyi kegyelem által senkit a büntetés alól föl ne menthessen — a király arcza a szokottnál még szomoruabb

kifejezést vett fel. Ott, hol a törvényjavaslatban János vajda érdemei emlittettek s számára különös kedvezések köttettek ki, egy perczig neheztelése vala észrevehető; de közönségesen minden czikkely után a király helybenhagyólag fejet hajtva, ‚bene'-t mondott, s mikor az olvasásnak vége vala, némán ült székén, mintha a hallottakat már elfeledte volna, s az egész őt nem is illetné.

Egészen máskép hatott e jelenet Bakácsra. Az olvasás közt, főkép azon czikkelyeknél, melyek egyenesen ellene czéloztattak, — minők például, hogy nemtelenek ezentul főbb egyházi hivatalok viselésére képesek ne legyenek, vagy, hogy minden egyes csak egy javadalmat tarthasson meg — arczán a legnagyobb indulat vala kifejezve. Mindenki észrevevé, hogy alig mérsékelheti magát.[58])

Midőn a kanczellár elhallgatott, Bakács fölkelt, s indulatában csaknem remegő hangon kijelenté, hogy a mennyiben ő felsége megegyezését a jelen törvényekben kijelentené, ő saját részéről felsőbb határozatainak ellenszegülni nem akar.

— Ő felsége már kijelenté helybenhagyását — szakitá félbe több hang a szólót. Ulászló helybenhagyólag integetett fejével.

— Ha ő felsége megegyezik — folytatá az előbbi méltósággal, — én, mint mondám, saját részemről jobbágyilag hódolok parancsolatainak. — Mint a pápa ő szentségének legatusa azonban, s mint a magyar egyház feje, saját s minden püspökök nevében ellentmondok mindennek, mi e törvényekben az egyház jogaival ellentétben áll, s egyházi személyeket, habár bűnösök volnának is, világi hatóságok alá vet.

— Fel fogjuk jegyezni az ellentmondást — szólt csaknem megvetéssel Perényi, — ámbár az egyházi

férfiak talán jobban tennék, ha biztosságukat büntelenségükben s nem külön törvényhatóságukban keresnék.

— Nem szándékom vitatkozásokba ereszkedni — mondá a bibornok büszkén. — Miután ő felsége a tanács által készült törvényjavaslattal megegyezését kijelentette, s annak kiadását a nagy pecsét alatt elrendelé, nincs egyéb hátra, mint hogy e parancsolatot teljesitve, a Rákoson összegyült nemességet e legfelsőbb elhatározásról tudósitsuk.

— Ő felsége hív tanácsának még egy kérelme van — szólt Perényi szintén fölkelve székéről. — A münsterbergi herczeg s ő felségének cseh serege még mindig az országban vannak, sőt úgy látszik, mintha azoknak elbocsátására még semmi készületek sem történtek volna. Minthogy pedig e seregre a jelen körülmények alatt semmi szükség nincs, s a béke helyreállván, ennyi idegen fegyveres az országnak csak terhére lehet: a tanács minden cseh és morva hadak eltávolitására bátorkodik ő felségét emlékeztetni.

Ez uj követelésnél Ulászló látszatos zavarban hallgatott; helyette Bakács felelt. — Ő felsége e részben velem közlötte szándékait — mondá határozottan — s azok abban állanak, hogy a münsterbergi herczeg seregeivel együtt jelenleg az országban maradjon, minek czélszerüségét kétségen kívül nagyságtok is át fogják látni, ha meggondolják, hogy az ország nyugalma külsőleg ugyan helyre állt, de e nyugalom fentartása csak úgy remélhető, ha a közhatalom minden lázadás elnyomására készen áll.

— Hogy ezt elérjük, cseh seregekre szükségünk nincs — mondá a kalocsai érsek, — mi magunk együtt fogjuk tartani hadainkat, s a mennyiben azok elégségesek nem lennének, az erdélyi vajda ő nagysága seregeivel együtt még az országban maradhat.

— Kár volna ő nagyságát annyira terhelni — szólt csaknem gúnyoló hangon Bakács, — főkép miután a cseh sereg az esztergomi érsekség jószágain s költségén tartatván, az országnak semmi terhére nem lesz. A király helybenhagyólag intett fejével, s miután röviden kijelenté, hogy a bibornok saját szándékát fejezé ki, a tanácsot azon kéréssel bocsátá el, hogy a törvényeket, melyekre megegyezését kijelenté, a Rákoson minél előbb hirdettesse ki.

A király Bornemiszával s a bibornokkal ismét maga maradt. Egész magaviseletében a legnagyobb levertség vala észrevehető. — Szegény nép, szegény szerencsétlen nép! — mondá, két kezével takarva szemeit; — örök szolgaságra kárhoztatnak, s te nekem fogod tulajdonítani szenvedéseidet.

Bornemisza szemei mély részvéttel függtek urán. — Bakács hideg, csaknem megvető sajnálattal nézett le rá. Csak a király nehéz fohászai szakiták félbe a hallgatást.

— A mi történt, vissza nem vehető többé — mondá végre Bakács megnyugtatólag, — gondunk lesz, hogy belőle felségedre s magas családjára kár ne háramoljék.

— Ne fáradjanak — sóhajtott Ulászló, szemeit szomoruan a szólóra függesztve, — rajtunk nem segíthet senki. Meglátja eminentiád, még azt sem fogják tűrni, hogy cseh seregeink az országban maradjanak, egészen saját hatalmukba akarnak keríteni, hogy egészen rabjuk legyek.

— El kell tűrniök — szólt Bakács méltósággal. — Nyuljanak erőszakhoz, ha mernek, csak az hiányzanék még; de mi elvárjuk megtámadásukat. Bízza magát felséged rám. A trónnak támaszait az országban nem kereshetjük többé, a külföldön fogjuk feltalálni azokat. Cuspinian tegnap este titkon ismét megérkezett. A csá-

szár, ha lehet, még forróbban óhajtja az összeköttetést felségeddel, mint azelőtt; kész a legkedvezőbb feltételekre; majd meglátjuk, e büszke urak, kik szabadon választott királyukat tisztelni nem tudták, a német császár szövetségese előtt nem hajtják-e meg fejeiket? Estve, ha felséged megengedi, a császár követével ide jövök.

S ezzel Bakács meghajtva magát, távozott. Ulászló szomoruan nézett utána.

— Boldog férfiu! — mondá sóhajtva, — ő még küzd; én rég lemondtam minden reményről. Oh, János! én nagyon szerencsétlen vagyok. Ha majdan nem leszek, azok, kik e sorsra juttattak, talán maguk is megbánják tetteiket.

Bornemisza, kihez e szavak intéztettek, mélyen meghatva hallgatá a király panaszait. — Felséges uram — mondá végre elragadva fájdalom által, — vajha azok miatt, mik e hazában most történnek, nem lenne senkinek oka bánkódni, mint azoknak, kik a jelen szerencsétlen állapotot előidézték! . . . Vajha a büntetés ép oly igazságos fogna lenni, minő elkerülhetetlen!

— Isten mentsen meg, hogy valakinek rosszat kivánjunk — sóhajtott a király, kinek szemei könyekbe lábadtak.

— Felséged szenvedései meg lesznek boszulva — folytatá az előbbi szenvedélylyel. — A haza, melynek népe törvény által örök szolgaságra itéltetett, a szabad nemzetek sorából ki fog töröltetni. Jaj nekünk, kik arra születtünk, hogy a világtól bucsút véve, nem kivánhatunk egyebet, mint hogy utódaink megvetéssel tekintsenek vissza századunkra, s hosszu szenvedések után végre átlássák egész gyalázatunkat.

Bornemisza szemében könyek ragyogtak. Ulászló bámulva nézett rá, szólni akart, de ő sietve meghajtá magát s a legnagyobb fölgerjedésben távozott.

— Boldog Isten! — sóhajtott Ulászló, — ha mind ennek én volnék oka! Nem akarám-e boldogitani népemet?... Nem tettem-e mindent, mi tőlem kivántatott? — A király ismét kezével takarta arczát s zokogott. — E könyek által megnyugtatva érzé magát. — Egyedüli bizalmam Istenben van — szólt végre, midőn körültekintve, magát Venczellel egyedül látta. — Imádkozzunk, talán a gondviselés mindent jóra fordit még. — S Ulászló elővevé imakönyvét, s ez ájtatos foglalatosság között, úgy látszék, megfeledkezett gondjairól. Arcza ismét közönséges egykedvü kifejezését vevé fel, s csak az imádkozónak egyhangu mormogása, néha egyes fohászok, melyekkel Venczel urára tekintett, szakiták félbe a hallgatást, mely a palotájában elhagyott király körül uralkodott.

Hagyjuk magára őt. — Az általános feloszlást, mely a pórhad elnyomása után mindig ijesztőbb jelenségekben mutatkozott, s mely a nép tömlöczévé változott hazát szükségkép vesztéhez vezeté, leirni a történetiró feladatához tartozik. Mi egyesek történetét irjuk le, — térjünk vissza feladatunkra.

Ártándi Pál s Frusina helyzetét olvasóink legnagyobb része közbenjárásunk nélkül is kitalálhatja. — Frusina, kit annyi kiállott veszélyek után gyöngélkedő egészsége egy ideig Temesváron tartott, kevés nappal Dózsa halála után nénjével együtt Budára tért vissza, hová őt nemsokára jegyese követte. Apja halála fájt szivének, de miután annak szörnyü körülményei tőle eltitkoltattak, s azt gondolá, hogy apja a csanádi ütközetben kapott sebek következtében végzé életét, e szelid bánat komolyabbá tevé, de nem keseríté el a boldogságot, melylyel a szerelem s azon bizonyosság tölté lelkét, hogy az kedvese által teljes mértékben viszonoztatik. — És Pál? — — nem érte-e el minden kivá-

natát? — nem birta-e az ország legszebb hölgyének szerelmét? — nem fog-e épen e szerelem által azon családok körébe emelkedni, kik e hazában akkor minden befolyást s dicsőséget egymás között megosztottak? — Nem látta-e tiszteltetni s irigyeltetni magát mindenki által? — Nem tudta-e, hogy neve az egész hazában magasztalással emlittetik? — — S ennyi szerencse között Klári emléke Pálhoz hasonló lelkületnek nem ronthatá megelégedését. — Szaleresi, mihelyt a tömlöczből szabadon bocsáttatott, eltünt, s mint Zápolya felmentő levele rendelé, hihetőkép régen az országon kívül kóborolt leányával. A viszonyt, melyben Pál ez utóbbihoz állott, Bornemiszán s Farkason kívül senki sem ismeré, — amaz Frusina, ez ura kedvéért hallgatott, — s ha a szerencsétlen polgár neve Ártándi Pál előtt néha emlittetett, ez csak azért történt, hogy az ő s főkép Frusina nagylelküsége dicsértessék. A világ nem ismeré az indokokat, melyek Pált arra birták, hogy Szaleresi szabadságáért fáradjon, s midőn az, mit ő, s kedvéért Frusina, ki Temesvárott Zápolyát szintén Szaleresi szabadságáért kéreté, tettek, közhirré jutott, az emberek nem győzék magasztalni a nagylelküséget, melylyel mindketten magukat ez alkalomnál is viselték. Pál meg vala győződve, hogy könnyelmüségét nem fogja senki megtudni; megbánta tettét, s mit tegyen egyebet? Fényes jövőjével foglalkodva, meg akart feledkezni mindenről, mi multjában keserü vala, s csaknem egészen elérte czélját.

Ártándi Pál- s Telegdi Frusinánál, a közvélemény szerint, szebb s boldogabb pár a hazában nem vala. — Kell-e különösen emlitenünk, hogy, kik hozzájuk legközelebb álltak, az öreg Ártándi Tamás és Bebek Katalin, magukat boldogoknak érezék? s az utóbbi, ki Frusinánál anyja helyét pótolá, mióta Temesvárról

— Már az igaz — vágott szavába Katalin, — Pálnál jobb, nemesebb lelkű ember nincs a világon. Nagyságtok talán nem is tudják, mi gyönyörüen viselte magát megmentésünknél. — S Katalin ujra el kezdé beszélni az egész történetet.

— Hogy Ártándi bátor legény, azt az egész világ tudja — szakitá félbe a szólót Perényi, ki magán kívül mást dicsértetni hallani nem szeretett, — azonban a ki oly mátkáért küzd, mint ő, az, ha gyávának született volna is, bátorrá válik. Kit ne lelkesítene fiatal korában a szerelem nemes tettekre?

— Nagysád csalódik — mondá Katalin, — a szerelemnek néha egészen ellenkező hatása van; épen házunkban láttuk az esetet. Nagyságod ismeré az iródiákot, kit szegény sógorom házában neveltetett. A fiu becsületes volt, legalább annak tartottuk, s aljas születése mellett is teljes bizodalommal viseltettünk iránta. S mi történt?... A szerencsétlen beleszeret Frusinába s szörnyeteggé válik. Hogy hugomat hatalmába kerítse, nincs gonosz tett, melytől visszaijedne. Megtámadtatja a pesti lázadók által kerti lakásunkat. Frusina még most sem hiszi ezt, de nincs semmi kétségem... Magától Bornemiszától tudom, hogy az alávaló a parasztok szándékait már az nap reggelén, midőn házunk megtámadtatott, ismeré, s miért nem tudósított felőle, hogy biztosságunkról gondolkozhattunk volna?

Az öreg Ártándi Tamás, ki Zápolya mellett ülve e beszélgetést hallgatá, itt Orbán vétke iránt kételyét jelenté ki, miután felfogása szerint mindaz, mit e szerencsétlen ifju később a hölgyek megmentéséért tett, ellenkezőt látszik bizonyítani. — Bornemisza e tekintetben velem egyetért — folytatá, — csak tegnap mondá, hogy a szegény iródiáknál soha jobb s becsületesebb fiut nem ismert.

s a nélkül, hogy valaki által tettei iránt kérdőre vonatnék, előbbi mesterségét folytatá, Bebek Katalin emlékétől lelkesítve, ez alkalommal csudákat mivelt, s a vőlegény bibor dolmányában felülmulta minden előbbi műveit. De kifogytunk az időből, nem ereszkedhetünk többé részletekbe, s ez nap az egész társaság oly kizárólag a szép pár által vala elfoglalva, hogy Bakács örökre dicső szabójának remekei még a vendégek között sem találák azon méltánylást, melyre érdemesek valának.

— Nagysád csakugyan boldognak érezheti magát — szólt a nádor az ebéd vége felé Bebek Katalinhoz; — szebb hölgyet az országban senki sem nevelt.

— Nagysád igen is kegyes — válaszolt a megszólított örömragyogó arczczal; — de ugyan nem méltóztatik csak egy keveset kóstolni a mazsolaszőlős süteményből?

— Teljes lehetetlen.

— Vagy e fánkból?

— Nem győzök, kedves nagysám — sóhajtott a nádor.

— Bizony éhen fogunk maradni — sürgeté az előbbi.

A nádor elmosolyodott. — Ha Frusina kisasszony nénjétől a nyájas háziasszonykodást is megtanulta, Ártándihoz megyek lakni vén napjaimra.

— Nagysád mindig víg, mindig elmés — mondá az előbbi; — reménylem, kis hugom meg fogja érdemleni nagysád jó véleményét.

— Gyönyörü hölgy — szólt ismét az öreg nádor, ki a jó malvoisi által megifjodva érezé magát, — szinte irigylem e fiu sorsát; az ország legszebb leányát ő viszi haza, s hozzá, Telegdi István gyermekét.

— Igaz — szólt itt Bebek Katalin másik oldalán Zápolya János, — de nincs is az országban ifju, ki ily szerencsére érdemesebb volna.

— Már az igaz — vágott szavába Katalin, — Pálnál jobb, nemesebb lelkű ember nincs a világon. Nagyságtok talán nem is tudják, mi gyönyörüen viselte magát megmentésünknél. — S Katalin ujra el kezdé beszélni az egész történetet.

— Hogy Ártándi bátor legény, azt az egész világ tudja — szakitá félbe a szólót Perényi, ki magán kívül mást dicsértetni hallani nem szeretett, — azonban a ki oly mátkáért küzd, mint ő, az, ha gyávának született volna is, bátorrá válik. Kit ne lelkesítene fiatal korában a szerelem nemes tettekre?

— Nagysád csalódik — mondá Katalin, — a szerelemnek néha egészen ellenkező hatása van; épen házunkban láttuk az esetet. Nagyságod ismeré az iródiákot, kit szegény sógorom házában neveltetett. A fiu becsületes volt, legalább annak tartottuk, s aljas születése mellett is teljes bizodalommal viseltettünk iránta. S mi történt? . . . A szerencsétlen beleszeret Frusinába s szörnyeteggé válik. Hogy hugomat hatalmába kerítse, nincs gonosz tett, melytől visszaijedne. Megtámadtatja a pesti lázadók által kerti lakásunkat. Frusina még most sem hiszi ezt, de nincs semmi kétségem . . . Magától Bornemiszától tudom, hogy az alávaló a parasztok szándékait már az nap reggelén, midőn házunk megtámadtatott, ismeré, s miért nem tudósított felőle, hogy biztosságunkról gondolkozhattunk volna? Az öreg Ártándi Tamás, ki Zápolya mellett ülve e beszélgetést hallgatá, itt Orbán vétke iránt kételyét jelenté ki, miután felfogása szerint mindaz, mit e szerencsétlen ifju később a hölgyek megmentéséért tett, ellenkezőt látszik bizonyítani. — Bornemisza e tekintetben velem egyetért — folytatá, — csak tegnap mondá, hogy a szegény iródiáknál soha jobb s becsületesebb fiut nem ismert.

— Már akármit mondjon Bornemisza, ő nagysága igen csalódik, ha Orbánt ártatlannak hiszi — viszonzá hévvel Katalin, — épen az, mit megmentésünkre tett, bizonyitja gonoszságát leginkább. Orbán az által, hogy minket ily roppant veszélytől megmentett, érdemet akart szerezni magának, mi által Frusina szerelmét elnyerje. Az egész hosszú út alatt ez volt szándéka; ezért vezetett később, midőn Temesvárhoz közelitének, nem a városba, hanem testvéréhez; ezért nem engedé, hogy rejtekünket elhagyva, Erdélybe, vagy később csak Zápolya ő nagysága táborába vonuljunk. Az aláváló mindig azon reménynyel kecsegteté magát, hogy végre hugom szerelmét mégis elnyeri. S midőn e remény eltünt, s Frusina szerelmét, mint hozzá illett, méltó megvetéssel visszautasitá, akkor a szörnyeteg egyenesen elment Dózsához, ránk hozta czimboráit, s segitségükkel Frusinát arra kényszerité, hogy magát vele az iszonyu czeglédi plébános által megeskettesse. — A dolog oly világos, minden gyermek átláthatja.

— Megvallom — szólt közbe itt Zápolya, — alig foghatom meg, miért ellenezte Pál, ki a diáknak minden gonosztetteit ismeré, hogy legalább holttestével érdeme szerint bánhassak? Ily ember nem érdemelt egyebet, mint hogy csontjai az akasztófán száradjanak el.

— Nemeslelküség, nagyságos uram — válaszolt Katalin, — nemeslelküség, minőre csak Pál képes. Nem bánt-e szintúgy Szaleresivel, ki házunkat feldulatta, s ki életét nagyságod kegyessége után csak az ő közbenjárásának köszönheti.

— Igazság — mondá az előbbi, — nem ismerek nemesebb lelkű férfiut Pálnál. A mi a diákot illeti, ennyi gonoszság csaknem képzelhetetlen.

— Nemesben az — mondá Katalin sóhajtva, —

parraszttól minden kitelik. Mindig mondám szegény sógoromnak, hogy meg fogja bánni kegyességét, melylyel e jobbágyfiu iránt viseltetett, . . . a szerencsétlen nem hitt szavamnak, pedig örökké igaz marad: a vér nem csal soha; valóban nemes tetteket — minő például Ártándi Pálé — csak nemestől várhatunk.

Míg az asztal ezen részén ily beszélgetések folytak, s az öreg Ártándi Tamás fia dicséretére örömében szivét szorulni érezé: addig az egész teremben mindig vígabb zaj terjedett el. — A magyar lakomának fő füszere — a pohárköszöntés került szőnyegre, s felhíva sokaktól, a fiatal váradi püspök emelé első poharát a boldog pár egészségére.

Általános volt a taps, mely a lelkes köszöntést követé, — az öreg nádor szemében örömkönyek ragyogtak, — az öreg Ártándi Tamás reszketve emelé kupáját s kiitta végső cseppig s oly boldognak érezé magát, mintha Mátyás király ülne még mindig magas trónusán. Pál fölkelt, hogy barátját köszöntse, s szépen rakott beszédben, mint ily alkalomhoz illik, magát ezentul minden jelenlevők hajlandóságába ajánlja, midőn az e pillanatban támadt csend között egyszerre hangok ütötték meg fülét, melyeknél a szó elakadt ajkain.

Óh jaj nekem, te elhagyál
S mint ha a nap nyugodni száll,
Éj födte létemet.
Szerelmed mindenem vala,
S egy napnak nincs két hajnala,
A szív egyszer szeret.

Az ének, mely az ablakon át az utczáról felhangzott, mélyen hatott mindenkire. — Senki sem ismeré az énekest, de a szavak bús értelme s a tiszta női hang, mely e szavakat elzengé, nem hagyott senkit érzéketlenül.

— Ugyan ki lehet ez, ki e napon oly szomoru énekkel közelít házunkhoz? — kérdé Katalin.

Egypár szolga az ablakhoz ment, s kinyitva azt, kinézett. — Künn minden sötét vala; az énekes, úgy látszott, már eltávozott, s minthogy a ház kapuja az utczáról, hol az ének hallatszott, ellenkező oldalon vala, nem is volt utolérhető.

— Rendes dolog — mondá Katalin, — nem adnám sokért, ha tudnám, ki lehetett ez.

— Kár rajta töprenkedni — szólt jókedvüen Ártándi Tamás; — jó csak az, hogy az ének a jelen alkalomra jót jelent. Ha a sziv csak egyszer szeret, annál jobb, . . . hisz fiam s Frusina mi mást kivánnak?

Pál első pillanatban, midőn Klári szavát hallá, elhalványodott. De a közfigyelem az énekre fordulván, senki sem vevé észre változását. — Mihelyt az első meglepés elmult, erőt vett magán, s ámbár reszketve — mit mindenki szerénységének tulajdonitott, — fölemelé poharát s felköszönté azt a jelenlevők egészségére. Szavát harsogó éljen követé.

Minden jelenlevők között csak Frusina vevé észre a változást, mely az ismeretlen énekes szavára Pál arczán mutatkozott, s midőn köszöntése után leült, kérdezé tőle megindulása okát.

— S bámulhatja-e, Frusina — válaszolt a kérdezett érzékenyen, — ha oly véghetetlenül boldogítva a szerelem által, a szerelem keservei iránt közönyös nem lehetek?

A szerető hölgy megelégedett e válaszával, s a teremben nem volt senki, ki a leirhatatlan kínt, melyen Pál lelke egy pillanatig keresztülment, sejditette volna, s midőn, hogy magát erről meggyőzze, a teremben körültekintett, szeme csak résztvevő, vagy oly arczot látott, melyen sorsával irigység vala kifejezve.

Egy volt, ki e tekintetben kivételt képezett — Farkas;

szemei szomoruan függtek urán, s midőn Pál tekintete a társaságon végig futva, szolgájának elégedetlen, csaknem feddő kifejezését észrevevé, megszégyenülve tulajdon cselédje előtt, lesüté szemeit. — A zaj azonban s barátainak éljenzése hamar eltünteté e rövid kellemetlen benyomást is.

— Éljen Ártándi Pál! — hangzott át ismét a másik szobából; — az ország legboldogabb férfia éljen! — A teremben lelkesedve ugyane szavak ismételtettek s Pál megelégedve hajlongott az üdvözlők előtt.

— Igen, az ország legboldogabb embere — sóhajtott Farkas, midőn a termet szomoruan elhagyá; — ha szive volna! . . . Én lemegyek a cselédekhez. — S az öreg szolga odahagyva a fényes teremet, lement hasonlói közé, és soká tartott, míg a jó bor s a társaság jó kedve Klári szomoru képét elüzte fejéből s homlokának komor redőit elsimítá.

S mi történt Klárival?

Miután apját a temesvári börtönből megszabaditá, a szerencsétlen leány vele Pestre ment, hol Ambrusnak jobb időből még néhány követelései, melyeket, mielőtt távozik, behajtani kivánt, s egy pár régi barátai maradtak, kiket búcsú nélkül elhagyni nem akart. Titkon jött s csak kevés napokra. De ennyi szenvedés a már idős férfiunak megtörte erejét. Alig vala Pesten, midőn megbetegedett, s egy hajdani szomszédjának házába rejtve, útja folytatásában két hónapnál tovább akadályoztatott. — Nehéz volna leirni, mit szenvedett Klári ez idő alatt. A világon nem volt hely, hol magát boldogtalanabbnak érezte volna, mint itt, élete legszebb s legkínosabb emlékei között, s úgy látszott, mintha a sors ép e városban akarná őt megfosztani az utolsó lénytől is, kinek szeretete által magát az élethez még lánczolva érezé.

Végre gondos ápolása alatt apja felüdült s útra készült. — Ekkor hallá Klári véletlenül, hogy épen azon estén, melyre elutazásuk határoztatott, Telegdi Frusina s Ártándi kézfogója ünnepeltetik, s szivének égő fájdalma, melyet apja fölötti aggodalmai egy ideig háttérbe szoritának, ujra egész erővel feltámadt. — Nem állhatott boszút azon, ki egész élete nyugalmát dulta fel, legalább egy keserü cseppet akart vegyiteni örömeinek kelyhébe, s addig kérte apját, míg az vele a kivilágitott ablakok alá ment, s elvárta, míg leánya a kedvező pillanatot, hol a teremből lehangzó lárma elhallgatott, megragadva, rövid énekét elzengheté.

Miután e kivánat teljesittetett, Klári, úgy látszék, nyugodtabban érezé magát. S apa és leány, könnyű uti podgyászokkal vállaikon, hallgatva hagyák el a várost.

Az út rögös volt, — s az öreg Száleresi, elgyöngülve hosszu betegsége által, egy félórányi járás után fáradtnak érzé magát. Vándoraink az út mellett, egy kőkereszt lépcsőjén ültek le, melyet sz. Pál nem messze fekvő zárdájának szerzetesei ájtatos zarándokok számára állittattak itt fel. — Nappal e helyről a szemnek bájló kilátás nyilt. Köröskörül sűrű erdőség, mely között balról a nagy kolostor magas tornyai látszának, — elől lassan leereszkedve kertekkel takart völgy, melynek hátterében Buda s rajta túl a pesti rónaság látszik. Most a felhők között bujdosó félhold kétes világot terjesztett a vidékre, s csak a távolban feltünő fénypontok intének a városra, melynek körrajzát az éj fátyola eltakará. — Szomoru s elhagyott vala minden, — a fák között őszi szél süvöltött s az úton elszáradt levelek szállongtak körül.

A vándorok nem szóltak. — Mély gondolatokba merülten ültek ott. — Mindkettőnek szemei a városnak egymásután eltünedező világain függtek. A fáj-

dalom, mely lelkeiket tölté, azokhoz tartozott, mikről szólni nem lehet.

Sokáig ültek így, — végre Szaleresinek eszébe jutott, hogy menni kell. Kezébe vevé vándorbotját s fölkelt.

— Mindenható Isten! — szólt sóhajtva, — hogy erre kelle jutnunk! . . . Előttünk fekszik a város, melyben házunk áll, s egész éltemet mint becsületes ember töltém, és nem szabad visszatérni körébe. Számkivetve kell bolyonganom, s nincs hely, hol vén napjaimra fejemet lehajthassam!

Klári nyájas szavakkal vigasztalá apját.

— Szegény leány — mondá emez — s te is meg fogod osztani bajaimat. Velem jösz nehéz vándorlásomon. A köves út meg fogja vérezni lábadat, a hideg őszi szél megbetegít s én nem segithetek rajtad. Számkivetve vagyunk, szegény lány, s az, ki csendes boldogságunkat feldulta, tisztelve mindenki által, örömek között folytatja napjait. Oh, nincsen igazság a nap alatt! . . . az emberek fölött nem isteni gondviselés, hanem vak, kérlelhetetlen sors uralkodik!

— Ne szitkozódjál Istened ellen, Szaleresi Ambrus. — E szavak, melyeket egy mély férfihang háta mögött kimondott, félbe szakiták Szaleresi panaszait. — Mind ő, mind leánya, ijedten megfordultak s egy magas alakot vevének észre, mely a nélkül, hogy általok észrevétetett volna, másik oldalról a kereszthez közelített. — A férfiu, mennyire a gyönge világnál, melyet az épen felhőkkel takart hold a tárgyakra vetett, ki lehetett venni, barátköntösbe vala öltözve, arczát csuklyája takarta.

— Azt hiszed-e te — folytatá az idegen, — mert az isteni igazság rejtélyes utait gyönge emberi eszeddel felfogni nem vagy képes, ez igazság nem létezik? . . . s mert a gonosznak útai simáknak látszanak, s a jobb

ember ezer nehézséggel küzd; mert annak láthatára derült, s ezét sokszor homály fogja körül, — mert az aljasságot sokszor dicsőség, az erényt rágalom várja az emberek között — te az örök igazságon kételkedel? — Várd be a jövőt s látni fogod, hogy e sima út a bűnöst csak vesztéhez vezeti, — hogy a dicsőség csak azért emelé fel nevét egy pillanatra, hogy annál inkább érezni tanulja a szégyent, mely reá később vár. — Várd be a jövőt Szaleresi Ambrus, s az meg fog boszulni elleneiden. A legigazságosabb ügy, a legjobb ember legyőzethetik az élet küzdelmei között: de kik azt legyőzték, nem fogják élvezni diadalukat.

— Ki vagy? — kérdé Szaleresi bámulva.

— Nem ismersz? — mondá emez, csuklyáját visszavonva.

— Lőrincz! — kiálta Ambrus és Klári egyszerre, midőn az épen fellegek közül kilépő hold világitásánál halvány arczát megismerék.

— Igen, az vagyok — szólt Lőrincz. — Az Úr eddig csudálatosan megmentett annyi üldözés között, hogy a munkában, melyre meghivott, tovább fáradjak. Az út, melyen azt eddig tevém, nem vala az, mely czélhoz vezethet. Az igazság diadalát nem vad erőszak fogja kivívni. A nép szabaddá nem válhatik, míg azt lelki sötétség fogja körül. De ne hidd, hogy azért reményeimről lemondék. A magas czél, melyért e szív dobogott, azért, mivel el nem érhetém, még nem elérhetetlen. Nagy volt, azért látszék oly közelnek; de meg vagyok győződve, hogy az emberi nem, ha századok után is, el fog jutni oda; s dolgozni, hogy e pillanat mielőbb eljöjjön, ez feladata életemnek. Isten képmására teremté az embert, . . . hogyan legyen, hogy a világból, mely fölött az ember uralkodik, az isteni igazság örökre kizárva maradjon? Isten veled, Ambrus!

— Lőrincz! Lőrincz! — kiálta Szaleresi, ki vele még tovább akart szólni, — de a jövő pillanatban Lőrincz eltünt a fák között; — s utasaink, mély gondolatokba merülve e rendkívüli férfiu fölött, szintén tovább folytatták útjokat.

Se Lőrincznek,[54]) se Szaleresinek s leányának híre nem hallatszott többé a hazában.

Vége.

A SZERZŐ JEGYZETEI.

[1] Falu, mely Buda határán, a Sárosfürdő közelében állott.

[2] Brutus, L. II.

[3] Lásd Turóczi P. IV. C. 60. — Bonfin, *Dec.* 3. Libro 7.

[4] Et curiam suam magnos et parvos quatuor modis indusias praeparari jusserat. In primis ad trecenta familiam disponere fecerat de purpureo viridi coloris. Secundo disponere fecerat de albo thabit trecenta. Tertio disponere fecerat trecenta indumenta de rubeis, de atlasio, ac de purpureo auro, ac sic de aliis variis rubei coloris. Quarto disponere fecerat ad trecentas personas de purpureo nigri coloris indusias seu vestes.

Cum intraret Romam — vestes viridi coloris induerunt — erat una vestis gemmis fissuta, quidam vestis erat cum lapidibus pretiosis fabricata, et sic de singulis.

Cumque descendisset ad palatium suum, praecepit cocos suos, ut quilibet habeat auream vittam ad caput suum et in veste purpureo vel serico.

Georgius Sirmiensis kézirata a bécsi csász. kir. könyvtárban.

[5] Die veneris 15-ta Julii Thomas tit. St. Martini in montibus cardinalis Strigoniensis, natione Hungarus, creatus et publicatus fuit legatus de latere, ad partes Hung. Pol. et Bohemiae, et ductus est a toto collegio cardinalium — et in transitu sub castro Sancti Angeli sonuerunt bombardae. XX. Raynaldus.

[6] Cardinalis — — crucem purpuream — ipsius (Dózsae) pro altari in genua provoluti paludamento se spectante, a suo sartore assuendam curat. Istvánfy, *Histor. Libr.* V.

[7] Hogy azon rablások- s erőszakos foglalásokban, melyek a közbátorságot Ulászló gyönge kormánya alatt felzavarták, polgárok is részt vettek, az iránt lásd Ulászlónak 1497-ben a kassaiakhoz irt levelét. Katona, XVIII. kötet, 71-dik lap.

[8] Polgár Tamás czigányvajdának Ulászló által 1496-ban kiadott szabadságlevelét, l. Katona, XVIII. kötet, 54. l.

[9] Hoc terrore gravi non solum civica turba perculsa est, sed Rex et Regis curia, et ipsi heroum cecidere animi, tantisque procellis septi bellantum servilibus undique monstris deficiunt. *Stauromachia*, L. I.

[10] Lásd Istvánfy, L. V. s minden régiebb történetiróink előadását.

[11] *Monumenta Ungarica*. Edidit Jo. Christ. Engel.

[12] Pars capitur, captosque adamantina vincla ligabant.
Detinet hos nervus, nonnullos dura catasta
Urget, ubi igniferi vulcania vincula fabri
Cudere deficiunt, fagis panguntur et ornis.
Staur. L. IV.

[13] Lásd Brutus s egyéb történetiróink előadását.

[14] Hinc ille (Zápolya) ausus tentare nondum nato Ludovico per Annae puellae nuptias in regiam aditum, quae praerogativa freto praesertim nobilitatis suffragatione minime contemnenda ambienti regnum videbatur. Brutus, L. III. p. 297.

[15] Praesertim in tuendis vectigalibus censibusque et arcibus regiis conservandis in quas proceres invadebant, obtruso vilissimo pretio ipsa (regina) munere regis adversus tales fungebatur. Dubrav. L. XXXII.

[16] Negari non potest, quin rex — — rerum suarum incuriosus haberetur, non autem sponte voluntateque, sed summa importunitate eorum, qui injuste petere non desinebant. Ugyanott.

[17] Bél. *Notitia Hungariae*.

[18] Alföldi városaink nagy részint ily módon erősittettek meg. Temesvár városa czimerében még fentartotta egykori keritésének képét.

[19] . . . . et dux (Bathori)
— — — densa vicini in harundine stagni
Abditur, et tentat durum depellere fatum.
— — — — — — — —
Sed meliore satus fato Bathoreus Achilles
Exspes, solivagum reperit detrita Tibisci
Fluminis ad rippam tondentem gramina equellum.
Hunc petit, hunc scandit, secat altas fluminis undas.
Staurom. Libr. III.

[20] Brutus, L. I. p. 106.

[21] Lásd a csanádi ütközet leirását *Stauromachia* L. III.

[22] Captivorum partem auribus et naso mutilatam, ut aliis exemplo esset, dimisit. Istvánfy L. V.

[23] 1491-ben a pozsonyi tractatus alkalmánál Báthori István és Ország László nem tudták aláirni neveiket. Engel, *Gesch. d. ung. Reichs.* 3. Theil. 2. Abth. pag. 38.

[24] Littera Georgii Székely ad incolas Comit. Pest et Zolnok. Pray, *Epist. Procerum* P. 1. pag. 85.

[25] Világosan beszéli ezt Paulus Jovius, *Hist. s. temp.* L. XIII.

[26] Perényi Ferencz korára s jellemzésére nézve Quidoti Vincze velenczei követ már egyszer idézett jelentésére hivatkozunk, ki róla 1525-ben igy szól: „El quarto Episcopato e Varadino, qual tene il Reverendo Domino Francesco Perini, figlio del Palatino morto, de eta de anni 27 in 28, homo di prospera statura, picolo, bello di corpo, et faza, de bona doctrina et inzegno.“ — Hasonló módon szól felőle Broderith: „Franciscus Perenni episcopus Varadinensis, festivi ingenii juvenis, et ita certe scribendi charactere praeditus, ut ei neminem nostrorum (nisi fortasse Thomam Zalaházy Episcopum Vespriniensem) in hoc genere praeferri velim, praesertim si tantum ingenio excolendo, quantum ocio et his rebus, in quibus juvenes nobiliores, magno suo et patriae damno tempus plerumque conterere solent, indulsisset.“ Broderithii *Desc. recog. a. Sambuco.*

[27] Brutus, L. III. a 295. lapon.

[28] Si quando mentio facta est de regno Scepusio tradendo, id quod video inter multos constare, verisimile videtur id actum eo tempore, cum ab ungaris diffisis regis virtuti et sapientiae, desperatio communis salutis extorsit, desponsum premium justissimum patriae liberatori, et praesentium malorum vindici. u. o. 229. l. — Nam non desunt etiam nunc qui audeant affirmare syngrapha illi (Zápolyae) principum fidem obstrictam, cujus exemplum exstet, quam quidem mihi, tametsi pertinaci studio undique conquisierim, adhuc non licuit videre. u. o. 300. l. Egyáltalában Brutus e tekintetben kételkedését mondja ki, ámbár később a 314. lapon egy egész beszédet hoz fel, melylyel Zápolya az állitólag neki ajánlott koronát visszautasítja.

[29] Engel, *Geschichte des ung. R.* Dritter Th., 2-te Abth. 153. l. Hasonlóképen: *De origine odii Joannis Vajdae,* nota Sambuci Kovachich, *Scrip. min.* 1. 44. l.

[30] Brutus, az idézett helyen.

[31] Lásd *Allgemeine Gesch. des grossen Bauernkriegs,* von W. Zimmermann.

[32] Lásd Kinizsi iránt Bonfint és minden hazai iróinkat.

[33] Érdekes erre nézve a módnak leirása, melylyel Czobor Mihály a budai csonka-toronyban elzárt cseh rablókkal bánt. Bonfin, *Dec.* IV. L. I. p. 540.

[34] Ferunt enim illum (Zápolyam) post deletos agrestes, et fusum innoxium plurimorum sangvinem, Eucharistiam, dum ea a sacrificante sacerdote astantibus populis ostenditur, mirum dictu, toto biennio videre non potuisse. Istvánfy, *Hist. L.* VI.

[35] Mily nagy volt akkoridőben az ellenszenv minden külföldi uralkodó ellen, az iránt lásd Záray Jeromosnak Dandolóhoz irt levelét: „Sia certissima vestra magnificentia, che ongari non aceterano nisum forestiero tra thoro per signore. *A magy. nemz. napj. a mohácsi vész után.* Jászay P., I. köt. 65. l.

Az ellenszenv, mely a gondolat ellen, hogy a magyar korona az ausztriai ház kezébe jusson, létezett, igen jól kifejeztetik ezen majdnem egykoru versekben:

Hungara germano tradentur sceptra tyranno?
Subditus et Rheno Sceptriger Ister erit?
Ignibus unda prius, jungentur Sidera terris
Jupiter has gentes quam sociare queas.

Kovachich, *Supl. ad Vest. Com.* t. III. p. 20.

[36] Midőn 1526-ban Verbőczi és Zobi Mihály számüzettek, a nemesség Verbőczi nádor házának feldulásától csak az által tartatott vissza, miután abban bornál s irományoknál egyebet, köztudomás szerint, úgy sem találna.

[37] Dominum Stephanum Verbecium, virum nobilem, sapientem, orandi peritissimum, et inter nobiles magnae auctoritatis qui semper tutatus est jura regni contra tyrannos. Relatio Nicolai Hungari 1527-ből a britt muzeumban. Jászay, *A magy. nemz.* —
— I. k. 82. lap.

[38] Paulus Jovius *Hist. s. temp.* L. XIII.

[39] Bonfin, *Dec.* IV. L. III. p. 572.

[40] Brutus, L. III.

[41] Az előadottak igazolására azokra utasitjuk olvasóinkat, miket Brutus sokszor idézett munkája III. könyvében, a 317-dik laptól a 335-dik lapig előad.

[42] Lásd ugyanott.

[43] Dicitur quidem (Dózsa) ex ingenti armorum acervo, quae multa ex incensis et direptis nobilium arcibus eodem coacervaverat; quae temere fors obtulisset, quamquam illa minus apta

induisse, equitatu hostium, qui jam in portis erat, delectum adimento. Brutus, L. III. p. 337.

44 Monda szerint a székelyek a hunnok maradékától származnak.

45 Petrus Petrovicius Georgium exultantem ferocia, atque in se acrius irruentem — equo saucium deturbavit, ac suis vinciendum tradidit. Brutus az i. h.

46 Eandem adversae fortunae calamitatem subiit etiam Gezo (Gergely) praemium invitae et inauspicatae militiae consequutus. — — — In Gezònem tamen nonnisi simplici capitis suplicio animadverti jubet (Zápolya) quod vera esse intellexisset, quae a fratre in eo excusando dicta essent. Istvánfy, L. V.

47 Sequuti erant castra Vajvodae quam plurimi, ex vagis illis, quos Ciganos vulgus appellat, vilissimum et objectissimum hominum genus incertaeque originis, in Transilvania ac utraque Valachia tortorum infamem operam exercere solitum. His Vajvoda negotium et curam excarnificandorum captivorum committit. Istvánfy, L. V.

48 Azoknak száma, kik a szerencsétlen pórhad által éltöket veszték, bizonytalan. Brutus, L. III. p. 350, Cuspinian után 70,000-re teszi azt; mások csak 40,000-et emlitenek; igy Istvánfy is.

49 Sic ut Vajvoda perduelles et seditiosos egregie ultus, liberatae a tanto discrimine patriae laudem tulisse haud abs re censeri queat, quamquam id — — non ad privatum quaestum sed eidem patriae, reique publicae christianae commodum, ante omnia jure meritoque offere et impendere debebat. Istv. L. V.

50 Insignis cum temeritatis atque audaciae, cum verae virtutis atque animi magnitudinis posteris proditurum exemplum. Brutus, L. III. p. 337. Istvánfy s minden hazai történetiróink egyhangulag mondják ki undorodásukat Zápolya kegyetlensége fölött, mig a részvétet, melyet Dózsa kegyetlen kivégeztetésénél mutatott lelki ereje által gerjesztett, a pórhad szerencsétlen vezérétől senki sem tagadhatja meg.

51 Hogy a jobbágyok állapotja e hazában kedvező nem volt, azt összes törvénykönyvünk eléggé bizonyitja. Nem szándékunk e helyen e nagy fontosságu tárgyról bővebben szólani, csak azon egyre legyen szabad olvasóinkat figyelmetessé tenni, hogy a jobbágynak szabad költözködési joga, mely tőle állitólag csak Dózsa lázadása után vétetett el, már sokkal előbbi [illegible] volt oly általánosan elismerve, mint azt sokan [illegible], *S. ad V. Comitiorum* II. k. 295. lapon ezeket [illegible]

tabularii nationis Saxonicae p. 755. inter MSSC. Ign. de Battyán habetur Uladislai regis mandatum, quo universis nobilibus prohibetur, ne jobbagyiones decem annis in fundo regio habitantes ad pristina sua loca reducantur; de anno 1496. Ha a jobbágyoknak szabadköltözködési joga az említett esztendőben elismerve lett volna, Ulászló e parancsának nem lenne semmi értelme.

[52] Paulus Jovius, *Hist. s. temp.* L. XIII.

[53] Lásd *Corpus Juris Uladislai* II. Decretum VII.; főképen érdekes a 47. szakasz: „Universi tales praesumptuosi — — horrenda nece pereant: Et eorum quoque posteritates, filii videlicet et filiae, ac fratres carnales ita puniantur, ut de illorum progenie, Judex, aut Juratus civis, vel villicus in medio aliorum rusticorum aliquis non eligatur: Nemoque in curia principis vel dominorum ac nobilium, ex eis famulari unquam possit. — Sed tamquam maledictae generationis, jugo perpetuo servitutis et rusticitatis subjecti, reatus ipsorum poenam lugeant.

§. 2. Si vero non uxorati talia patrasse deprehendantur; eorum nihilominus patres praemissa infamia condemnentur.

[54] Laurentium vero presbyterum, quonam in loco, quove mortis genere perierit, nemo scire potuit. Eum quidem e praelio aufugisse, neque ad turcas transiisse constat. Sed an fugiens sibi mortem consciverit, ac desperabundus se in Danubium praecipitaerit, quum a nemime postea visus sit, incertum habetur. Istvánfy, L. V.

JEGYZET.

E regény 1847-ben jelent meg először, ez ajánlással: Deák Ferencz barátomnak.

A regénynek nem csupán irodalmi érdeke volt, hanem politikai fontossága is. Eötvös a történelmi regény köntösében tulajdonképen egy ujabb irányregényt nyujt; czélzata és eszmevilága rokon azzal, mely *A falu jegyzőjé*-ben foglalkoztatta az irót és a közönséget. Abban azon intézményeket és visszaéléseket rajzolta, melyek az örök emberi jogokat elnyomják, most — egy háromszázados példában — azt igyekszik föltüntetni, hová vezethet a késedelem, ha embertelen intézményeink javitása elmarad. Hogy Eötvös erre czélzott, világosan kitünik az Előszóból is, melyben azt irja, hogy a történeti regénynek czélja „népszerüsiteni a történetet," s hogy „a történetek ismerete szövétnek, melyet, hogy biztosan haladjon, minden nemzetnek követni kell; s nem lehet a költőnek feladata eltakarni a világot, melyet az jelen viszonyainkra terjeszthetne."

Megjelenésekor nem irtak e könyvről — mi az akkori mozgalmas időkben érthető, — de hogy mindjárt akkor igy fogták fel, az kitünik Csengerynek közel egykoru soraiból: „A mennyiben a jobbágyság állapotát tárgyazza a multban, és a mennyiben a történet tanulságot nyujt a jövőnek, e mű is irányregénynek tekinthető, habár nem foglal is magában közvetlen vonatkozásokat a korra, a melyben iratott. Ne feledjük, hogy e kor egyik reformfeladatául tekintetett a jobbágyi viszonyok megszüntetése. S ha *A falu jegyzője* kiáltó szózat volt a régi intézmények visszaélései ellen: az ujabb regény szintén csak egy jeles történeti iránycikkül tekinthető a jobbágyok felszabaditása mellett. Hogy ily hatást idézett elő e mű, kétségtelen." *(Magyar szónokok és status-*

férfiak 1851 : ujabban *Összes munkái* közt és *Jellemrajzok*. Irta Csengery Antal. *Olcsó Könyvtár* 383. sz. 88. lap.

Irodalmi szempontból Keménynek egy évvel előbb megjelent *Gyulai Pál*-ja és a *Magyarország 1514-ben* az első történeti regények irodalmunkban, melyek e nevet komolyan megérdemlik. Irójának előbbi sikereinél s actualis vonatkozásainál fogva Eötvös munkája tett nagyobb hatást. Eötvös lelkiismeretes tanulmányok után fogott e művébe. Bizonyságot tesznek erről pontos jegyzetei, melyekből látni, hogy a részletek rajzában is mily gondosan kereste a történelmi alapot. Nemcsak a mellékes részletekben hű a történethez, a kor uralkodó eszméit, küzdő szenvedélyeit, forrongó eseményeit is hiven tünteti fel. Érdekes e tekintetben e regényt e kor történetének legjobb elbeszéléseivel összevetni. (L. *Magyarország története* Szalay László által. Lipcse, 1853. III. kötet. 478—494. l.)

Nem csupán Dózsa és a főurak neve, történeti szerepe, s a lehetőség szerint jelleme is, van a történelemből véve, hanem Szaleresi Ambrus és Mészáros Lőrincz barát alakja is. (Az előbbinek neve Szalaynál Száleres.) Bakácsnak és Verbőczynek a *Történelmi Életrajzok* gyüjteményében megjelent életrajzai — mindkettő Fraknói Vilmostól — azt mutatják, hogy Eötvös az akkor szeme előtt levő adatok alapján a történelemhez hiven egészitette ki ezek jellemét. Eötvöst a művészin kivül az erkölcsi szempont is erre vezette, mert meggyőződése szerint „a hir, melyet történeti személyiségek magoknak kivivtak, a tulajdon legszentebb nemét képezi; — ha a költő az utókor itéletét hibásnak tartja, törekedjék elősegiteni annak kiigazitását; de az igazságot öntudattal elferditenie megbocsáthatlan vétek.“ (L. Előszó.) A kiigazitás e jogával él is, Zápolya és Verbőczy jellemének rajzánál. (II. kötet. XXIII. fejezet. 171—174 ; 174—175.).

Megjegyezzük itt, hogy a párbeszédekben többször emlegetett német parasztháboru alatt nem a nagy parasztháboru értendő. (Lásd erre nézve a szerző jegyzetét I. k. 58. sz.).
